

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mustafa ÇAKIR

NEOKLASİK REALİZM ÇERÇEVESİNDE BUSH VE OBAMA DÖNEMLERİNDE
TÜRKİYE'YE YÖNELİK AMERİKAN DIŞ POLİTİKASI

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2024

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mustafa ÇAKIR

NEOKLASİK REALİZM ÇERÇEVESİNDE BUSH VE OBAMA DÖNEMLERİNDE
TÜRKİYE'YE YÖNELİK AMERİKAN DIŞ POLİTİKASI

Danışman

Doç. Dr. Fulya ÖZKAN

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2024

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Mustafa ÇAKIR'ın bu çalışması jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Mehmet Hanifi BAYRAM

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. Fulya ÖZKAN

Üye : Doç. Dr. Ceren UYSAL OĞUZ

Üye : Doç. Dr. Ayça EMİNOĞLU

Üye : Dr. Öğr. Ü. Tolga ÖZTÜRK

Tez Başlığı: NEOKLASİK REALİZM ÇERÇEVESİNDE BUSH VE OBAMA
DÖNEMLERİNDE TÜRKİYE'YE YÖNELİK AMERİKAN DIŞ
POLİTİKASI

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 11/01/2024

Mezuniyet Tarihi 18/01/2024

AKADEMİK BEYAN

Doktora Tezi olarak sunduğum “NEOKLASİK REALİZM ÇERÇEVESİNDE BUSH VE OBAMA DÖNEMLERİNDE TÜRKİYE’YE YÖNELİK AMERİKAN DIŞ POLİTİKASI” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Mustafa ÇAKIR

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ

17/01/2024

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Mustafa ÇAKIR
Öğrenci Numarası	20165239002
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Programı	Doktora
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Fulya ÖZKAN
Doktora Tez Başlığı	NEOKLASİK REALİZM ÇERÇEVESİNDE BUSH VE OBAMA DÖNEMLERİNDE TÜRKİYE'YE YÖNELİK AMERİKAN DIŞ POLİTİKASI
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2247358284
Rapor Tarihi	17.01.2024
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: % 4 Alıntılar dahil: % 5
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.	
Danışman Öğretim Üyesi Doç. Dr. Fulya ÖZKAN	

İÇİNDEKİLER TABLOSU

KISALTMALAR LİSTESİ	iv
TABLOLAR LİSTESİ	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
TEŞEKKÜR.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Realist	Gelenek	ve	Dış	Politika	Analizi	
.....						25
1.1.1. Klasik Realizm						26
1.1.2. Yapısal Realizm						27
1.1.3. Neoklasik Realizm						29
1.1.3.1. Neoklasik Realizmin Kapsamı ve Açıklama Gücü						32
1.1.3.2. Bağımsız Değişken.....						34
1.1.3.2.1. Uluslararası Sistem						34
1.1.3.2.2. Görelî Güç Dağılımı ve Kutupluluk						35
1.1.3.2.3. Anlaşılabilirlik						36
1.1.3.3. Ara Değişkenler.....						37
1.1.3.3.1. Lider İmajı						37
1.1.3.3.2. Stratejik Kültür						38
1.1.3.3.3. Devlet-Toplum İlişkisi.....						39
1.1.3.3.4. İç Kurumlar.....						40
1.1.3.4. Bağımlı Değişken						40
1.2. Amerikan Dış Politika Yapım Süreci						43
1.2.1. Başkan.....						43
1.2.1.1. Teamüller.....						45
1.2.1.2. Yüksek Mahkeme Kararları						48
1.2.1.3. Kongre'nin Yetki Devri.....						49
1.2.1.4. Yürütme Kurumlarının Artması						51
1.2.1.5. Uluslararası Dinamikler.....						51
1.2.2. Kongre.....						52
1.2.2.1. Bağlılık Oluşturma						53

1.2.2.2. Savaş Yetkisi	54
1.2.2.3. Bütçe.....	55
1.2.2.4. Kongre Denetimi	55
1.2.3. Diplomatik ve Ekonomik Kurumlar.....	56
1.2.3.1. Dışişleri Bakanlığı	56
1.2.3.2. Ulusal Güvenlik Konseyi	60
1.2.3.3. Savunma Bakanlığı.....	62
1.2.3.4. İstihbarat Servisleri.....	64

İKİNCİ BÖLÜM

BUSH DÖNEMİ AMERİKAN DIŞ POLİTİKASI VE TÜRKİYE

2.1. Bush Dönemi Amerikan Dış Politikasının Genel Hatları	67
2.1.1. 11 Eylül Saldırıları	69
2.1.2. Afganistan İşgali.....	71
2.1.3. Bush Doktrini	73
2.1.4. Irak İşgali.....	76
2.2. Bush Dönemi Türk-Amerikan İlişkilerinde Belirleyici Konular	82
2.2.1. 11 Eylül Saldırıları ve Afganistan İşgali	83
2.2.2. Irak İşgali.....	87
2.2.2.1. 1 Mart Tezkere Krizi	92
2.2.2.2 Süleymaniye Krizi	99
2.2.3. İlişkilerde Yumuşama.....	102
2.2.4. Kuzey Irak Meselesi	105
2.2.5. Ermeni Meselesi	109
2.2.6. Kıbrıs Sorunu	118
2.3. Neoklasik Realizm Çerçevesinde İlişkilerin Analizi	122
2.3.1. Uluslararası Sistem.....	122
2.3.2. İç Dinamikler.....	135
2.3.2.1. Lider İmajı	136
2.3.2.2. Stratejik Kültür	145
2.3.2.3. İç Kurumlar	152
2.3.2.4. Devlet-Toplum İlişkisi.....	157
2.4. Değerlendirme	169

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OBAMA DÖNEMİ AMERİKAN DIŞ POLİTİKASI VE TÜRKİYE

3.1.Obama	Dönemi	Amerikan	Dış	Politikasının	Genel	Hatları	
							172
3.1.1.	Bush'un Mirası: Teröre Karşı Savaş						178
3.1.2.	İran Nükleer Krizi						180
3.1.3.	İsrail-Filistin Sorunu						182
3.1.4.	Arap Baharı						184
3.2.Obama	Dönemi	Türk	-Amerikan	İlişkilerinde	Belirleyici	Konular	
							189
3.2.1.	Türkiye-İran İlişkileri ve Nükleer Anlaşma Krizi						192
3.2.2.	Türkiye-İsrail İlişkileri						194
3.2.3.	Arap Baharı						197
3.2.4.	Ermeni Meselesi						204
3.3.	Neoklasik	Realizm	Çerçevesinde	İlişkilerin	Analizi		
							207
3.3.1.	Uluslararası Sistem						207
3.3.2.	İç Dinamikler						213
3.3.2.1.	Lider İmajı						214
3.3.2.2.	İç Kurumlar						217
3.3.2.3.	Devlet-Toplum İlişkisi						220
3.3.2.4.	Stratejik Kültür						222
3.4.	Değerlendirme						224
SONUÇ							227
KAYNAKÇA							240
Ö Z G E Ç M İ Ş							275

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AIPAC	: Amerikan İsrail Kamu İşleri Komitesi (American Israel Public Affairs Committee)
AK PARTİ	: Adalet ve Kalkınma Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
CENTCOM	: ABD Merkez Komutanlığı (United States Central Command)
CIA	: Merkezi Haberalma Teşkilatı (Central Intelligence Agency)
CIA	: Merkezi İstihbarat Teşkilatı
GSMH	: Gayrisafi Milli Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
İŞİD	: Irak Şam İslam Devleti
İŞİD	: Irak Şam İslam Devleti
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Teşkilatı (The North Atlantic Treaty Organization)
NSC	: Ulusal Güvenlik Konseyi (National Security Council)
NSS	: National Security Strategy
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi (Partiya Karkerên Kurdistanê)
PYD	: Demokratik Birlik Partisi (Partiya Yekîtiya Demokrat)
SDG	: Suriye Demokratik Güçleri
SIPRI	: Stockholm Barış Araştırmaları Enstitüsü (Stockholm International Peace Research Institute)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TBBM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TESEV	: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
UAEA	:Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı
YPG	: Halk Savunma Birlikleri (Yekîneyên Parastina Gel)

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1 Sistemik Uyarıların Anlaşılabilirliğine ve Stratejik Çevrenin Doğasına Göre Ara Değişken Kümeleri.....	42
Tablo 1.2. Bush'un Kamuoyu Onaylanma Oranı	52
Tablo 2.1. Önemli Gelişmeler ve Bush'un Kamuoyu Onaylanma Oranı İlişkisi	169

ÖZET

Bu çalışmada George W. Bush ve Barack Obama dönemlerinde Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'ye yönelik dış politikası, neoklasik realizmin varsayımları çerçevesinde analiz edilmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ittifak çerçevesinde şekillenen iki devlet arasındaki ilişkiler, benzer ittifak yapılarına sahip devletler arasındaki ilişkilere göre istikrarsız bir görüntü sunmaktadır. İlişkilerdeki bu istikrarsız seyir Bush ve Obama dönemlerinde de devam etmiştir. Bu durum, uluslararası sistemin yapısı ile dış politika çıktısı arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığı ve dış politika çıktısının açıklanmasında iç dinamiklerin analize dahil edilmesi gerektiği kabulünden hareket eden neoklasik realizmin kullanılarak iki devlet arasındaki ilişkilerin açıklanmasına imkân tanımaktadır. Bu bağlamda bu çalışmada neoklasik realizmde ara değişkenler olarak tanımlanan iç dinamiklerin, ABD'nin Bush ve Obama dönemlerindeki Türkiye'ye yönelik dış politikasında hangi sistemik koşullar altında, hangi şekilde ve düzeyde dış politika çıktısının oluşumuna etki ettikleri analiz edilmektedir. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada iç dinamiklerin ikili ilişkilere etkisi belirgin dış politika çıktıları üzerinden incelenmektedir. Bu nedenle çalışmada uluslararası sistemin genel görünümüne ve analiz edilen dönemlerde Amerikan dış politikasının genel hatlarına bu dış politika çıktılarıyla ilişkileri oranında yer verilmektedir. Amerikan Anayasası dış politikanın oluşturulmasında başkanın yanı sıra Kongre'ye de geniş yetkiler vermektedir. Bu nedenle çalışmada gazete haberlerinin ve yürütme kanadının açıklamalarının yanı sıra Kongre kayıtlarına geniş yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Amerikan Dış Politikası, Neoklasik Realizm, Türk-Amerikan İlişkileri, Bush, Obama.

ABSTRACT

AMERICAN FOREIGN POLICY TOWARDS TÜRKİYE DURING BUSH AND OBAMA ADMINISTRATIONS IN THE FRAMEWORK OF NEOCLASSICAL REALISM

This study analyses the foreign policy of the United States of America towards Turkey during the George W. Bush and Barack Obama eras within the framework of the assumptions of neoclassical realism. The relations between the two states, shaped within the alliance framework after the Second World War, present an unstable image compared to the relations between states with similar alliance structures. This unstable course of relations continued during the Bush and Obama administrations. This situation allows the relations between the two states to be explained using neoclassical realism, which assumes that the relationship between the structure of the international system and foreign policy output is not linear and that domestic dynamics should be included in the analysis to explain foreign policy output. In this context, this dissertation analyzes under which systemic conditions, in which way, and at what level the domestic dynamics, which are defined as intermediate variables in neoclassical realism, affect the formation of the foreign policy output of the US towards Turkey during the Bush and Obama periods. Using qualitative research methodology, this study analyses the impact of domestic dynamics on bilateral relations through specific foreign policy outcomes. For this reason, the general outlook of the international system and the general outlines of American foreign policy in the periods analyzed are included in the study only in relation to these foreign policy outcomes. The US Constitution gives the Congress and the President broad power to formulate foreign policy. For this reason, this study analyzed newspaper reports and statements of the executive branch as well as Congressional records.

Key Words: American Foreign Policy, Neoclassical Realism, Turkish-American Relations, Bush, Obama.

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam süresince özverili şekilde katkı sunan ve desteğini eksik etmeyen danışmanım Doç. Dr. Fulya ÖZKAN'a, tez izleme komitemde yer alan ve hem akademik anlamda hem de tezin başarıyla nihayete erdirilebilmesi için gerekli motivasyonun sağlanmasında desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. Mehmet Hanifi BAYRAM'a ve Doç. Dr. Ceren UYSAL OĞUZ'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Tez savunma jürimde yer alan Doç. Dr. Ayça EMİNOĞLU ve Dr. Öğr. Üyesi Tolga ÖZTÜRK'e tüm katkıları için teşekkür ederim. Bu süreçte verdikleri destek ve idari anlamda sağladıkları kolaylıklar için mesai arkadaşlarım Yusuf Kenan POLAT'a, Taylan SEYİRCİ'ye ve tezin şekil unsurlarının sağlanmasında yardımlarını esirgemeyen Arda DİLMAÇ'a teşekkür ederim.

İlkokulun ilk günlerinden bu tezin tamamlandığı güne kadar öğrenim hayatımda her türlü fedakarlığı gösteren annem Ayyuş ÇAKIR'a, babam Ahmet ÇAKIR'a ve kardeşlerime minnetlerimi ve şükranlarımı sunarım. Tez çalışması kapsamında ailemden uzakta olduğum süreçte özveri göstererek yanımda olan kayınvalidem Fatma ÇAKIR'a ve kayınpederim Adem ÇAKIR'a teşekkür ederim. Son olarak, bu çalışmanın ortaya çıkmasında büyük emeği olan ve kıymetli fedakarlıklar sunan eşim Seynan'a, ona ayıramadığım zamanların telafisi olarak görmesi dileğimle oğlum Tuğrul'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Mustafa ÇAKIR

GİRİŞ

Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) George W. Bush ve Barack Obama dönemlerinde Türkiye'ye yönelik politikalarını inceleyen bu çalışma, ABD'de karar alma sürecinde etkili olan faktörlerin tespitini ve bu faktörlerin dış politikadaki değişime etkisini açıklamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda, devletlerin dış politika çıktılarının oluşmasında uluslararası sistemin belirleyici olduğunu, ancak bağımsız değişken olarak tanımlanan uluslararası sistem ile bağımlı değişken olarak tanımlanan dış politika çıktısı arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığını; ara değişken olarak tanımlanan karar alıcıların algılamaları, stratejik kültür, devlet-toplum ilişkisi ve iç kurumların dış politika çıktısının oluşmasında etkili olduğunu savunan neoklasik realizm, çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Amerikan siyasal sisteminde Kongre ve lobi grupları başta olmak üzere iç dinamiklerin karar alıcıları sınırlandırma imkanına sahip olması, Amerikan dış politikasının neoklasik realizm üzerinden açıklanmasına imkân tanımaktadır. Bunun yanı sıra Türk-Amerikan ilişkilerinin benzer yapısal koşullar altında istikrarsız bir seyir izlemesi, iki ülke arasındaki ilişkileri salt yapı üzerinden açıklama çabalarının yetersiz kaldığını göstermektedir. Bu nedenle, iki ülke arasındaki ilişkilerin daha bütüncül ve kapsayıcı şekilde incelenmesi için bu çalışmada kuramsal çerçeve olarak neoklasik realist araştırma modeli kullanılmıştır.

Çalışmanın bağımlı değişkenini oluşturan ABD'nin Türkiye'ye yönelik dış politikasındaki değişimin, Bush ve Obama dönemleri üzerinden açıklanmasının çeşitli sebepleri mevcuttur. Öncelikle 11 Eylül saldırıları ile ABD'nin güvenliğine yönelik yakın tehditlerin ortaya çıkması, uluslararası stratejik çevrenin kısıtlayıcı rol oynamasına neden olmuştur. Sonraki yıllarda ise stratejik çevrenin daha müsamahakâr hale geldiği gözlemlenmiştir. Bu bağlamda Bush döneminde farklı sistemik koşulların hâkim olduğu iki farklı süreçte Türk-Amerikan ilişkilerinin seyri incelenmektedir. Bush'un ikinci dönemi ile benzer sistemik koşulların hâkim olduğu Obama dönemi de çalışmaya dahil edilerek benzer sistemik koşullar ve biri Cumhuriyetçi biri Demokrat olmak üzere farklı yönetimler altında ikili ilişkilerin nasıl seyir izlediği gözlemlenmiş ve yaşanan değişimlerin sebepleri bu iç dinamiklerdeki değişim üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra Türk-Amerikan ilişkilerine dair yapılan çalışmalar incelendiğinde bu iki dönemin bütüncül ve kapsamlı şekilde incelenmediği görülmüştür. Bu bağlamda özellikle Kongre'nin karar alma sürecine etkisini ölçmek ve Türk-Amerikan ilişkilerindeki istikrarsızlıkta Kongre'nin rolünü açıklamak için çalışmada Kongre kayıtlarına geniş yer verilmiştir. Böylece özgün bir çalışma hedeflenirken ayrıca iki ülke arasındaki ilişkilerde yaşanan istikrarsızlığa dair daha açıklayıcı çıkarımların ortaya konması

amaçlanmıştır. Nitekim Kıbrıs ve Ermeni meselesi gibi farklı zamanlarda Türk-Amerikan ilişkilerinin doğrudan konusu olmuş olayların ilkinin yapısal koşulların ikincisini ise iç dinamiklerin etkisini göz ardı ederek açıklamanın mümkün olmadığı değerlendirilmektedir. İkili ilişkilerin neoklasik realizmin varsayımları çerçevesinde incelenmesine olanak tanıyan bu gibi tarihsel gelişmelere ilerleyen sayfalarda yer verilerek kronolojik ve anlamsal bütünlüğün sağlanması amaçlanmıştır.

Sistematik olarak ilk defa 1998 yılında Gideon Rose tarafından ele alınan neoklasik realizm, sonraki yıllarda dış politika çalışmalarında sıklıkla kullanılan bir yaklaşım olmuştur. Uluslararası politikayı salt sistem üzerinden açıklama çabası nedeniyle neorealizmin devletlerin dış politika davranışlarını açıklamada yetersiz kaldığını savunan neoklasik realistler, devletlerin dış politika davranışlarını ulusal karakter, baskın ideoloji gibi içsel faktörlerle açıklamaya çalışan *Innenpolitik* teorileri ise indirgemeci bulmaktadırlar. Dış politikanın oluşumunda uluslararası sistemin yapısının belirleyici rolünü reddetmeyen neoklasik realistler, yapı ile dış politika çıktısı arasındaki ilişkisinin doğrusal olmadığını savunmaktadırlar. Bu bağlamda neoklasik realizme teorik bir çerçeve oluşturmak için ilk kapsamlı çalışma 2009 yılında Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman ve Jeffrey W. Taliaferro tarafından *Neoclassical Realism, State, and Foreign Policy* adlı eserle ortaya konmuştur. Devletlerin ya da karar alıcıların uluslararası sistemin sunduğu tehditleri ve fırsatları nasıl değerlendirdikleri, alternatif dış politika seçeneklerinin kim tarafından ortaya konduğu ve iç dinamiklerin ne boyutta ve hangi koşullar altında karar alıcıları etkilediği gibi soruların neorealist ve innenpolitik teoriler tarafından açıklanamadığını savunan yazarlar, dış politika çıktısının daha bütüncül şekilde ele alınması gerekliliğini ortaya koymaktadırlar.¹

Neoklasik realizmin bir dış politika teorisi olarak tanıtıldığı eserde dış politika çıktısının açıklanması için yukarıdan aşağıya (*top-down*) bir konsept belirlenmiştir. Buna göre, hükümetin başı ve bakanlar gibi ulusal güvenliğe dair ayrıcalıklı bilgilere erişimi olan bireyler sistemin sunduğu fırsatları ve tehditleri değerlendirme noktasında en avantajlı konumdadırlar. Ancak, bu aktörler bazı durumlarda dış politikanın belirlenmesinde siyasi partiler, ekonomik ve siyasi çıkar grupları ya da bütün olarak toplum ile pazarlık etmek zorunda kalabilmektedirler. Bu nedenle, dış politikaya dair kararların alınmasında ve politikaların uygulanmasında iç dinamiklerin etkisi kaçınılmaz olmaktadır.²

Aynı yazarlar 2016 yılında kaleme aldıkları *Neoclassical Realist Theory of International Politics* adlı eserle neoklasik realizmin bir dış politika teorisinden fazlası olduğu

¹ Lobell vd., 2009: 1.

² Lobell vd., 2009: 25-27.

iddiasını ortaya koymaktadırlar. Böylece neoklasik realizm, kısa süreli kriz dönemi karar alma süreçlerinin olduğu gibi uluslararası sistemin yapısındaki dönüşümlerin açıklanmasında da kullanılabilecek kapsamlı bir araştırma programı olarak sunulmaktadır. Açıklama kapsamının genişletilmesinin yanı sıra bu çalışmayla ara değişkenler; lider imajı (*leader image*), stratejik kültür (*strategic culture*), devlet-toplum ilişkisi (*state-society relations*) ve iç kurumlar (*domestic institutions*) olmak üzere dört sınıflandırmayla belirgin şekilde ortaya konmaktadır.³ Sistemin yapısından bağımsız olarak stratejik ortamın (*strategic environment*), sınırlandırıcı (*restrictive*) ve müsamahakâr (*permissive*) şeklinde iki farklı şekilde tanımlandığı çalışmada sistemik uyarıların anlaşılabilirliği yüksek anlaşılabilirlik (*high clarity*) ve düşük anlaşılabilirlik (*low clarity*) olmak üzere iki düzeyde ele alınmaktadır. Bu kapsamda, ara değişkenlerin tespit edilmesinde birtakım varsayımlar ortaya konmaktadır. Stratejik ortamın sınırlandırıcı olduğu durumda sistemik uyarıların anlaşılabilirlik düzeyinden bağımsız olarak lider imajı ve stratejik kültür karar alma sürecini etkileyebilmektedir. Stratejik ortamın müsamahakâr olduğu durumda sistemik uyarıların anlaşılabilirlik derecesi yüksek ise stratejik kültür, iç kurumlar ve devlet-toplum ilişkisi dış politika çıktısının üretilmesinde rol oynamaktadır. Sistemik uyarıların anlaşılabilirlik derecesinin düşük olduğu durumda ise bu üç ara değişkene ek olarak lider imajı dahil dört ara değişken de dış politika çıktısının oluşmasında etkili olmaktadır.⁴

Neoklasik realistler bağımlı değişkenin açıklanmasında kullanılacak ara değişkenlerin tespiti için iki yöntem önermektedirler. İlkinde çalışılacak konuya dair yüzeysel okuma yaparak etkili olması muhtemel ara değişkenleri tespit etmek mümkünken ikinci yönteme göre mevcut ara değişkenlerin olaya etkisinin tek tek sınanarak etkili olan ara değişkenlerin tespiti sağlanabilir.⁵ Bu çalışmada Bush ve Obama dönemlerinde karar alma sürecinde etkili olan iç dinamikleri tespit etmek için ilk yöntem uygulanmış, yapılan okumalar doğrultusunda sistemik uyarılar ve stratejik çevre de göz önünde bulundurularak karar alma sürecine etki eden ara değişkenlerin tespiti hedeflenmiştir. Bu kapsamda her iki Başkan döneminde farklı zaman dilimlerinde farklı ara değişkenlerin karar alma sürecine etki ettiği gözlemlenmiş, bu nedenle iki dönemde de dört farklı ara değişkenin karar alma sürecine etkisi incelenmiştir.

Türk-Amerikan ilişkilerinin temeli, iki ulusun ilk defa temas kurdukları 18. yüzyıla kadar geri gitmektedir. Ancak ilişkilerin farklı bir boyuta evrilerek ittifaka dönüşmesi 2. Dünya Savaşı sonrası döneme denk gelmektedir. ABD'nin o dönem en büyük savaş gemisi olan USS Missouri Zırhlısı'nın 5-9 Nisan 1946 tarihlerinde İstanbul'u ziyareti, modern Türk-Amerikan ilişkilerinin

³ Ripsman vd., 2016: 1-15.

⁴ Ripsman vd., 2016: 91-95.

⁵ Ripsman vd., 2016: 119-120.

kuruluş gerekçeleri ve doğası hakkında fikir veren ve bu ilişkiyi başlatan sembolik değere sahiptir. Gemi her ne kadar görevi başında vefat eden Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Mehmet Münir Ertegün'ün naaşını getirmiş olsa da ziyaret, önceki aylarda planlanmış ve daha kapsamlı bir misyonun parçası olarak gerçekleşmiştir.⁶ Missouri Zırhlısı'nın ziyaretinin ardından 1947 yılında Truman Doktrini ile tesis edilen ilişkiler sonraki süreçte Türkiye'nin Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'nın (NATO) parçası olmasıyla birlikte siyasi, ekonomik ve askeri alanda yapılan düzenlemelerle ittifak ilişkisine dönüşmüştür. İki ülke arasındaki ilişkiler özellikle Soğuk Savaş döneminde ekseriyetle NATO'yla ilgili gelişmelerin etkisi altında sürdürülmüştür. Türkiye ve ABD, NATO bünyesinde 71 yıldır iki müttefik devlet olarak ilişkilerini sürdürse de ittifak içerisindeki diğer ikili ilişkilere kıyasla Türk-Amerikan ilişkilerinin istikrarsız bir görüntü oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) 19 Mart 1945'te Türkiye'ye verdiği notayla 7 Kasım 1945 itibarıyla süresi dolacak olan Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın süresinin uzatılmayacağını bildirmesi Türk yönetiminde endişeye neden olmuştur. Bunun yanı sıra SSCB'nin 1936 tarihli Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde Karadeniz'e kıyısı olan devletler lehine değişiklikler yapılmasını talep etmesi ve Doğu Anadolu'dan toprak talebinde bulunması Türkiye'yi Batı nezdinde askeri ve diplomatik destek arayışına itmiştir.⁷ ABD açısından ise Türkiye, Sovyetler Birliği'nin yayılmasını önlemek ve çevrenin güvenliğini sağlamak için oldukça stratejik konuma sahipti. Bu nedenle, Sovyet yayılmacılığının önünü kesmek amacıyla Türkiye ile yakın ilişkiler geliştirilmiş, ihtiyaç duyulan askeri ve ekonomik yardımlar sağlanmıştır.⁸ Dolayısıyla ortak tehdit algısı ittifak ilişkisinin tesisinde belirleyici unsur olmuştur. Türkiye aynı zamanda Batı ittifakı içerisinde halkının çoğunluğu Müslüman olan demokratik bir ülke olarak Soğuk Savaş döneminde ABD ve Ortadoğu arasında kültürel köprü vazifesi görmüştür.⁹ Bir süper güçle kurulan ittifak ilişkisiyle sağlanan güvenlik şemsiyesi karşılığında Türkiye, dış politikada hareket alanını sınırlı tutmayı zımni şekilde kabul etmekteydi. Bu denklem üzerine tesis edilen ilişkilerde Türkiye'nin çevresinden algıladığı tehdidin değişimine göre daha bağımsız dış politika takip etme arzusu gösterdiği görülmektedir. ABD'nin Türkiye'ye yaklaşımında ise sistemik koşullar ve stratejik çevreye bağlı olarak Türkiye'nin ihtiva ettiği jeostratejik önemdeki değişime paralel olarak farklı tutumlar gözlemlenmektedir. Ortak değerlerden ziyade, ortak çıkarlar kapsamında tesis edilen müttefiklik yapısı, çıkarlardaki farklılaşmaya paralel olarak inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir.

⁶ Akalın, 2003: 1-13.

⁷ Karpat, 1975: 1-2.

⁸ Uslu, 2016: 62; Müftüler Baç, 2006: 63.

⁹ Müftüler Baç, 2006: 61.

1957-58 yıllarına kadar ılımlı bir atmosferde yürütülen Türk-Amerikan ilişkileri bu dönemde Türk hükümetinin ekonomik gerekçeleri öne sürerek SSCB ile yakınlaşma göstermesi, dolayısıyla ABD'den bağımsız bir dış politika tesis etme girişimi gerginliğe sahne olmuştur. Netice itibariyle Adnan Menderes Hükümeti 1960 yılında gerçekleştirilen darbeye iktidardan indirilmiştir. 1960 itibariyle ise ilişkilerin doğasında köklü değişikliğe neden olan, taraflar arasındaki güven unsurunun aşınmasına ve çıkar çatışmalarının yaşanmasına neden olan krizler ortaya çıkmaya başlamıştır.

1950'lerin sonuna doğru Amerikan yönetimi, SSCB'nin nükleer silah kapasitesindeki artıştan duyduğu endişeyi gidermek amacıyla nükleer başlık taşıyan orta menzilli füzelerin Avrupa'ya yerleştirilmesini önermiş ve bu fikir NATO üyelerince kabul görmüştür.¹⁰ Bu kapsamda Ekim 1959'da Eisenhower ve Menderes yönetimleri arasında imzalanan anlaşma ile 15 adet Jüpiter füzesinin Türkiye'ye yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Anlaşmaya göre nükleer başlıkların mülkiyeti ABD'de olacak, füzelerin kullanımı her iki ülkenin onayı alındıktan sonra ABD'nin Avrupa'daki NATO kumandanının emriyle mümkün olacaktı. 1959 yılı itibariyle transferine başlanılan füzeler, kurulumu tamamlandıktan sonra Temmuz 1962 itibariyle kullanıma hazır hale gelmiştir.¹¹ Ne var ki anlaşmanın imzalandığı 1959 yılından füzelerin kullanıma hazır hale geldiği 1962 yılına kadar nükleer füze teknolojisinde yeni gelişmeler yaşanmaya devam etmiştir. Bu nedenle 1962 yılına gelindiğinde Türkiye'ye konuşlandırılan Jüpiter füzelerinin işlevselliği tartışma konusu olmuştur. Genel kanı ise Sovyetler Birliği'nin geliştirdiği füze teknolojisi karşısında Jüpiter füzelerinin etkili olamayacağı, olası Sovyet saldırısı karşısında bu füzelerin yerde imha edilebileceği, bu nedenle bu füzelerin caydırıcılıktan uzak olduğu, hatta kışkırtıcı nitelik taşıdığı yönünde olmuştur. Buna karşın yeni geliştirilen kıtalararası füzelerin ve Polaris denizaltılardan fırlatılabilen nükleer başlıklı füzelerin daha işlevsel olduğu ifade edilmiştir.¹²

Amerikan cephesinde bu tartışmalar yapılırken Türk kamuoyunun topraklarına nükleer başlık taşıyan füzelerin yerleştirildiğinden haberi dahi yoktu. Amerikan yönetimi yukarıdaki gerekçeleri öne sürerek Jüpiter füzelerinin kaldırılmasını önerdiğinde bu durum Türk yönetiminin teklife karşı çıkma nedenlerinden biri olmuştur. 1961 yılında bu önerinin dile getirildiği NATO toplantısında dönemin Dışişleri Bakanı Selim Sarper, Jüpiter füzelerinin konuşlandırılması için gerekli bütçenin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden (TBMM) yenice çıkarıldığını, bu aşamada böyle bir girişimin izahının zor olacağını ve onları küçük duruma

¹⁰ Bernstein, 1980: 98-99.

¹¹ Harris, 1975: 58.

¹² Uslu, 2016: 127.

düşüreceğini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra Türk yönetimi Jüpiter füzelerinin kaldırılmasının Türkiye'nin güvenliğini riske atacağını ileri sürerek bu teklife karşı çıkmıştır. ABD de Türkiye üzerinde kurulacak baskının ikili ilişkilere ve NATO'ya zarar verebileceği endişesiyle ısrarcı olmamıştır.¹³ Ancak, Ekim 1962'de Küba Füze Krizi'nin patlak vermesiyle Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin durumu farklı bir boyuta evrilmiştir.

1962 yılında Sovyetler Birliği'nin Küba'ya nükleer başlık taşıma kapasitesine sahip füzeler yerleştirme girişimi üzerine yaşanan krizin çözümünde Türkiye'deki Jüpiter füzeleri pazarlık konusu edilmiştir. Başkan Kennedy ilk aşamada Küba'daki füze mevzilerinin kaldırılması karşılığında Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin kaldırılmasını öngören öneriye, taviz verilmesinin ABD'nin prestijini sarsacağı, böyle bir girişimin müttefiklerinin ABD'ye olan güvenini zedeleyeceği ve ABD'nin kendi güvenliğini sağlamak adına müttefiklerinin çıkarlarını gözden çıkarabileceği iddiasının güçlenmesine sebep olacağı nedeniyle mesafeyle yaklaşmıştır.¹⁴ Nihayetinde iki ülke arasında yapılan dolaylı ve doğrudan görüşmelerin ardından üst düzey ilk resmi teklif Kruşçev'den gelmiştir. Sovyet lideri, Kennedy'ye gönderdiği mektupla ABD'nin Küba kuşatmasını sonlandırması ve Küba'ya yönelik işgal girişiminde bulunmayacağını taahhüt etmesi halinde Küba'daki füze mevzilerinin kaldırılacağını aktarmıştır. Teklif, Amerikan yönetimi tarafından olumlu şekilde karşılanmıştır. Ancak, henüz Kruşçev'e yanıt verilmemişken 27 Ekim'de ikinci mektup gönderilmiştir. Kruşçev bu mektupla yeni bir şart getirmekte, Küba'daki füze mevzilerinin kaldırılması karşılığında Sovyetler Birliği'nin kendini tehdit altında hissetmesine neden olan Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin kaldırılmasını talep etmekteydi. Bu şartın sağlanması halinde Kruşçev Türkiye'nin güvenliğini tehdit edecek bir eyleme girişilmeyeceğini taahhüt etmekte, benzer taahhütlerin de ABD tarafından Küba için verilmesini talep etmekteydi.¹⁵

Kruşçev'in teklifi Amerikan karar alıcıları tarafından her boyutuyla tartışılmıştır. Nihayetinde ise sadece Başkan Kennedy ve birkaç kişinin bilgisi dahilinde bu teklife olumlu yanıt verilmiştir. Kennedy, Kruşçev'e gönderdiği mektupta Jüpiter füzelerinin pazarlık konusu olduğunun Sovyetler Birliği tarafından sızdırılması durumunda anlaşmanın geçersiz kalacağını altını çizmiştir. Bu pazarlığın ilerleyen yıllarda açıklanması halinde de iki ülke arasındaki ilişkilerin bu durumdan olumsuz etkileneceği ifade edilmiştir. Kennedy yönetimi, Küba'daki Sovyet füze rampalarının kaldırılması için Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin pazarlığa konu edilmesinin bir zafiyet olarak değerlendirileceği için Amerikan halkı tarafından olumlu

¹³ Uslu, 2016: 128-129.

¹⁴ Uslu, 2016: 134-136.

¹⁵ Erhan ve Sıvış, 2017: 94.; Uslu, 2016: 143-144.

karşılanmayacağını düşünüyordu. Aynı şekilde böyle bir konunun NATO ülkelerine bilgi verilmeden pazarlığa açılması tepkilere neden olacaktı. Bu nedenlerle ABD ile Sovyetler Birliği arasında Küba Füze Krizi'nin çözümüne yönelik yapılan anlaşma gizli tutulmuştur.¹⁶

Jüpiter füzelerinin Türkiye topraklarındaki varlığı, Türk yöneticileri ve kamuoyu tarafından Sovyetler Birliği'ne karşı bir güvenlik unsuru olarak algılanmaktaydı. Bu nedenle bu füzeleri Türkiye'den doğrudan çekmek Türkiye nezdinde Batı ittifakının, bilhassa ABD'nin sorgulanmasına neden olabilirdi. Amerikan yönetimi bu olguyu göz önünde bulundurarak Jüpiter füzelerinin Türkiye'den çıkarılmasında titiz bir politika yürütmeye çalışmıştır. Jüpiter füzelerinin eski teknolojiye sahip olduğu ve Sovyetler Birliği'nin mevcut füze teknolojisi karşısında Türkiye'ye yeterli koruma sağlayamayacağı Küba Füze Krizi'nden önce gündeme getirilmiş konulardır. Türk yöneticilere Jüpiter füzelerinin kaldırılması teklif edildiğinde de bu argümanlar üzerinden gidilmiştir. Jüpiter füzeleri yerine denizaltılarda konuşlu daha modern ve etkili Polaris füzelerinin ikame edilmesinin daha doğru olacağı, bunun NATO'nun değişen askeri stratejisi çerçevesinde ele alınacağı ifade edilmiştir. Jüpiter füzelerinin sökülmesi fikri Türk kamuoyu tarafından şüpheyle karşılanırsa da o dönemde bu konu Küba Füze Krizi ile ilişkilendirilmemiş, haliyle Türkiye'nin güvenliğinin iki ülke arasındaki krizde pazarlık konusu edilebileceği gündeme gelmemiştir. Ne var ki Jüpiterlerin sökülmesinin ardından ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki gizli anlaşmayla Türkiye'deki Jüpiterlerin pazarlık unsuru yapıldığının anlaşılması, Türk-Amerikan ilişkilerinde sonraki yıllarda telafisi mümkün olmayan güven sorununun oluşmasına neden olmuştur.¹⁷

Jüpiter füzeleri krizinin ikili ilişkilerde oluşturduğu çatlak henüz onarılmadan Türk-Amerikan ilişkilerinde ikinci güven krizi, 1964 yılında Türk yönetiminin Garanti Antlaşması'ndan doğan haklarını gerekçe göstererek Kıbrıs'a müdahale girişiminde bulunduğu süreçte yaşanmıştır. Amerikan Başkanı Lloyd Johnson tarafından Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini engellemek amacıyla Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'ye gönderilen ve Türk siyasi tarihinde "Johnson Mektubu" olarak yerini alan, diplomatik nezaketten uzak ve müttefiklik ilişkisinin doğasına aykırı içeriğe sahip mektup, Türk yöneticilerinin ve halkının ABD'yi algılamasında önemli değişikliğe neden olmuştur. Başkan Johnson tarafından gönderilen mektup olası müdahalenin önüne geçmeyi başarmış ancak Türk-Amerikan ilişkilerinde Jüpiter füzeleri krizi ile başlayan güvensizliğin derinleşmesini kaçınılmaz kılmıştır.

¹⁶ Türkmen, 2012: 94.; Uslu, 2016: 152-155.

¹⁷ Türkmen, 2012: 95-96.

Johnson mektubunda ilk olarak Türkiye'nin iddia ettiğinin aksine Garanti Antlaşması'nın Türkiye'ye tek taraflı böyle bir eylemde bulunma hakkı tanımadığına dikkat çekilmektedir. İkinci olarak Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik müdahalesinin Sovyetler Birliği'nin konuya dahlinden neden olabileceği, böyle bir durumda NATO'nun olası Sovyet saldırısına karşı Türkiye'yi koruma yükümlülüğünün olup olmadığını istişare etme imkanının olmadığı ifade edilmektedir. Son olarak Amerikan yönetimi, 1947 tarihli askeri yardım antlaşması kapsamında Türkiye'ye sağlanan askeri ekipmanların mevcut koşullar altında Kıbrıs müdahalesinde kullanılamayacağını altını çizmektedir. Başbakan İsmet İnönü tarafından gönderilen cevabi mektupta Johnson'ın mesajının Türkiye'de hayal kırıklığına neden olduğu ifade edilmiştir.¹⁸ Amerikan yönetiminin sergilediği tutum Türkiye'nin kendi çıkarlarını korumak ve güvenliğini sağlamak için sadece Batı'ya bağlı olmasının ne gibi zafiyetler oluşturabileceğini somut şekilde ortaya koymuştur. Bu nedenle Türk yöneticiler Batı Bloku dışındaki ülkelerle temaslarını artırmış ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerini yumuşatma arayışına girmiştir. Türkiye'nin NATO'ya katılmak suretiyle Soğuk Savaş'ta taraf olmasındaki temel etken olan Sovyetler Birliği'ne yönelik tehdit algısı, ilişkilerin geliştirilmesi sonucunda etkisini yitirmeye başlarken NATO'ya olan ihtiyaç, Amerikan karşıtlığının da etkisiyle özellikle toplum nezdinde sorgulanmaya başlanmıştır.¹⁹

Türkiye'nin, dış politika yönelimlerini çeşitlendirirken Batı'nın çıkarları ile kendi çıkarları arasında daha net ayrımlara gittiği, bu bağlamda kendi çıkarları ile uyuşmayan politikalara mesafeli yaklaştığı görülmektedir.²⁰ Türkiye'nin kendisi açısından katkı ya da yükümlülük içermemesine rağmen, ABD öncülüğünde NATO içerisinde oluşturulan Çok Taraflı Güç'ten (*Multi Lateral Force*) çekilmesi Johnson mektubuna yönelik Türk hükümetinin takındığı eleştirel tutumun yansıması olarak yorumlanmıştır.²¹ Bunun yanı sıra Amerikan savaş gemilerinin Karadeniz'e çıkması da Montrö Antlaşması'nın yeniden yorumlanması neticesinde sınırlandırılmıştır.²² Benzer şekilde Türkiye'nin, ABD'nin Vietnam'da güç kullanmasına karşı duruş sergilemesi değişen Türk-Amerikan ilişkilerinin yansıması olarak değerlendirilmiştir.²³

Türk-Amerikan ilişkilerindeki sonraki kriz 1970'lerde yaşanmıştır. 1960'lar itibariyle uyuşturucu bağımlılığının ABD'de önemli bir sorun haline geldiği, uyuşturucu bağımlılığı ile mücadelenin hem toplumun hem de politikacıların gündeminde önemli yer kapladığı

¹⁸ Johnson ve İnönü, 1966: 366-388.

¹⁹ Uslu, 2016: 181-182.

²⁰ Sander, 2016: 319-321.

²¹ Akalın, 2011: 114-115.

²² Uslu, 2016: 197-198.

²³ Akalın, 2011: 114-115.

görülmektedir. Uyuşturucu kullanımının yaygınlaşması başlı başına bir sorun olarak aileleri tedirgin ederken uyuşturucuya ulaşmada maddi sıkıntı yaşayan bağımlıların yasadışı yollardan para bulma çabaları sonucu Amerikan toplumunda suç oranlarında da artış yaşanmıştır.²⁴ Amerikan Narkotik ve Tehlikeli İlaçlar Bürosu'nun (*Bureau of Narcotics and Dangerous Drugs*) ABD'de kullanılan yasadışı eroinin %80'inin Türk haşhaşından sağlandığı yönündeki beyanları, eroin bağımlılığının Amerikan toplumundan ziyade ürünün üretildiği ülkelerden kaynaklandığı inancının hakim olduğu toplumda Türkiye'nin ön plana çıkmasına neden olmuştur.²⁵

TBMM, uyuşturucu maddeler konusunda var olan anlaşmaları bir araya getirmeyi ve narkotik maddelerin denetimini amaçlayan, 1961 yılında Birleşmiş Milletler nezaretinde imzalanan Uyuşturucu Maddelere Dair Tek Sözleşmesi'ni (*The Single Convention on Narcotic Drugs*) Aralık 1966'da kabul etmiş ve 22 Haziran 1967'de Türkiye bu sözleşmeye taraf olmuştur.²⁶ Haşhaşın yasadışı yollarla ticaretinin engellenmesi sorumluluğunu taraf ülkelere yükleyen sözleşme, Amerikan görevlileri tarafından Türkiye'ye karşı sıklıkla öne sürülmüştür.²⁷ Amerikan toplumundaki artan uyuşturucu bağımlılığını doğrudan Türkiye'deki üretimle ilişkilendiren Amerikalı görevlilere göre Türkiye, Tek Sözleşmesi kapsamında haşhaşın yasa dışı üretiminin ve ticaretinin yasaklanması konusuna gerekli sorumluluğu yerine getiremediği için haşhaş üretimi tamamen yasaklamalıydı.²⁸

Türkiye'de üretilen haşhaşın yasa dışı yollarla ABD'ye taşınmasından duyulan rahatsızlık 1960'larda aniden ortaya çıkan bir durum değildir. 1920'lerden itibaren yasa dışı ticaretin, Türkiye'deki üretimin sınırlandırılması ya da sonlandırılması yoluyla durdurulması için girişimler olduğu görülmektedir. 1923 yılında İstanbul'da Amerikan Konsolosunun Türkiye'deki haşhaş üretiminin sonlandırılması ve alternatif ürün yetiştirilmesi amacıyla çiftçilere destek verilmesi yönündeki teklifi ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından dikkate alınmamıştır. Sonraki yıllarda da devam eden girişimler bir sonuç getirmemiş, Tek Sözleşmesi'nin 8 Mayıs 1967'de Amerikan Senatosu tarafından onaylanmasının ardından haşhaş sorunu Amerikan siyasi gündeminin merkezine taşınmaya başlamıştır.²⁹ Tek Sözleşmesi'ne Türkiye'nin de taraf olması ABD'nin haşhaş sorunu ile mücadelesinde Türkiye üzerinde baskı kurmasına daha fazla imkân tanımıştır. Bunun yanı sıra sorunun 1960'lar

²⁴ Spain, 1975: 298.

²⁵ Uslu, 2016: 246-248.

²⁶ Resmi Gazete, 05.01.1967 Sayı 12496.

²⁷ Uslu, 2016: 245-246.

²⁸ Spain, 1975: 297-298.

²⁹ Spain, 1975: 297.

itibariyle daha fazla gündeme gelmesini Amerikan iç politikasından bağımsız şekilde değerlendirmek doğru olmayacaktır. Uyuşturucu bağımlılığının getirdiği toplumsal sorunlara çözüm üretme Amerikan seçimlerinde öncelikli vaatlerden biri olmuştur. Richard Nixon da 1968 ABD başkanlık seçimlerine hazırlanırken uyuşturucu bağımlılığını ve bunun sebep olduğu şiddet olaylarındaki artışı öncelikli mücadele alanı olarak görmüş ve bu sorunların çözümü konusunda vaatlerde bulunmuştur.³⁰

Nixon yönetimi, göreve başlamasının ardından haşhaşın kaynağında yok edilerek uyuşturucu ile mücadele edilmesi yönünde adımlar atmaya başlamıştır. Türkiye, Nixon yönetimi tarafından 1969'da ABD'deki eroin tüketimin %70'inin sağlandığı ülke olarak nitelendirilirken bu oran sonraki yıllarda %80-85 olarak ifade edilmeye başlanmıştır. Genel olarak abartılı kabul edilen bu oranlarla Türkiye'nin hedef haline getirilmesinin temel sebebi, siyasi ve ekonomik ilişkiler üzerinden baskı kurarak Türkiye üzerinde etki oluşturabilmenin kolay olacağı düşüncesine bağlanmaktadır.³¹ 1966 yılında ABD'nin Ankara Büyükelçisi Parker T. Hart, Başbakan Süleyman Demirel ile gerçekleştirdiği görüşmede yasadışı uyuşturucu trafiğinin önlenmesi için Türkiye'nin katı önlemler alması gerektiği yönündeki Amerikan yönetiminin taleplerini beyan etmiştir. Sonraki yıllarda da devam eden görüşmelerde yasadışı uyuşturucu trafiğinin engellenmesi amacıyla gerekli önlemlerin alınmasının yanı sıra ABD'nin nihai olarak Türkiye'deki haşhaş üretiminin tamamen sonlandırılması yönündeki talepleri Türk tarafına aktarılmıştır. Demirel yönetimi, ABD'nin talebine itiraz etmemekle birlikte üretimin tamamen sonlandırılmasının kademeli olarak gerçekleştirilebileceğini, bunun için de üç ila beş yıllık süreye ihtiyaç duyulacağını ifade etmiştir.³² 1969 yılında ABD'nin Ankara Büyükelçisi William J. Handley, Nixon yönetiminin o yılki üretimin tarlaya gömülmesini de içeren taleplerini Demirel'e aktarmıştır. Ancak, Demirel böyle bir eylemin toplumsal ve ekonomik olası sonuçlarını gerekçe göstererek bu talebe itiraz etmiştir. Demirel yönetimi üretimin bu şekilde bir anda sonlandırılması yerine halihazırda 7 ilde gerçekleştirilen üretimin 1971 yılında dört ile, 1972 yılında da iki ile düşürülmesi amacıyla gerekli düzenlemelerin yapılması yönünde adımlar atmıştır.³³

Amerikan cephesinde ise Türkiye sorunun doğrudan kaynağı gibi gösterilmeye devam edilmiştir. Türkiye'nin kırılgan ekonomik ve siyasi yapısı hükümet üzerinde baskı oluşturarak netice almanın mümkün olacağı fikrinin oluşmasına neden olmuştur. Nitekim Amerikan Kongresi 2. Dünya Savaşı'nın ardından ABD'nin Türkiye'ye önemli askeri ve ekonomik

³⁰ Evered, 2011: 302.

³¹ Evered, 2011: 303-304.

³² Spain, 1975: 297.

³³ Spain, 1975: 297-298.

yardımlarda bulunduğunu, buna karşılık Türkiye'nin ekonomisi için büyük sorun oluşturmayacak gelir kaynağından ABD'nin çıkarları uğruna feragat etmesinin makul olacağını ifade etmiştir. Bununla yetinmeyen Kongre üyeleri Türkiye'nin haşhaş üretimine devam etmekte ısrar etmesi halinde bu ülkeye yapılan askeri ve ekonomik yardımların durdurulması gerektiğini ifade etmişlerdir. Yardımların durdurulması tehdidinin Türkiye'yi haşhaş konusunda ABD ile iş birliğine ikna edeceğini düşünen Kongre üyeleri böylelikle haşhaş konusunda önemli bir zafer kazanmış ve seçim bölgelerindeki Amerikalıların taleplerini yerine getirmiş olacaktı. Bu zafer 1972 başkanlık seçimlerinde tekrar aday olan Nixon'ın da aynı şekilde haşhaş sorununa, dolayısıyla toplumda artan şiddet olaylarına çözüm getirmiş bir şekilde seçime girmesini sağlayacaktı.³⁴

12 Mart 1971 tarihli muhtıra neticesinde istifa eden Demirel hükümetinin yerine Nihat Erim başkanlığında yeni bir hükümet kurulmuştur. Demirel hükümetinin aksine seçmen kaygısı olmayan Erim hükümeti haşhaş sorununun çözümünde daha net tavır ortaya koymuştur. Bu bağlamda üretimin kontrolüne ve üretim lisansı verilmesinin yeniden düzenlenmesine öncelik veren Erim, haşhaşın yasa dışı alıcılara satılmasının önüne geçmek için de hükümet tarafından ödenen haşhaş fiyatında artışa gitmiştir. Nixon yönetimi de 14 Haziran 1971'de Ankara'daki Büyükelçisi William J. Handley'ye Türkiye'nin haşhaş üretimini durdurması ve alternatif üretime yönlendirilmesini sağlamak amacıyla kullanılmak üzere maksimum 35 milyon dolarlık bütçe tahsis etmiştir. 30 Haziran 1971 tarihinde Erim hükümeti yayımladığı kararname ile Türkiye sınırları içerisinde haşhaş ekimi ve üretiminin 1972 sonbaharı itibariyle tamamen yasaklandığını ilan etmiştir. Aynı gün Amerikan hükümeti bu yasağın oluşturacağı ekonomik zorlukların telafisi için gerekli yardımların yapılacağını duyurmuştur. Başbakan Erim ile Büyükelçi Handley arasında, Handley'nin bu doğrultuda kullanacağı 35 milyon doların 15 milyon dolarını Türk hükümetinin yasal haşhaş ihracatından kaynaklı kaybının telafisi ve haşhaş üreticilerinin gelir kaybının tazmini için, 20 milyon dolarını ise alternatif ürünlerin üretiminin sağlanması, yani yatırım amacıyla kullanılması yönünde bir mutabakata varılmıştır. 1973 yılı itibariyle 15 milyon dolarlık tutarın 10 milyonu Türk hükümetine transfer edilirken, 20 milyon dolarlık tutarın 5 milyon doları kullanılmıştır.³⁵ Haşhaş üreticilerinin yaşadığı gelir kaybını telafi etmek amacıyla ayrılan bütçe üreticiler tarafından yetersiz bulunmuştur. Ayrıca haşhaşa alternatif olarak yetiştirilmesi planlanan ürün konusunda da verimli sonuç elde edilememiştir. Bu nedenle Erim hükümetinin aldığı karar Türk kamuoyu tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmış, başka bir devletin çıkarları doğrultusunda Türk halkının aleyhine

³⁴ Uslu, 2016: 255.

³⁵ Spain, 1975: 298-301.

kararlar alınması Türk hükümetinin ABD'ye olan bağımlılığının yansıması olarak telakki edilmiştir.³⁶

Erim hükümetinin ardından görevi devralan Ecevit hükümeti tarafından 1 Temmuz 1974 tarihinde 7 ilde haşhaş ekimine yeniden başlanılacağı ilan edilmiştir. Üretimin yeniden başlaması haşhaş üreticileri tarafından olduğu kadar bu ürünün üretiminden doğrudan gelir elde etmeyen toplumun geri kalan kısmı tarafından da memnuniyetle karşılanmıştır. Nitekim haşhaş ekimi yasağının kaldırılması bağımsız dış politika eylemi olarak görülmüştür. Türk yönetiminin aldığı karar Amerikan cephesinde ise tepkiyle karşılanmıştır. Esasen alınan karar ABD ile görüşülmeden alınmış değildi. Ecevit yönetimi haşhaş ekimi yasağının toplumda oluşturduğu huzursuzluğu öne sürerek ABD yönetiminin konuyu tekrar gözden geçirmesi amacıyla görüşmelerde bulunmuştur. Bu kapsamda 15-16 Mart 1974 tarihlerinde Kongre üyeleri Türkiye'yi ziyaret ederek konuyu Ecevit yönetimiyle görüşmüştür. Amerikan yönetimi, yasağın esnetilmesi hususunda yapıcı adım atmazken, haşhaş ekiminin yeniden serbest bırakılmasının Amerikan yönetiminde ve toplumunda yaratacağı huzursuzluklara dikkat çekmiştir. Türk tarafı haşhaş üreticilerinin yaşadığı gelir kaybının telafisi amacıyla ABD tarafından ayrılan bütçenin yetersizliğini eleştirirken ABD yönetimi bu fonun uygun şekilde kullanılmaması gerekçesiyle ortaya çıkan mağduriyetlerden Türk yönetimini sorumlu tutmaktaydı. Bunun yanı sıra Amerikan yönetimi haşhaş ekimi yasağının Türk toplumunda önemli sosyal ve ekonomik sorunlara neden olmadığını, bu kararın Amerikan toplumundaki eroin kullanıcılarının sayısının azalmasında ve uyuşturucu kullanımı kaynaklı olduğu ifade edilen suçların azalmasında etkili olduğunu öne sürmüştür.³⁷

Amerikan Senatosu haşhaş ekiminin serbest bırakılması kararına tepki olarak 12 Temmuz 1974 tarihinde aldığı kararla Türkiye'ye yapılan ekonomik ve askeri yardımların kesilmesini öngörürken, Türk yönetiminin kararına karşı Amerikan basınında sert tepkiler yer almış, Türkiye'nin bu adımının savaş sebebi sayılabileceği bu nedenle ABD Hava Kuvvetleri'nin Türkiye'deki haşhaş tarlalarını vurması gerektiği yönünde yorumlara yer verilmiştir.³⁸ Öte yandan yardımların kesilmesi yönünde alınacak kararın Türk hükümetinin kararını değiştirmeyeceğini savunan Kongre üyeleri de olmuştur. Buna göre ABD ekim yasağının olduğu dönemde alternatif ürün üretimi için yeterli çaba göstermemiştir. Yasaktan ziyade Türkiye'nin yasadışı haşhaş ticaretinin önlenmesi amacıyla daha sıkı tedbirler alması ve bu çabanın desteklenmesi gerekirdi. Nihayetinde Kongre içerisindeki farklı görüşlere rağmen

³⁶ Erhan ve Sıvış, 2017: 95.; Uslu, 2016: 265-268.

³⁷ Uslu, 2016: 273-275.

³⁸ Spain, 1975: 302-303.

6 Ağustos 1974 tarihinde Temsilciler Meclisi'nde kabul edilen 507 sayılı kararla Amerikan başkanına 1971 tarihli Dış Yardım Yasası çerçevesinde Kongre'nin verdiği yetkiyi kullanarak Türk hükümetine yapılan yardımları durdurma yetkisi verilmiştir. Amerikan Senatosu da benzer bir karar alarak Amerikan başkanına, 1 Ocak 1975 tarihine kadar haşhaş ekimini yasaklamayan hükümetlere yapılan yardımı durdurması yönünde talimat vermiştir. Amerikan hükümeti Kongre'nin genel görüşünün aksine yardımların kesilmesine karşı çıkmış, bu adımın Türkiye'nin kararını değiştirmesini sağlamayacağı gibi ABD'nin Türkiye'deki stratejik çıkarlarına zarar vereceğini savunmuştur.³⁹

Türkiye'nin haşhaş ekimini yasaklamasıyla Amerikan toplumundaki uyuşturucu sorununun çözüleceği propagandası yapan Nixon yönetiminin düşüncesi, karşılıklı ilişkilerinden dolayı Türkiye üzerinde oluşturacağı baskıdan kolaylıkla sonuç alabileceği yönündeydi.⁴⁰ Ne var ki bu süreçte Türk yöneticilerinin ve toplumunun hassasiyeti göz ardı edilmiştir. Haşhaş ekiminin oluşturduğu mağduriyetleri bir tarafa bırakırsak başka bir ülkenin baskısı sonucu Türk halkının menfaatlerine aykırı olarak alınan karar toplumda bir yandan ABD'ye olan güvenin bir yandan da Türk hükümetinin bağımsızlığının sorgulanmasına neden olmuştur.

Türk-Amerikan ilişkilerinde bir diğer önemli kriz 1974 yılında Kıbrıs nedeniyle ortaya çıkmıştır. 15 Temmuz 1974'te Kıbrıs'ta gerçekleştirilen darbe, Ecevit hükümeti tarafından Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin taraf olduğu Garanti Antlaşması'nın ihlali olarak kabul edilmiştir. Türk tarafında müdahale için askeri hazırlıklar sürdürülürken 17 Temmuz'da Amerikan Dışişleri Bakanı Henry Kissinger Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit'e gönderdiği mesajla sorunun, Türkiye ve Yunanistan arasında savaşa dönüşmemesi için görüşmeler yoluyla çözülmesini önermiştir. Ecevit bu mesaja, konuyu Garanti Antlaşması'nın diğer muhatabı olan İngiltere ile görüşeceği ve bir sonuca varılamaması halinde Türkiye'nin bu antlaşmadan doğan hak ve yükümlülüklerini yerine getirmekten tereddüt etmeyeceğini belirterek yanıt vermiştir.⁴¹ Kissinger Türkiye'nin müdahalesini önlemek ve soruna çözüm bulabilmek amacıyla bakan yardımcılarından Joseph Sisco'yu kriz bölgesine göndermiştir. Sisco, Ecevit'i müdahaleden vazgeçirmek amacıyla çeşitli öneriler sunmakla birlikte tehdit etmekten de geri durmamıştır. Sisco, Ecevit yönetiminin müdahaleden vazgeçmesi halinde haşhaş krizinin ardından önemli oranda azaltılan Amerikan askeri yardımının yeniden artırılacağı yönünde güvence vermiştir. Müdahalenin gerçekleştirilmesi halinde ise çatışmaların tırmanarak Yunanistan ve Türkiye

³⁹ Uslu, 2016: 275-276.

⁴⁰ Epstein, 1990: 81.

⁴¹ Fırat, 2011: 742.

arasında savaşa dönüşme ihtimaline ve böyle bir durumda Sovyetler Birliği'nin soruna müdahil olarak bu ortamdan istifade edebileceğine dikkat çekmiştir. Bunun yanı sıra ABD'nin iki NATO ülkesi arasındaki savaşa neden olabilecek bir eyleme tepkisiz kalmayacağı ve müdahale durumunda Amerikan askeri yardımının sonlandırılabilirliğini ifade etmiştir.⁴²

Netice itibariyle 20 Temmuz 1974 tarihinde adaya yönelik askeri müdahale başlamıştır. ABD çatışmaların tırmanarak Türkiye ile Yunanistan arasında topyekûn savaşa dönüşmesinden derin endişe duymaktaydı. Bu nedenle Kissinger, müdahalenin durdurulması amacıyla bir taraftan Ecevit hükümeti üzerinde baskı oluştururken diğer taraftan da Yunan cuntası ile görüşerek Türkiye'ye karşı askeri eylemde bulunmamaları yönünde cunta üyelerini sert şekilde uyarmıştır.⁴³ Bir yandan Vietnam Savaşı bir yandan da Watergate skandalı ile uğraşan Nixon yönetiminde soruna nasıl yaklaşılması gerektiği hususunda farklı görüşler ortaya atılmıştır. Savunma Bakanı James R. Schlesinger Yunan cuntasına karşı tavır alınması gerektiği yönünde tavsiyelerde bulunurken Kissinger daha ılımlı hareket edilmesi yönünde telkinlerde bulunmuştur.⁴⁴ Netice itibariyle Amerikan politikası ağırlıklı olarak Kissinger'ın fikirleri doğrultusunda gelişmiş, Amerikan yönetimi Yunan cuntasının Kıbrıs'ta gerçekleştirdiği darbeye verdiği tepkiye benzer şekilde Türkiye'nin Adaya yönelik müdahalesine de ağır eleştiriler getirmemiştir.

22 Temmuz 1974'te Bülent Ecevit düzenlediği basın toplantısı ile Türkiye'nin ateşkes ilan ettiğini duyurmuştur. Aynı gün Yunan tarafı ateşkesi kabul ettiklerini Sisco'ya bildirmiştir.⁴⁵ Türkiye'nin 22 Temmuz'da ateşkes kararı almasının gerekçesi hususunda farklı görüşler mevcuttur. Kissinger, Ecevit yönetimi üzerinde kurdukları baskının ve yaptıkları tehditlerin ateşkes kararı üzerinde etkili olduğunu savunurken⁴⁶ Bülent Ecevit ateşkes kararının alınmasında hiçbir ülkeden baskının söz konusu olmadığı dile getirmiştir. Uslu, ateşkes kararının alınmasında özellikle ABD'nin baskısının etkili olduğunu savunurken Fırat, uluslararası baskıların ateşkes kararında etkili olduğunu ifade etmekte ancak ateşkes kararını doğrudan ABD yönetiminin baskılarına bağlamamakta, Ecevit hükümetinin adanın küçük bir kısmında tesis edilen kontrolü diplomatik ve siyasi yollarla genişletme düşüncesi içinde olduğuna yer vermektedir.⁴⁷

⁴² Uslu, 2016: 301-302.

⁴³ Bölükbaşı, 1988: 198.

⁴⁴ Kissinger, 1982: 1191-1192.

⁴⁵ Fırat, 2011: 743.

⁴⁶ Kissinger, 1982: 1190.

⁴⁷ Uslu, 2016: 314-315.; Fırat, 2011: 744.

Ateşkesin ardından taraflar arasında gerçekleştirilen Cenevre görüşmelerinde kesin bir sonuca varılamaması üzerine Türkiye 14 Ağustos'ta ikinci harekâtı başlatmıştır. İlk müdahale yukarıda bahsedildiği üzere uluslararası kamuoyu tarafından sert eleştirilere neden olmamıştır. Ne var ki ikinci müdahale uluslararası kamuoyu tarafından kabul edilemez olarak nitelendirilmiş ve Türkiye'ye yönelik sert tepkilere neden olmuştur.⁴⁸ Amerikan yönetimince Türkiye'nin ikinci müdahalesine yönelik ilk aşamada sert tepkiler gelmemiştir ancak Amerikan yönetimi Türkiye ve Yunanistan'ın karşı karşıya gelmesi halinde her iki devlete de silah ambargosu uygulayacağını resmen duyurmuştur.⁴⁹ Amerikan yönetimi her ne kadar soruna taraf olmamaya özen göstermiş ve tarafların tavizler vererek sorunu çözmesi için çaba göstermiş olsa da ikinci harekâtın ardından yönetim içerisinde farklı sesler yükselmeye başlamıştır. Savunma Bakanı Schlesinger 18 Ağustos 1974'te bir televizyon kanalına verdiği demeçte ikinci harekâta yönelik eleştiriler getirmiş, Türkiye'nin sorunun barışçıl yollarla çözümünü mümkün kılacak şekilde tavizler vermemesi halinde Türkiye'ye yapılan askeri yardımların sorgulanması gerektiğini ifade etmiştir.⁵⁰ Schlesinger tarafından dile getirilen yardımların kesilmesi fikri gündeme ilk defa gelmemekteydi. 15 Ağustos'ta Kissinger'ı ziyaret eden Yunan asıllı John Bredamas önderliğindeki bir grup Kongre üyesi Türkiye'nin Kıbrıs'a gerçekleştirdiği müdahalede Amerikan silahlarını kullandığını ve bunun taraflar arasında imzalanan antlaşmalara aykırı olduğunu, bu nedenle Türkiye'ye yönelik yaptırım uygulanması gerektiğini ifade etmiştir.⁵¹ Dış politika yapımını yürütme organının sorumluluk alanı içerisinde gören Kissinger, Kongre üyelerinin yaklaşımlarından rahatsızlık duysa da bu tarihten itibaren Kıbrıs meselesinde alınacak kararlar Kongre'nin etkisinden bağımsız olmamıştır. Dışişleri Bakanlığı bünyesinde hazırlanan ve Senatör Thomas Eagleton'a sunulan raporda Türkiye'nin ikinci müdahalesinde iki ülke arasında imzalanan 1947 ve 1960 tarihli ikili antlaşmaların ve 1961 tarihli Amerikan Dış Yardım Yasası'nın ihlal edildiği sonucuna varılmıştır.⁵² Kissinger bu sonuca itiraz etmemekle birlikte dış politika öncelikleri konusunda Eagleton'un yanlış değerlendirmelerde bulunduğunu, Türkiye'de yer alan Amerikan üslerinin kullanımının bu hukuksal durumdan daha önemli olduğunu ifade etmekteydi.⁵³

Kissinger'in tüm çabasına rağmen 19 Eylül 1974'te Amerikan Senatosu Türkiye'ye silah gönderilmesinin durdurulması yönünde çağrı içeren Eagleton-Stevenson Tasarısı'nı kabul

⁴⁸ Fırat, 2011: 748.

⁴⁹ Birand, 1979: 28.

⁵⁰ Uslu, 2016: 316-317.

⁵¹ Birand, 1979: 42-43.

⁵² Erhan, 2011: 706.

⁵³ Uslu, 2016: 317-318.

etmiştir. 24 Eylül’de de Temsilciler Meclisi, Kıbrıs’ta askeri kuvvetler konusunda anlaşma sağlanması yönünde önemli ilerlemelerin kaydedildiği belgeleninceye kadar Türkiye’ye sağlanan Amerikan askeri yardımının durdurulmasını öngören Rosenthal-Du Pont Tasarısı’nı kabul etmiştir. 30 Eylül’de Amerikan Senatosu ABD’den alınan silahları Amerikan yasalarına aykırı şekilde kullanan ülkelere Amerikan askeri yardımının durdurulması yönünde çağrıda bulunan ek bir karar almıştır. Türkiye’ye sağlanan Amerikan yardımında kesinti yapılmasını öngören hükümleri de içeren tahsis yasası 14 Ekim’de Başkan Ford tarafından veto edilmiştir. Ford yönetimi ile Kongre arasında gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde Senato 16 Ekim’de, Kıbrıs sorununun barışçıl şekilde çözüme kavuşturulmasına yardımcı olacağının düşünülmesi durumunda Amerikan Başkanı’na Türkiye’ye askeri yardımı 10 Aralık 1974’e kadar sürdürme imkânı tanıyan bir yasayı kabul etmiştir. Bu kararın süresi dolmadan 4 Aralık’ta Senato yeni bir karar alarak Başkan Ford’a Türkiye’ye yapılan askeri yardımın kesilmesini 5 Şubat 1975’e kadar erteleme yetkisi vermiştir. Kıbrıs sorununun çözümü yönünde gerekli ilerlemelerin kaydedilememesi üzerine Kongre’nin Türkiye’ye yapılan yardımı kesme kararı 5 Şubat 1975’te yürürlüğe girmiştir.⁵⁴

Türkiye’nin bu karara tepkisi sert olmuştur. Ambargonun yürürlüğe girdiği gün ortak savunma tesisleri ile ilgili olarak ABD ile yapılan görüşmeler askıya alındığı duyurulmuştur. Türkiye’de bulunan Amerikan üslerinin kapatılması hususunda ise farklı görüşler dile getirilmiş, üslerin kapatılmasının Türkiye’nin çıkarlarına zarar verebileceği ifade edilmiştir.⁵⁵ Kissinger, Türkiye’nin olumlu adımlar atması halinde ambargonun kaldırılması yönünde Kongre’nin ikna edilebileceğini ifade ederken Demirel yönetimi Kıbrıs konusunda adımlar atılması için ambargonun kaldırılmasını şart koşmaktaydı. Taraflar arasında anlaşmazlık sürerken 19 Mayıs 1975’te Amerikan Senatosu ABD’nin güvenlik çıkarlarını tehlikede görmesi halinde Amerikan Başkanı’na ambargoyu kaldırma yetkisi veren bir yasayı kabul etmiştir. Benzer bir yasa tasarısı 24 Temmuz’da Temsilciler Meclisi’nin gündemine gelmiştir ancak tasarı, yasalaşmak için gerekli kabul oyunu alamamıştır. Bunun üzerine 25 Temmuz 1975 tarihinde Türk hükümeti, Türkiye’deki Türk-Amerikan ortak savunma tesislerinin Türk Silahlı Kuvvetleri’nin kontrolüne geçtiğini ilan etmiştir.⁵⁶ Türkiye’ye yönelik ambargonun kaldırılması ancak 1978 yılında gerçekleşebilmiştir. Amerikan Senatosu’nun 26 Temmuz 1978’de ambargonun kaldırılmasını öngören kararını 1 Ağustos’ta Temsilciler Meclisi’nin benzer kararı takip etmiştir. 26 Eylül 1978’de Başkan’a sunulan ambargonun kaldırılmasını

⁵⁴ Uslu, 2016: 318-320.

⁵⁵ Birand, 1979: 100.

⁵⁶ Birand, 1979: 126-128.; Uslu, 2016: 322.

öngören kararlar aynı gün Başkan tarafından kabul edilmiş ve böylece ambargo üç yılın ardından sona ermiştir.⁵⁷

Ambargo kararının alınmasında Kongre'nin şahin bir tutum içinde bulunması iki temel gerekçeye dayandırılmaktadır. İlk olarak Amerikan toplumu içerisinde önemli nüfus oranına sahip olmamakla birlikte örgütlü bir yapı teşkil ettikleri için Rumlar Kongre üzerinde baskı kuracak güce sahiptiler. Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinin başlamasının ardından Rum lobisi Türkiye aleyhinde girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Kasım 1974'te Kongre seçimlerinin yapılması Rum lobisinin bu süreçte Kongre üzerinde etkili olmasına imkân vermiştir. İkinci olarak Vietnam başarısızlığından ve Watergate skandalından dolayı yürütmeye olan güven azalmıştı. Bu nedenle yasama organı dış politika yapım sürecinde daha aktif olma çabası içine girmiştir.⁵⁸ Bu nedenlerin yanı sıra Kongre'de, Türkiye üzerinde oluşturulacak baskı neticesinde Türkiye'nin, sorunun çözümü yönünde adımlar atacağı görüşü de dile getirilmiştir.⁵⁹ Ne var ki bu görüşün yanlış bir değerlendirme olduğunun anlaşılması çok uzun sürmemiş, ambargo kararının alınmasının hemen ardından Türkiye'nin taviz vermek yerine tutumunu daha da sertleştirdiği gözlemlenmiştir. Türkiye'ye Ambargo kararı alınmasında neoklasik realizm tarafından ara değişken olarak kabul edilen toplumsal baskı gruplarının ve dış politika yapım sürecindeki aktörlerin kendi aralarında yaşadıkları rekabetin etkili olduğu görülmektedir. Ambargonun kaldırılması yönünde alınan kararın İran'da karışıklıkların başladığı ve Amerikan yönetiminin bölgedeki müttefikini kaybetme ihtimalinin olduğu sürece denk gelmesi ise bu kararın alınmasında sistemik faktörlerin ABD'nin karar alma sürecine etkisine örnek teşkil etmektedir.

Soğuk Savaş sürecinde iki kutuplu sistemde yaşanan bu krizlere Türk-Amerikan ilişkilerinin değişen doğasını anlamak adına yer verilmiştir. Ortak tehdit ve çıkar çerçevesinde oluşan ve ilk yıllarda olumlu ilerleyen ittifak ilişkisinin her krizle biraz daha aşındığı ve iki devlet arasındaki ilişkilerde karşılıklı güvensizliğin hâkim hale geldiği görülmektedir. Jüpiter füzeleri krizinde Amerikan yönetiminin Türkiye'nin güvenliğini pazarlık konusu yapması; Johnson mektubu ve haşhaş krizlerinde Amerikan yönetiminin Türkiye'nin ulusal çıkarlarını ve iç dinamiklerini göz ardı etmesi, Türkiye'nin ABD'ye güvenini sarsmış ve kamuoyundaki Amerikan karşıtlığının yükselmesine neden olmuştur. Türkiye'nin ABD'ye ve NATO içinde çatışma yaratma riskine rağmen, Kıbrıs'ta güç kullanması ise iki müttefik arasındaki güç asimetrisinin Türkiye'yi bağımsız dış politika izlemekten caydıramadığını göstermiştir.

⁵⁷ Uslu, 2016: 322-323.

⁵⁸ Erhan, 2011: 704-705.

⁵⁹ Uslu, 2016: 325-326.

Amerikan yönetiminin Türkiye'ye uyguladığı ambargo ise Türk tarafında ulusal çıkarların ve güvenliğin sağlanmasında Batı'ya bel bağlanamayacağı düşüncesinin yerleşmesine neden olmuştur. Nitekim ambargo kararının ardından Türkiye'nin savunma sanayiinde yerleşme adımlarını hızlandırarak iç dengeleme; Sovyetler Birliği ile yakınlaşarak ve askeri ihtiyaçların karşılanmasında çeşitlendirmeyi tercih ederek de dış dengeleme yoluna gittiği görülmektedir. Ambargo kararının ardından Türkiye'nin üslerin kullanımını askıya alması ise Amerikan cephesinde Türkiye'nin jeostratejik öneminin hatırlanmasını sağlamış, havuç ve sopa kullanımına indirgenerek sonuç almayı amaçlayan yaklaşımın başarı getirmediği bir kez daha deneyimlenmiştir. Amerikan yönetiminin Türkiye'nin iç dinamiklerini göz ardı eden yaklaşımı sonraki krizlerde de benzer sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

Bu krizler aynı zamanda Amerikan karar alma sürecinin anlaşılması bakımından da önem arz etmektedir. Örneğin Jüpiter füzeleri krizi, ABD'nin yakın ve yaşamsal tehditlerle karşı karşıya olduğu sınırlandırıcı ortamda karar alma sürecinin oldukça sınırlı bir ekiple şekillendiğini göstermektedir. Johnson mektubu, ABD'nin asimetrik güç ilişkisine dayanarak Türkiye'yi sınırlandırmanın ve bunu diplomatik nezakete aykırı şekilde yapmanın özellikle Türk halkında Amerikan imajına verdiği zararı göstermesi bakımından dikkate değerdir. Haşhaş krizi, aynı şekilde Amerikan yönetiminin asimetrik güç ilişkisinin verdiği rahatlıkla Türk yönetiminin kaygılarını ve iç dinamiklerini göz ardı ederek kendi iç politik hedefleri için Türkiye üzerinde baskı oluşturmayı tercih edebileceğini göstermektedir. Ambargo kararı, Vietnam Savaşı sonrası süreçte Kongre'nin ve çıkar gruplarının dış politikaya etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Nitekim Nixon ve Ford yönetimlerinin, özellikle Nixon dönemi Amerikan dış politikasında Savunma Bakanı Melvin Laird ve Dışişleri Bakanı William Rogers'tan daha belirleyici rol oynayan Ulusal Güvenlik Danışmanı Henry Kissinger'in⁶⁰ yoğun çabasına rağmen Kongre ambargo tasarısını kabul etmiştir.

Tesisinde ortak tehdit algısının önemli rol oynadığı ittifak ilişkisinin, 1990'da bu tehdidin ortadan kalkmasıyla nasıl şekilleneceği merak konusu olmuştur. Sovyet tehdidinin olmadığı ve ABD'nin sistemdeki tek süper güç olduğu bu süreçte Türkiye'nin jeostratejik önemi sorgulanırken ABD'nin Ortadoğu'daki çıkarlarının korunması için Türkiye ile ilişkisinin öneminin anlaşılması uzun sürmemiştir.⁶¹ 1990 yılında Irak lideri Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i ilhak etme girişimi ABD'nin doğrudan girişimi ve oluşturulan çok devletli koalisyonun müdahalesiyle engellenmiştir. Irak güçlerine karşı yürütülen operasyonda İncirlik Üssü kullanılması yönünde oluşan Amerikan talebi Özal yönetimi tarafından TBMM'ye sunulmuş

⁶⁰ Ripsman vd., 2016: 129.

⁶¹ Özel, 2011/2012: 57.

ve kabul görmüştür.⁶² Gerek müdahale sırasında Türk üslerinin ve hava sahasının kullanımına duyulan ihtiyaç gerekse sonraki süreçte Irak'a uygulanan ambargolardan sonuç alınabilmesi adına Türkiye'nin iş birliğine duyulan ihtiyaç Türk tarafında Batı nezdinde ihtiva ettiği stratejik öneminin devam ettiğinin göstergesi olarak görülmüştür.

ABD'nin müdahalesi neticesinde Irak güçleri Kuveyt'ten çıkarılmış ve Saddam yönetiminin askeri gücü tahrip edilmiş, ancak Saddam'ı yönetimden indirme yönünde bir adım atılmamıştır. Saddam yönetiminin zayıflamasını fırsat olarak gören Şii ve Kürt grupların ABD başta olmak üzere Batı'dan destek görecekları beklentisiyle başlattıkları isyan girişimleri ağır şekilde bastırılmıştır. Bu süreçte Irak'ın kuzeyindeki Kürt halkının Türkiye sınırına dayanması ve insani dramların yaşanması ilk etapta ABD tarafından Irak'ın iç meselesi olarak değerlendirilen konunun insani gerekçelerle uluslararası kamuoyunun gündemine gelmesini sağlamıştır. Zamanla ABD'nin yaklaşımında da değişim yaşanmış ve ABD konuya doğrudan müdahil olmuştur. Saddam yönetiminin Kürtlere yönelik saldırılarını engelleme iddiasıyla gerçekleştirilen müdahale kapsamında Irak'ta 36. paralelin kuzeyi uçuşa yasak bölge ilan edilmiş, ABD liderliğinde ve Türk silahlı Kuvvetlerinin de dahil olduğu bir kuvvet oluşturulmuştur. 1996 yılına kadar Çekiç Güç (*Operation Poised Hammer*) adı altında daha sonra ise Kuzey Keşif Harekâtı (*Operation Northern Watch*) olarak varlığını sürdüren oluşum Kürt sorunu bağlamında Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli yer tutmuştur. ABD'nin bölgedeki varlığının PKK'nın gelişmesine zemin hazırlaması ve Türkiye'nin terörle mücadelesini akamete uğratmasının yanı sıra Kürtlerin Irak'ta *de facto* devlet oluşumuna gitmeleri ve bunun ABD başta olmak üzere Batılı devletler tarafından desteklenmesi Türk tarafında gerek yönetim nezdinde gerekse kamuoyu nezdinde ABD'nin bölgeye dair girişimlerine şüpheyile yaklaşılmasına neden olmuştur.⁶³ Bu durum 2003 Irak işgali sonrasında da Türk-Amerikan ilişkilerinde hem Irak'taki Kürtlerin statüsü ve Irak'ın toprak bütünlüğü bağlamında hem de Türkiye'nin terörle mücadelesi bağlamında sık sık gündeme gelmiş ve ilişkilerde gerginlik unsuru olmuştur.

2001 yılında iktidara gelen George W. Bush yönetiminin ABD'nin sahip olduğu gücü ne yönde kullanacağı ve Amerikan üstünlüğünü sürdürmek için nasıl bir strateji benimseyeceğine dair fikir yürütülürken 11 Eylül tarihinde gerçekleşen terör saldırıları yeni bir sayfa açma gerekliliği ortaya koymuştur. Askeri güç kullanımını önceleyen bir güvenlik bürokrasisine sahip olan Bush yönetimi, ilan ettiği Bush Doktrini ile bu gücü ne yönde kullanacağını ortaya koymaktaydı. Terörün esas tehdit ilan edildiği bu yeni güvenlik

⁶² Türkmen, 2012: 160.

⁶³ Uslu, 2016: 383-392.; Türkmen, 2012: 164-173.

anlayışında Amerikan üstünlüğünün muhafazası için liberal demokrasi yönünde küresel dönüşümün sağlanması öngörülmekteydi. 11 Eylül saldırısının yarattığı şok ve korku atmosferi ile ABD'nin yakın güvenlik tehditleriyle yüz yüze olduğu stratejik çevre dış politikanın dar çerçevede şekillenmesine olanak tanımıştır. Bu bağlamda Amerikan kamuoyunun yönetime desteği artarken Kongre partilerüstü bir tutumla güç kullanımı konusunda Amerikan Başkanı'nı yetkilendirme yoluna gitmiştir. ABD'nin Afganistan'a yönelik başlattığı operasyon Çin ve Rusya dahil diğer ülkeler tarafından meşru görülmüş, nitekim operasyon Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararıyla gerçekleştirilmiştir.

Bu şartlar altında Afganistan'da kısa sürede kazanılan askeri zafer, Bush yönetiminde askeri güçle küresel dönüşümün mümkün olabileceği yönünde bir algının oluşmasına neden olmuştur. Ancak sonraki yıllarda Irak'ta güç kullanımı tercih edildiğinde Bush yönetiminin gerek içeride gerekse dışarıda Afganistan sürecinden farklı bir ortamla karşılaşması ve Irak Savaşı'nın beklendiği şekilde ilerlememesi bu düşüncenin bir yanılgı olduğunu göstermiştir. Sonraki süreçte iç politikada Kongre ve kamuoyunun karar alma süreci üzerinde sınırlandırıcı etkisi artarken, uluslararası alanda diğer devletlerin Bush yönetiminin tek taraflı politikalarına tepkisi yükselmeye başlamış ve ABD'nin küresel imajı zedelenmiştir.

11 Eylül saldırıları sonrasında şekillenen Amerikan dış politikası Türkiye'nin jeostratejik önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Afganistan Savaşı'nın ilk haftalarında Türk hava sahası ve askeri üsleri Amerikan güçleri tarafından yoğun şekilde kullanılmıştır. Bunun yanı sıra Türkiye, Afganistan'da çatışma alanına doğrudan dahil olmamak üzere önemli askeri destekte bulunmuştur. Irak'ta güç kullanımı yönünde karar alınmasının ardından ise Türkiye'nin konumu stratejik düzeyde önemli hale gelmiştir. Irak'a kuzeyden cephe açmak için Amerikan güçlerinin Türkiye topraklarını kullanmasına dair yürütülen müzakereler şekillenerek 1 Mart 2003 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onayına sunulmuştur. Kuzey cephesini açacak Amerikan 4. Mekanize Piyade Tümeni'nin haftalardır İskenderun açıklarında beklediği ve taraflar arasında müzakerelerin tamamlandığı süreçte Amerikan askerlerinin Türk topraklarını kullanmasına TBMM'nin hayır demesi Amerikan cephesinde derin hayal kırıklığı yaratmıştır. Tarafların karşılıklı çıkarları devam ettiği için 1 Mart tezkeresinin reddinin ardından ilişkilerinin derin krize sürüklenmemesi adına iki taraf da çaba göstermiş ve ilişkiler olageldiği gibi sonraki yıllarda inişli çıkışlı devam etmiştir. Ancak 1 Mart krizi ve 4 Temmuz 2003'te Süleymaniye'de yaşanan kriz Türk-Amerikan ilişkilerinde 1960'lar itibarıyla başlayan güvensizliğin derinleşmesine neden olmuştur. Özellikle Süleymaniye baskını, fayda/maliyet bağlamında ABD için oldukça talihsiz bir eylem olmuştur. Bu durum,

karar alıcıların duygusal saiklerle davrandığı ve böylece rasyonaliteden uzaklaştığı izlenimi vermektedir.

Bush döneminin ardından uluslararası sistemin tek kutupluluğu sorgulanır hale gelmiş ve sistemin çok kutupluluğa dönüşmeye başladığı yönünde argümanlar ortaya konmuştur. Bush yönetiminin tek taraflılığa dayanan ve askeri güç kullanımını önceleyen dış politika yaklaşımı Amerikan gücünün aşırı gerilmesine neden olmuş ve göreceli güç dağılımında ABD aleyhine değişimleri kaçınılmaz kılmıştır. Bush yönetiminin dış politikası Amerikan kamuoyunda da tepkiye neden olmuş, özellikle Irak Savaşı'nın ardından Bush yönetimine olan tepki artmaya başlamıştır. Bunun neticesinde 2008 Başkanlık seçimlerinde Amerikan halkı değişim, küresel taahhütlerin azaltılması, çok taraflılık ve liberal kurumsalcılık temalarını ön plana çıkaran Barack Obama'yı Amerikan Başkanlığına taşımıştır. Vietnam Savaşı sonrasında olduğu gibi başarısız güç kullanımının faturası kurumsal olarak yürütme kanadına kesilmiş ve Bush yönetiminin son yıllarından başlamak üzere Kongre'nin ve kamuoyunun dış politikada karar alma sürecine etkisi artmaya başlamıştır. Bu nedenle, Bush'un ilk döneminde yeni muhafazakârlar karar alma sürecinde ön plana çıkarken Obama döneminde kurumsal yapı ön plana çıkmıştır.

Obama'nın, ABD'nin göreceli gücünü tesis etmek ve Amerikan imajını onarmak amacıyla ortaya koyduğu değişim temalı dış politika yaklaşımı küresel taahhütlerden çekilmeyi, bu çerçevede çok taraflı hareket etmeyi ve müttefik devletlerle ilişkileri güçlendirmeyi amaçlamaktaydı. Bu kapsamda Obama, Türkiye ile ilişkilere önem atfetmiş, bunu ikili ilişkileri "Model Ortaklık" adı altında tanımlayarak ortaya koymuştur. Ne var ki ortak çıkarlar temelinde ilişkilerin güçlendirilmesini öngören bu yaklaşım, ilerleyen yıllarda yaşanan çıkar çatışmaları ile sadece iyimser bir beklenti olarak kalmıştır. İran nükleer enerji programı, Türkiye-İsrail ilişkileri gibi konuların yanı sıra Arap ayaklanmalarının birçok aşamasında yaşanan görüş farklılıkları nispeten aşılmıştır. Ancak Mısır ve Suriye'de yaşanan çıkar farklılıkları iki ülke arasındaki ilişkilerin gerilmesine neden olmuş, özellikle Suriye'de tarafları karşı karşıya getirmiştir.

Bu çalışma, iki ülke arasındaki kapsamlı ilişkilerden ziyade Türk-Amerikan ilişkilerinde Amerikan karar alma sürecini ve Türkiye'ye yönelik dış politika davranışının oluşmasında belirleyici olan dinamikleri açıklamaya çalışmaktadır. Bu nedenle işlenen konular seçilirken iki ülke arasındaki ilişkilerde belirleyici olaylara yer verilmesine özen gösterilmiştir. Uluslararası sistemin, stratejik çevrenin ve genel olarak karar alma sürecinin anlaşılabilmesi için Amerikan dış politikasında dolaylı yoldan Türkiye ile ilişkilerin konusu haline gelen dış politika olaylarına da yer verilmektedir. Bu bağlamda üç bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde

kuramsal çerçeve ve Amerikan siyasal yapısı ele alınmaktadır. Neoklasik realizmin ortaya çıkışına, gelişimine ve varsayımlarına yer verilirken anlatım bütünlüğünün sağlanması adına realist gelenek içerisinde klasik realizm ve neorealizmden ayrıştığı ve benzeştiği noktalara yer verilmektedir. Amerikan siyasal sistemi başlığı altında ise kurumsal yapının açıklanması, çalışma mekanizması ve iç dinamiklerin karar alma sürecine etki edebilme sınırları ortaya konmaktadır. İkinci bölümde ise öncelikle, 11 Eylül saldırıları, Afganistan işgali, Bush Doktrini ve Irak işgali gibi Bush dönemi Amerikan dış politikasında belirleyici olan ve dolaylı olarak Türk-Amerikan ilişkilerinin konusu haline gelen gelişmelere yer verilmektedir. Daha sonra bu dış politika gelişmeleri çerçevesinde Türk-Amerikan ilişkilerinin seyri analiz edilmekte, bunun yanı sıra ilişkilerin doğrudan konusu olan Kıbrıs ve Ermeni meselelerine değinilmektedir. Son olarak ikili ilişkiler, neoklasik realizmin varsayımları doğrultusunda uluslararası sistemin ve iç dinamiklerin karar alma sürecine etkisi bağlamında analiz edilmektedir. Üçüncü bölümde ise öncelikle, Bush'tan miras kalan Afganistan ve Irak savaşları, İran nükleer enerji programı, İsrail-Filistin meselesi ve Arap ayaklanmaları gibi Obama döneminde Amerikan dış politikasında Türkiye ile ilişkilerin dolaylı olarak konusu haline gelen belirleyici olaylara yer verilmektedir. Daha sonra ikinci bölümde olduğu gibi bu olaylar bağlamında Türk-Amerikan ilişkilerinin seyri incelenmekte, bunun yanı sıra ilişkilerin doğrudan konusu olan Ermeni meselesindeki gelişmeler ele alınmaktadır. Son olarak tüm bu gelişmeler çerçevesinde neoklasik realizmin varsayımları doğrultusunda uluslararası sistemin ve iç dinamiklerin karar alma sürecine etkisi analiz edilmektedir.

Nitel araştırma yönteminin tercih edildiği çalışmada çeşitli kurumların yaptığı anketler ve sayısal ölçümler gibi nicel verilere de yer verilmiştir. Bunun yanı sıra süreç takibi yöntemiyle karar alma sürecine etki eden faktörlerin tespiti hedeflenmiş, karşılaştırmalı vaka analizi yöntemiyle de iki Başkan döneminde yaşanan olaylar önce kendi içinde daha sonra da iki dönem arasında neoklasik realizmin varsayımları çerçevesinde birbiriyle karşılaştırılmıştır. Neoklasik realizmin varsayımlarını Bush ve Obama dönemi Türk-Amerikan ilişkileri üzerinden sınımayı amaçlayan çalışma en nihayetinde öznel insan davranışlarını incelemektedir. Bu nedenle vaka analizleri neticesinde yapılan çıkarımların olasılıksal olduğu ve doğa bilimlerinde olduğu gibi kesinlik içermediği çalışmanın temel kabullerinden biridir. Dolayısıyla çalışmada, postpozitivizmin ve eleştirel teorilerin vaka analizini reddeden tutumları ile doğa bilimlerinin katı pozitivizmi arasında bir yerde konumlandırılan *soft positivist* epistemoloji⁶⁴ benimsenmiştir. Böylece aynı devletin farklı zaman dilimlerinde ürettiği dış politika çıktıları

⁶⁴ Soft pozitivizme dair detaylı okuma için bkz. Ripsman, vd., 2016: 105-108.

incelenmiş ve farklılıkların nedeni ya da nedenleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda çalışmada nedenlerin etkilerinden (*effects of causes*) ziyade etkilerin nedenlerini (*causes of effects*) açıklamaya yönelik analiz ortaya konmuş; analize tabi tutulan ABD'nin Türkiye'ye yönelik dış politika davranışlarının neoklasik realizmin varsayımları ile uyumu ölçülmüştür.

Çalışmanın temel sorusu "ABD'nin Türkiye'ye yönelik politikasında karar alma sürecini belirleyen dinamikler nelerdir? Bu dinamikler hangi sistemik koşullar altında, ne şekilde ve hangi düzeyde ABD'nin Türkiye'ye yönelik politikasının oluşumunu etkilemiştir?" şeklinde belirlenmiştir. Bu kapsamda;

- Uluslararası sistemin yapısındaki dönüşümlerin Türk-Amerikan ilişkilerinin seyrini ne şekilde etkilediği,
- Başkan, Dışişleri Bakanı, Savunma Bakanı, Ulusal Güvenlik Danışmanı gibi aktörlerin ikili ilişkilerdeki fırsatları ve çatışma noktalarını algılamalarında bilişsel süreçlerinin ne yönde etki oluşturduğu,
- Bu aktörlerin Türkiye'ye yönelik politikalarında; uzlaşma, ödün verme, ödüllendirme ya da çatışma, baskı oluşturma, tehdit etme gibi yaklaşımlarında dış ve iç sınırlamaların etkili olup olmadığı,
- Beyaz Saray ile Kongre arasında Türkiye'ye yönelik dış politikanın belirlenmesinde görüş farklılığı olup olmadığı; var ise bu farklılığa neden olan unsurların neler olduğu,
- Kamuoyunun genel olarak Amerikan dış politikasına yaklaşımının Türk-Amerikan ilişkileri üzerinde dolaylı etkisinin olup olmadığı,
- İsrail lobisi, Ermeni lobisi ve Yunan lobisi gibi Türk-Amerikan ilişkileri üzerinde etkili olan çıkar gruplarının bu etkisinin hangi sistemik ve iç siyasal koşullar altında arttığı ya da azaldığı,

sorularına cevap aranmaktadır. Bu sorulara getirilen yanıtlarla Türk-Amerikan ilişkilerinin iç dinamiklerin etkisini de göz önünde bulundurarak daha açıklayıcı şekilde ele alınması; öte yandan görece yeni olan neoklasik realizmin varsayımlarının Türk-Amerikan ilişkileri bağlamında test edilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmanın hazırlanmasında kitaplar, makaleler, raporlar, tezler, gazete yazıları, anketler gibi ikincil kaynakların yanı sıra; hatıratlar, resmî belgeler, ikili görüşmeler sonrası yapılan açıklamalar, Kongre kayıtları gibi birincil kaynaklardan da istifade edilmiştir. Amerikan siyasal yapısının şeffaflığı bu kaynaklara erişimi mümkün kıldığı gibi Başkanların dijital kütüphaneleri de aynı şekilde dijital arşiv taramasını kolaylaştırmıştır. Bunun yanı sıra Kongre'deki tasarı görüşmelerinin ve konuşmaların tüm ayrıntılarıyla dijital ortamda erişilebilir

olması çalışmanın birincil kaynakların da kullanılarak yapılmasına imkân tanımıştır. Öte yandan, Bush ve Obama dönemi resmi dokümanlarının *The Foreign Relations of the United States* (FRUS) kapsamında henüz yayınlanmamış olması çalışmada resmi yazışmalardan faydalanılmasını kısıtlamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Realist Gelenek ve Dış Politika Analizi

Çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan neoklasik realizm, kendinden önceki realist geleneğe birtakım eleştiriler getirdiği gibi aşağıda görüleceği üzere hem klasik realizmle hem de yapısal realizmle ortak argümanlara da sahiptir. Bu nedenle neoklasik realizmin bu çalışmada kullanıldığı çerçevede bütüncül biçimde anlaşılabilmesi için klasik realizme ve yapısal realizme de yer verilecek, neoklasik realizmin getirdiği yenilikler ve savunduğu ortak argümanlar ele alınacaktır.

1919 yılında Aberystwyth Üniversitesi'nde Uluslararası Politika Kürsüsü'nün kurulması Uluslararası İlişkiler disiplininin ortaya çıkışı olarak kabul edilmektedir. Disiplinin ortaya çıkışında Birinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı sonuçları önemli etken olmuştur. Bu süreçte disiplin, devletler arasında savaşların nasıl sonlandırılabilceği ve barışın uluslararası ilişkilerde nasıl hâkim kılınacağı tartışmaları etrafında gelişimini sürdürerek kurumsal bir görünüm kazanmaya başlamıştır. Bu tartışmalar, uluslararası ilişkilerde “Büyük Tartışmalar” olarak ifade edilen kuramsal tartışmaların ilkinin oluşturmaktadır. 1919-1939 arası süreçte devam eden bu ilk tartışma idealizm ile realizm arasında gerçekleşmiştir. İkinci büyük tartışma ise 1960'lardan itibaren ortaya çıkmış ve 1980'lere kadar devam etmiştir. İlkinden farklı olarak bir yöntem tartışması olan ikinci tartışma, gelenekselcilik ile davranışsalcılık arasında yaşanmıştır. İlk tartışmanın aksine realizme yönelik yöntem eleştirilerinin ağır bastığı bu sürecin ardından pozitivistimin Uluslararası İlişkiler disiplinde ön plana çıktığı görülmektedir.⁶⁵ 1980'lerden itibaren ise Uluslararası İlişkiler disiplinde hâkim kuramların sorgulandığı ve alternatif yaklaşımların ortaya konduğu üçüncü tartışma yaşanmaktadır.

Bu çalışmada, Amerikan dış politikasında karar alma sürecine etki eden faktörler incelenirken neoklasik realizm kuramsal çerçeveyi oluşturacaktır. Bu kuramsal çerçevenin daha iyi anlaşılabilmesi ve bütüncül bir görüntü sunulabilmesi maksadıyla da klasik realizmden başlanarak bu geleneğin gelişimine, dış politika analizi için ortaya koyduğu argümanlara yer verilecektir.

⁶⁵ Barkin, 2009: 234-236.

1.1.1. Klasik Realizm

Klasik realizm devletler arasındaki ilişkilerin ve devletlerin dış politikalarının analizinde birey temelli bir bakış açısı sunmaktadır. İnsan, sahip olageldiği doğası, sergilediği davranışı ve konu hakkında beslediği niyetten ötürü dış politikanın ve devletlerarası ilişkilerin gelişiminde en önemli unsurdur.

Uluslararası İlişkiler disiplininde ilk tartışmanın yaşandığı süreçte Wilson'ın liberal idealizm yaklaşımını ütopyacılık olarak tanımlayan Edward Hallett Carr'ın klasik realizmin temellerini attığı kabul edilir. Carr ve daha sonra diğer klasik realistler tarafından liberal idealizmin ütopyacılık olarak tanımlanmasındaki temel gerekçe klasik realistlerin dünyanın olması gerektiği gibi değil olduğu gibi değerlendirilmesi gerektiği fikrine dayanmaktadır.⁶⁶ Carr, bu süreçte kaleme aldığı *20 Yılın Krizi 1919-1939: Uluslararası İlişkiler Çalışmasına Bir Giriş* adlı eserinde İkinci Dünya Savaşı'nın temel sebebi olarak bu fikri öne sürmektedir. Buna göre, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından idealistlerin 'çıkarların uyumu' düşüncesine dayanması ve güç siyasetini göz ardı etmesi ikinci savaşın temel nedeni olarak öne sürülmektedir. Carr, devletler arasında çıkarların uyumundan ziyade çıkarların çatışmasının hâkim olduğu fikrinden hareketle idealistlerin tutumlarını ütopyacılık olarak tasvir etmektedir.⁶⁷

Carr'ın realizme olan tüm katkılarına rağmen klasik realizmi kuramsal bir çerçeveye oturtan asıl isim Hans J. Morgenthau olmuştur. 1904 yılında Almanya'da dünyaya gelen Morgenthau, 1937 yılında Yahudilere yönelik baskıların artması üzerine ABD'ye göç etmiş, yaşamını ve akademik kariyerini burada sürdürmüştür. Morgenthau, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından yayınlanan *Uluslararası Politika: Güç ve Barış Mücadelesi* adlı eseriyle siyasi realizm olarak ifade ettiği kuramsal yaklaşımın genel hatlarını çizmiştir, bunları siyasi realizmin altı ilkesi başlığı altında toplamıştır. Bu ilkelerde ilk olarak, politikanın tıpkı toplum gibi kökenleri insan doğasında olan nesnel kanunlar tarafından yönetildiği öne sürülmektedir. İkinci olarak, güç bağlamında tanımlanan çıkar kavramı, siyasi realizmin uluslararası politikada yolunu bulmasını sağlayan kılavuz olarak kabul edilmektedir. Üçüncü olarak, güç bağlamında tanımlanan çıkar kavramı evrensel geçerliliği olan nesnel bir kategori olarak varsayılmaktadır. Aynı şekilde, güç kavramının da politikanın özünde var olduğu ancak içeriğinin ve kullanılış biçiminin siyasi ve kültürel çevre tarafından belirlendiği ifade edilmektedir. Dördüncü olarak, siyasi realizm politik eylemin ahlaki öneminin farkında olmakla birlikte, evrensel ahlak ilkelerinin devletlerin eylemlerine uygulanamayacağını savunmaktadır. Beşinci olarak,

⁶⁶ Barkin, 2009: 235.

⁶⁷ Carr, 1981: xi.

evrensel ahlaki ilkelerin bir ulusun ahlaki ilkeleri bağlamında belirlenemeyeceğinin, uluslararası ilişkilerin bu ahlaki ilkelerden ziyade çıkarlar temelinde değerlendirilmesinin daha doğru olacağının altı çizilmektedir. Altıncı olarak, siyasi realizmin hukuk, ekonomi gibi alanlardan farklı özerk bir alana sahip olduğu ifade edilmektedir. Buna göre, ekonomistin bir eylemi refah bağlamında tanımlanan çıkara göre, moralistin ahlaki ilkelere, hukukçunun yasalara göre değerlendirdiği gibi siyasi realist de eylemi güç bağlamında tanımlanan çıkara göre değerlendirmektedir.⁶⁸

1.1.2. Yapısal Realizm

Disiplinde yaşanan büyük tartışmaların ikincisinin en önemli sonuçlarından biri klasik realizme, yeterince bilimsel olmadığı noktasında getirilen eleştiriler olmuştur. Bu eleştiriler doğrultusunda realist kuram içerisinde yeni argümanlar ileri sürülmeye başlanmıştır. Bu çerçevede, 1979 yılında Kenneth N. Waltz tarafından yayımlanan *Uluslararası Politika Teorisi* adlı eser realist gelenekte yeni bir sayfa açmıştır. Bu eserle Waltz, kuram içinde bir süredir kaleme alınan akademik çalışmalarda yer alan sistem, yapı ve aktör bağlamındaki tartışmaları tutarlı, kapsamlı ve tündengelim yöntemiyle ortaya koymuştur. Eserin ilk bölümünde teorinin ne olup ne olmadığı konusuna yer veren Waltz, teoriyi bir alanın düzenlenmesinin ve bu alanın parçaları arasındaki ilişkilerin tasviri şeklinde tanımlamaktadır.⁶⁹ Waltz, teori tanımının ardından teorileri indirgemeci teoriler ve sistemik teoriler olarak ikiye ayırmaktadır. Waltz 1959 yılında yayınladığı “*İnsan, Devlet ve Savaş*” adlı eserinde savaşların nasıl önlenebileceği sorusuna cevap ararken birey, devlet ve sistem olmak üzere üç imaj üzerinde durmuştur. Yapısal realizmi kaleme aldığı eserinde de buna atıfta bulunarak birey ve devlet düzeyinde analiz yapan Uluslararası İlişkiler teorilerini indirgemeci teoriler olarak tanımlarken, uluslararası düzeyde analiz yapan teorileri ise sistemik teoriler olarak tanımlamaktadır. Bir grubun davranışını anlamak için grup üyelerinin psikolojisi üzerinden açıklamaya çalışmak gibi uluslararası politikayı anlamak için bürokratlar ya da bürokrasi üzerinden açıklamaya çalışmak da indirgemeci bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, indirgemeci teorilerin birimlerin davranışları ve birbirleriyle ilişkileri üzerinden açıklama getirmeye çalıştıkları ifade edilmektedir. Diğer bir deyişle, indirgemeci teoriler eylemi anlamak için içeriden dışarıya doğru analiz yürütmektedir.⁷⁰

⁶⁸ Morgenthau, 1948: 4-13.

⁶⁹ Waltz, 1979: 8.

⁷⁰ Waltz, 1979: 18.

Waltz, sistemik yaklaşımı açıklarken analitik yöntemle kıyaslama yoluna gitmiştir. Analitik yöntemde bilindiği üzere bütünün anlaşılabilmesi için parçaları ve parçaların birbirleriyle olan ilişkilerini anlamak yeterli olmaktadır. Analitik yöntemde sistemsel etkiler ya yoktur ya da göz ardı edilebilecek ölçüde zayıftır. Ancak, birimlerin özellikleri ve etkileşimlerinden ziyade bunların düzenleniş biçimleri sonuçlara etki edebilecek potansiyele sahip ise analitik yöntem yetersiz kalmaktadır. Waltz'un bu duruma alternatif olarak gördüğü sistem yaklaşımında sistem birimlerden ve bu birimlerin nasıl düzenlendiği ile ilgili olan yapıdan oluşmaktadır.⁷¹ Waltz'ın tanımlamasında yapı soyut bir kavram olarak ifade edilmektedir. Yapıyı anlamak için bakılması gereken ilk unsur bütünü oluşturan birimlerin düzenlendiği ilkedir ki bunlar anarşi ve hiyerarşi olarak belirtilmektedir. İç politikada kurumlar arasında ast, üst ilişkisi belirlenmiş olduğu için burada hiyerarşik düzenleme ilkesinin varlığından söz etmek mümkündür. Ancak, devletler arasında böyle bir ilişkiden söz etmek mümkün değildir. Bu nedenle uluslararası sistemin düzenleyici ilkesi Waltz tarafından anarşi olarak ifade edilmektedir.⁷²

Yapının anlaşılması için Waltz'un baktığı ikinci unsur ise birimlerin karakteridir. İç politika bağlamında değerlendirildiğinde kurumlar görevleri bakımından farklı karakterlere sahiptirler. Ancak, devletler işlevleri bakımından farklılık barındırmazlar. Birim olarak neden devletlerin ele alındığı sorusuna Waltz, yapıların içindeki aktörlerin tamamına göre değil en önemlilerine göre tanımlandığı şeklinde cevap vermektedir. Yani, yapısal realizmde devlet yegâne aktör olmamakla birlikte en önemli aktör olduğu için temel birim olarak kabul görmektedir.⁷³

Anarşik sistemin parçaları işlevsel olarak aynı olmakla birlikte yetenekleri bakımından farklıdırlar. Bu yetenek dağılımı yapının anlaşılmasında Waltz tarafından üçüncü unsur olarak ele alınmaktadır. Yetenek dağılımından kastı devletler nezdinde gücün paylaşımıdır. Küçük ya da büyük tüm devletlerin benzer saiklerle hareket ettiğini ileri süren Waltz, devletlerin sahip oldukları güç nispetinde ayrıştıklarını ifade eder.⁷⁴ Bu ayrışmayı belirleyen temel parametreler ise nüfusun büyüklüğü, toprağın genişliği, sahip olunan kaynaklar, ekonomik imkanlar, askeri güç, siyasi istikrar ve siyasi ehliyet şeklinde sıralanmaktadır.⁷⁵ Klasik realizmde devletler mutlak gücü amaçlarlar, yani devletler güç azamileştiricileridir. Yapısal realizmde ise devletler gücü değil güvenliği amaçlarlar, güç araçtır. Devlet için kendi güvenliğini sağlayacak güce

⁷¹ Waltz, 1979: 39-40.

⁷² Waltz, 1979: 88-92.

⁷³ Waltz, 1979: 93-96.

⁷⁴ Waltz, 1979: 97-99.

⁷⁵ Waltz, 1979: 131.

ulaşmak yeterlidir. Devletlerin kendilerini güvende hissetmesi ise güç dengesi ile mümkündür. Bu duruma devletler; dahili dengeleme olarak ifade edilen devletin kendi askeri, ekonomik, stratejik kapasitesini artırma yoluyla ya da harici dengeleme olarak ifade edilen devletin bir ittifaka dahil olması ya da karşı ittifakı zayıflatması suretiyle görece gücünü artırması yoluyla ulaşabilirler.⁷⁶

1.1.3. Neoklasik Realizm

Neoklasik realizm kavramı ilk defa 1998 yılında Gideon Rose tarafından kaleme alınan “*Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy*” başlıklı makalede kullanılmıştır. Kavram ilk defa Rose tarafından kullanılmış olsa da Rose, neoklasik realizm başlığı altında değerlendirdiği argümanları çalışmasına konu ettiği dört makaleden⁷⁷ derleyerek ortaya koymuştur. Dış politika teorisi olarak ortaya çıkan neoklasik realizm, dış politika davranışı üzerinde iç dinamiklerin etkisine vurgu yapan innenpolitik teorilere ve devletlerin davranışı üzerinde uluslararası sistemin belirleyiciliğine vurgu yapan sistem teorilerine alternatif olarak sunulmakta ve dış politika davranışının açıklanmasında bu teorilere nazaran daha kapsayıcı açıklama getirdiği iddiası öne sürülmektedir. Neoklasik realizme göre devletlerin dış politika davranışlarını salt iç dinamikler ya da salt sistem üzerinden açıklama çabası yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda Rose, neoklasik realizm taraftarlarının devletlerin dış politika kapsamının ve iddiasının (*scope and ambition*) her şeyden önce devletin uluslararası sistemdeki yeri, özellikle sahip olduğu görece maddi güç kapasitesi tarafından belirlendiği argümanından dolayı onları realist teori içinde değerlendirdiğini ifade etmektedir. Bunun yanı sıra Rose, söz konusu maddi güç kapasitesinin dış politika üzerindeki etkisinin birim düzeyindeki ara değişkenler tarafından aktarıldığını, bu nedenle bu etkinin dolaylı ve karmaşık olduğunu dile getirmektedir. Bu ise söz konusu yazarların neoklasik çerçevede değerlendirilme gerekçesi olarak sunulmaktadır.⁷⁸

Devletlerin dış politika davranışlarının açıklanmasında sıklıkla başvurulanan teorilerden ilkinin dış politika davranışlarının siyasi ve ekonomik ideoloji, ulusal karakter, partizan politikalar ve sosyoekonomik yapı gibi faktörler tarafından belirlendiği kabulünden yola çıkan

⁷⁶ Waltz, 1979: 123-126.

⁷⁷ Thomas J. Christensen. *Useful Adversaries. Grand Strategy, Domestic Mobilization, and Sino-American Conflict, 1947-1958*. Princeton: Princeton University Press, 1996; Randall L. Schweller. *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*. New York: Columbia University Press, 1998; William Curti Wohlforth. *The Elusive Balance: Power and Perceptions during the Cold War*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1993; Fareed Zakaria. *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*. Princeton: Princeton University Press, 1998.

⁷⁸ Rose, 1998: 146-147.

innenpolitik teoriler sınıfı oluşturmaktadır. Bu kapsamda değerlendirilen demokratik barış kuramı, demokratik yönetim biçiminin devlet davranışı üzerindeki etkisine dikkat çekerek demokratik olan devletlerin olmayanlara kıyasla farklı dış politika davranışları sergilediğini öne sürmektedir. Bu yaklaşımın demokratik yönetim şeklini öncelediği gibi farklı innenpolitik yaklaşımlar devlet davranışı üzerinde farklı iç dinamiklerin belirleyici olduğunu öne sürmektedir. Önceledikleri iç dinamikler farklı olmakla birlikte bu yaklaşımların ortak noktası dış politika davranışının açıklanmasında iç dinamiklerin belirleyici role sahip olduğu varsayımına dayanmaktadır.⁷⁹ Neoklasik realistler, innenpolitik teorileri, sistemik faktörleri göz ardı ederek dış politika davranışını açıklama çabaları nedeniyle hatalı bulmaktadırlar. Zakaria ise dış politika teorisinin iç siyasal yapı, karar vericiler, ulusal kültür gibi iç dinamikleri göz ardı etmemesi gerektiğini ancak iyi bir dış politika teorisi için öncelikle devletlerin uluslararası sistemdeki konumlarının değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır.⁸⁰ Innenpolitik teoriler farklı iç siyasal yapılara sahip devletlerin benzer dış politika davranışı sergilemelerini ya da benzer iç politika yapılarına sahip devletlerin farklı dış politika davranışı sergilemelerini açıklamada yetersiz kaldığı gerekçesiyle de eleştirilmektedirler.⁸¹

Realist yaklaşımda uluslararası sistemin rasyonel ve güvenlik kaygısıyla hareket eden devletler tarafından oluşturulduğu varsayımından hareket eden iki farklı açıklama gayreti öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki olan saldırgan realizmde (*offensive realism*) Mearsheimer, uluslararası sistemin yapısını Hobbesyen anlamda anarşik kabul etmekte, devletlerin hayatta kalabilmek için güvenliklerini azamileştirme yoluna gittiklerini öne sürmektedir. Mearsheimer, devletlerin savunmacı motivasyonla harekete geçtiği ancak anarşik yapının devletleri saldırgan davranışlar sergilemeye sevk edebildiğini öne sürmektedir.⁸² Saldırgan realistlere göre devletlerin dış politika davranışlarının doğru şekilde anlaşılabilmesi için göreceli güçlerine (*relative capabilities*) ve sistem içerisinde bulundukları ortama (*external environment*) bakmak yeterli olacaktır. Nitekim uluslararası sistemin devletler üzerinde oluşturduğu baskılar ve sınırlamalar dış politika çıktısının üretilmesinde oldukça anlaşılır niteliktedir.⁸³ Dış politika davranışına sistem düzeyinde açıklama getiren diğer realist yaklaşım ise savunmacı realizm (*defensive realism*) olarak adlandırılmaktadır. Savunmacı realistler, saldırgan realistlerin aksine uluslararası sistemin yapısını Hobbesyen değil iyicil (*benign*) anarşi olarak kabul etmektedir.

⁷⁹ Rose, 1998: 148.

⁸⁰ Zakaria, 1998: 16-17.

⁸¹ Uluslararası politikayı birim ya da birim altı düzeyde değişkenlerle açıklamaya çalışan teoriler Waltz tarafından indirgemeci olarak kabul edilmektedir. Bkz. Waltz, 1979: 18-37.

⁸² Mearsheimer, 1990: 5-56

⁸³ Rose, 1998: 149.

Güvenliğin yaygın/genel (*plentiful*), tehditlerin ise nadir (*rare*) kabul edildiği bu yaklaşımda devletler bu nadir tehditlere karşı zamanında dengeleme yoluna giderek olası çatışmaların önüne geçerler. Devletler arası çatışmanın ise, güvenlik arayışında olan devletlerin güvenlik ikileminin yarattığı korku atmosferinin zirveye ulaştığı zamanlarda ortaya çıkabileceğine dikkat çekilmektedir.⁸⁴

Neoklasik realistler göreceli gücün dış politika davranışı üzerindeki etkisi konusunda yapısal realistlerle benzer noktada durmakla birlikte göreceli güç dağılımı ile dış politika çıktısı arasında yapısal realistlerden farklı şekilde ilişki kurmaktadır. Neoklasik realistler dış politika kararlarının her şeyden önce siyasi liderler ve elitler tarafından alındığını, dolayısıyla göreceli maddi güç kapasitesinin değil bu maddi güç kapasitesinin karar alıcılar tarafından nasıl algılandığının belirleyici olduğunu savunurlar. Bunun yanı sıra Rose sahip olunan maddi güç kapasitesi ile bu gücü harekete geçirebilme kabiliyeti arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir.⁸⁵ İlerleyen sayfalarda detaylı şekilde değinilecek iç dinamiklerden dolayı karar alıcıların sahip olunan maddi gücü harekete geçirebilme kabiliyeti devletlere göre farklılık gösterebilmektedir. Dolayısıyla, benzer güç kapasitesine sahip olan devletler farklı iç dinamikleri nedeniyle farklı dış politika davranışları sergileyebilmektedirler.⁸⁶ Uluslararası sistemin yapısına dair Hobbessyen ya da iyicil şeklinde net tanımlama getirmekten kaçınan neoklasik realistler, güvenliğin yaygın mı yoksa kıt mı olduğuna objektif bağlamda karar vermenin zorluğuna dikkat çekmektedirler. Bu nedenle neoklasik realistler, Rose tarafından sistemik dinamikler ile dış politika davranışı arasında doğrudan ilişki kuran yapısalcılar ile objektif bağlamda sistemik sınırlamaları reddeden inşacılar arasında konumlandırılmaktadır.⁸⁷

Neoklasik realistler savunmacı realistleri ise tehdidi subjektif bağlamda⁸⁸ değerlendirdikleri için eleştirmektedirler. Saldırgan realizmde devletler güç azamileştiricisi olarak görülürken savunmacı realizmde devletler güvenlik azamileştiricisi olarak görülmektedirler. Neoklasik realizmde ise devletlerin dış çevrelerini şekillendirmek ve kontrol altına almak amacıyla hareket ettikleri fikri savunulmaktadır. Zakaria, klasik realistlerin devletlerin güç azamileştiricisi oldukları varsayımını eleştirmekte, yayılmacı dış politika davranışı ile maddi güç kapasitesi artışı arasındaki ilişkiye dair açıklama getirilmediğine dikkat

⁸⁴ Rose, 1998: 149-150.

⁸⁵ Bu durum Zakaria tarafından devlet gücü (*state power*) ve ulusal güç (*national power*) şeklinde iki farklı güç tanımlamasıyla açıklanırken Zakaria, 1998: 8., Christensen karar alıcıların sahip olunan maddi gücü harekete geçirebilme kabiliyetini ulusal siyasi güç (*national political power*) kavramı ile açıklamaktadır. Christensen, 1996: 11-17.

⁸⁶ Rose, 1998: 147.

⁸⁷ Rose, 1998: 152.

⁸⁸ Objektif/subjektif tehdit tanımlamaları için bakınız: Wolfers, 1998: 17.

çekmektedir. Bu bağlamda Zakaria, devletlerin güç değil etki azamileştiricisi olduklarını, artan göreceli güç sonucunda devletlerin dış çevrelerinde daha fazla etki oluşturma yoluna gideceklerini iddia etmektedir.⁸⁹

Neoklasik realistler yapısal realizmin dört kısıtından bahsetmektedirler.⁹⁰ İlk olarak karar alıcılar sistemik uyarıları her zaman doğru şekilde algılamayabilirler. Bu durum diğer devletlerin niyetleri ve kabiliyetleri hakkında yanlış değerlendirmelerden kaynaklanabileceği gibi karar alıcıların iletilen bilgileri derleme ve değerlendirmelerini sağlayan bilişsel filtrelerinden de kaynaklanabilir. En nihayetinde insan olan karar alıcıların inançları ve kişilik özellikleri sistemin sunduğu fırsatları ve yarattığı tehditleri subjektif şekilde değerlendirmelerine neden olabilmektedir.⁹¹ İkinci olarak neoklasik realistler sistemin olası fırsatlar ve tehditler hakkında her zaman net sinyaller vermediğine dikkat çekerler. Neoklasik realistlerin yapısal realizme getirdiği üçüncü sınırlama ise neoklasik realistlerin, liderlerin sistemik sinyallere rasyonel cevaplar verdiği varsayımı üzerinedir. Neoklasik realistler, karar alıcıların sistemik uyarıları doğru biçimde algılasalar bile bilişsel ve zamansal sınırlamalar gibi nedenlerle her zaman rasyonel dış politika çıktısı üretemeyeceklerini ifade etmektedirler. Son olarak neoklasik realistler net sinyaller neticesinde sistemik uyarıların doğru biçimde algılanması ve karar alıcıların rasyonel davranma eğilimi göstermesi halinde bile bunun mümkün olmayabileceğinin altını çizmektedirler. Yapısal realistlerin devleti “kara kutu” şeklinde algılamalarına eleştiri getiren neoklasik realistler, yukarıda bahsedilen şartlar sağlansa bile iç dinamiklerin etkisi neticesinde karar alıcıların ulusal gücü harekete geçirmede zorluklar yaşayabileceğine dikkat çekmektedirler. Bu dört sınırlayıcı etkenin gösterdiği gibi neoklasik realistlere göre sahip oldukları farklı karar alma çevreleri nedeniyle devletlerin uluslararası sistemin yarattığı fırsatlara ve tehditlere verdikleri yanıtlar farklılaşabilmektedir.⁹²

1.1.3.1. Neoklasik Realizmin Kapsamı ve Açıklama Gücü

Neoklasik realizm bir dış politika teorisi olarak ortaya çıkmış olsa da teorisinin açıklama alanının zamanla dış politika kapsamının dışına çıktığı görülmektedir. Bu nedenle birden fazla neoklasik realizm yaklaşımına değinmek mümkündür. Tip I olarak adlandırılan ilk yorumlamada, neoklasik realistler yapısal realistlerin dış politika davranışlarını salt sistem merkezli açıklama girişimlerine eleştiri getirmekte, bu yaklaşımın çeşitli dış politika davranışlarını açıklamada yetersiz kaldığını ifade etmektedirler. Bu nedenle sistemik

⁸⁹ Zakaria, 1998: 19.

⁹⁰ Ripsman vd., 2016: 20.

⁹¹ Wohlforth, 1993: 2.; Jervis, 1976: 28-31.

⁹² Ripsman vd., 2016: 20-25

sinyallerin dış politika davranışına dönüştürülmesinde yukarıda bahsedilen sınırlamalara yer vermektedirler. Bu anlamda neoklasik realizm dış politika davranışlarında görülen anomalileri açıklama amacı güden bir teori olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹³

Neoklasik realizmin nispeten dar kapsamda değerlendirildiği bu yaklaşımda uluslararası sistemin devletlere açık uyarılar göndereceği kabulünden hareket edilirken, bu sinyallerin karar alıcıların algılamalarına ve iç dinamiklerin etkisine tabi tutulduğuna dikkat çekilmektedir. Nadir durumlarda ise sistemik uyarıların yanlış anlaşıldığı ya da iç politik sınırlamalardan dolayı karar alıcıların bu uyarılara gerekli şekilde cevap veremediği ifade edilmektedir. Bu bağlamda Schweller, güç dengesi teorisyenlerinin sistemik değişimler ile dış politika davranışı arasında doğrudan ve mekanik bağ kurmalarını eleştirmektedir. Uluslararası sistemdeki güç dağılımında meydana gelen değişimlere karşı devletlerin izleyeceği dengeleme politikalarını etkileyebilecek birçok birim düzeyi değişkenin varlığını kabul eden Schweller, bu davranışın açıklanması için yeterli olduğunu düşündüğü dört değişkene yer vermektedir; elit uyumu (*elite cohesion*), hükümet/rejim kırılganlığı (*government/regime vulnerability*), elit birliği (*elite consensus*), sosyal uyum (*social cohesion*). Elit birliği ve elit uyumu öncelikle devletin dengeleme konusundaki istekliliğini belirlerken, sosyal uyum ve hükümet kırılganlığı devletin dengeleme kabiliyetini belirlemektedir.⁹⁴

Görelî güçte meydana gelen değişimler $\Rightarrow$ tehdidin doğası konusunda elit birliği ve elit uyumu düzeyi $\Rightarrow$ sosyal uyum ve hükümet kırılganlığının fonksiyonu olarak kaynakları harekete geçirmenin önündeki engeller $\Rightarrow$ dış politikada değişim veya devamlılık kararı.⁹⁵

Neoklasik realizmi daha geniş kapsamda değerlendiren Tip II yaklaşımında ise neoklasik realizmin sadece dış politika anomalilerini değil daha kapsamlı dış politika kararlarını ve grand stratejileri açıklamada da kullanılabileceği iddia edilmektedir. Buna göre devletler açık ve yakın tehditlerle karşı karşıya kaldıklarında ve çok fazla dış politika seçeneğine sahip olmadıklarında yapısal realistlerin iddia ettiği gibi sistemik sınırlamalar dahilinde hareket ederler. Ancak, devletler nadiren bu şekilde dar çerçevede karar almak durumunda kalırlar.⁹⁶ Yapısal realizme getirilen eleştiriler bağlamında Ripsman, Taliaferro ve Lobell ilk olarak lider imajı, stratejik kültür, iç kurumlar ve devlet-toplum ilişkisi şeklinde ara değişkenleri dört başlık altında toplamaktadırlar. Daha sonra ise bu birim düzeyindeki ara değişkenlerin, algılama, karar alma ve politika uygulama şeklinde tanımladıkları ve ara düzey süreçler (*intervening-level processes*) olarak adlandırdıkları üç süreci nasıl etkilediklerini açıklamaktadırlar. Devletlerin

⁹³ Ripsman vd., 2016: 26-27.

⁹⁴ Schweller, 2004: 169.

⁹⁵ Schweller, 2004: 170.

⁹⁶ Ripsman vd., 2016: 29-30.

benzer sistemik uyarılara farklı dış politika davranışları ile cevap vermelerinin bu üç sürecin incelenerek açıklanabileceğine vurgu yapılmaktadır.⁹⁷

1.1.3.2. Bağımsız Değişken

1.1.3.2.1. Uluslararası Sistem

Neoklasik realistler devlet dışı aktörlerin önemini inkâr etmemekle birlikte uluslararası sistemin temel birimleri olarak devletleri kabul ederler. Waltz, sistemi yapı ve etkileşim halindeki birimlerin teşekkülü şeklinde tanımlamaktadır. Uluslararası sistemdeki temel birimler olarak devletleri işaret eden Waltz, yapıyı ise örgütsel konsept olarak ifade etmektedir. Waltz, düzenleyici ilke (*ordering principle*), birimler arasındaki farklılaşma düzeyi (*differentiation of units and specification of their functions*) ve birimler arasındaki güç dağılımı (*the distribution of capabilities across units*) olmak üzere iç siyasi yapının üç özelliğinden yola çıkarak uluslararası sistemin yapısını tanımlamaktadır. İlk olarak sistem içerisinde etkileşim halinde bulunan devletler otonom birimlerdir. Dolayısıyla bir devletin diğerine dikte etme yetkisi olmadığı gibi birinin diğerinin emirlerine uyma zorunluluğu da bulunmamaktadır. İç politikada merkezi otorite bulunduğu için düzenleniş ilkesi hiyerarşi olarak tanımlanmaktadır. Ancak uluslararası sistemler merkeziyetsiz ve anarşiktir.⁹⁸ İkinci olarak, etkileşimleri neticesinde sistemin yapısını oluşturan devletler, karakteristik olarak benzer birimlerdir. Devletler her şeyden önce egemen siyasi birimlerdir. Ancak, bu egemenlik devletlere keyfi davranma yetkisi vermediği gibi birini diğerlerinin etkisinden azade kılmaz. Devletlerin egemenlikleri içeride ya da dışarıda karşılaşacakları sorunlarla nasıl baş edeceklerine, ne tür stratejiler geliştireceklerine karar verme iradelerinden gelmektedir. Devletlerin birbirinden farklı büyüklüklere, refah düzeylerine, nüfuslara, askeri kapasitelere sahip olması onları kabiliyetleri bakımından farklılaştırmaktadır. Ancak, yasalar ve düzenlemeler yapma/uygulama, vergi toplama, kendilerini savunma gibi işlevleri bakımından benzerlerdir. Dolayısıyla devletler sahip oldukları kabiliyetler bakımından farklı, işlevleri bakımından ise benzer siyasi birimlerdir.⁹⁹ Üçüncü olarak uluslararası sistemin yapısı, sistemi oluşturan birimler arasındaki güç dağılımı tarafından değişmektedir. Yapıdaki bu değişim birimlerin nasıl davranacağı yönündeki beklentilerin değişmesine neden olmaktadır. Waltz ayrıca birimler arasında ittifak gibi gruplaşmaların uluslararası sistemin yapısında değişiklik ifade etmediğinin altını çizmektedir. Yani, ikiden fazla büyük gücün yer aldığı çok kutuplu sistemde bu

⁹⁷ Ripsman vd., 2016: 31-34.

⁹⁸ Waltz, 1979: 88.

⁹⁹ Waltz, 1979: 94-96.

devletlerin iki farklı ittifak etrafında toplanması sistemin yapısını iki kutuplu hale getirmemektedir.¹⁰⁰

Neoklasik realistler Waltz'un yapı tanımlamasını kısıtlı bulurlar ve daha kapsamlı bir yapı tanımına yer verirler. Ripsman, Taliaferro ve Lobell, coğrafya, teknolojik yayılma seviyesi (*the rate of technological diffusion*) ve askeri teknolojideki savunma-saldırı dengesi şeklinde sıraladıkları ve yapısal dönüştürücü (*structural modifier*) olarak adlandırdıkları bu faktörlerin, yapının birimler üzerindeki ve birimlerin etkileşimi üzerindeki etkisini dönüştürdüğünü iddia ederler. Ancak yapısal dönüştürücüler her birim üzerinde aynı düzeyde etkiye sahip değildir. Stratejik derinlik, fiziki mesafe ve topografik engeller devletlerin içinde bulundukları güvenlik çevresi üzerinde etkili faktörlerdir. Ancak bu faktörlerin devletlere sunduğu fırsatlar ve getirdiği sınırlamalar yapısal dönüştürücüler tarafından değişebilmektedirler. Örneğin uzun menzilli bombardıman uçaklarının ve kıtalararası füzelerin kullanımda olmadığı zamanlarda Amerika kıtası Avrupa'daki herhangi bir gücün saldırısına karşı coğrafi koruma imkanlarına sahipti. Askeri teknolojide yaşanan gelişmeler Amerika kıtasının bu avantajını aşındırmıştır ancak bu küresel gelişme halihazırda yukarıda bahsedilen coğrafi avantajlara sahip olmayan devletler üzerinde benzer bir etki oluşturmamıştır.¹⁰¹

1.1.3.2.2. Görelî Güç Dağılımı ve Kutupluluk

Uluslararası politika, klasik realizm ve yapısal realizmde olduğu gibi neoklasik realizmde de kaynakların sınırlı, diğer birimlerin niyetleri ve kabiliyetleri hakkında belirsizliklerin yoğun olduğu bir ortamda sınırsız güç ve nüfuz mücadelesi olarak görülmektedir. Ancak gücün tanımı üzerinde uzlaşıdan söz etmek oldukça zordur.¹⁰² Morgenthau siyasi güç ve ulusal güç olmak üzere iki farklı güçten bahsetmektedir. Siyasi gücü bireyin diğerlerinin fikirlerini ve eylemlerini etkileme kabiliyeti olarak tanımlayan Morgenthau, ulusal gücü ise o ulusu temsil edenlerin aynı şekilde diğerlerinin fikirlerini ve eylemlerini etkileme kabiliyeti olarak tanımlamaktadır.¹⁰³ Morgenthau ulusal gücün bileşenlerini ise coğrafya, doğal kaynaklar, endüstriyel kapasite, askeri kapasite, nüfus, ulusal karakter, ulusal moral, diplomasi kalitesi ve hükümet kalitesi olarak saymaktadır.¹⁰⁴ Ulusal gücü oluşturan bileşenler realist gelenekte genel olarak Morgenthau'dan daha dar kapsamda gayrisafî yurtiçi hasıla, savunma harcaması, ordunun büyüklüğü ve yapısı, askeri ar-ge

¹⁰⁰ Waltz, 1979: 97-99.

¹⁰¹ Ripsman vd., 2016: 39-42.

¹⁰² Ripsman vd., 2016: 43.

¹⁰³ Morgenthau, 1993: 30, 115.

¹⁰⁴ Morgenthau, 1993: 124-164.

çalışmaları, nüfusun boyutu, ülkenin yüzölçümü, sahip olunan doğal kaynaklar, demografik trend şeklinde ifade edilmektedir.¹⁰⁵

Neoklasik realistler kutupluluk konusunda da yapısal realistlerle benzer varsayımlara sahiptirler. Buna göre belli bir zaman diliminde uluslararası sistemde yer alan büyük güçlerin sayısı üzerinden sistemin tek kutuplu, çift kutuplu ya da çok kutuplu olduğuna karar vermek mümkündür.¹⁰⁶

1.1.3.2.3. Anlaşılabilirlik

Neoklasik realizmin merkezine konumlandırılan anlaşılabilirlik, neoklasik realizmi yapısal realizmden ayıran önemli bir değişkendir. Ripsman, Taliaferro ve Lobell anlaşılabilirliğin üç bileşenine yer vermektedirler. İlki sistemin yarattığı tehditlerin ve fırsatların kolaylıkla anlaşılabilme derecesi şeklinde ifade edilmektedir. İkinci ise sistemin bu tehditlerin ve fırsatların zamansal değerlendirilmesi hakkında bilgi verip vermediğidir. Son olarak en uygun politika seçeneklerinin netliği şeklinde ifade edilmektedir.¹⁰⁷ Ekim 1962’de Sovyetler Birliği’nin Küba’ya orta menzilli balistik füze konuşlandırma girişimi tehdit algısına yerinde bir örnek sunmaktadır. Yukarıda değinildiği gibi ABD’nin iki tarafında güvenlik derinliği sağlayan okyanusların bulunması ve güneyinde varlığını tehdit edebilecek gücün olmayışı ulusal güvenliğinin sağlanmasında ona coğrafi avantajlar sunmaktadır. Ancak, özellikle 2. Dünya Savaşı’ndan sonra uçak gemileri, uzun menzilli bombardıman uçakları, kıtalararası füzeler gibi yeni askeri kabiliyetlerin ortaya çıkması ABD’nin bu biricik konumunu aşındırmıştır. Askeri teknoloji alanındaki bu gelişmeler ABD’nin yeni tehdit algılamalarına gitmesine de sebep olmuştur. Sovyetler Birliği’nin girişimi ise ABD’nin temel çıkarlarını doğrudan ve yakından tehdit eden girişimler olarak algılanmış, bu bağlamda Kennedy yönetimi tarafından kısa sürede karar alınarak bu tehdidin ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Bu bağlamda Küba Füze Krizi, anlaşılır ve zamansal olarak hızlı karar almayı gerektiren sistemik bir uyarı niteliği taşımaktadır.

Yapısal realistler anlaşılabilirliğin olmamasını yani belirsizliği uluslararası sistemin özelliği olarak kabul ederler. Neoklasik realistler ise belirsizliği hem sistemin hem de birimlerin çıktısı olarak kabul ederler. Bu bağlamda yapısal realistler ve neoklasik realistler ayrışmaktadırlar. Neoklasik realistler birim düzeyinde belirsizliğe liderin dünya görüşü ve stratejik kültür gibi ara değişkenlerin neden olduğunu öne sürerler. Dolayısıyla belirsizlik, tam anlamıyla anlaşılır

¹⁰⁵ Ripsman vd., 2016: 44.

¹⁰⁶ Ripsman vd., 2016: 45.

¹⁰⁷ Ripsman vd., 2016: 46.

netlikte sinyaller üretmeyen sistem ile kusursuz olmayan birimlerin etkileşiminin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁸

1.1.3.3. Ara Değişkenler

Neoklasik realizmi yapısal realizmden ayıran temel nokta, dış politika davranışının açıklanmasında ara değişkenler olarak adlandırılan birim ve birim altı düzeydeki değişkenlere yer vermesidir. Ara değişkenlere farklı neoklasik yazarlarca farklı başlıklar altında yer verilmektedir. Ripsman, Taliaferro ve Lobell, bu değişkenleri lider imajı (*leader image*), stratejik kültür (*strategic culture*), devlet-toplum ilişkisi (*state-society relations*) ve iç kurumlar (*domestic institutions*) şeklinde dört kategoride toplamaktadırlar. Bu şekilde neoklasik realizmin eleştirildiği noktalardan biri olan ara değişkenlerin olay temelli seçildiği ve realizmin açıklama gücünün altını oyduğu argümanlarına karşı hangi ara değişkenin hangi zaman diliminde ve hangi derecede dış politika çıktısı üzerinde etkili olabileceği açıklanarak daha açık ve anlaşılır varsayımlar ortaya konmaktadır. Örneğin, özellikle dış politikada yaşanan kriz durumlarında lider algısının ön plana çıktığı vurgulanmaktadır. Hızlı karar almanın gerektiği bu durumlarda zaman sınırlaması, gizlilik gibi unsurlar karar alma ortamını daraltmakta, diğer ara değişkenlerin etkisini ortadan kaldırmakta ya da azaltmaktadır.¹⁰⁹

1.1.3.3.1. Lider İmajı

Neoklasik realizm birim düzeyi ara değişkenler olarak ifade edilen iç dinamiklere, dış politika çıktısının açıklanması noktasında verdiği önem nedeniyle yapısal realistlerden ayırmakta, innenpolitik teorilere daha yakın konumlanmaktadır. Friedberg, bir devletin müttefiklerinin ya da rakiplerinin gücünü değerlendirirken ordunun boyutu, nüfusun genişliği ve ulusal ekonomi gibi ölçümlenebilir dinamikler üzerinden sonuca varabileceğini iddia etmektedir. Friedberg'e göre mekanik hesaplama yöntemiyle liderin göreceli güç dağılımını hesaplaması mümkündür. Dolayısıyla bu güç dağılımı hesabı üzerinden devletlerin dış politika davranışlarını tahmin etmek de mümkündür.¹¹⁰ Benzer şekilde Keohane da sistemik etkilerin karar alıcılar üzerindeki etkisini rasyonalite kavramıyla ilişkilendirerek, bu etkinin doğrudan ve açık olduğunu iddia etmektedir. Bu nedenle uluslararası sistemin yapısında meydana gelecek değişikliklere karşı karar alıcıların nasıl tepki vereceği konusunda çıkarımda bulunmak mümkün olmaktadır.¹¹¹

¹⁰⁸ Ripsman vd., 2016: 51.

¹⁰⁹ Ripsman vd., 2016: 61.

¹¹⁰ Friedberg, 1988: 13

¹¹¹ Keohane, 1989: 41.

Neoklasik realistler, bu şekilde rasyonalite kavramı üzerinden ortaya konan sistem ve dış politika davranışı arasında doğrusal ilişkinin yanıltıcı ve yetersiz olduğunu ileri sürmektedirler. Göreli güç dağılımı, yani devletin sistem içerisindeki konumu o devletin dış politika davranışını etkilemektedir, ancak bu etki en nihayetinde insan olan karar alıcılar üzerinden gerçekleştiği için sistem ve dış politika davranışı arasında doğrudan bir ilişki kurmak hatalı olacaktır. Dış politika davranışının doğru şekilde açıklanabilmesi için karar alıcıların sistemik sinyalleri nasıl algıladığına bakmak gereklidir.¹¹² Zakaria, karar alıcıların ulusal güce dair algılarının maddi güç ölçümlerinden ziyade savaş ve kriz gibi olaylar karşısında aniden değiştiğini, karar alıcıların uzun soluklu güç trendlerinin kümülatif sonuçlarının böylelikle farkına vardıklarını öne sürmektedir.¹¹³ Karar alıcılar sistemdeki güç dağılımını yanlış yorumlayabilecekleri gibi, yetersiz ve çelişkili bilgiler neticesinde diğer devletlerin niyetleri ve olası davranışlarının sonucu hakkında da yanlış hesaplamalar yapabilirler. Bu nedenle karar alıcıların karakterleri, inançları gibi değişkenleri hesaba katmadan uluslararası sistem ile dış politika davranışı arasında doğrudan ilişki kurmak yanıltıcı olacaktır.¹¹⁴

1.1.3.3.2. Stratejik Kültür

Snyder stratejik kültürü “ulusal stratejik topluluğun yönlendirme ya da taklit yoluyla kazandıkları ve strateji bağlamında birbirleriyle paylaştıkları fikirlerin, şartlı duygusal tepkilerin ve alışlagelmiş davranış kalıplarının toplamı”¹¹⁵ şeklinde geniş kapsamda tanımlarken Kupchan, yöneticilerin ulusal güvenliği tanımlayış biçimini şekillendiren imgeler ve semboller olarak nispeten dar kapsamda tanımlamaktadır.¹¹⁶ Booth da stratejik kültürün Kupchan’ın tanımlamasına yakın şekilde, “ulusun gelenekleri, değerleri, tutumları, davranış kalıpları, alışkanlıkları, sembolleri, kazanımları, çevreye uyum şekilleri ve güç kullanımı ya da tehdit konusundaki problem çözümlemelerine” işaret ettiğini ifade etmektedir.¹¹⁷

Booth ulusun, tarihinden, coğrafyasından ve politik kültüründen kaynaklanan stratejik kültürün, askeri teknoloji, iç politika düzenlemeleri ve uluslararası ortama nazaran değişime daha dirayetli olduğunu ancak bunun stratejik kültürün değişmez olduğu anlamına gelmediğinin altını çizmektedir.¹¹⁸ Ripsman, Taliaferro ve Lobell de benzer şekilde olağanüstü durumlarda ulusal hükümetlerin yönlendirmeleri sonucunda, büyük tarihsel gelişmelerin

¹¹² Rose, 1998: 158.

¹¹³ Zakaria, 1998: 21.

¹¹⁴ Ripsman vd., 2016: 20.

¹¹⁵ Snyder, 1977: 8.

¹¹⁶ Kupchan, 1994: 28.

¹¹⁷ Booth, 1990: 21.

¹¹⁸ Booth, 1990: 21.

etkisiyle ya da diğer güçlerin dayatmasıyla stratejik kültürün zaman içerisinde yeniden inşa edilebileceğini ifade etmektedirler. Bu yazarlar tarafından ayrıca ideoloji ve milliyetçilik de stratejik kültürün bileşenleri arasında sayılmaktadır. Bu bağlamda milliyetçilik devlet gücünün azamileştirilmesinde diğer bir deyimle ulusal gücün harekete geçirilmesinde önemli bir etken olarak görülmektedir.¹¹⁹ Schweller 2. Dünya Savaşı döneminde faşizmin Almanya, İtalya ve Japonya'nın ulusal güçlerini yüksek kapasitede kullanabilmelerine imkân tanıdığını ifade etmektedir.¹²⁰

Toplumda zamanla oluşmuş olan normlar, kurallar hem karar alıcıların hem de toplumun sistemik uyarıları algılama ve anlamlandırma süreci üzerinde etkili olmaktadır. Güç kullanımı, kitle imha silahı kullanımı ve insani müdahale gibi konularda oluşan normlar ve ahlaki ilkeler dış politikada karar alma sürecini etkilediği gibi politika alternatiflerini de sınırlamaktadır. Toplumun ortak tarihi, kültürü gibi faktörler de devletlerin ittifak kurma, dengeleme ya da peşine takılma gibi dış politika davranışları üzerinde etkili olmaktadır.¹²¹ Dolayısıyla stratejik kültür, ara düzey süreçler olarak ifade edilen algılama, karar alma ve politika uygulama süreçlerinin üçüne de etki etme kapasitesine sahiptir.

1.1.3.3.3. Devlet-Toplum İlişkisi

Neoklasik realistler tarafından vurgulan üçüncü ara değişken olan devlet-toplum ilişkisi, devletin merkezi kurumları ile çeşitli ekonomik ve sosyal gruplar arasındaki etkileşimin karakteri şeklinde tanımlanmaktadır. Devlet mekanizması içindeki siyasi uyum, sosyal uyum ve dış politika çıkarları konusunda toplumsal destek gibi faktörler karar alma süreci üzerinde etkili olurken karar alıcıların ulusal gücü harekete geçirebilme kabiliyeti politika uygulama süreci üzerinde etkili olmaktadır.¹²² Zakaria ve Christensen liderlerin ülkenin sahip olduğu gücü harekete geçirebilme kabiliyetlerinin farklılaştığını öne sürerek sahip olunan bütüncül güç ile bunun harekete geçirilebildiği şekli arasında farklı güç tanımlamalarına gitmektedirler. Buna göre ülkenin sahip olduğu bütüncül güç Zakaria tarafından “ulusal güç” (*national power*) şeklinde tanımlanırken, liderin bu gücü kendi amaçları doğrultusunda harekete geçirebildiği kısmı “devlet gücü” (*state power*) şeklinde tanımlanmaktadır. Dolayısıyla Zakaria, sahip olunan kabiliyetlerin karar alıcıların niyetlerini belirlediğini kabul etmekle birlikte dış politika davranışını şekillendiren asıl unsurun devlet gücü olduğuna dikkat çekmektedir.¹²³ Rejim

¹¹⁹ Ripsman vd., 2016: 68.

¹²⁰ Schweller, 2009: 227-250.

¹²¹ Ripsman vd., 2016: 67,70.

¹²² Ripsman vd., 2016: 70-71.

¹²³ Zakaria, 1998: 9.

kırılganlığının yüksek olduğu, yani politika elitlerinin toplumsal gruplar, çıkar grupları ve ordu karşısında zayıf konumda bulunduğu iç politik yapılarda karar alıcılar toplumu ve kaynakları harekete geçirmekte yetersiz kalabilirler. Schweller böyle durumlarda devletlerin gerekli dış politika çıktısı üretemediklerini dolayısıyla yetersiz dengelemenin ortaya çıktığını ifade etmektedir.¹²⁴

Benzer şekilde Christensen de iki farklı güç tanımlaması yaparken, liderin belirlemiş olduğu güvenlik politikaları uygulaması amacıyla sahip olunan insan ve materyal gücünü harekete geçirebilme kabiliyetine vurgu yapmakta, bu doğrultuda kullanılmaya muktedir olunan gücü “ulusal siyasi güç” (*national political power*) şeklinde tanımlamaktadır.¹²⁵ Yukarıda değinildiği gibi neoklasik realistlere göre devletin göreceli gücündeki artış uluslararası çevrede etki alanını genişletme isteği olarak dış politika çıktısına dönüşmektedir. Ancak, bu dış politika çıktısının oluşturulmasında karar alıcıların ulusal gücü devlet gücüne dönüştürebilme kabiliyeti önemli bir değişken olarak belirleyici olmaktadır.¹²⁶

1.1.3.3.4. İç Kurumlar

Neoklasik realistler son olarak devlet yapısının ve iç politik kurumların karar alma süreci üzerindeki etkisine yer vermektedirler. Özellikle demokratik yönetimlerde güçler ayrılığı, denge ve fren mekanizması gibi unsurlar karar alıcılar için kurumsal sınırlamalar oluşturmaktadır. Güçler ayrılığının olduğu yönetimlerde gücün yasama, yürütme ve yargı arasındaki dağılımı dış politika kararlarının alınmasında önemli belirleyici olabilmektedir. Bunun yanı sıra dış politikadan sorumlu dışişleri bakanının ve kilit pozisyonlardaki dışişleri yetkililerinin hangi organ tarafından atandığı ve bu isimlerin kime karşı sorumlu oldukları da benzer şekilde karar alma mekanizmasını etkilemektedir. Demokratik olmayan yönetimlerde ise devlet yapısı ve ordu, aristokrasi ya da önemli iş dünyası elitleri liderin otoriterlik derecesini sınırlandırabilmektedir.¹²⁷

1.1.3.4. Bağımlı Değişken

Dış politika teorisi olarak ortaya çıkan neoklasik realizmin açıklama alanı zamanla genişletilmiştir. Bu bağlamda önceki sayfalarda yer verildiği gibi neoklasik realizmin bu çabaları Tip I ve Tip II şeklinde iki farklı neoklasik realizm anlayışı olarak aktarılmaktadır. Ancak, neoklasik realizmin kapsamı zamanla genişletilerek uluslararası politikaya da açıklama

¹²⁴ Schweller, 2006: 11-13.

¹²⁵ Christensen, 1996: 11-13

¹²⁶ Rose, 1998: 167.

¹²⁷ Ripsman vd., 2016: 75-77.

getirme iddiasını kazanan bir teoriye dönüşmüştür. Ripsman, Taliaferro ve Lobell bağımlı değişkenleri zaman dilimi yaklaşımıyla ilişkilendirmektedirler. Buna göre günler, haftalar ve aylar şeklinde ifade edilen kısa zaman dilimlerinde devletler göreceli güçlerini değiştirecek imkanlardan yoksundurlar.¹²⁸ Yani, bu zaman diliminde devletlerin, iç dengelemeyi ifade eden ekonomik gelişme, askeri kabiliyetleri artırma gibi eylemleri gerçekleştirmesi zor olduğu gibi dış dengelemeyi ifade eden ittifaklar geliştirmesinin de zor olduğu belirtilmektedir. Bu noktada devletler göreceli güçlerini artıramayacakları için sahip oldukları kapasite doğrultusunda sistemik uyarılara cevap vermek durumunda kalırlar. Küba Füze Krizi bu bağlamda klasik bir örnek olarak görülmektedir. Önceki sayfalarda yer verildiği üzere dar zaman dilimlerinde dış politika kararının alınmasının gerekli olduğu kriz dönemlerinde, zamansal sınırlama iç dinamiklerin karar alma sürecine etkisini sınırlamaktadır. Burada görüldüğü gibi bu zamansal sınırlama aynı zamanda devletlerin karar alternatiflerini de sınırlandırmaktadır. Yapısal realistler bu nedenle dış politika krizlerinin doğrudan sistemik faktörler üzerinden açıklanabileceği argümanını savunmaktadırlar. Bu varsayım neoklasik realistler tarafından da kabul görmektedir. Ancak, yapısal realistlerin aksine neoklasik realistler kriz dönemi dış politika davranışlarını rasyonalite ile ilişkilendirmezler.¹²⁹ Bunun temel sebebi neoklasik realistlerin sadece maddi ara değişkenler üzerinde çıkarımda bulunmayarak karar alıcıların algılarının da karar alma süreci üzerindeki etkisine verdikleri önemden kaynaklanmaktadır.

Zaman dilimi ayları-yılları kapsayacak şekilde tanımlandığında neoklasik realizm grand strateji gibi daha geniş zamana yayılan dış politika çıktılarını açıklamakta yardımcı olmaktadır. Bu nispeten geniş zaman aralığı devletlerin ekonomik büyümesine ve askeri gücü iyileştirmesine olduğu gibi ittifaklar yapmasına da olanak tanımaktadır. Bu nedenle bu sürecin ortaya çıkardığı dış politika gelişmeleri neoklasik argümanlarla açıklanabilmektedir.¹³⁰

Yıllar ve on yıllar şeklinde ifade edilen daha geniş kapsamlı zaman dilimleri ise büyük güçlere aldıkları stratejik kararlar ile kendi aralarındaki etkileşimleri ve uluslararası sistemik çıktıları etkileme olanağı vermektedir. Geniş zaman diliminde devletlerin takip ettiği politikalar ve grand stratejiler ile sistemik çıktılar uluslararası sistemin yeniden şekillendirilmesinde rol oynamaktadırlar. Bu bağlamda devletlerin stratejik tercihleri sonucu ortaya çıkan savaş gibi sistemik çıktılar sistemin yapısını değiştirebilmektedir. Bunun açık örneğini 2. Dünya Savaşı ile sistemin çok kutupluluktan iki kutupluluğa dönüşmesinde görmek mümkündür.¹³¹

¹²⁸ Ripsman vd., 2016: 83.

¹²⁹ Patrick, 1993: 126-127.

¹³⁰ Ripsman vd., 2016: 84.

¹³¹ Ripsman vd., 2016: 86.

Özetle, neoklasik realizm kısa-orta zaman dilimlerinde dış politika davranışlarının ve grand stratejilerin açıklanmasında kullanılabilecek bir teori iken, Ripsman, Taliaferro ve Lobell orta-uzun zaman dilimlerinde uluslararası politikanın açıklanmasına imkân verdiğini iddia etmektedirler.

Neoklasik realizmde farklı zaman dilimlerinde ortaya çıkan bağımlı değişkenlerin üzerinde farklı ara değişkenlerin etkisinin olduğu varsayıldığından, yapılacak çalışmaya göre hangi ara değişkenlerin kullanılması gerektiğine karar vermekte yarar vardır. Örneğin kısa zaman dilimlerinde gerçekleşen dış politika olaylarında lider etkisinin daha fazla olduğuna yer verilmektedir. Dış politika olayının ele alınmasında ve dış politika davranışının oluşturulmasında geçen süre uzadıkça bürokrasi, yasama, çıkar grupları ve toplum gibi karar alma sürecinde doğrudan yer almayan unsurların etkisi artmakta, bu oranda da karar alıcıların kişisel imajlarının etkisi ise azalmaktadır. Stratejik kültür ise karar alıcıların kişilik özelliklerinin aksine hem kısa süreli hem de uzun süreli dış politika planlamalarını etkileme gücüne sahiptir. Özellikle güç kullanımına dair ulusal tutum karar alıcıların tercihlerini etkileyebilmektedir. Devlet-toplum ilişkisi ve iç kurumlar ise kısa süreli dış politika planlamalarında çok etkili olmazken uzun süreli dış politika planlamalarında oldukça etkilidirler. Özellikle devletin yaşamsal çıkarlarının tehdit edildiği dış politika krizlerinde toplumsal gruplar ve güçlü bürokratik kurumlar geri planda durmaktadırlar. Uzun zamanlı planlamalarda ise söz konusu güçlü toplumsal kurumların ve güçlü bürokratik kurumların dış politika planlamasında daha etkin rol oynadıkları söylenebilir.¹³²

Tablo 1.1 Sistemik Uyarıların Anlaşılabilirliğine ve Stratejik Çevrenin Doğasına Göre Ara Değişken Kümeleri

		Sistemik Anlaşılabilirlik Derecesi	
		Yüksek Anlaşılabilirlik	Düşük Anlaşılabilirlik
Stratejik Çevrenin Doğası	Sınırlandırıcı Ortam	Lider imajı Stratejik Kültür	Lider İmajı Stratejik Kültür
	Müsamahakâr Ortam	Stratejik Kültür Yerel Kurumlar Devlet-Toplum İlişkisi	Dört ara değişkenin etkili olması beklenir

¹³² Ripsman vd., 2016: 92-93.

Ripsman, Taliaferro ve Lobell, ara değişkenlerin hangi koşullarda dış politika planlamasını etkilediğine dair bir çerçeve oluşturarak, ara değişkenlerin neoklasik realistler tarafından olay bazlı (*ad hoc*) kullanıldığı yönündeki eleştirileri gidermek istemişlerdir. Bu bağlamda Tablo 1.1.'de görüldüğü gibi sistemin oluşturduğu tehditlerin ve fırsatların boyutu ve yakınlığı üzerinden stratejik çevreyi sınırlandırıcı (*restrictive*) ve müsamahakâr (*permissive*) olmak üzere ikiye ayırmaktadırlar. İkinci olarak uluslararası sistemin bu tehditler ve fırsatların doğası, zaman aralığı ve makul politika seçenekleri konusunda sunduğu bilgileri anlaşılabilirlik (*clarity*) derecelerine göre düşük ve yüksek olmak üzere ikiye ayırmaktadırlar. Buna göre, uluslararası ortamın sınırlandırıcı olduğu durumlarda sistemin sunduğu sinyallerin anlaşılabilirliği fark etmeksizin lider imajı ve stratejik kültür dış politika planlamasında etkili olmaktadır. Uluslararası ortamın müsamahakâr olduğu durumlarda ise sistemik uyarıların anlaşılabilirliği yüksek düzeyde ise stratejik kültür, iç kurumlar ve devlet-toplum ilişkisi dış politika planlamasında etkili olmakta; sistemik uyarıların anlaşılabilirliği düşük düzeyde ise dört ara değişkenin de etkili olması beklenmektedir.¹³³

1.2. Amerikan Dış Politika Yapım Süreci

Amerikan Anayasası yasama ve yürütme organlarının her ikisine de dış politika alanında etkin rol oynamalarına imkân sağlayan yetkiler vermektedir. Bu düzenlemenin temel amacı her iki organın da dış politika alanında birbirini denetlemesini sağlamaktır. Ancak, Amerikan siyasi tarihine bakıldığında dış politika yetkilerinin keskin sınırlarla ayrılmamış olmasının bu organlar arasında siyasi çekişmelere neden olduğu görülmektedir. Dobson ve Marsh, ABD'nin dış politika yapım sürecinin dinamik bir yapı olduğunu, bu yapıdaki dönüşümlerin de dışsal faktörler, teknoloji ve iç yapıdaki değişimler gibi unsurlarla açıklanabileceğini ifade etmektedir.¹³⁴ Bu yüzden bu bölümde dış politika yetki alanlarını belirleyen anayasal düzenlemelerin yanı sıra diğer düzenleyici unsurlara da yer verilecektir.

1.2.1. Başkan

Donald J. Trump'a kadar olan süreçte Amerikan başkanları; başkan yardımcısı, Kongre üyesi, vali, kabine üyesi, general gibi üst düzey hükümet görevlerinde bulunmuş isimlerden oluşmaktaydı. Son dönemlerde ise başkan adayları ağırlıklı olarak vali, başkan yardımcı ve Senatör gibi görevlerde bulunmuş kişilerden oluşmaktadır. Nelson, ilk altı Amerikan başkanından dördünün daha önce dışişleri bakanı olarak görev yaptığına dikkat çekerek kabine

¹³³ Ripsman vd., 2016: 94-95.

¹³⁴ Dobson ve Marsh, 2007: 8.

üyelerinin ve generallerin son dönemlerde bakanlık yarışında yer almamasının dış politika alanında daha az donanımlı isimlerin yürütmenin başına gelme olasılığını artırdığına dikkat çekmektedir.¹³⁵ Amerikan anayasasının ikinci maddesi dış politika alanında başkanın yetkilerini düzenlemektedir. Buna göre yürütmenin başı olan başkan aynı zamanda Amerikan silahlı kuvvetlerinin başı yani başkomutandır (*Commander in Chief*). Başkan, Senato'nun tavsiyesini ve onayını almak koşuluyla antlaşma yapma yetkisine ve aynı şekilde gösterdiği aday için Senato'nun tavsiyesini ve onayını almak koşuluyla diplomatik atamalar yapma yetkisine sahiptir. Dolayısıyla başkan diplomasinin de başıdır (*Chief Diplomat*).¹³⁶

Anayasanın birinci maddesinde ise Kongre'nin dış politika alanına dair yetkileri belirlenmiştir. Buna göre, Kongre yasa yapma, yasa değiştirme ve yasanın uygulanması amacıyla gerekli kaynağın aktarılmasına onay verme yetkilerine sahiptir. Kongre ayrıca ulusal güvenliğin sağlanması amacıyla savaş ilan etme ve uluslararası ticaretin sağlanması amacıyla gerekli tedbirleri alma yetkilerine sahiptir.¹³⁷

Anayasanın Kongre'ye ve yürütmeye verdiği yetkiler klasik yetki paylaşımından ziyade bazı yetkilerin müşterek bir şekilde kullanımını kaçınılmaz kılmaktadır. Bu yüzden Amerikan sistemini siyaset bilimci Richard Neustadt'ın deyimiyle güçler ayrılığına dayanan değil gücün paylaşıldığı kurumlar ayrılığına (*separated institutions sharing powers*) dayanan bir sistem¹³⁸ olarak tanımlamak daha doğru olacaktır. Örneğin Amerikan Anayasasına göre başkan, başkomutan sıfatıyla orduya komuta etme, yani savaşı yönetme yetkisine sahip iken savaşın gerçekleşmesi Kongre'nin savaş kararı almasına bağlıdır. Benzer şekilde başkan uluslararası antlaşmaları müzakere edebilir ancak bu antlaşmaların bağlayıcılık kazanması için Senato'nun tavsiyesini ve onayını alması gerekmektedir. Bu nedenle Kongre'nin ve başkanın eylemleri sıklıkla yetki ihlali yapıldığı yönünde eleştirilere maruz kalabilmektedir.¹³⁹ McCormick, yasama ve yürütme arasındaki rekabetin farklı dönemlerde farklı organın dış politika alanında daha baskın olmasıyla sonuçlanabileceği görüşünü aktararak, Amerikan siyasi tarihini Kongre'nin baskın olduğu dönemler ve yürütmenin baskın olduğu dönemler şeklinde ele almıştır. Bu döngüye baktığımızda yürütmenin dış politikada baskın olduğu sürenin daha uzun olduğu görülmektedir. Özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra yürütme, dış politika yapımında daha etkin hale gelmiştir. McCormick, yürütmenin dış politika alanında Kongre'den daha etkin bir konuma gelmesini aşağıda ele alınan çeşitli nedenlerle açıklamaktadır.

¹³⁵ Nelson, 2018: 179.

¹³⁶ https://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm#a1_sec1 (erişim tarihi: 29.10.2023).

¹³⁷ https://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm#a1_sec1 (erişim tarihi: 29.10.2023).

¹³⁸ Nelson, 2018: 174.

¹³⁹ Henkin, 1984: 284-287.; McCormick, 2010: 255.

1.2.1.1.Teamüller

Amerikan tarihi boyunca çeşitli başkanlar tarafından gerçekleştirilen eylemler, dış politikada yürütmeyi daha baskın kılan teamüller oluşturmuştur. Ülkenin ilk başkanı olan George Washington kendisini temsil etmesi için uluslararası görüşmelere özel temsilci tayin etmiş ve konu hakkında Kongre'yi bilgilendirmeyi yeterli görmüştür. Washington, 1791 yılında barışa bağlılıklarını müzakere etmek amacıyla Büyük Britanya'ya gönderdiği özel temsilcisi Gouverneur Morris hakkında Senato'yu bilgilendirirken kısa süre sonra da Albay David Humphreys'i özel temsilcisi olarak İspanya ve Portekiz'e göndermiştir. Bu eylemler, başkanın Kongre'den bağımsız olarak diğer devletlerle ilişki kurabilmesi hususunda bir teamül oluşturmuştur.¹⁴⁰

Washington'un oluşturduğu bir diğer teamül de yasama ile bilgi paylaşımı konusunda olmuştur. Temsilciler Meclisi, Büyük Britanya ile yapılan Jay Antlaşması'na ait evrakların kopyasını talep etmiştir. Ancak Washington, Temsilciler Meclisi'nin antlaşma yapımında yer almadığını, ilgili evrakların daha önceden Senato'ya gönderildiğini gerekçe göstererek bu talebi reddetmiştir. Ne var ki bu teamül daha da ileri taşınmış, sonraki başkanlar tarafından bu konuda Senato'ya da bilgi verilmemeye başlanmıştır.¹⁴¹ Washington, yürütmenin diğer devletleri resmi olarak tanımasına imkân veren önemli bir teamül daha oluşturmuştur. Diplomatik tanınma iddiasında bulunan Edmond Genét'in Washington tarafından kabul edilmesi yürütmeye bu yönde bir imtiyaz vermiştir. Nitekim bu eylemle birlikte devrimci Fransa Cumhuriyeti muhatap alınmış ve yasal olarak kabul görmüştür.¹⁴²

Başkan Washington'un 1793 yılında Fransa ve Britanya arasındaki savaş karşısında tarafsızlığını ilan etmesi, başkanın dış politikanın yönünü tayin etmesi hususunda bir teamülü de beraberinde getirmiştir. Washington'un kararı, savaş ilan etme yetkisinin Kongre'de olduğu, dolayısıyla savaşa katılmama yani tarafsızlık ilanı yetkisinin de aynı şekilde Kongre'de olduğu yönünde eleştirilere neden olmuştur. Hazine Bakanı Alexander Hamilton gazete yazılarında yer verdiği cevaplarda ise başkanın böyle bir karar almak için anayasal yetkiye sahip olduğunu ileri sürmüştür.¹⁴³ Nitekim Washington'un tek taraflı eyleminin ardından Kongre bir süre sonra tarafsızlık yasası çıkararak kendi etki alanını göstermeye çalışmıştır.¹⁴⁴ Benzer bir eylem 1823 yılında James Monroe'nun Monroe Doktrini olarak bilinen tek taraflı deklarasyonunda da görülmüştür. Monroe'nun izlenecek politikaya sevk eden konuşmasının ardından Kongre'ye bu

¹⁴⁰ McCormick, 2010: 258-259.

¹⁴¹ Schlesinger, 1972: 83.

¹⁴² Schlesinger, 1972: 82.

¹⁴³ Nelson, 2018: 175.

¹⁴⁴ Schlesinger, 1972: 82.

politikayı takip etmekten başka seçenek kalmamıştır.¹⁴⁵ Washington tarafından oluşturulan ve dış politika meselelerinde yürütmeye imtiyaz veren bu teamüller sonraki başkanlar tarafından da tatbik edilmiştir.

Yürütmenin gerçekleştirdiği eylemler neticesinde teamüllerin olduğu bir diğer alan savaş ilanı ve güç kullanımı konusudur. Anayasa'ya göre savaş ilanı konusunda yetkili organ Kongre'dir. Ancak, kongrenin açık yetkilendirmesi olmadan yürütmenin ne boyutta askeri güç kullanabileceği 1973 tarihli Savaş Yetkisi Yasası (*War Powers Resolution of 1973*) öncesinde belirtilmemiştir.¹⁴⁶ 1840'lara kadar başkanların güç kullanımı konusunda tek taraflı hareket etmemeye özen gösterdikleri ifade edilmektedir. Ancak, 1846 yılında Başkan James K. Polk'un bu uygulamada bir değişikliğe yol açtığı görülmektedir. Polk, 1846 yılında Amerikan askerlerini ABD ile Meksika arasında bulunan ihtilaflı bölgelere sevk etmiş ve Amerikan askerlerinin Meksika birliklerinin saldırısına maruz kalmasına neden olmuştur. Fiili olarak çatışmaların başlamasının ardından Polk, elinde pek seçenek bırakmadığı Kongre'ye müracaat ederek savaş ilan edilmesini talep etmiştir.¹⁴⁷ Polk tarafından açılan bu yol Abraham Lincoln döneminde daha ileri noktaya taşınarak günümüze kadar geçerliliğini sürdüren teamüllerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Lincoln tarafından iç savaş sürecinde Kongre'ye danışılmadan tek taraflı olarak alınan güç kullanımı kararları sonraki başkanlar tarafından da tatbik edilmiştir. Bu bağlamda 1970 yılında Vietnam Savaşı sırasında Başkan Nixon Kamboçya'nın işgali için onay verirken, bu eylemleri Amerikan askerlerini korumak için başkomutan sıfatıyla gerçekleştirdiğini belirtmekteydi. Benzer şekilde 1982 yılında Reagan tarafından Lübnan'a barış gücü adı altında Amerikan askerleri gönderilirken Kongre'nin onayı alınmamıştır. Başkan George H. W. Bush da gerek 1989 yılında Panama müdahalesini onaylarken gerekse 1990 yılında Suudi Arabistan'ın, Irak'a karşı korunması için Suudi Arabistan'a Amerikan askerlerini gönderirken bu eylemlerini anayasal haklarına dayandırmıştır. Clinton da 1995'te Bosna'ya barış gücü gönderirken, 1999'da Kosova'daki Sırp kuvvetlerinin bombalanması emrini verirken Kongre'den onay talep etmemiş ve Kongre'ye yaptığı bilgilendirmede bu eylemleri anayasadan kaynaklanan haklarına dayanarak gerçekleştirdiğini ifade etmiştir.¹⁴⁸

Başkanın Kongre onayı olmadan güç kullanımı, George W. Bush döneminde en uç örneklerini göstermiştir. 11 Eylül saldırılarının ardından terörle mücadele kapsamında güç kullanımı için anayasal yetkilerine atıfta bulunan Bush, El-Kaide ve Taliban ile mücadele için Afganistan'a Amerikan silahlı kuvvetlerinin sevk edilmesi emrini vermiştir. Bu süreçte

¹⁴⁵ McCormick, 2010: 259.

¹⁴⁶ McCormick, 2010: 259.

¹⁴⁷ Schlesinger, 1972: 86.

¹⁴⁸ McCormick, 2010: 261-262.

Kongre'nin yaklaşımı önceki örneklerden farklı olmuştur. Kongre, Bush'un askeri güç kullanımı kararının akabinde yasalaştırdığı iki düzenleme ile güç kullanımı konusunda Başkan'a daha geniş yetkiler vermiştir. Ne var ki Bush Mart 2003'te Irak'a savaş ilan ederken bu yetkinin anayasadan kaynaklandığına vurgu yapmıştır. Bu nedenle bundan sonraki süreçte başkomutan sıfatının sadece başlamış bir savaşı yönetmek için değil gerekli görülmesi halinde savaşı başlatabilmek için de kullanılabileceği görüşü gündeme gelmiştir.¹⁴⁹ Başkanın, Kongre'nin onayı olmadan askeri güç kullandığı bir diğer örnek de 2011 yılında Libya'ya yapılan müdahaledir. Obama yönetiminin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararı doğrultusunda Libya'da askeri güç kullanması Kongre ile Beyaz Saray arasında tartışmalara neden olmuştur. Temsilciler Meclisi Sözcüsü John Boehner tarafından gündeme getirilen ve 145'e karşı 268 oyla kabul edilen düzenleme ile Obama'nın 14 gün içerisinde Libya'daki Amerikan çıkarlarını, müdahalenin amacını ve güç kullanımı için neden Kongre'den onay almadığını bildirmesi istenmekteydi. Ancak, Obama Boehner'e raporunu sunduğunda Libya'da ABD silahlı gücünün kullanılmasının üzerinden 60 gün geçmiş yani Savaş Yetkileri Yasası'nda öngörülen süre aşılmış, özel durumlarda öngörülen 90 günlük sürenin bitmesine ise günler kalmıştı.¹⁵⁰ Kongre, kabul edilen düzenleme ile başkanın tek taraflı güç kullanabilmesi için Savaş Yetkileri Yasası'nda öngörülen koşulların gerçekleşmediğini ileri sürerek müdahaleye karşı çıkarken Obama yönetimi ise müdahale kararının Savaş Yetkileri Yasası'na göre değil başkanın anayasal yetkilerine dayanarak alındığını ifade etmiştir.¹⁵¹ Obama dönemindeki tartışmada Bush döneminden farklı olarak 1973 tarihli düzenlemenin Anayasa'ya uygunluğu sorgulanmamış, bunun yerine güç kullanımının bu kapsamda yapılmadığı ileri sürülmüştür.

Yürütme lehine teamüllerin olduğu bir diğer alan da diğer devletlerle yapılan antlaşmalardır. Yukarıda bahsedildiği gibi Amerikan Anayasası uluslararası bir antlaşmanın bağlayıcılık kazanabilmesi için Kongre'nin onayını aramaktadır. Ancak, başkanlar tarafından yürütme anlaşması (*executive agreement*) adı altında diğer devletlerle bağlılıklar oluşturulmuştur. Bu yolla Kongre'nin antlaşma yapma gücü aşındırılırken Kongre'nin dış politika yapım sürecine katılımı da düşürülmektedir.¹⁵²

Özet olarak, ABD'nin ilk başkanlarının fiilleri, güç kullanımı ve savaş ilanı konusunda aldıkları kararlar ve diğer ülkelerle sadece yürütme iradesi ile yapılan anlaşmalar süreç içinde teamül haline gelmiş ve yürütmenin elini güçlendirmiştir.

¹⁴⁹ McCormick, 2010: 262.

¹⁵⁰ Fisher, 2018:195.

¹⁵¹ Savage ve Landler, 2011.

¹⁵² McCormick, 2010: 262.

1.2.1.2. Yüksek Mahkeme Kararları

Başkanın dış politika alanında Kongreye karşı üstünlük elde etmesinde etkili olan diğer bir faktör de Yüksek Mahkeme Kararları (*Supreme Court Decisions*) olmuştur. Birkaç istisna haricinde genellikle başkan lehine olan kararlardan birkaçı bu bölümde ele alınacaktır.

ABD-Curtiss-Wright Davası (*U.S. v. Curtiss-Wright Export Corporation et al. [1936]*) Kongre kararı ile başkanın yetkilendirilmesiyle ilgilidir. Başkana, Kongre kararı ile Güney Amerika'nın Chaco bölgesindeki silahlı çatışmaya dahil olan ülkelere, kararının barışa katkı sağlayacağını düşünmesi halinde silah ambargosu uygulama yetkisi verilmiştir. Başkan Franklin D. Roosevelt 28 Mayıs 1934'de kararı beyanname ile yürürlüğe koymuştur. Ancak, Kasım 1935'te de benzer bir beyanname ile kararı geri çekmiştir. İlk beyannamenin sonucu olarak Curtiss-Wright şirketi Mayıs 1934 itibarıyla Bolivya'ya silah satışı gerçekleştirmekle suçlanmış ve şirket hakkında dava açılmıştır. Şirket, başkanı yetkilendiren ortak kararın yasama gücünün yetkisiz devri olduğunu, başkanın yargılama için gerekli olguları bulamadığı için de ortak kararın hiçbir zaman etkin olmadığını ileri sürmüştür. İkinci beyanname ile de şirketin yükümlülüğü ortadan kalkmıştır. Ne var ki mahkeme bu iddiaları reddetmiş, yürütme lehine yapılan yetki devrinin Anayasa'ya aykırı olmadığına hükmetmiştir. Gerekçe olarak da konunun ülke içi değil ülke dışı bir konu olduğunu öne sürmüştür. Mahkeme, federal hükümetin ülke içi meselelerde güç kullanımının Anayasa'daki sınırlandırmalar çerçevesinde olduğuna ancak ülke dışı konularda bu sınırlandırmaların uygulanamayacağına karar vermiştir. Buna göre, savaş ilan etmek, barışı tesis etmek, antlaşma yapmak ve diğer devletlerle diplomatik ilişkilerin sürdürülmesi gibi konularda Anayasa'da düzenlenmeyen bir husus var ise bu yetki kullanımı doğal olarak federal hükümete geçer.¹⁵³

ABD-Curtiss-Wright davasının sonucu olarak iç işleri ve dışişlerinin birbirinden farklı iki alan olduğu, ilkinde federal hükümet Anayasa ile sınırlandırılırken ikincisinde anayasal sınırların dışına çıkılabileceği, dış politikanın sağlıklı şekilde işleyebilmesi için başkana takdir yetkisi verilebileceği ortaya konmuştur.

Diğer önemli bir dava olan Missouri-Holland Davası (*Missouri v. Holland [1920]*) eyaletler ile Kongre arasındaki yetki anlaşmazlığını konu almaktadır. Missouri Eyaleti, Birleşik Devletler ile Britanya arasındaki antlaşmanın dikkate alınarak Kongre'den geçen Göçmen Kuşlar Yasası'nın geçersiz olduğunu çünkü anayasanın Kongre'ye bu konuda düzenleme yetkisi vermediğini, bu nedenle onuncu Anayasa değişikliği ile bu yetkinin eyaletlere verildiğini ileri sürmüştür. Yüksek Mahkeme böyle bir düzenlemenin Kongre'nin karar

¹⁵³ Schlesinger, 1972: 78-80.

verebileceği bir konu olmadığına, ancak bir antlaşmayı takiben yapılan yasal düzenlemenin bağlayıcı olacağına kanaat getirmiştir. Yani, düzenlemeyi bağlayıcı kılan asıl unsur olarak antlaşma kabul edilmiş, böylece bu konudaki yetki federal hükümete verilmiştir. Ayrıca, federal hükümet tarafından imzalanan bir antlaşmanın eyaletin yetkisini geçersiz kılabileceğinin de altı çizilmiştir. Bu kararlar eyaletlerin ve Kongre'nin yetkileri aşındırılmış, başkanın antlaşma yoluyla bu zımni yetkileri geçersiz kılabilmesi yasal zemine oturtulmuştur.¹⁵⁴

1937 yılındaki ABD-Belmont (*U.S. v. Belmont [1937]*) ve 1942 yılındaki ABD-Pink (*U.S. v. Pink (1942)*) davaları, yürütme tarafından yapılan antlaşmaların eyalet yasalarını hükümsüz kılabileceğini teyit eden diğer kararlara konu olmuştur. 1933 yılında ABD ile Sovyetler Birliği arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasının ardından, Sovyetler Birliği 1917 Bolşevik Devriminden önce kurulan ve New York'taki bir bankanın hesabına parasını emanet eden Belmont şirketinin varlığının ABD aracılığıyla kendisine aktarılmasını istemiştir. Ancak, banka New York yasalarını işaret ederek talebe olumsuz yanıt vermiştir. Konu Yüksek Mahkeme'ye taşınmış ve Yüksek Mahkeme iki devlet arasında imzalanan antlaşmanın Senato tarafından onaylanmamış olsa bile eyalet yasalarının önüne geçebileceğine hükmetmiştir.¹⁵⁵

1942 tarihli Pink davasında da benzer şekilde Sovyetler Birliği tarafından kamulaştırılan Rus varlıklarının iadesini öngören Litvinov Antlaşması'nın yasallığı sorgulanmıştır. Sovyetler Birliği'nin ABD'de bulunan Rus sigorta şirketinin varlığının devrini öngören talebinin New York Eyaleti Sigorta Müfettişi Pink tarafından reddedilmesinin ardından konu Yüksek Mahkeme'ye taşınmıştır. Yüksek Mahkeme, Belmont davasında olduğu gibi şirket aleyhine karar vermiş ve mal varlığının devrine hükmetmiştir.¹⁵⁶

Bu davalar, yürütme tarafından yapılan uluslararası antlaşmaların Kongre onayı olmadan geçerli kabul edileceği ve bu antlaşma maddelerinin eyalet yasalarını geçersiz kılabileceğini bir kez daha teyit etmiştir. Bu sonuç, başkanın Kongreyi dahil etmeden uluslararası antlaşma yapma konusunda elini güçlendirmiştir.

1.2.1.3. Kongre'nin Yetki Devri

Dış politika konusunda başkanı baskın kılan diğer bir husus da Kongre'nin başkanın girişimlerini destekleme yönündeki tutumudur. Bu destek kimi zaman yasama desteği şeklinde

¹⁵⁴ McCormick, 2010: 270.

¹⁵⁵ McCormick, 2010: 271.; <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/301/324/#tab-opinion-1935645> (erişim tarihi: 25.10.2023)

¹⁵⁶ <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/315/203/#tab-opinion-1937275> (erişim tarihi: 25.10.2023)

gerçekleşirken kimi zaman da Kongrenin dış politika alanındaki yetkisini başkana devretmesi (*Congressional Deference and Delegation*) şeklinde gerçekleşmektedir.¹⁵⁷

Kongrenin yürütmeye dış politika desteği genellikle Kongrenin partilerüstü tutumuyla bağdaştırılmaktadır.¹⁵⁸ Bunun yanı sıra Senato'daki ve Temsilciler Meclisi'ndeki dışişleri komiteleri, kimi zaman görevlerini başkanın dış politika konusundaki isteklerini yerine getirmek olarak görmektedirler.¹⁵⁹ McCormick, 2. Dünya Savaşı'ndan 1970'e kadar dış politika meselelerinde başkanın Kongre'nin karar alma sürecinde etkin olduğu ancak 1970 itibariyle yürütmenin bu etkin konumunun zayıfladığını ifade etmektedir. Özellikle 1994 seçimleri sonucunda Kongre'nin dış ilişkiler birimlerinin Cumhuriyetçi yeni liderleri Demokrat başkana riayet etme konusunda öncekilere göre daha az istek göstermişlerdir. 2000 yılındaki seçimlerde Cumhuriyetçi aday George W. Bush'un galip gelerek başkanlık koltuğuna oturmasıyla Temsilciler Meclisi'ndeki ve Senato'daki dış ilişkiler birimlerinin yürütmenin politikalarına yaklaşımlarında yürütme lehine değişimler gözlemlenmiştir. Ancak, 2002 Kongre seçimlerinin ardından Kongre'nin iki kanadına da cumhuriyetçilerin hâkim olmasına rağmen dış ilişkiler birimlerinin Cumhuriyetçi başkana desteği uzun sürmemiştir. 2003 yılı itibariyle özellikle Irak'taki insan hakları ihlallerinin gündeme gelmesi, mezhepsel çatışmaların tırmanması dolayısıyla savaşın maliyetinin artmaya başlaması gerekçe gösterilerek başkana olan desteğin aşınmaya başladığı görülmektedir.¹⁶⁰ 2006 yılındaki Kongre seçimlerinde cumhuriyetçilerin Kongre'nin her iki kanadında kontrolü kaybetmesinin ardından Kongre dış ilişkiler birimlerinin başkana desteğinde azalma hızlanmış hatta Kongre'ye hakim olan Demokratlar tarafından dış politikanın seyri belirlenmeye çalışılmıştır. Özellikle Temsilciler Meclisi Başkanı Nancy Pelosi'nin Nisan 2007'de Ortadoğu'ya gerçekleştirdiği seyahat Cumhuriyetçiler tarafından eleştirilmiş, Pelosi'nin temsil ettiği makamın aksine adeta bir başbakan gibi hareket ettiği yönünde yorumlara neden olmuştur.¹⁶¹ McCormick, buna rağmen Harry S. Truman ile başlayıp George W. Bush'un ilk dönemine kadar olan süreçte Kongre'de dış politika konularında yapılan oylamalarda başkanın pozisyon alması halinde kabul oranının Temsilciler Meclisi'nde %62, Senato'da ise %82 oranında olduğunu ifade etmektedir.¹⁶²

¹⁵⁷ McCormick, 2010: 281.

¹⁵⁸ Meernik, 1993: 574-576.

¹⁵⁹ McCormick, 2010: 281.

¹⁶⁰ McCormick, 2010: 282-284.

¹⁶¹ Lockhead, 2007.

¹⁶² McCormick, 2010: 285-286.

1.2.1.4. Yürütme Kurumlarının Artması

Başkanı dış politika alanında baskın kılan diğer bir unsur da yürütme bünyesinde faaliyet gösteren birimlerin sayılarının ve faaliyetlerin artması (*The Growth of Executive Institutions*) olmuştur. 1947 tarihli Ulusal Güvenlik Yasası ile Ulusal Güvenlik Konseyi (*National Security Council, NSA*) ve Merkezi Haber Alma Teşkilatı'nın (*Central Intelligence Agency, CIA*) oluşturulması, Hava Kuvvetleri, Deniz Kuvvetleri ve Ordu'nun tek çatı altında toplanması ve Genelkurmay Başkanlığı'na bağlanması yürütmeye dış politika alanında daha fazla etki oluşturma imkânı sağlamıştır. Başkan, başkan yardımcısı, dışişleri bakanı, savunma bakanı ve başkanın bilgisine başvurmak amacıyla uygun gördüğü kişilerin katılımıyla oluşturulan Ulusal Güvenlik Konseyi, dış politikada karar almak için gerekli bilgileri başkana doğrudan aktararak hızlı karar alınmasına imkân sağlamıştır. Bunun yanı sıra bu yeni oluşum başkana yürütmenin ilgili diğer birimlerinden bağımsız olarak dış politika kararları alma imkânı vermiştir.¹⁶³

Ulusal Güvenlik Konseyi bünyesinde çalışanların sayısı bu birimin dış politika alanındaki etkinliğinin emaresi olarak görülmektedir. 1951 yılında Harry S. Truman döneminde UGK personeli sayısı 20 iken¹⁶⁴ Barack Obama dönemine kadar sürekli bir artışla 236 kişi olarak zirve noktasına ulaşmıştır. Daha sonra Donald J. Trump döneminde Ulusal Güvenlik Danışmanı konumuna getirilen Robert C. O'Brien bu sayının çok yüksek olduğunu, UGK'nin daha verimli çalışabilmesi adına da personel sayısının düşürülmesi gerektiğini dile getirmiştir. Bu bağlamda 2020 başkanlık seçimlerine kadar UGK personel sayısının mevcudun yarısına düşürülmesi hedeflenmiştir.¹⁶⁵

11 Eylül saldırılarının ardından yürütmenin dış politikadaki etkinliğini genişletecek iki önemli gelişme olmuştur. Birincisi 2002 yılında İç Güvenlik Bakanlığı'nın (*Department of Homeland Security*) kurulması, ikinci ise 2004 yılında İstihbarat Reformu ve Terörün Önlenmesi Yasası'nın (*The Intelligence Reform and Terrorism Prevention Act of 2004*) çıkarılmasıdır. Bu gelişmelere ilerleyen sayfalarda daha detaylı değinilecektir.

1.2.1.5. Uluslararası Dinamikler

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan Soğuk Savaş süreci ABD'yi uzun vadeli stratejiler gütmekten alıkoyarak daha çok taktiksel dış politika hamlelerine sevk etmiştir. Bu durum dış politikada hızlı karar alma gerekliliği doğurduğu için gerek Kongre gerekse

¹⁶³ McCormick, 2010: 291-292.

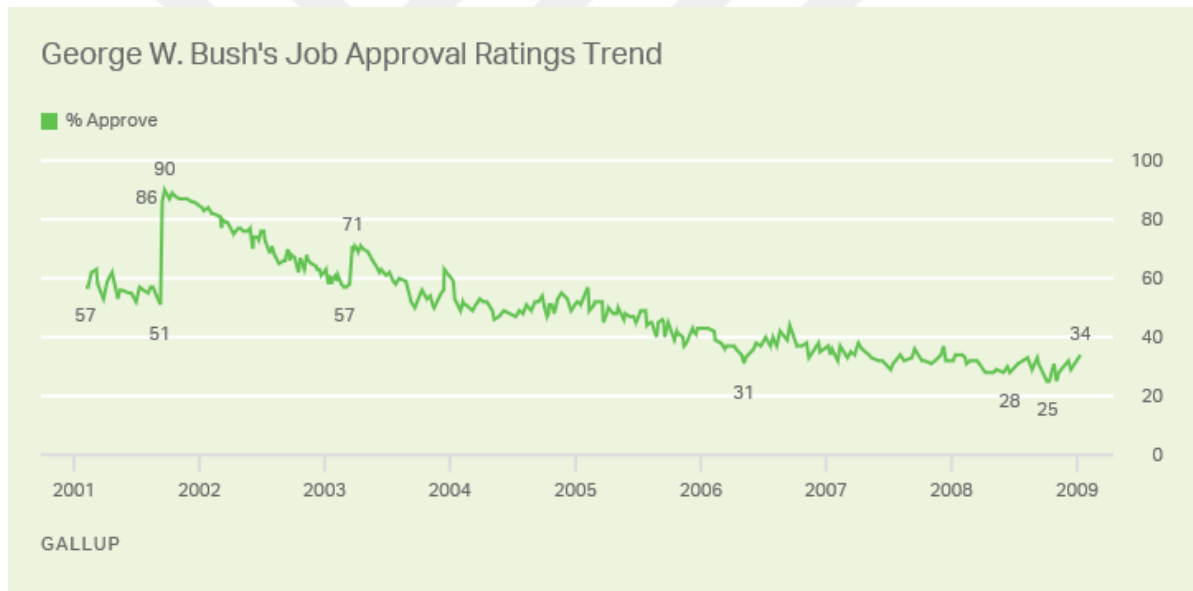
¹⁶⁴ Destler ve Daalder, 2000.

¹⁶⁵ Dimond ve Holmes, 2020.

Amerikan halkı tarafından yürütmenin sahip olduğu hızlı karar alma mekanizmasından dolayı dış politikada başkanın daha aktif rol alması uygun görülmüştür. Ancak 1970’ler itibariyle bu durum sorgulanmaya başlanmıştır. Özellikle Richard Nixon’ın Watergate skandalı ve Jimmy Carter’ın İran rehine krizinin çözümündeki başarısızlığı, Amerikan halkı nezdinde başkanın güvenilirliğinin sorgulanmasına neden olmuştur.¹⁶⁶

11 Eylül saldırıları birçok konuda olduğu gibi kamuoyunun ve Kongre’nin başkanın dış politika eylemlerine desteğinin artmasında da dönüm noktası olmuştur. Bush’un kamuoyu tarafından onaylanma oranı 11 Eylül saldırılarından önce %57 iken saldırıların akabinde bu oran %90’a kadar çıkmıştır. Ne var ki kamuoyunun bu desteği çok uzun sürmemiş, 2008 yılının sonlarına doğru %25 olan en düşük seviyeye kadar kademeli olarak düşmüştür. Bu durum Amerikan halkının kriz dönemlerinde daha hızlı ve daha etkili kararların alınabilmesi için Amerikan başkanına desteğini artırdığını göstermektedir.

Tablo 1.2. Bush’un Kamuoyu Onaylanma Oranı¹⁶⁷

1.2.2. Kongre

Yukarıdaki sayfalarda bahsedildiği üzere anayasadaki yetki kullanım hususlarına rağmen başkanın dış politika yapım sürecindeki etkisi giderek artmıştır. Ancak 1970’lere gelindiğinde yürütme organının dış politika alanındaki bu baskın konumu dikkat çekmeye başlamıştır. Bu durum Vietnam Savaşı’nın Amerikan halkında yarattığı huzursuzlukla ve Watergate skandalı nedeniyle kamuoyunun başkana olan güveninin sorgulanmasıyla birleşince

¹⁶⁶ McCormick, 2010: 295.

¹⁶⁷ “Presidential Approval Ratings -- George W. Bush”, Gallup, 2009.

Kongre'nin dış politika imtiyazlarını yeniden ele alma çabaları başarılı sonuçlar doğurmuştur. Kongre, yürütme tarafından yapılan dış politika taahhütlerinin raporlanması, başkanın savaş yetkilerinin sınırlandırılması, dış politikaya mali kaynak aktarımında sınırlandırmalar getirilmesi ve yürütmenin dış politika faaliyetleri üzerinde Kongre denetiminin artması olmak üzere dört başlıkta yürütmeyi sınırlandırma konusunda kısmen de olsa başarı elde etmiştir.¹⁶⁸ Ancak Kongre'nin tüm bu girişimlerine rağmen başkan, dış politikada baskın konumunu yitirmemiştir. Nelson, Kongre'nin dış politika yapımında yetersiz kalmasının gerekçelerinden biri olarak Kongre'nin kurumsal karakterini işaret etmekte ve bu karakteri hantal, yavaş ve hızlı karar almasını engelleyecek derecede geniş olarak tanımlamaktadır. Bir diğer neden de Kongre'nin kamuoyu beklentisine göre hareket etme refleksi olarak gösterilmektedir. Buna göre eyaletlerin temsilcileri olan Kongre üyeleri seçmenlerinin yerel taleplerini çözüme kavuşturmak için dış politika meselelerini geri plana atabilmektedir. Lobi faaliyetlerinde gördüğümüz gibi bir devletin desteklenmesi konusu bir şekilde iç politika ile bağlantılı hale gelirse Kongre üyeleri bu konuya daha fazla dikkat göstermek durumunda kalmaktadırlar. Bu nedenle Nelson, Kongre'nin başkanın yürüttüğü dış politikayı etkileme ve engelleme imkânı olduğunu ancak kendi başına bir dış politika gündemi oluşturacak kapasiteye sahip olmadığına dikkat çekmektedir.¹⁶⁹

1.2.2.1. Bağlılık Oluşturma

Yürütme tarafından oluşturulan bağlılıkların kontrol edilmesi yönünde ilk girişim 1950'lerde gerçekleşmiştir. Senatör John Bricker, Amerikan vatandaşlarının anayasal haklarını ihlal eden antlaşmaların anayasaya aykırı kabul edilmesini ve yürütme anlaşması ya da herhangi bir antlaşmanın yürürlüğe girebilmesi için Kongre'nin onay yetkisinin olmasını öngören anayasal değişiklikler yapılmasını önermiştir. Ancak bu öneriler Senato'da anayasal değişikliklerin kabulü için gerekli olan üçte iki çoğunluk tarafından kabul görmemiştir.¹⁷⁰

Yürütme organının Kongre'den bağımsız olarak bağlılıklar oluşturmasını kısıtlamayı öngören bir diğer girişim, 1970'lerde gerçekleşmiştir. 1972 yılında Kongre tarafından kabul edilen ve adını Senatör Clifford Case ve Temsilciler Meclisi Üyesi Clement Zablocki'den alan Case-Zablocki Yasası, yürütme organı tarafından yapılan anlaşmaların yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 60 gün içinde Kongre'ye rapor edilmesini öngörmektedir. Anlaşmanın gizlilik içermesi halinde gizlilik esasına uygun şekilde Temsilciler Meclisi Dışişleri Komitesi ve Senato

¹⁶⁸ McCormick, 2010: 307.

¹⁶⁹ Nelson, 2018: 177.

¹⁷⁰ McCormick, 2010: 308-309.

Dış İlişkiler Komitesi'ne gönderilmesi öngörülmüştür. 1977 yılında yasada yapılan düzenleme ile yürütme organı bünyesindeki tüm birimler tarafından yapılan anlaşmaların 20 gün içinde Dışişleri Bakanlığı'na, oradan da yasanın ilk halinde yer aldığı şekliyle yani 60 gün içinde Kongre'ye rapor edilmesi gerekliliği hükme bağlanmıştır.¹⁷¹

1.2.2.2. Savaş Yetkisi

1970'lerde Kongre, başkanın savaş açma yetkisini kısıtlamayı öngören birtakım düzenlemelere gitmiştir. Kasım 1973'te Başkan Richard Nixon'ın vetosunu aşarak Kongre ortak kararı olarak yasalaşan Savaş Yetkisi Düzenlemesi, Kongre'nin yurt dışındaki Amerikan kuvvetlerinin bağılılıklarını ve faaliyetlerini kontrol etmeyi amaçlayan en önemli girişimdir. Bu yasa ile Kongre ilk defa başkanın hangi koşullar altında silahlı kuvvetleri savaş durumuna sokabileceğini net şekilde ortaya koymuştur. Buna göre savaş ilan edilmesi durumunda, belirli yetkilendirme durumunda ve ABD topraklarına ya da silahlı kuvvetlerine yönelik herhangi bir saldırı durumunda başkan, ABD silahlı kuvvetlerini savaşa sokabilecektir. Yasa ile başkanın Amerikan silahlı kuvvetlerini çatışmaya ya da çatışmanın olası olduğu durumlara gönderirken Kongre'ye danışması ve bu süreç boyunca düzenli olarak kongre ile görüş alışverişinde bulunması gerekliliği ifade edilmiştir. Yine yasaya göre savaş ilanı dışındaki diğer iki koşul oluşur ve başkan, Amerikan silahlı kuvvetlerini kullanırsa konu ile ilgili 48 saat içinde Kongre'yi bilgilendirmek zorundadır. Yasa, savaş ilanı olmadığı ve Kongre tarafından daha uzun süreli bir yetkilendirme yapılmadığı müddetçe başkanın 90 günden fazla Amerikan silahlı kuvvetlerini kullanamayacağını altını çizmektedir.¹⁷²

Savaş Yetkisi Yasası'nın ortaya çıkmasında Vietnam Savaşı'ndaki başarısızlık nedeniyle yürütmeye duyulan güvenin azalması önemli bir faktör olmuştur. Bunun yanı sıra Kongre bu atmosferden faydalanarak Anayasa'nın güç kullanımı konusunda verdiği yetkileri net hükümlere bağlamak istemiştir. Netice itibarıyla yasa sonrası süreçte başkan yurt dışında askeri güç kullanımında Kongre'yi ve kamuoyunu daha fazla dikkate almak durumunda kalmıştır. Ancak, bununla birlikte sürece Kongre'nin dahil olmasıyla askeri güç kullanımında Kongre'yi de yürütmeye birlikte sorumlu hale getirmiştir.

Yasa teoride Kongre'nin elini güçlendirse de uygulamada istenilen sonuca ulaşamamıştır. Amerikan başkanları tarafından yasanın Anayasa ile tanınan başkomutanlık yetkilerine aykırı olduğu ileri sürülmüştür.¹⁷³ Bu nedenle Kongre'ye kimi zaman kısmi bilgi

¹⁷¹ McCormick, 2010: 309.

¹⁷² <https://www.govinfo.gov/content/pkg/STATUTE-87/pdf/STATUTE-87-Pg555.pdf> (erişim tarihi: 25.10.2023).

¹⁷³ Congressional Report Service-R41989, 2008: 15.

sunulmuş, kimi zaman 60 günlük süre göz ardı edilmiş, kimi zamansa güç kullanımından sonra Kongre bilgilendirilmiştir.¹⁷⁴ Oysa yasada bilgilendirilmeden ziyade Kongre'nin sürece dahil olması ve görüşlerinin alınması öngörülmüştür.

1.2.2.3. Bütçe

Kongre'nin dış politikayı etkilemesine imkân sunan diğer bir husus da yürütmenin eylemleri için gerekli olan mali kaynağı onaylama yetkisidir. Yürütme bu yetkisini çeşitli şekillerde ve çeşitli nedenlerle kullanabilmektedir.¹⁷⁵ Örneğin, Türkiye 1974'te Kıbrıs'a gerçekleştirdiği müdahalede ABD tarafından savunma maksatlı tedarik edilen silahları kullandığı gerekçesiyle Kongre 1975 yılında Türkiye'ye yapılmakta olan ekonomik ve askeri yardımları kesme kararı almıştır.¹⁷⁶ Kongre, dış yardımları kesmenin yanı sıra yardımları belirli alanlarda kullanmak şartıyla onaylayarak da dış politikaya etki edebilmektedir.

1.2.2.4. Kongre Denetimi

Kongre'nin dış politika alanında etkinlik kurmasına imkân tanıyan dördüncü unsur da denetim yetkisidir (*Congressional Oversight*). Kongre özellikle son dönemlerde artış gösteren, yürütme organına yüklediği raporlama yükümlülüğüyle yürütmenin dış politika eylemlerini gözlemlemeyi ve denetlemeyi hedeflemektedir. Kongre denetimi genellikle Temsilciler Meclisi'nde yer alan Dışişleri Komitesi ile Silahlı Kuvvetler Komitesi ile Senato bünyesinde yer alan Dış İlişkiler Komitesi ve Silahlı Kuvvetler Komitesi aracılığıyla sağlanmaktadır.¹⁷⁷

Kongrenin yürütme üzerinde denetimini mümkün kılan en önemli mekanizma raporlamadır. Önceki sayfalarda yer alan davalarda da görüldüğü gibi Kongre her fırsatta yürütmeye rapor sunma yükümlülüğü getirerek dış politika eylemlerini denetim altında tutmayı amaçlamaktadır. Yürütmenin dış politika eylemleri hakkında Kongre'yi bilgilendirmesini öngören raporlar düzenli raporlar, bildirimler ve tek seferlik raporlar olmak üzere üç temel gruptan oluşmaktadır. Yıllık, altı aylık ya da üç aylık dönemler aralığında Kongre'ye sunulan düzenli raporlar dış politika alanında Kongre'nin düzenli şekilde ve belli amaçlar doğrultusunda bilgilendirilmesini öngörmektedir. Bu bağlamda, Kongre kimi zaman dış yardım yapılacak ülkelerin insan hakları konusundaki tutumlarını öğrenmek için, kimi zaman diğer devletlerin Birleşmiş Milletler (BM) çatısı altındaki tutumlarını öğrenmek için bilgilendirilmesi yönünde yürütmeden talepte bulunabilmektedir. Bildirimler ise daha belirgin eylemler için Kongre'nin

¹⁷⁴ McCormick, 2010: 317-319.

¹⁷⁵ Henkin, 1987: 287.

¹⁷⁶ McCormick, 2010: 327.

¹⁷⁷ McCormick, 2010: 332.

bilgilendirilmesini sağlamaktadır. Bunlar ekseriyetle silah satışı, dış yardım, yürütmenin yetki sınırları dahilinde kalan antlaşma yapımı ve askeri güç kullanımı gibi konularda kullanılmaktadır. Tek seferlik raporlar ise belli bir olay için ya da Kongre tarafından sorulan soruya yönelik yürütme tarafından hazırlanan raporlardır.¹⁷⁸

Senato bünyesinde yer alan Dış İlişkiler Komitesi ve Temsilciler Meclisi bünyesinde yer alan Dışişleri Komitesi, dış politika alanında Kongre'nin sahip olduğu birimlerdir. Senato bünyesinde yer alan Dış İlişkiler Komitesi denetim mekanizması olmanın yanı sıra antlaşma yapımında tavsiyede bulunma, antlaşmaları ve başkan tarafından yapılan çeşitli diplomatik atamaları onaylama gibi yetkilere sahiptir. Bu bağlamda Temsilciler Meclisi bünyesinde yer alan Dışişleri Komitesi'ne nazaran daha etkili bir birimdir.¹⁷⁹

1.2.3. Diplomatik ve Ekonomik Kurumlar

Dış politika alanında yukarıda da görüldüğü gibi başkan daha yetkin olmakla birlikte Kongre ile başkan arasında süregelen bir mücadele vardır. Başkan, her ne kadar kararları tek başına alma yetkisine sahipse de karar almasını sağlayan bilgileri aktaran birimler ve danıştığı ekibi vardır. Bu bölümde bu kişilerin/birimlerin başkanın karar alma sürecine etkileri ele alınacaktır.

1.2.3.1. Dışişleri Bakanlığı

1781 yılında *Department of Foreign Affairs* adı altında kurulan 1789 yılı itibariyle de *Department of State* adı altında hem eyaletler arasındaki ilişkilerin yürütülmesinden hem de diğer devletlerle ilişkilerin yürütülmesinden, yani dış politikadan sorumlu olan bir yapıya dönüştürülen, 1849 yılında İçişleri Bakanlığının kurulmasıyla da tamamen dış politikaya yönelen¹⁸⁰ ve diğer devletlerdeki gibi bir Dışişleri Bakanlığı halini alan bu yapı Amerikan bürokrasisindeki en eski kurumdur. Kuruluşundan bu yana yaşadığı dönüşümlerle geniş ve karmaşık bir yapı haline gelen kurumun temel görevi uluslararası konularda politika oluşturulması için başkana yardımcı olmak, dış politika kararlarını uygulamanın yanı sıra başkanı denetlemek ve kontrol etmek şeklinde ifade edilmektedir.¹⁸¹ Kurumun en tepesinde dışişleri bakanı bulunurken bakan yardımcıları bakanlık bünyesindeki çeşitli bürolardan gelen bilgileri raporlayarak bakana yardımcı olmaktadır. Dışişleri Bakanlığı, özellikle ABD'nin kuruluş döneminde oldukça saygın bir konuma sahipti. Öyle ki ABD'nin ilk altı başkanından

¹⁷⁸ McCormick, 2010: 332-333.

¹⁷⁹ Henkin, 1987: 286-287.

¹⁸⁰ Erhan, 2015: 143.

¹⁸¹ McCormick, 2010: 363.; Dobson ve Marsh, 2007: 11.

dördü dışişleri bakanlığı yapmış isimlerdendir.¹⁸² Ne var ki aşağıda değinileceği üzere bakanlığın bu prestijli konumunda zamanla çeşitli nedenlerden ötürü gerileme olmuştur.

19. yüzyılda bakanlığın dış politika alanındaki etkisi kısıtlyken 20. yüzyıl itibariyle özellikle 1924 yılında yürürlüğe giren Rogers Yasası (*The Rogers Act of 1924*) ile bu durum değişmeye başlamış ve bakanlığın daha etkin rol oynamaya başladığı görülmüştür. 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte ise Başkan Harry S. Truman'ın dış politika alanında yeterince deneyime sahip olmaması Dışişleri Bakanları George Marshall (1947-49) ile Dean Acheson'ın (1949-1953) dış politika alanında etkin rol oynamasına imkân tanımıştır. Ancak, 1960'lar itibariyle başkanların dış politika meselelerinin ele alınmasında ulusal güvenlik danışmanına ve Ulusal Güvenlik Konseyi'ne daha fazla yer verdiği görülmektedir.¹⁸³ Bunun sonucunda dış politika alanında Dışişleri Bakanlığı'nın belirleyici rolünde bir düşüş olurken, çeşitli aktörlerin ön plana çıktığı gözlemlenmektedir. 2000 yılı itibariyle özellikle Ulusal Güvenlik Konseyi'nin dış politikanın oluşturulmasında ön plana çıktığına işaret edilmektedir. Bakanlığın bu şekilde diğer dış politika bürokrasilerinin gölgesinde kalması bütçe sorunu, bakanlığın genişliği, bakan ile bakanlık arasındaki ilişki gibi içsel nedenlerin yanı sıra başkan ile bakan arasındaki ilişki, başkan ile bakanlık arasındaki ilişki, kamuoyu algısı ve diğer dış politika bürokrasilerinin büyümesi gibi dışsal nedenlerle ilişkilendirilmektedir.¹⁸⁴

Bütçe sorunu Dışişleri Bakanlığının dış politika alanında etkinliğini zedeleyen problemlerin başında gelmektedir. Soğuk Savaş'ın bitiminden günümüze kadar olan süreçte bakanlık bütçesinde artış olsa da bakanlığın genişleyen bünyesi ve artan harcamalar karşısında bu artışlar yeterli olmamıştır. Özellikle 1993-1997 yılları arasında Clinton yönetiminde Dışişleri Bakanlığı yetersiz bütçe nedeniyle yurtdışı misyonlarının bir kısmını kapatma yoluna gitmiştir. 2001 itibariyle ABD'nin artan küresel etkinliğine paralel olarak yurtdışı misyonlarının tekrar güçlendirilmesi gereği duyulmuştur. Bu bağlamda bakanlık bünyesindeki personel sayısı her yıl artırılmıştır. 2001 yılında Colin Powell, 2005 yılında Condoleezza Rice Kongre'den bakanlık bütçesinin artırılması yönünde talepte bulunurken her iki Bakan da Kongre tarafından verilen bütçenin Kongre tarafından belirlenen misyon çerçevesinde sorumlu şekilde kullanılıp kullanılmadığı sorusuna muhatap olmuşlardır.¹⁸⁵ Kongre sahip olduğu bütçe onaylama yetkisini dış politika alanında etkinlik kurmak amacıyla kullanmış, dolayısıyla dış politikada Kongre desteğinin önemine vurgu yapmıştır.

¹⁸² Nelson, 2018: 179.

¹⁸³ Dobson ve Marsh, 2007: 11-12.

¹⁸⁴ Dobson and Marsh, 2007: 11.; McCormick, 2010: 368.

¹⁸⁵ McCormick, 2010: 369-370.

Dış politika alanında Dışişleri Bakanlığını diğer bürokrasilere nazaran dezavantajlı kılan bir diğer etmen de bakanlık yapısının genişliğidir. Bakanlık bünyesindeki bölgesel ve fonksiyonel büroların farklı çalışma prensiplerine sahip olması iş akışını zorlaştırmaktadır. Bürokratik zorlukların yanı sıra Ulusal Güvenlik Konseyi'nde temsil noktasında da diğer kurumların gölgesinde kalmaktadır. Dışişleri Bakanlığı personelinin diğer bakanlıkların personeline nazaran lobi faaliyetleri yürütme imkânı daha kısıtlı olduğu için başkandan, Kongre'den ya da kamuoyundan yeterli desteği alma noktasında geri planda kalmaktadırlar. Bunun yanı sıra, Dışişleri Bakanlığı personeli benzer eğitim kurumları kökenli oldukları ve yeterli uzmanlığa sahip olmadıkları yönünde eleştirilmekte ve bunun temel sebeplerinden biri olarak görevlendirmelerde liyakatin geri planda tutulması gösterilmektedir. Bakanlığın başarısını etkileyen diğer unsur da kurumsal alt kültürdür. Bu bağlamda bakanlık personelinin risk almaktan kaçınan, girişkenlikten ziyade uyumlulukla izah edilen davranış kalıplarının sebebi bu alt kültüre yani kurumsal teamüllere bağlanmaktadır.¹⁸⁶

Dışişleri Bakanlığını kurumsal olarak geri planda bırakan bir diğer neden de başkan, dışişleri bakanı ve bakanlık arasındaki ilişkidir. Başkan karar alma sürecinde kimi zaman dışişleri bakanı yerine dış politika ya da ulusal güvenlik alanındaki danışmanlarını kendine daha yakın tutarken kimi zamansa dışişleri bakanı ile yakın temas halinde olmasına rağmen bakanlığın kurumsal olarak karar alma sürecine yeterince dahil edilmediği görülmektedir. Örneğin, Richard Nixon'ın başkanlığı döneminde Dışişleri Bakanı William Rogers'tan ziyade Ulusal Güvenlik Danışmanı Henry Kissinger'ın dış politika oluşumunda daha öne çıktığını görmekteyiz.¹⁸⁷ Benzer şekilde Jimmy Carter döneminde de Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski ile Dışişleri Bakanı Cyrus Vance arasındaki rekabetin açık bir çatışmaya dönüştüğü ve Brzezinski'nin nispeten daha ön plana çıktığı görülmektedir.¹⁸⁸ Başkanların mesleki deneyimleri de karar alma süreçlerine etki etmektedir. Başkan seçilmeden önce ABD'nin BM temsilciliği, Çin temsilciliği gibi görevlerde bulunan George H. W. Bush'un dış politika alanında Ulusal Güvenlik Danışmanı Brent Scowcroft ile birlikte Dışişleri Bakanı James Baker'ı kendine yakın tuttuğu görülmektedir. Ancak bu durumda bile bakanlık kurumsal olarak karar alma sürecine çok dahil edilmemiş, Baker kişisel ilişkisinden dolayı Başkan Bush'un yakınında olmuştur.¹⁸⁹ 1990'ların sonlarına doğru ise Bill Clinton UGK'ni koordinasyon rolüne döndürmeyi, böylelikle Dışişleri Bakanları Warren Christopher (1993-97)

¹⁸⁶ Wittkopf vd. 2008: 368-374.; McCormick, 2010: 372.

¹⁸⁷ McCormick, 2010: 372-373.

¹⁸⁸ Dobson and Marsh, 2007: 12.

¹⁸⁹ McCormick, 2010: 373.

ile Madeleine Albright'ın (1997-2001) dış politika yapım sürecinde daha etkin rol oynamalarını amaçlamıştır.¹⁹⁰

2001 yılında göreve başlayan ve iki dönem bu görevi yürüten George W. Bush'un başkanlığı döneminde daha karmaşık bir tablo mevcuttur. Bush, başkan yardımcılığı, Dışişleri Bakanlığı ve Savunma Bakanlığı gibi pozisyonlara dış politika alanında önemli deneyime sahip isimleri getirerek dış politikadaki yetkinliğinden şüphe duyan dış politika uzmanlarının şüphelerini gidermek istemiştir.¹⁹¹ Bush'un göreve başladığı Ocak 2001'den 11 Eylül saldırılarına kadar olan süreçte Dışişleri Bakanı Colin Powell'ın dış politika alanında etkin olduğunu söylemek pek mümkün olmasa da 11 Eylül saldırılarının ardından başlatılan terörle mücadele politikası çerçevesinde Dışişleri Bakanı'nın nispeten ön plana çıktığını söylemek mümkündür. Ancak, bu süreçte de Dışişleri Bakanı dış politika konusunda Başkan'ı etkileyebilme imkanına sahip tek kişi değildi. Seçim kampanyaları sırasında dış politika alanında Bush'a danışmanlık yapan ve yeni yönetimde Ulusal Güvenlik Danışmanı olarak yer bulan Condoleezza Rice, Başkan'ın güvendiği ve fikirlerine önem verdiği isimler arasında önde gelmekteydi. Bunun yanı sıra Başkan Yardımcı Richard Bruce Cheney ve Savunma Bakanı Donald Rumsfeld de Başkan'ın dış politika kararlarında oldukça etkili olmuşlardır.¹⁹² Dobson ve Marsh ise McCormick'ten farklı olarak bu süreçte Dışişleri Bakanı Powell'ın geri planda kaldığını, hatta 11 Eylül saldırılarının ardından gerçekleştirilen girişimlerin Cheney ve Rumsfeld'in tavsiyeleri doğrultusunda ve Powell'a rağmen olduğunu ileri sürmektedir.¹⁹³ Bush'un ikinci döneminde ise Dışişleri Bakanı'nın ilk döneme kıyasla daha etkin olduğu görülmektedir. Bunun temel sebebi ise dışişleri bakanlığına önceki dönem ulusal güvenlik danışmanlığı yapan Condoleezza Rice'ın; ulusal güvenlik danışmanlığına da yine önceki dönemde Ulusal Güvenlik Konseyi'nde Rice'a vekalet eden Stephen Hadley'nin getirilmiş olmasıdır.¹⁹⁴ 2008 seçimlerinin ardından göreve başlayan Obama da Bush'la benzer şekilde dış politika karar alma sürecinde etkin rol oynayan temel pozisyonlara deneyimli isimleri getirerek dış politika alanında etkin bir kadro oluşturmuştur.¹⁹⁵

Başkan ile Dışişleri Bakanlığı arasındaki ilişki de bakanlığın dış politika alanındaki etkisini belirleyen önemli unsurlardandır. Özellikle başkanların bakanlık çalışanlarına yeterince güven duymaması, büyükelçi atamalarında siyasi çevresinden ve seçim kampanyalarını

¹⁹⁰ Dobson ve Marsh, 2007: 12.

¹⁹¹ Nelson, 2018: 181.

¹⁹² McCormick, 2010: 373.

¹⁹³ Dobson ve Marsh, 2007: 12.

¹⁹⁴ McCormick, 2010: 374.

¹⁹⁵ Nelson, 2018: 181.

destekleyen isimlerden görevlendirmeler yapması bakanlık bünyesindeki kariyer diplomatlarının tepkisine neden olabilmektedir. Bu durum başkan ile diplomatlar arasındaki iletişimi zedelemekte, diplomatların dış politika alanına etkisini azaltmaktadır. Bunun yanı sıra siyasi nedenlerle ya da patronaj ilişkisi nedeniyle yapılan atamalarda büyükelçilerin yeterli donanımına sahip olmaması nedeniyle bakanlığın başarı oranı düşmektedir. Aynı zamanda, bu kişiler bireysel olarak başkana yakın oldukları için yeterli kurumsal aidiyete sahip olamamakla birlikte bakanlığı aşarak doğrudan Beyaz Saray ile iletişim kurabilmektedirler.¹⁹⁶

1.2.3.2. Ulusal Güvenlik Konseyi

Ulusal Güvenlik Konseyi, ulusal güvenliği ilgilendiren iç politika, dış politika ya da askeri konularda ilgili kurumların ve ofislerin daha koordineli çalışabilmesi için başkanın danışabileceği bir mekanizma olarak 1947 yılında Ulusal Güvenlik Yasası ile oluşturulmuştur. Ulusal Güvenlik Konseyi'nin yapısı seçilen başkanın çalışma prensipleri doğrultusunda değişebilmektedir.¹⁹⁷ Ulusal Güvenlik Konseyi'nin dış politika alanına etkisi başkanlara göre değişiklik göstermektedir. Harry S. Truman döneminde Konsey, danışma kurulundan ziyade ilgili birimler arasında koordinasyonu sağlayan bir organ işlevi görmüştür. Dwight D. Eisenhower'ın ise John Foster Dulles gibi etkili bir dışişleri bakanına sahip olmasına rağmen Konsey'i dış politika konularının tartışıldığı bir mecra olarak sıklıkla kullandığı anlaşılmaktadır.¹⁹⁸ Baskın bir dışişleri bakanının olduğu yönetimlerde Konsey, başkanı etkileme noktasında yeterli etki gücüne sahip olamadığı gibi baskın bir ulusal güvenlik danışmanının olduğu yönetimlerde Konsey'in Savunma Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığına nazaran dış politika karar alma sürecine daha fazla etki ettiğini söylemek mümkündür. Örneğin, Richard M. Nixon'ın Başkan, Henry A. Kissinger'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı olduğu dönemde bahsedilen durumu gözlemlemek mümkündür.¹⁹⁹ Benzer şekilde önceki sayfada bahsedildiği gibi Condoleezza Rice ile George W. Bush arasındaki seçim öncesine dayanan yakınlık, Rice'in Ulusal Güvenlik Danışmanlığı'na getirilmesinden sonra da devam etmiş, dolayısıyla Konsey başkana danışmanlık etmede etkin rol oynamıştır.

Ulusal Güvenlik Konseyi'nin dış politikadaki yerini genişleten ilk önemli adım 1953 yılında Dwight D. Eisenhower tarafından Konsey'in icrasından sorumlu olan Ulusal Güvenlik Danışmanı (*The Assistant to the President for National Security Affairs / National Security Adviser*) makamının oluşturulmasıdır. Bu makama getirilen ilk kişi olan Robert Cutler

¹⁹⁶ McCormick, 2010: 375.

¹⁹⁷ <https://www.whitehouse.gov/nsc/> (erişim tarihi: 25.10.2023).

¹⁹⁸ McCormick, 2010: 379.

¹⁹⁹ <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/national-security-act> (erişim tarihi: 25.10.2023).

ekseriyetle, Konsey'in kuruluş yasasında belirtildiği gibi ilgili birimler arasındaki koordinasyonu sağlayarak başkana hizmet etmişse de ilerleyen dönemlerde ulusal güvenlik danışmanının fiili rolü değişmiş ve dış politika karar alma sürecinde etkili bir aktör haline gelmiştir. John F. Kennedy'nin başkanlığı döneminde ulusal güvenlik danışmanı olarak görev yapan McGeorge Bundy, dış politika koordinasyonunu sağlamaktan öteye giderek politika oluşturulması noktasında etkin rol oynamıştır. Lyndon Johnson'un uzun süre ulusal güvenlik danışmanı olarak görev yapan Walt W. Rostow döneminde de Konsey'in rolü artmaya devam etmiş, özellikle Vietnam politikasının oluşturulmasında Rostow etkin rol almıştır. Nixon döneminde ulusal güvenlik danışmanı olarak görev yapan Henry Kissinger'la birlikte ulusal güvenlik danışmanının karar alma sürecinde dışişleri bakanına baskın gelebilecek şekilde ön plana çıktığı görülmektedir. Hiç şüphesiz bunda Kissinger'ın kişisel kabiliyeti ve bürokratik süreci karar almayı zorlaştıran bir alan olarak görmesinin rolü oldukça fazladır.²⁰⁰

Jimmy Carter başkanlığa geldiğinde, Kissinger'ın sekiz yıllık süreçte dışişlerine karşı ön plana çıkardığı ulusal güvenlik danışmanlığını dengelemeye kararlıydı. Ne var ki Carter'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski baskın karakteri ve dış politika alanındaki donanımıyla dış politikanın oluşturulmasında ön planda olmayı başarmıştır. Başkanın tercihi kadar, atanan ulusal güvenlik danışmanının kabiliyeti ve başkana olan yakınlığı da Konsey'in rolünü doğrudan etkilemektedir. Reagan yönetiminde bu makama gelen ve dış politika alanında yeterli deneyime sahip olmayan Richard Allen, dışişleri bakanı karşısında süregelen baskın konumu sürdürmekte yetersiz kalmıştır. Bu durum, Dışişleri Bakanlığı ve Savunma Bakanlığı ile Beyaz Saray çalışanları arasında yaşanan ihtilaflar sonucunda Allen'in istifa etmesiyle değişmiştir. Allen'in yerine gelen William Clark'ın Başkan Reagan'a yakın bir isim olması karar alma sürecinde ulusal güvenlik danışmanının rolünün tekrar ön plana çıkmasında etkili olmuştur.²⁰¹

George H. W. Bush başkanlığa geldiğinde Carter'dan farklı olarak ulusal güvenlik danışmanı lehine adımlar atmıştır. Bu bağlamda ulusal güvenlik danışmanını ve yardımcısını Ulusal Güvenlik Konseyi'ndeki iki önemli komitenin başına getirmiştir. Ulusal Güvenlik Danışmanı Brent Scowcroft, Başkan Bush'la yakın ilişkisi olan Dışişleri Bakanı James Baker'a rağmen bu süreçte dış politikanın oluşturulmasında baskın rol oynamıştır. Bill Clinton'ın başkanlığı döneminde ulusal güvenlik danışmanı olarak görev yapan Anthony Lake ve Samuel Berger de Başkan'a olan yakınlıkları sayesinde dış politika oluşumunda etkili olmuş isimlerdir. Lake ve Berger için önemli bir avantaj da Clinton'ın dış politika alanında yeterince deneyime

²⁰⁰ McCormick, 2010: 379-380.

²⁰¹ Dobson and Marsh, 2007: 12-13.; McCormick, 2010: 373-381.

sahip olmaması ve bu alana yeterince ilgi duymamasıdır.²⁰² George W. Bush'un ilk döneminde ulusal güvenlik danışmanı olarak görev yapan Condoleezza Rice'ın rolüne önceki sayfalarda değinilmişti. Ancak, şunu eklemekte fayda var; Rice kişisel yakınlığının oluşturduğu avantajla başlangıçta dışişleri ve savunma bakanlarını baskılayan bir görüntü ortaya koymuşsa da 11 Eylül saldırılarının ardından Savunma Bakanı ve Dışişleri Bakanı dış politika alanında tekrar ön plana çıkmıştır.²⁰³ Buradan yola çıkarak, ulusal güvenlik danışmanı ile dış politika birimleri arasındaki dengeyi etkileyen, her başkan döneminde ayrı ayrı değinilen bu etmenlere bir yenisi olarak dış politika gündemini ve sistemik etkileri eklemekte fayda vardır.

Dış politika karar alma sürecinde etkili olabilecek, başkanı etkileyebilecek birden fazla dış politika biriminin varlığı kimi zaman görüş ayrılıklarına, kurumlar arasında çekişmelere neden olsa da her kurumun kendi özgün doğası nedeniyle dış politikanın daha iyi şekilde idare edilmesini de mümkün kılabilmektedir. 2. Dünya Savaşı'nın ardından izolasyonist stratejiyi terk ederek küresel siyasette daha fazla yer edinen ABD'nin dış politika gündemi, o günden bu yana sürekli farklılaşmaktadır. Bu yoğun gündemin getirdiği yükün Dışişleri Bakanlığı'na yüklenmesi halinde hantal bir bürokrasi oluşacağı düşüncesiyle yaşanan gelişmeler doğrultusunda yeni oluşumlara gidilmiştir. Bu birimlerin yapıları ve karar alma süreçleri birbirinden farklılık gösterdiği için dış politika önerilerinde de ciddi farklılıklar görülebilmektedir. McCormick'in bahsettiği gibi olayları kendi dar çıkarları çerçevesinde değerlendirmeye yatkın olan Dışişleri Bakanlığı'ndaki görevliler başkanla ters düşmeleri halinde halka yönelerek başkan üzerinde baskı kurabilirlerken, Ulusal Güvenlik Konseyi çalışanları doğrudan başkan tarafından kendi görüşü çerçevesinde atandıkları için başkana sadakatleri daha baskındır. Ayrıca önceki sayfalarda da bahsettiğimiz gibi Dışişleri Bakanlığı'nın sahip olduğu kurumsal kültür sebebiyle yeni yaklaşımlara daha mesafeli duran ve statükocu bir yapı görüntüsü vermektedir. Ulusal Güvenlik Konseyi ise buna nazaran daha dinamik, girişimci bir yapıdır.²⁰⁴

1.2.3.3. Savunma Bakanlığı

Devletin dış politika gündeminde askeri güvenliğin ön plana çıktığı durumlarda ilgili birim olan Savunma Bakanlığı'nın dış politika sürecindeki etkisinin artmasını beklemek ve bunu gözlemlemek çok şaşırtıcı değildir. Soğuk Savaş sürecinde bloklar arasında gerilimin tırmandığı zamanlarda olduğu gibi 11 Eylül saldırılarının ardından yaşanan süreçte de aynı

²⁰² McCormick, 2010: 381-382.

²⁰³ McCormick, 2010: 383.

²⁰⁴ McCormick, 2010: 385.

şekilde Savunma Bakanlığı dış politika yapım aşamasında daha görünür olmuştur. Ancak, buna rağmen diğer kurumlarla kıyaslandığında Savunma Bakanlığı'nın Amerikan dış politika süreci üzerindeki etkisinin ne boyutta olduğu hususu halen tartışmalıdır. Geniş bürokratik yapılanmaya sahip olan Savunma Bakanlığı'nda dış politika oluşturulmasında üç farklı birey/birim ön plana çıkmaktadır: Savunma Bakanı (*Secretary of Defense*), Genelkurmay Başkanlığı (*Joint Chiefs of Staff*) ve Savunma Bakanı Ofisi (*Office of the Secretary of Defense*)²⁰⁵

Genelkurmay Başkanlığı, başkanı ve savunma bakanını stratejik planlamalar hususunda bilgilendirmekle ve gerekli olması halinde silahlı güç kullanımının koordinasyonunu sağlamakla sorumludur. Başkanın tavsiyesi ve Kongre'nin onayı ile atanan genelkurmay başkanı ise başkanın, savunma bakanının ve Ulusal Güvenlik Konseyi'nin birincil askeri danışmanı konumundadır. Genelkurmay Başkanlığı, dış politika alanında yasal yükümlülükleri ve yetkilerine rağmen genellikle Pentagon'un sivil kanadının gölgesinde kalmaktadır. McCormick bunu iki temel gerekçeyle açıklamaktadır. Birinci neden Genelkurmay Başkanlığı ile başkan ve savunma bakanı arasındaki çekişmedir. Bu birimlerin dış politika konularına farklı yaklaşımları, aralarında sürtüşmeye neden olabilmektedir. Bu nedenle başkan çoğu zaman Genelkurmay Başkanlığı'nın dış politikanın belirlenmesi noktasındaki tavsiyelerini göz ardı edebilmekte hatta bütçesini küçültme ve askeri harcamaları kısma yoluna başvurabilmektedir. İkinci neden ise Genelkurmay Başkanlığı bünyesindeki birimler arasında farklı görüşlerin olabilesidir. Komutanlar (*joint chiefs*) arasındaki bu görüş farklılıkları, Genelkurmay Başkanlığı'nın tek sesliliğini bozduğu için başkanı etkileme gücünü zayıflatabilmektedir.²⁰⁶

Genelkurmay Başkanlığı'nın tek sesliliğine engel olan bu ikinci nedenin etkisini azaltacak ve toplu şekilde hareket etmesine imkân sağlayacak değişim 1986 yılında Savunma Düzenleme Yasası (*Defense Reorganization Act of 1986*) ile mümkün olmuştur. Bu düzenleme ile genelkurmay başkanının yetkileri artırılmış ve askeri konularda başkana doğrudan tavsiyede bulunacak yegâne pozisyon olarak belirtilmiştir. Bu değişiklik ile genelkurmay başkanının komutanlar arasındaki konumu da güçlendirilmiştir. Yasa aynı zamanda komuta yapısında da komutanlar lehine yenilikler getirerek bölgesel komuta merkezlerinin otonomisini artırmıştır.²⁰⁷

²⁰⁵ Wittkopf vd., 2008: 378-384.

²⁰⁶ McCormick, 2010: 416-417.

²⁰⁷ McCormick, 2010: 417-420

1.2.3.4. İstihbarat Servisleri

Amerikan istihbarat teşkilatı genellikle CIA (*Central Intelligence Agency, Merkezi Haberalma Teşkilatı*) ile ilişkilendirilse de CIA ile birlikte bağımsız statüye sahip Ulusal Güvenlik Başkanı Ofisi'nin yanı sıra sekizi Savunma Bakanlığı bünyesinde, yedisi ise diğer bakanlıkların ve birimlerin bünyesinde olmak üzere on beş istihbarat kuruluşu daha vardır.²⁰⁸ CIA bu kuruluşlar içerisinde en eski olanıdır. 1947 tarihli Ulusal Güvenlik Yasası ile kurulan CIA'nın görevleri, selefi olan *Central Intelligence Group*'un görevlerine ek olarak Ulusal Güvenlik Konseyi'ne ulusal güvenlikle ilgili konularda bilgi vermek, bakanlıklar bünyesinde yer alan istihbarat birimlerinin eylemlerinin koordinasyonuna dair öneriler sunmak, istihbarat verilerini değerlendirerek aralarında bağlantı kurmanın yanı sıra Ulusal Güvenlik Konseyi tarafından verilen ilgili direktifleri yerine getirmek şeklinde sıralanmaktadır. CIA kendi misyonunu; Amerikan başkanına ve Amerikan hükümetinin üst düzey politikacılarına ulusal güvenliği ilgilendiren konularda karar almalarına yardımcı olmak amacıyla bilgi toplamak; bu bilgileri analiz etmek, değerlendirmek ve paylaşmak olarak belirtmektedir.²⁰⁹ İstihbarat kuruluşları içerisinde kapsam ve boyut bağlamında CIA'e rakip olarak görülebilecek birim, Savunma Bakanlığı bünyesinde yer alan Savunma İstihbarat Teşkilatı'dır (*Defense Intelligence Agency*).²¹⁰

ABD'nin güvenlik konseptinde önemli yere sahip olan istihbarat birimleri, Soğuk Savaş sürecinde üstlendikleri sorumluluk sayesinde ciddi kazanımlar elde etmiştir. Soğuk Savaş'ın ardından istihbarat faaliyetlerinin öneminin vurgulanmasına neden olan bir diğer önemli gelişme de 11 Eylül 2001'de ABD'nin kendi topraklarında terör saldırılarının hedefi olmasıdır. 11 Eylül saldırılarının ardından Kongre'ye sunulan ve 24 Temmuz 2003'te yayınlanan raporda istihbaratın önemine yapılan vurgunun yanı sıra istihbarat teşkilatlanmasında gerekli görülen değişikliklere dair önerilere yer verilmiştir. Amerikan istihbarat teşkilatlanmasında önemli bir yenilik getirecek değişiklik önerisi de istihbarat birimleri arasındaki koordinasyonun güçlendirilmesi yönünde olmuştur.²¹¹ Nitekim raporun yayınlanmasının akabinde New York Times uzun süredir El Kaide'den bir saldırı beklenmesine rağmen bu saldırıların önlenmesindeki başarısızlığın gerekçesi olarak CIA ve FBI'ın (*Federal Bureau of Investigation, Federal Soruşturma Bürosu*) gerekli işbirliğini gerçekleştirmemiş olmasına

²⁰⁸ <https://www.dni.gov/index.php/what-we-do/members-of-the-ic> (erişim tarihi: 25.10.2023).

²⁰⁹ <https://www.cia.gov/about-cia/history-of-the-cia> (erişim tarihi: 25.10.2023).

²¹⁰ Wittkopf vd., 2008: 298-404. McCormick, 2010: 428.

²¹¹ <https://www.intelligence.senate.gov/sites/default/files/documents/CRPT-107srpt351-5.pdf> (erişim tarihi: 25.10.2023).

vurgu yapmıştır.²¹² Bu bağlamda 2004 yılında Başkan Bush istihbarat teşkilatında yapısal ve kurumsal değişiklikleri öngören dört kararname yayınlamıştır. Aynı yıl içerisinde Kongre de İstihbarat Reformu ve Terörizmin Önlenmesi Yasası'nı (*Intelligence Reform and Terrorism Prevention Act of 2004*) kabul etmiştir. Bu yasal düzenleme ile getirilen en büyük yenilik, istihbarat birimleri arasında koordinasyonun sağlanması amacıyla Ulusal İstihbarat Başkanı (*Director of National Intelligence – DNI*) pozisyonunun oluşturulması olmuştur.²¹³ İstihbarat yapılanmasının merkezinde yer alan başkanın en önemli görevi, istihbarat birimleri arasında entegrasyonu sağlamaktır. Bunun yanı sıra Ulusal İstihbarat Başkanı, başkana, Ulusal Güvenlik Konseyi'ne, diğer yürütme organlarına, genelkurmay başkanına, komutanlara ve Kongre'ye istihbarat ile ilgili konularda tavsiyelerde bulunmakla mükelleftir.²¹⁴

İstihbarat topluluğunun politika yapım sürecini etkilemesi dış politika konularında sağlanan bilginin merkezi konumunda olmasından kaynaklanmaktadır. Bir bütün olarak istihbarat topluluğunun ve bünyesindeki birimlerin dış politika sürecini etkilemeleri çeşitli şekillerde olabilmektedir. En yaygın yöntem ise başkana ve üst düzey karar alıcılara günlük olarak verilen, açık ve gizli bilgileri içeren bilgilendirmelerdir.²¹⁵ İstihbarat birimlerinin dış politikada oynadığı rol, izlenen politikaların sonuçları bağlamında kimi zaman övgü ile karşılanırken kimi zaman da bu kurumlara yönelik eleştirilere neden olabilmektedir. Örneğin 1980'lerde Nikaragua'da Sandinista rejimine karşı Kontraların desteklenmesinde ve bu politikanın yürütülmesinde CIA doğrudan önemli rol oynamıştır. Benzer şekilde Sovyetler Birliği'nin 1979'da Afganistan'a yönelik başlattığı işgal girişiminde CIA, Afgan direnişçiler için silah tedarikinde önemli rol oynamıştır.²¹⁶ Öte yandan, 1961 yılında Fidel Castro yönetimine karşı gerçekleştirilen başarısız Domuzlar Körfezi Çıkarması'nın faturası CIA'ye kesilmiş, Başkan Kennedy'nin Küba Füze Krizi'nin çözümünde CIA'in önerilerine mesafeli yaklaşmasına neden olmuştur.²¹⁷ İstihbarat teşkilatına yönelik eleştirilerin zirve noktası ise 11 Eylül saldırılarının akabinde ortaya çıkmıştır. Daha önce de bahsedildiği gibi bu eleştirilerin sonucunda istihbarat teşkilatının yapısında köklü değişikliklere gidilmiştir. Aslında 11 Eylül saldırılarının ardından yapılan düzenlemeler daha önce de dile getirilmiştir. Örneğin, İran'da 1979 yılında gerçekleştirilen devrim öncesinde yeterli ve doğru şekilde bilgilendirilmediğini öne süren Jimmy Carter, danışmanları üzerinden istihbarat teşkilatının yetkinliğini sorgulamış,

²¹² Johnston, 2003.

²¹³ McCormick, 2010: 426.

²¹⁴ McCormick, 2010: 429.

²¹⁵ McCormick, 2010: 431.

²¹⁶ McCormick, 2010: 432-433.

²¹⁷ McCormick, 2010: 433.

danışmanlarının bilgi verme ve dış politika konularında tavsiyede bulunma kabiliyetlerinin artması için ne gibi değişiklikler yapılması gerektiği yönünde önerilerini istemiştir.²¹⁸ Benzer şekilde Sovyetler Birliği'nin dağılmasının öngörülememesi başarısızlık olarak görülmüştür. Öyle ki New York senatörü Daniel Patrik Moynihan, CIA'in işlevinin Dışişleri Bakanlığı'na aktarılmasını önermiştir.²¹⁹

Özetle, ABD'de bürokratik kurumların dış politikaya etkisi uluslararası sistemdeki değişimler ya da iç politikadaki dönüşümler neticesinde farklılaşabilmektedir. Amerikan Anayasası dış politikanın oluşturulmasında Kongre'ye de başkana da çeşitli yetkiler vermektedir. Ancak, bir kısmı yoruma açık olan bu yetkiler yukarıda yer verilen gerekçelerden ötürü kimi zaman Kongre'de kimi zamansa başkanda yoğunlaşabilmektedir. Aynı şekilde başkana bağlı Dışişleri Bakanlığı, Ulusal Güvenlik Danışmanlığı, Savunma Bakanlığı gibi kurumların dış politika tercihlerinde başkanın etkileyebilme gücü de dönemsel olarak değişebilmektedir. Bu durum Amerikan dış politikasının neoklasik realizmin varsayımları çerçevesinde analiz edilebilmesi için uygun zemin sunmaktadır.

²¹⁸ Moens, 1991: 222

²¹⁹ "Moynihan Bill Would Abolish CIA, Shift Functions to State", Washington Post, 19.01.1991.

İKİNCİ BÖLÜM

BUSH DÖNEMİ AMERİKAN DIŞ POLİTİKASI VE TÜRKİYE

2.1. Bush Dönemi Amerikan Dış Politikasının Genel Hatları

1990'lar boyunca insani müdahale ya da ulus inşası kaynaklı birçok Amerikan müdahalesi gerçekleştiği görülmektedir. 1993 yılında Clinton yönetimi tarafından ulus inşasını amaçlayan Somali müdahalesi Ekim ayında 18 Amerikan askerinin yaşamını yitirmesinin ardından geri çekilmeyle sonuçlanmıştır. Somali'de tecrübe edilen başarısızlığın ardından Clinton yönetimi 1994 yılında Ruanda'da yaşanan soykırıma müdahale etmekte isteksiz davranmıştır. Aynı yıl Amerikan yönetimi bu defa Haiti'de iktidar değişimi için harekete geçmiş ancak bu müdahale de Kongre tarafından eleştirilmiştir. Clinton yönetimi Doğu Avrupa'da yaşanan çatışmalara bir süre sessiz kalmışsa da 1995 yılında hava gücüyle sınırlı kalmak koşuluyla Sırp'larla Boşnaklar arasındaki çatışmaları sonlandırmak amacıyla müdahalede bulunmuştur. Benzer şekilde 1999 yılında da Kosova temelli yaşanan çatışmalardan dolayı Sırp'lara hava müdahalesi gerçekleştirilmiştir.²²⁰

2000 yılı başkanlık seçimleri yaklaşırken Demokrat aday Albert Arnold Gore ile Cumhuriyetçi aday George W. Bush seçilmeleri halinde nasıl bir dış politika stratejisi takip edeceklerine dair sinyaller vermişlerdir. Clinton yönetimini, takip ettiği strateji gerekçesiyle eleştiren Bush, Çin'in yükselişini öncelikli tehdit olarak tanımlarken ABD'nin geleneksel müttefikleri ile ilişkilerini yeniden canlandırmasının gerekliliğine dikkat çekmiştir. Bush'un seçim sürecinde yaptığı bu minvaldeki açıklamalar başkanlık koltuğuna oturmasıyla birlikte Amerikan grand stratejisinde seçici müdahale stratejisi ve çok taraflılık yönünde dönüşümlerin gerçekleşeceğine dair beklentiler oluşturmuştur. Al Gore ise Clinton döneminde tatbik edilen küresel hegemonya stratejisinin sürdürülmesini ancak bunun dış politikada çok taraflılıkla sağlanması gerektiğini ifade etmiştir.²²¹ Dolayısıyla hem Cumhuriyetçilerin hem de Demokratların seçim süreci dış politika stratejilerine bakıldığında Clinton yönetiminin tek taraflı uygulamalarının sonlandırılması ve dış politikada çok taraflılığın hâkim kılınması ortak zemin olarak görülmektedir. Ne var ki 11 Eylül saldırıları, 2000 yılı başkanlık seçimlerinden zaferle çıkan Bush'un seçim sürecinde ilan ettiği dış politika anlayışından tamamen uzaklaşmasına neden olmuştur.

²²⁰ Mearsheimer, 2011: 20.

²²¹ Mearsheimer, 2011: 20-21.; Cohen, 2005: 123.

Başkanlığın ilk aylarında ulusal füze savunma programı geliştirme, Amerikan gücünü sınırlandırdığı düşünülen uluslararası antlaşmalardan çekilme ve özellikle Rusya'yı baskılamaya yol açacak NATO'yu genişletme gibi adımlarla Bush yönetimi küresel ilişkilerde Amerikan üstünlüğünü önceleyen, tek taraflılığı ön planda tutan bir strateji benimsediği görüntüsü vermektedir. İlk aylardaki bu gelişmelerle hem izlenecek strateji hakkında ipuçları verilirken hem de Rusya ve Çin gibi potansiyel rakip güçlerin de yeni yönetime yaklaşımı ölçülmektedir. İç politikayı öncelikli gündem maddesi olarak gören Bush'un yaklaşımı 11 Eylül 2001 itibariyle keskin şekilde değişmiştir.²²²

Amerikan çıkarlarının uluslararası düzenlemelerle kısıtlanmasına itiraz eden Bush yönetiminin ABD'nin manevra alanını genişletmek için attığı ilk adımlarından biri Kyoto Protokolü'nden çekilmek olmuştur. Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice tarafından “ölü” olarak ifade edilen bu antlaşmanın Amerikan çıkarlarına uymadığı için uygulanmayacağı Bush yönetimi tarafından ilan edilmiştir.²²³ Bush, Senato'yu gerekçe göstererek bu kararına bahane bulma imkanına sahipken bunu yapmamış, Avrupalı liderlerin eleştirilerine ve ikna çabalarına rağmen kararının arkasında durmuştur. Bu durum Bush'u dışarıda kibirli bir lider olarak gösterse de içeride Amerikan çıkarları söz konusu olduğunda kararlı duran bir Başkan imajı oluşturmasını sağlamıştır.²²⁴ Bush yönetimi silahların kontrolünü öngören antlaşmalara karşı da olumsuz tutum içerisinde olmuştur. Bush'a göre bu antlaşmaların tarafı olan ve şer güçler olarak ifade edilen devletlere antlaşmaları uygulamaları hususunda güvenilemezdi. Bu durumda antlaşmaları tek taraflı olarak uygulayan ABD bu devletler karşısında kendini sınırlandırmış olacaktı. Benzer gerekçelerle Bush yönetimi, ABD'nin Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne üyeliğine de itiraz etmiş ve antlaşmadan geri çekilmiştir.²²⁵ Uluslararası kurumlara ve bu kurumlarla iş birliğine Amerikan gücünü sınırlandırdığı gerekçesiyle mesafeli duran Bush yönetimi, liberal değerleri yaygınlaştırmak adına verdiğini iddia ettiği mücadelede liberal yöntemleri uygun görmemiştir. Bu tutum aynı zamanda Bush'un sonraki süreçte izleyeceği tek taraflı politikalar konusunda da sinyaller içermektedir.

Bush yönetiminin göreve gelmesinin ardından dış politikadaki ilk ciddi sınavı 1 Nisan 2001'de Amerikan istihbarat uçağının Çin jetiyle çarpışması sonucu yaşanmıştır. Çarpışmanın ardından Çin uçağı okyanusa düşmüş ve pilot bulunamamıştır. Amerikan uçağı ise Çin'e ait Hainan Adası'na acil iniş yapmış ve 24 kişilik Amerikan mürettebatı Çin makamları tarafından gözaltına alınmıştır. Çin yönetimi mürettebatın serbest bırakılması için ABD'den resmi özür

²²² Cohen, 2005 :129-132.

²²³ Borger, 2001.

²²⁴ Cohen, 2005: 128.

²²⁵ Cohen, 2005: 128-29.

talebinde bulunmuştur. Ulusal Güvenlik Danışmanı Rice'ın ve Amerikan Dışişleri Bakanlığı yetkililerinin girişimlerine rağmen Çin, talebinden geri adım atmamış hatta Amerikalı yetkililer Çinli muhataplarına ulaşmakta bile zorluk yaşamışlardır. Nihayetinde Bush'un olaya ilişkin açıklama yaparak konunun iki hükümet arasında üst düzey görüşmelerle çözüleceğine işaret etmesinin ardından Çinli yetkililer ile görüşmek mümkün olmuştur. Çinli yetkililere sunulan mektupta ABD'nin, Çinli pilotun kaybı ve Amerikan uçağının Hainan Adası'na izinsiz iniş yaptığı için çok üzgün olduğu ifade edilmekteydi. Mektupta özür (*apology*) ifadesi yer almamasına rağmen Çin tarafınca yapılan tercümede özür ifadesine yer verilmiş ve 24 kişilik mürettebat serbest bırakılmıştır.²²⁶ Kriz çözülmüştü ancak yeni muhafazakârlar krizin çözülüş biçiminden hoşnut değillerdi. Robert Kagan ve William Kristol tarafından yeni muhafazakâr yayın organı *Weekly Standard*'da yayımlanan makalede Bush'un mektubu "ulusal aşağılanma" olarak ifade edilmekteydi.²²⁷ Yeni muhafazakârların ABD'yi muktedir gören bu kibirli yaklaşımları 11 saldırılarının ardından daha belirgin şekilde ortaya çıkmıştır.

2.1.1. 11 Eylül Saldırıları

11 Eylül 2001 tarihinde Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Pentagon'a yapılan saldırılar Amerikan dış politikasının değerlendirilmesinde öncesi ve sonrası ayrımına gidilmesini gerekli kılan bir milat teşkil etmektedir. Bush yönetimi tarafından Amerikan değerlerine yönelik olduğu iddia edilen saldırıların arkasındaki saiklerin görmezden gelinmesiyle 11 Eylül saldırıları sonrası şekillenecek Amerikan dış politikasının retoriği oluşturulmaya başlanmıştır. Ağustos 2001'de Ulusal Güvenlik Konseyi'nden, El Kaide tarafından ABD'ye yönelik saldırı ihtimalini yüksek gören uyarılar gelmesine rağmen bu konu Bush ve dış politika ekibi tarafından öncelikli olarak değerlendirilmemiştir. 1990'lı yıllarda da Amerikan üslerini ve varlığını hedef alan terör saldırıları mevcuttu ancak 11 Eylül saldırıları boyutunda ve Amerikan topraklarına yönelik bir saldırıya Amerikan yönetimi tarafından pek ihtimal verilmemiştir. Saldırıların ardından Bush'un dış politika ekibiyle gerçekleştirdiği toplantıda Savunma Bakanı Donald Rumsfeld ve Başkan Yardımcısı Richard B. Cheney Irak'ı işgal etmek için Bush'u ikna etmeye çalışırken Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz de terör saldırılarının arkasında Irak'ın olabileceğine dikkat çekmiştir. Ancak Bush, Irak işgalinin uzun soluklu hazırlık gerektirdiğini, halkın beklentilerinin karşılanması için ise bir an önce hareket ederek somut sonuçlar alınması gerektiğini ifade ederek Usame bin Ladin'i dolayısıyla Ladin'in Taliban

²²⁶ Mann, 2004: 372.

²²⁷ Kagan ve Kristol, 2001: 11.

güvencesinde saklandığı Afganistan'ı ilk hedef olarak belirlemiştir.²²⁸ 11 Eylül saldırıları Bush tarafından sistemsal dönüşümün gerçekleştirilmesi adına fırsat olarak görülmüştür.²²⁹

11 Eylül saldırılarının ardından sübjektif ahlak ve güvenlik tasavvuru üzerinden hareket eden Bush yönetimi Amerikan çıkarları ile küresel istikrarı, barışın tesisini özdeşleştirmekte, bu doğrultuda liberal demokratik değerlerin zorla da olsa yaygınlaştırılması gerektiği yönünde bir anlayış ortaya koymaktaydı. Bunun yanı sıra bu saldırıların ardından Soğuk Savaş sonrası süreçte askeri güç kullanımına mesafeli duran Amerikan kamuoyunun dış politika yaklaşımında ve beklentilerinde de değişim gerçekleşmiştir. 12 Ekim'de Kongre'de büyük çoğunlukla kabul edilen Yurtseverlik Yasası (*Patriot Act*) ile ulusal güvenlik uğruna temel hak ve özgürlüklerden feragat edilmesine Amerikan toplumu sessiz kalmıştır. Oluşan bu atmosfer Bush yönetiminin güç kullanımı yönünde izleyeceği politikalarda elini kuvvetlendirirken bir yandan da milliyetçi ideoloji etrafında toplum birleşmekte ve stratejik kültürde dönüşüm yaşanmaktaydı.²³⁰ Düşmanın terör gibi muğlak bir tanımlama üzerinden belirlendiği bu süreçte kamuoyu bir anlamda uzun soluklu ve maliyetli bir dış politika stratejisine hazırlanmaktaydı. Ayrıca saldırılar sonucunda tehditlerle daha etkin ve hızlı mücadele etme gerekliliğinin oluşturduğu ortam da dış politika ve güç kullanımı alanlarında yürütmenin elini Kongre karşısında güçlendirmiştir. Saldırıların ardından güç kullanımı konusunda Başkan'ı yetkilendiren Kongre, savunma harcamalarının artırılması ve askeri alanda gerekli dönüşümlerin sağlanması gibi konularda da Bush yönetimiyle uyumlu hareket etmiştir.²³¹

Bush, iyi ve kötünün mücadelesi olarak tanımladığı terörle savaşı diğer toplumların desteğini kazanmak amacıyla ahlaki bir zemine oturtma gayreti göstermiştir. Mearsheimer 11 Eylül saldırılarına neden olan motivasyonun sebebini tartışırken Bush'un iddia ettiği gibi ifade özgürlüğü, din özgürlüğü ve yönetimi tayin etme özgürlüğü gibi demokratik değerlere yönelik düşmanlıktan ziyade ABD'nin Ortadoğu politikasından duyulan rahatsızlığın teröristlerin temel motivasyonu olduğuna dikkat çekmektedir. Yani, ABD'ye duyulan öfkenin ve nefretin temelinde Amerikan değerleri değil özellikle Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin Ortadoğu'da izlediği İsrail yanlısı ve buyurgan politikalar yatmaktaydı.²³²

²²⁸ Cohen, 132.

²²⁹ Bruni, 2001.

²³⁰ Cox, 2002: 157.

²³¹ Daalder ve Lindsey, 2003: 92.

²³² Mearsheimer, 2011: 24-25.

2.1.2. Afganistan İşgali

Bush, 20 Eylül 2001’de Kongre ortak oturumuna ve Amerikan halkına yönelik yaptığı konuşmada daha sonra Ulusal Güvenlik Stratejisi’nde de yer bulacak terörle mücadelenin temel hatlarını çizmiştir. Bir yandan 11 Eylül saldırılarının ardından dayanışma gösteren ülkelere şükranlarını ileten Bush, öte yandan teröristlere yardım ve yataklık yapanların teröristlerle aynı kategoride değerlendirileceğini ve aynı şekilde muamele göreceklerini ifade etmekteydi. Başlatılan mücadelenin Soğuk Savaş sonrası gerçekleştirilen Amerikan operasyonlarından farklı olacağı ve uzun süreceğini ifade eden Bush, “ya teröristler adalete getirilecek ya da adalet teröristlere götürülecek. Ancak bir şekilde adalet yerini bulacak” sözleriyle kararlılık vurgusu yapmaktaydı. Bush’un konuşmasında 11 Eylül saldırılarının arkasındaki güç olan El Kaide hedef tahtasına konurken, El Kaide’nin konuşlandığı Taliban yönetimindeki Afganistan da uygulamaları nedeniyle eleştirilmekteydi. Bush bir yandan Taliban’a bir an önce El Kaide üyelerini ABD’ye teslim etme, terör kamplarını kapatma, tutuklu yabancıları salıverme gibi çağrılarda bulunurken bir yandan da bunların gerçekleşmeyeceğine olan inancından olsa gerek Taliban’ı mücadele edilmesi gereken bir unsur olarak tasvir etmekteydi. Bu mücadelenin El Kaide ile başlayacağını ancak bununla sınırlı kalmayacağını altını çizen Bush, bu ve benzeri örgütlerin İslam dinini kendi çıkarları doğrultusunda kullandığını ifade etmekteydi. Dolayısıyla bu mücadelenin Müslümanlara ya da Araplara karşı değil radikal terör gruplarına ve bunları destekleyenlere karşı yürütüleceğine vurgu yaparak bir yandan dünya genelindeki Müslümanların endişelerini gidermekte bir yandan da bu mücadelede desteklerini sağlamayı amaçlamaktaydı. Bu mücadelenin muhtevası ise Bush tarafından diplomatik, ekonomik ve askeri her türlü enstrümanın kullanılması olarak ifade edilmekteydi. Teröristlerin “birbirine düşürülerek, ta ki güvenli bir yer bulamayana kadar bir yerden bir yere sürülerek” ortadan kaldırılmasının planlandığı bu süreçte Bush, diğer devletlere de bu mücadelede “ya bizimlesiniz ya da teröristlerle” sözleriyle açık teklif sunmaktaydı.²³³

11 Eylül saldırılarının oluşturduğu şok ve korku atmosferi içeride Bush yönetiminin hareket özgürlüğünü artırırken dışarıda ise ABD’nin mücadelesi için meşruiyet zemininin oluşmasını kolaylaştırmıştır. Bu şartlar altında Bush yönetimi saldırıların üzerinden bir ay gibi süre geçtikten sonra terörle mücadele doğrultusunda ilk kapsamlı adımı Afganistan’da atmıştır. 7 Ekim 2001’de Kalıcı Özgürlük Operasyonu (*Enduring Freedom Operation*) adı altında başlatılan Afganistan Savaşı El Kaide ve Taliban’ı hedef almaktaydı. İlk etapta hava harekâtı olarak başlayan savaş ilerleyen süreçte Kuzey İttifakı adı altında yerel gruplarla iş birliği

²³³ “President Bush Addresses the Nation”. Washington Post, 20.09.2001.

içerisinde yürütüldü. Aralık ayında Bush tarafından zafer ilan edilirken ne El Kaide lideri Usame bin Ladin ne de Taliban lideri Molla Ömer yakalanmıştı.²³⁴

28 Eylül 2001 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) tarafından alınan 1373 sayılı karar ABD'nin 11 Eylül saldırıları sonrası meşru müdafaa hakkını tanımaktaydı. Bu kararda saldırıları Afganistan'la ilişkilendiren bir ibare olmamasına rağmen ABD'nin başlattığı savaş bu kapsamda değerlendirilmektedir.²³⁵ Bush yönetimi uzun soluklu bir mücadele olarak gördüğü bu süreçte hareket alanını kısıtlayacağı gerekçesiyle koalisyon gücü oluşturulmasına sıcak bakmamıştır. Bu durum Rumsfeld'in 18 Ekim 2001 tarihli basın açıklamasında vurguladığı “misyon koalisyonu belirler, koalisyon misyonu belirlememelidir” prensibiyle ifade edilmekteydi.²³⁶ Ancak Taliban yönetiminin devrilmesi ve geçiş hükümetinin oluşturulmasının ardından BM nezdinde Uluslararası Güvenlik ve Yardım Gücü (*ISAF-International Security Assistance Force*) oluşturulmuş, Türkiye'nin de dahil olduğu koalisyona birçok ülke görev gücü temin etmiştir.

ABD'nin Afganistan'a yönelik başlattığı askeri saldırı sonucunda Taliban yönetimini devirmesi ve Hamid Karzai liderliğinde ABD'ye yakın bir yönetimin kurulmasını 2-3 ay gibi kısa zaman zarfında sağlamış olması Bush yönetiminin sonraki süreçte de askeri güç aracılığıyla elde edilebileceklerini yanlış hesaplamasında etkili olmuştur. Mearsheimer'ın ifade ettiği gibi askeri güçle sağlanan hızlı ve nispeten düşük maliyetli başarılar karar alıcıların askeri güç kullanma tercihleri üzerinde etkili olmaktadır.²³⁷ Afganistan “başarısının” yarattığı özgüvenle Bush yönetiminde askeri güçle Ortadoğu'yu dönüştürmenin, böylece ABD'nin tehdit olarak gördüğü otoriter yönetimlerden kurtulmanın mümkün olduğu düşüncesi pekişmiştir. Bu durum 19 Mart 2003 tarihinde Irak'a yönelik başlatılan saldırılara karar verilmesi sürecinde de etkili olmuştur.²³⁸ Bu etkiyi savunan önemli isimlerden biri de Benjamin Netanyahu'dur. 1996-99 dönemi İsrail Başbakanlığı yapmış olan Netanyahu 12 Eylül 2002 tarihinde Irak hakkında Amerikan Kongresi'nde bilgilendirmede bulunmuştur. Netanyahu Irak'a yönelik savaşı çeşitli gerekçelerle savunurken, Afganistan'da elde edilen başarının Irak'taki başarıyı kolaylaştıracağını iddia etmiştir. Netahyahu teröre karşı savaşta başarılı olmak için 3 ilkedden bahsetmiştir; “zafer, zafer, zafer”. Netanyahu'ya göre kazanılan her zafer

²³⁴ “Operation Enduring Freedom: One Year of Accomplishments”, Beyaz Saray.

²³⁵ Kurtbağ, 2010: 312.

²³⁶ “Rumsfeld's Pentagon News Conference”, Washington Post, 18.11.2001.

²³⁷ Mearsheimer, 2011: 25.

²³⁸ Jervis, 2003: 381.

bir sonrakini kolaylaştıracaktır. “Afganistan’daki zafer Irak’taki zaferi kolaylaştıracaktır, Irak’taki zafer de sonraki zaferi kolaylaştıracaktır”.²³⁹

2.1.3. Bush Doktrini

Bush’un seçim sürecinde ve başkanlığının ilk aylarında dış politikadan ziyade sosyal güvenlik, vergilendirme, eğitim reformu gibi iç politika ile ilgili konulara ağırlık verdiği bilinmektedir. Soğuk Savaş sonrası süreçte uluslararası politikadaki barışçıl atmosfer ve Amerikan halkının ilgisini dış politikadan iç politikaya kaydırmış olması Bush’un politika öncelikleri üzerinde etkili olmuştur. Ancak 11 Eylül saldırılarının ardından Bush yönetiminin dış politika yaklaşımında derin dönüşümler yaşanmıştır.²⁴⁰ Amerikan tarihinde Bush Doktrini olarak yerini alan 2002 yılı Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi ile 11 Eylül saldırıları sonrası tatbik edilecek Amerikan grand stratejisinin temel hatları çizilmiştir. Küresel terörün öncelikli tehdit olarak belirlendiği bu belgeyle Bush yönetimi seçim kampanyasında dile getirilenlerin aksine Amerikan hegemonyasının tek taraflı şekilde sürdürüleceğini açıkça ifade etmekte ve teröre karşı küresel savaş ilan etmekteydi. 11 Eylül saldırılarını gerçekleştiren El Kaide terör örgütünün konuşlandığı Afganistan, Amerikan yönetiminin ilk hedefi olurken Bush, terör örgütlerinin topraklarında barınmasına göz yuman devletlerin düşman olarak tanımlanacağını ve düşmanca muamele göreceklerini ilan etmekteydi.²⁴¹ Bunun yanı sıra Bush, “şer eksen” olarak tanımladığı Irak, İran ve Kuzey Kore’nin terör örgütleri ile olası bağlantılarına, bu ülkelerin kitle imha silahı geliştirme çabalarına ve terör örgütlerinin bu devletler aracılığıyla kitle imha silahı edinme olasılıklarına dikkat çekerek bu devletleri de hedef tahtasına koymaktaydı.²⁴² Terör örgütlerinin davranışlarını kontrol etmek zor olduğu gerekçesiyle herhangi bir devletin terör örgütüne kitle imha silahı sağlamanın risklerine dikkat çeken Mearsheimer’a göre böyle bir ilişkilendirme üzerinden tehdit tanımlamasında bulunmak oldukça zorlama bir yaklaşımdır.²⁴³

Doktrin, Pentagon’daki ve Başkan Yardımcısı Cheney’nin ofisindeki şahinlerin görüşlerini içerse de genel olarak Condoleezza Rice’ın Ulusal Güvenlik Konseyi girişimi ile hazırlanmış, Rice’ın yanı sıra Philip D. Zelikow ve Stephen Hadley bu süreçte önemli rol almışlardır.²⁴⁴ Bush Doktrini dört temel kabule dayanmaktadır. Birincisi rejim ve dış politika arasındaki ilişkiye vurgu yapılmaktadır. Buna göre ülke içerisinde hukukun üstünlüğü, ifade

²³⁹ Israeli Perspective on Conflict with Iraq, C-SPAN, 12.09.2002.

²⁴⁰ Martel, 2015: 315-316.

²⁴¹ “Statement by the President in His Address to the Nation”, Beyaz Saray, 11.09.2001

²⁴² “President Delivers State of the Union Address”, Beyaz Saray, 29.01.2002.

²⁴³ Mearsheimer, 2011: 22.

²⁴⁴ Mann, 2004: 392.

özgürlüğü gibi demokratik değerleri hâkim kılan devletlerin dış politikada da barışçıl ve iş birliği odaklı davranması beklenir. Bu demokratik değerleri tesis etmeyen devletlerin ise çatışmacı ve tek taraflı dış politika takip etmesi beklenir. 11 Eylül saldırılarının ardından temel tehdit olarak ifade edilen terörizmle demokrasi arasında kurulan bağ ile terörün sadece demokratik olmayan devletler tarafından desteklenebileceği argümanı ortaya atılmıştır. Dolayısıyla, barışın ve iş birliğinin hâkim kılınabilmesi için önemli devletlerin hepsinin demokratik olması gerekmektedir. Böylelikle Bush Doktrini demokrasiyi yaymayı amaç kabul ederken, bu doğrultuda güç kullanımını da önleyici müdahale yaklaşımıyla meşrulaştırmaktadır.²⁴⁵ Bu nedenle, devletlerin dış politika davranışlarını kontrol etmek için rejimlerini değiştirmek önemli başlangıç noktasıdır. Bu bakımdan demokratik barış kuramını andıran bu yaklaşım öngörülen araç bakımından ayrılmaktadır. Yani, Bush'un demokrasiyi hakim kılma anlayışı retorik olarak Wilsoncu liberalizmi çağrıştırırken yöntemsel olarak ise askeri güç kullanımına dayandığı için realist geleneğe daha yakındır. İkincisi, değişen tehditlerle mücadele için yeni güvenlik politikaları izlenmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Buna göre, Soğuk Savaş döneminde caydırıcılık etkin bir savunma işlevi görürken, halkın refahını ve yaşamını riske atmaktan çekinmeyen yöneticileri görece güç üstünlüğü üzerinden caydırmak bazen mümkün olmamaktadır. Ayrıca, Soğuk Savaş döneminde olası bir savaş halinde son başvuru seçeneği olarak değerlendirilen kitle imha silahları sorumsuz yöneticiler tarafından diğer ülkeler üzerinde baskı oluşturma aracı olarak veya Amerikan gücüne konvansiyonel olarak karşı koyamayan devletler tarafından şantaj unsuru olarak kullanılabilirler. Bu nedenle ABD'nin, bu yeni asimetrik tehditlerle mücadele için ön alıcı müdahale dahil gerekli araçları kullanmaktan geri durmayacağı ifade edilmektedir.²⁴⁶ Üçüncüsü, gerekli durumlarda tek taraflı hareket etmekten kaçınılmamalıdır.²⁴⁷ Dördüncüsü, barış ve istikrarın tesisi için ABD dünya politikasındaki hâkim konumunu sürdürmelidir. Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde yer alan "Amerikan gücünün temel rolünü onaylama zamanı gelmiştir." vurgusu bir anlamda Clinton dönemindeki Amerikan grand stratejisine eleştiri getirmekte ve bir dönüşüme işaret etmektedir.²⁴⁸ Nitekim Jervis'in de ifade ettiği gibi Bush Doktrinde vurgulanan ön alıcı (*pre-emptive*) savaş prensibi ABD'ye yönelik terör saldırılarına karşı erken müdahaleden daha çok Amerikan gücü lehine olan uluslararası sistemin Amerikan üstünlüğüne dayalı şekilde yeniden tesisini çağrıştırılmaktadır.²⁴⁹

²⁴⁵ NSS, 2002: 12-15; Jervis, 2006: 9-10.

²⁴⁶ NSS, 2002: 2., 15.

²⁴⁷ NSS, 2002: 6.

²⁴⁸ NSS, 2002: 29-30.; Jervis, 2003: 365.

²⁴⁹ Jervis, 2006: 9.

Bush yönetimine göre Irak'ın demokrasiye kavuşturulması bölgedeki diğer toplumları da demokrasi mücadelesi vermeleri yönünde cesaretlendirecektir. Bu kabule göre demokrasi normal şartlarda tercih edilmesi gereken bir değerdir. Bunun gerçekleşmesinin önündeki yapay engeller kaldırıldığı takdirde toplumların tercihlerini doğal olarak demokrasiden yana kullanmaları beklenecektir. Demokrasinin bölge genelinde yaygınlaşması ile de bölgede istikrar sağlanacak, devletlerin kendi aralarındaki ilişkilerde barışçıl atmosfer hâkim olacaktır.²⁵⁰ Ne var ki Bush yönetiminin askeri güç vasıtasıyla özellikle Ortadoğu'da demokratik yönetimlerin hâkim kılınmasını mümkün gören yaklaşımı ilerleyen sayfalarda görüleceği üzere arzu edilen başarıya ulaşamamış, Amerikan değerlerinin ve kurumlarının aşınmasına neden olmuştur.

Bush Doktrini ile Clinton dönemi iyicil hegemonya (*benign hegemony*) stratejisi yerini Amerikan üstünlüğüne dayanan bir stratejiye bırakmaktaydı. Bunun yanı sıra Clinton dönemindeki iş birliğine ve liberal kurumsalcılığa önem veren anlayış artık geride kalmaktaydı. Bu dönüşümün en önemli sonuçlarından biri şüphesiz Amerikan gücünün diğer devletler tarafından nasıl algılanacağı hususu olmuştur. Nitekim Bush Doktrini rakip güçler bir tarafa ABD'nin kendi müttefikleri tarafından dahi şüpheyile karşılanmış ve sorgulanmıştır. Bunun somut örneğini bu stratejinin ilk uygulama alanı olan Irak Savaşı'na giden süreçte görmekteyiz. Daha önce doğrudan tehdit olarak algılanmadığı gerekçesiyle olsa gerek diğer devletler tarafından Amerikan gücünü dengeleyecek bir ittifak oluşturma yoluna gidilmemiştir. Ancak, özellikle Irak Savaşı öncesinde aralarında Fransa ve Almanya'nın da yer aldığı bazı Avrupa devletleri Irak'ın işgali için ABD'nin BMGK yetkilendirmesi almasına engel olarak Amerikan gücünü yumuşak dengeleme²⁵¹ (*soft balancing*) yoluna gitmişlerdir.²⁵² Bu durumun ortaya çıkabileceği Layne tarafından 1993 yılında ifade edilmekteydi.²⁵³ ABD'nin subjektif tehdit değerlendirmesi üzerine tek taraflı güç kullanımı yaklaşımı Avrupa toplumu tarafından da kuşkuyla karşılanmıştır.²⁵⁴ Türkiye'nin 1 Mart tezkeresinin reddi ile ABD'nin Irak'a kuzeyden cephe açmasına engel olması da Walt tarafından Amerikan gücünün sınırlandırılmasına yönelik direnme girişimi yani bir dengeleme çabası olarak değerlendirilmektedir.²⁵⁵

²⁵⁰ Jervis, 2003: 367.

²⁵¹ Yumuşak dengeleme T. V. Paul tarafından güvenlik tehdidi olarak algılanan aktöre karşı sınırlı askeri antlaşmalar şeklinde taktiksel adımlar atılması ya da bölgesel ve uluslararası kurumlarla iş birliği yapılarak kendisinden tehdit algılanan devleti dengeleme çabası olarak tanımlanmaktadır. Paul, 2004: 3.

²⁵² Walt, 2005: 113.

²⁵³ Layne, 1993: 46.

²⁵⁴ Dunn, 2003: 280.

²⁵⁵ Walt, 2005: 115-116.

Jervis, 2003 tarihli makalesinde Amerikan caydırıcı gücünün ağırlıklı olarak kıtalararası bombardıman uçaklarına ve füzelere dayandığı için müttefiklere olan ihtiyacının azaldığını bu nedenle müttefiklerle iş birliğinin gereklilik değil tercihi olduğunu iddia etmiştir.²⁵⁶ 2009 yılında yayımlanan makalesinde ise Amerikan gücünün oldukça büyük olmakla birlikte birçok konuda diğer devletlerin iş birliğine ihtiyaç duyduğunu, özellikle askeri üsler ve hava sahası kullanımının ABD'nin sınır ötesi operasyonlarında elzem hale geldiğini ifade etmektedir.²⁵⁷ Bu süreçte yaşanan gelişmelere ve bunların yarattığı sonuçlara baktığımızda özellikle ABD'nin Irak Savaşı'nı başlatma ve yürütme biçiminin yarattığı sonuçların öngörülenden farklı olduğu sonucuna varmak mümkündür. Bu bağlamda Türkiye'nin 1 Mart tezkeresinin reddi ile ABD'nin Irak'a kuzeyden cephe açmasına engel olması Walt tarafından Amerikan gücünün sınırlandırılmasına yönelik girişim olarak örneklendirilirken²⁵⁸ bu iş birliği eksikliğinin oluşturduğu maliyetler düşünüldüğünde Amerikan gücü ne kadar büyük olursa olsun ABD, Jervis'in 2003 yılında iddia ettiğinin aksine müttefiklerin iş birliğine ihtiyaç duyabilmektedir. Burada altı çizilmesi gereken nokta ise şudur; ABD sahip olduğu görece güç bakımından tek taraflı hareket edebilme kabiliyetine sahiptir ki bu durum Irak Savaşı'nda görülmektedir. Ancak, bu tek taraflılığın yarattığı maliyetler bu politikaların sürdürülebilirliğinin sorgulanmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Uluslararası sistem tartışmalarında görüleceği üzere bu konu 1990'larda Amerikan grand strateji çalışmalarında önemli yer kaplamıştır.

2.1.4. Irak İşgali

Irak'ta Saddam rejiminin devrilmesi fikri 11 Eylül saldırıları sonrasında ortaya çıkmış bir fikir değildir. Aralarında Irak işgalinin ateşli savunucularından olan ve Körfez Savaşı sürecinde Savunma Bakanlığı bünyesinde görev yapan Paul Wolfowitz ve Richard Perle gibi isimlerin de yer aldığı yeni muhafazakârlar Saddam rejiminin devrilmesini bir anlamda tamamlanmamış misyon olarak görmekteydiler. Nitekim bu ekip, Clinton yönetiminin Saddam Hüseyin'e karşı diplomasiyi ön planda tutan politikalarına karşı çıktıklarını her fırsatta dile getirmişler, bu politikaların değişimi için çaba sarf etmişlerdir.²⁵⁹ Irak konusunda bu düşüncelere sahip bir ekibin Bush yönetiminde yer bulmasıyla ABD'nin Irak politikasının öngördükleri doğrultuda dönüşümü için geriye iki husus kalıyordu; Bush'un bu yönde ikna edilmesi, ulusal ve uluslararası kamuoyu desteğinin sağlanması.²⁶⁰

²⁵⁶ Jervis, 2003: 378.

²⁵⁷ Jervis, 2009: 210.

²⁵⁸ Walt, 2005: 115-116.

²⁵⁹ Mearsheimer, 2011: 20.

²⁶⁰ Kurtbağ, 2010: 321-322.

11 Eylül saldırıları yeni muhafazakârların Irak politikasını hayata geçirebilmeleri için fırsat olmuştur. “Tarih özgürlüğü savunmamız için bize eşsiz bir fırsat verdi. Biz bu fırsatı kullanacağız”²⁶¹, “Tarih eyleme geçmemizi istiyor, bunu anlıyoruz. Dünyayı daha barışçıl ve özgür kılabilmek için bu fırsatı kaçırmayacağız.”²⁶² Bush tarafından dile getirilen bu sözler Amerikan stratejilerinin ve güvenlik politikalarının hazırlanmasında önemli roller üstlenen Wolfowitz ve Perle gibi isimlerin, genel olarak ise yeni muhafazakârların görüşlerini yansıtmaktaydı. Bu bağlamda dış politika deneyimi ve bilgisi düşük olan Bush’un ikna edilmesinin ve yönlendirilmesinin pek de zor olmadığı tatbik edilen politikalardan anlaşılmaktadır. Burada önemli ve belirleyici husus karar alıcılar başlığı altında görüleceği üzere dış politika ve güvenlik politikası alanında Bush’un etrafında bulunan isimler arasındaki rekabet olmuştur.

Irak’a saldırı fikri 11 Eylül saldırılarının hemen akabinde ortaya konan ilk seçeneklerden biridir. 15-16 Eylül tarihlerinde Bush liderliğinde Başkan Yardımcısı Richard B. Cheney, Ulusal Güvenlik Danışmanı Condoleezza Rice, Ulusal Güvenlik Danışmanı Vekili Stephen Hadley, Dışişleri Bakanı Colin Powell, Dışişleri Bakan Yardımcısı Richard Armitage, Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, Adalet Bakanı John Ashcroft, FBI Başkanı Robert S. Mueller, CIA Başkanı George Tenet, Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz ve Terörle Mücadele Koordinatörü Joseph Cofer Black’in yer aldığı Savaş Konseyi Camp David’de bir araya geldi. Özellikle Wolfowitz, somut bir delil olmamasına rağmen 11 Eylül saldırıları ile Saddam’ı ilişkilendirerek Irak’a müdahale konusunda ısrarcı olmuştur. İlk etapta Afganistan’a odaklanan Bush yönetimi, Irak’ı şer eksenindeki ülkelerden biri olarak ifade etmekle birlikte bir yandan da Irak operasyonu için planlamalara başlamış bulunmaktaydı. George H. W. Bush yönetiminden Brent Scowcroft, James Baker, Larry Eagleburger gibi isimler Irak politikasına eleştirel yaklaşırken; Demokratlar, 11 Eylül saldırılarının oluşturduğu hassas atmosferde terörle mücadeleye köstek oluyor gibi görünmemek adına temkinli tutum sergilemekteydiler.²⁶³ Gerald Ford ve George H. W. Bush dönemlerinde ulusal güvenlik danışmanı olarak görev yapan Scowcroft, uzun yıllar birlikte çalıştığı Rice ve Cheney’e oldukça yakın bir isimdi. Bush’un tek taraflı dış politika anlayışına şüpheyile bakan Scowcroft Irak’a karşı tek başına hareket etmenin yanlış olacağını, Bush yönetiminin BM nezdinde girişimlerde bulunarak silah denetçilerinin Irak’a dönmesini sağlamalarını, ancak bu girişim Saddam tarafından reddedilirse müdahale için geçerli argümanın sağlanabileceğini sıklıkla dile getirmiştir. Scowcroft 15 Ağustos 2002’de

²⁶¹ “President Bush, Prime Minister Koizumi Hold Press Conference”, Beyaz Saray, 18.02.2002.

²⁶² “President, Vice President Discuss the Middle East”, Beyaz Saray, 21.03.2002.

²⁶³ Cohen, 2005: 144.

The Wall Street Journal’da yayımlanan “Saddam’a Saldırmayın” başlıklı yazısında görüşlerini açık şekilde dile getirerek bir yandan Irak’a karşı tek taraflı hareket etmenin olası sonuçlarına, maliyetlerine dikkat çekmiş bir yandan da böyle bir savaşın terörle mücadeleyi sekteye uğratacağını ifade etmiştir.²⁶⁴ Scowcroft, Baker ve Eagleburger Irak’a karşı savaş konusunda Savunma Bakan Yardımcısı Wolfowitz ve Savunma Politikaları Kurulu Tavsiye Komitesi Başkanı Richard Perle’e karşı alternatif bir yaklaşım ortaya koymaktaydılar. Başkan Yardımcısı Cheney de Irak’a saldırı konusunda Wolfowitz ile benzer düşüncelere sahipti. 22 Ağustos 2002’de Amerikan savaş gazilerine yaptığı konuşmada Saddam Hüseyin’in kitle imha silahı edinme girişimine vurgu yapan Cheney, Saddam’ın ABD’ye ve ABD’nin dostlarına yarattığı tehdidin bertaraf edilmesi için Saddam rejiminin devrilmesinden başka alternatifin olmadığını ifade etmekteydi.²⁶⁵

2002 ortalarına gelindiğinde Bush yönetimi Irak’a saldırı konusunda karar vermişti. 11 Eylül saldırıları bir şekilde Saddam ile ilişkilendirilerek bu savaşın zemini oluşturulurken geriye Amerikan toplumunun ve diğer devletlerin ikna edilmesi kalmaktaydı. Bush’un 7 Ekim 2002’de Cincinnati’de yaptığı konuşma Amerikan toplumunu savaşa hazırlama ve ikna etme bağlamında önemli konuşmalardan biridir. 7 Haziran 2002’de West Point’te yaptığı konuşmada özel olarak Irak’a değinmeyen Bush, kitle imha silahlarının haydut devletler tarafından elde edilmesinin sakıncalarına dikkat çekmekteydi. Buna göre bu devletlerin kitle imha silahları elde etmeleri halinde bunu komşu ülkeler üzerinde baskı kurma, ABD’ye şantaj yaparak haydut devletlerle mücadelesini engelleme ve caydırıcı gücünü aşındırma gibi amaçlarla keyfi şekilde kullanmaları beklenmekteydi.²⁶⁶ Bu devletlerin kitle imha silahı edinmelerinin bir şekilde önlenmesi gerekmekteydi. Bu mücadelenin kime karşı ve hangi şekilde yürütüleceği soruları ise 7 Ekim 2002 Cincinnati konuşmasında yanıt bulacaktır. Bush öncelikle Irak’ın Körfez savaşı sonrasındaki kitle imha silahları edinmeme yönündeki taahhütlerini yerine getirmediğini, bunun yanı sıra terör örgütlerine destek verdiğini ve kendi halkına karşı devlet terörü eylemlerinde bulunduğunu ifade ederek Saddam yönetimine müdahale için Amerikan toplumundan gerekli desteği sağlamak adına Saddam’ı şeytanlaştırma yoluna gitmiştir.²⁶⁷

Bush, nükleer güce sahip diğer devletlerden farklı olarak Irak’ın, kendi halkına karşı kitle imha silahı kullanmış ve Ortadoğu’da hakimiyet arayan sorumsuz bir tiran tarafından yönetildiğine dikkat çekerek nükleer silah edinme girişiminin tek başına savaş nedeni olamayacağını ancak bu çabayı kimin yürüttüğüne göre farklı tutum sergilenebileceğini ifade

²⁶⁴ Scowcroft, 2002.

²⁶⁵ “Vice President Speaks at VFW 103rd National Convention”, Beyaz Saray, 26.08.2002.

²⁶⁶ “President Bush Delivers Graduation Speech at West Point”, Beyaz Saray, 01.06.2002.

²⁶⁷ “President Bush Outlines Iraqi Threat”, Beyaz Saray, 07.10.2002.

etmekteydi.²⁶⁸ Bu durum Bush yönetiminin diğer birçok konuda olduğu gibi subjektif yargılarına dayanan niyet okuma üzerinden politika belirleme yaklaşımının bir tezahürüdür. Bush, 11 yıldır bu tutumu sürdüren Saddam yönetimi ile mücadelenin neden 11 Eylül saldırılarının ardından gündeme geldiğini ise 11 Eylül saldırıları ile birlikte ABD'nin kırılganlığının, okyanusların artık ABD'ye yeterli güvenlik sağlamadığının net şekilde ortaya çıkmasıyla yanıtlamaktadır.²⁶⁹ Irak'ta Saddam rejiminin devrilmesiyle özgür bir Irak'ın bölgedeki reformlar ve gelişmeler için örnek teşkil edeceği ve teröre destek olmanın Amerikan hükümeti tarafından tolere edilmeyeceği yönünde de bölge ülkelerine açık mesaj verilmiş olacaktı.²⁷⁰ Bush'un bu ifadeleri Netahyahu'nun 12 Eylül 2002 tarihinde Irak konusunda Kongre'ye yaptığı bilgilendirmede geçen ifadelerle büyük benzerlik göstermektedir. İran'ı da Irak gibi tehdit olarak gören Netahyahu, Saddam yönetiminin devrilmesinin İran'a da mesaj vereceğini ifade ederek Irak işgalinin iyi bir seçenek olacağını belirtmiştir.²⁷¹ Benzer şekilde Dışişleri Bakan Yardımcısı Armitage da El Kaide ile Saddam rejimi arasında bağlantı olduğuna dair kanıt bulunamadığını ancak Saddam yönetiminin bulundurduğu kitle imha silahı nedeniyle hesap vermesi gerektiğini, bunun da ABD'nin belirlediği zamanda ve şekilde gerçekleşeceğini ifade etmekteydi.²⁷²

Bush'un talebi doğrultusunda Ulusal Güvenlik Konseyi'nden terörle mücadele danışmanı Richard Clarke tarafından Rice'a sunulan raporda Saddam Hüseyin'i 11 Eylül saldırılarıyla irtibatlandırabilecek somut deliller olmadığı, ayrıca Usame bin Ladin ile Saddam Hüseyin arasında kitle imha silahı temin etmeye yönelik bir girişim olmadığı ifade edilmekteydi.²⁷³ Buna rağmen Powell, özellikle İngiltere Başbakanı Tony Blair'in iç politikada elini güçlendirmek amacıyla Irak'ın kitle imha silahı bulundurduğu yönünde BM nezdinde söylemler ortaya koymuştur. Powell'in girişimleri Rusya ve Çin'in yanı sıra ABD'nin Avrupalı müttefikleri Fransa ve Almanya'yı ikna etmek için yeterli olmamıştır. Bush, Cheney, Rumsfeld ve Wolfowitz ise diplomatik çabalardan sonuç çıkmayacağı için bu girişimleri beyhude görmüşlerdir. Ancak Bush, en önemli dış destekçisi olan Blair'in elini iç politikada güçlendirmek için bu girişimlere yeşil ışık yakmıştır. Öte yandan Bush yönetiminin Amerikan kamuoyunu ikna çabaları da nispeten sonuç vermiş, Amerikan halkının yarısından fazlası Saddam Hüseyin'in 11 Eylül saldırılarıyla iltisaklı olduğuna ikna olmuştur.²⁷⁴

²⁶⁸ "President Bush Outlines Iraqi Threat", Beyaz Saray, 07.10.2002.

²⁶⁹ "President Bush Outlines Iraqi Threat", Beyaz Saray, 07.10.2002.

²⁷⁰ Sanger ve Shanker, 2003.

²⁷¹ Israeli Perspective on Conflict with Iraq, C-SPAN, 12.09.2002.

²⁷² Mann, 2004: 386-387.

²⁷³ The 9/11 Commission Report, 2004: 334.

²⁷⁴ Cohen, 2005: 148-149.; Wallis, 2005: 111.

Amerikan kamuoyunun ikna edilmesindeki başarının aksine uluslararası kamuoyunda benzer bir başarıdan söz etmek pek mümkün değildir. Afganistan Savaşı nispeten meşru görülürken Irak'ın işgaline ABD'nin müttefikleri dahil birçok devlet itiraz etmiştir. Avrupa'da özellikle Fransa, Irak işgaline karşı çıkarken, Almanya ile birlikte ABD'ye karşı tutum takınan Avrupa devletleri olarak ön plana çıkmışlardır. Fransa ve Almanya'nın tutumu salt Irak işgaline yönelik bir itirazdan ziyade ABD'nin tek taraflılığına ve inşa etmeye çalıştığı uluslararası sisteme duyulan kuşkudan kaynaklanmaktaydı.²⁷⁵ Almanya ve Fransa'nın bu tutumuna karşın İngiltere, Bush yönetiminin dış politikasının en önemli destekçisi olmuştur. İngiltere'nin yanı sıra İspanya ve İtalya da bu süreçte Bush yönetimi ile uyumlu hareket etmişlerdir. Almanya ve Fransa'nın tutumu Bush yönetimi tarafından eleştirilmiş; Rice, Almanya ve Fransa'nın Amerikan gücünü Saddam Hüseyin'den daha tehlikeli gördüklerini ima ederek bu ülkelerin tutumlarına tepki göstermiştir.²⁷⁶ Ortadoğu'da ise 1990'da Irak kaynaklı ciddi tehdit algılayan ve bu tehdidin bertaraf edilmesi için Amerikan güçlerine topraklarında yer veren Suudi Arabistan, ABD'nin Irak işgaline karşı çıkmış, bu işgal için ABD'nin topraklarını kullanmasına izin vermemiştir.

20 Mart 2003'te başlatılan Irak'ı işgal sürecinde Saddam yönetimi birkaç hafta içinde devrilmiştir. Irak'a yönelik askeri mücadelenin bölgede istikrarsızlığa neden olacağı, ayrıca Saddam'ın elindeki biyolojik ve kimyasal silahları kullanacağı, İsrail'i savaşa dahil etmek için bu ülkeye saldıracağı ve İsrail'in karşılık olarak nükleer silah kullanma yoluna gidebileceği gibi endişeler ilk etapta karşılıksız çıkmıştır. Bush'un zafer ilan ettiği 1 Mayıs 2003 tarihine kadar sadece 138 Amerikan askeri yaşamını yitirmiştir. Dolayısıyla savaşın maliyeti de korkulduğu kadar yüksek olmamıştır.²⁷⁷ Ancak sonraki süreç Bush yönetiminin, özellikle Irak Savaşı'nda ısrar eden ve kararın alınmasında etkili olan yeni muhafazakârların beklentileri doğrultusunda gelişmemiştir. Öncelikle savaşın haklı gerekçesi olarak gösterilen Saddam yönetiminin kitle imha silahları bulundurduğu argümanı yapılan incelemeler neticesinde bu yönde herhangi bir bulguya rastlanmaması nedeniyle boşa çıkmıştır.²⁷⁸ Bu durum halihazırda yeterli küresel destekten uzak olan Bush yönetimini uluslararası kamuoyu nezdinde daha zor duruma düşürürken Amerikan halkının da tepkisine neden olmuştur. Amerikan halkının bu tepkisi savaşın maddi ve manevi olarak getirdiği kayıplar arttıkça öfkeye ve Bush yönetimi karşıtlığına dönüşmüştür.²⁷⁹ Amerikan güçlerinin kısa sürede Bağdat'a girmesi ve 13 Aralık'ta Saddam'ı

²⁷⁵ Kurtbağ, 2010: 328.; Balta, 2023.

²⁷⁶ Jervis, 2003: 385.

²⁷⁷ Mann, 2004: 409-412.

²⁷⁸ <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB80/kaytestimony.pdf> (erişim tarihi: 29.10.2023).

²⁷⁹ Cohen, 2005: 151.

ele geçirmesi işgal yönündeki kaygıları bir nebze olsun gidermiştir ancak çok geçmeden yönetimin tesisi konusunda yaşanan zorluklar, Irak'taki farklı etnik ve dini grupların kendi aralarındaki çatışmaların yarattığı istikrarsız ortam ve koalisyon güçlerine yönelik başlatılan direniş harekâtları Bush yönetiminin Irak'tan kolayca sıyrılmasını zorlaştırırken, savaşı da her geçen gün daha maliyetli hale getirmiştir.

Bush yönetiminin izlediği politikaların yarattığı sonuçlar özellikle İslam coğrafyasında olmak üzere tüm dünyada Amerikan gücünün sorgulanmasına neden olmuştur. Bush yönetiminin tek taraflı adımları tehdit olarak algılanırken ABD'ye duyulan sempati yerini öfkeye bırakmış, netice itibarıyla Amerikan yumuşak gücünün de zayıflamasına neden olmuştur.²⁸⁰ Öte yandan Irak Savaşı, Wolfowitz öncülüğünde hazırlanan ve basına sızan 1992 tarihli Pentagon Savunma Planlama Rehberi'nde yer verilen ABD'nin güvenlik stratejisine uygun bir adımdır. Amerikan hakimiyetine dayanan bu stratejiye göre ABD'nin diğer ülkeler tarafından rekabet etmeye yeltenmeyeceği kadar güçlü olması gerektiği vurgulanmaktaydı.²⁸¹

Bush'un ikinci kez başkanlık koltuğuna oturduğu 2005 yılında Afganistan'da Usame bin Ladin ele geçirilememiş ve ülkenin tamamında kontrol sağlanamamıştı. Taliban yönetimi ülkenin bir kısmını halen kontrol altında tutarken, ABD liderliğindeki koalisyon güçlerine saldırılarını da sürdürmekteydi.²⁸² Irak cephesinde ise Saddam yönetimi devrilmiş, Saddam Hüseyin yakalanmış olmasına rağmen ülkede tam kontrol sağlanamamış ve istikrarlı bir yönetim tesis edilememiştir. Direniş hareketleri neticesinde Amerikan askeri kayıpları ve savaşın ekonomik maliyeti her geçen gün daha da artmaktaydı. 2006 yılında Bush, Baker-Hamilton Raporu aksi yönde tavsiyelerde bulunmasına rağmen Irak'taki asker sayısını artırma kararı almış ve 2007 itibarıyla Irak'taki asker sayısı 20 bin artırılmıştır. Bush'un kararı özellikle Pentagon cephesinde pek de olumlu karşılanmamıştır.²⁸³ Bu gelişmeler karşısında Amerikan toplumunda Bush yönetimine olan güven ve destek de azalmaktaydı. Kongre ara seçimlerinin yapıldığı 2006 sonunda Bush'un onaylanma oranı %30'lara kadar düşmüştü. Bu oran Bush'un başkanlık süresince o zamana kadarki en düşük orandı.²⁸⁴ Bu anket sonuçları ara seçimlerde de kendini göstermiş, seçimler sonucunda Demokratlar 12 yılın ardından hem Temsilciler Meclisi'nde hem de Senato'da çoğunluğu ele geçirmeyi başarmışlardır. Cumhuriyetçilerin yaşadığı kayıp 2008 başkanlık seçimlerinde de devam etmiş ve 8 yıllık Bush yönetimi 2008 seçimleriyle birlikte sonlanmıştır.

²⁸⁰ Cohen, 2005: 185.

²⁸¹ Mann, 2004: 411-417.

²⁸² Hook ve Spanier, 2013: 299.

²⁸³ Pfiffner, 2009: 368.

²⁸⁴ <https://www.pewresearch.org/politics/2008/12/18/bush-and-public-opinion/> (erişim tarihi: 26.10.2023).

Jervis, Bush dönemi Amerikan dış politikasında şu üç kabulden hareket edildiğini ortaya koymaktadır. İlk olarak, uluslararası sistemi var olan haliyle sürdürmeye çalışmak oldukça tehlikelidir. Dolayısıyla uluslararası sistem dönüştürülmelidir. İkincisi, önleyici savaş dahil, ön alıcı girişimler hayati derecede önemli araçlardır. Son olarak, bir devletin dış politikası iç siyasal yapısından bağımsız olamayacağı için barış ve iş birliği ancak ve ancak tüm önemli devletler demokratik olduklarında mümkün olabilir.²⁸⁵ Ne var ki bu kabuller neticesinde geliştirilen dış politika Bush yönetiminin arzu ettiği şekilde sonuçlanmamıştır. Soğuk Savaş'ın ardından tek süper güç olarak ortaya çıkan ABD, Afganistan ve Irak savaşlarıyla bir anlamda tek kutupluluğunu test etme yoluna gitmiştir. Afganistan'da kısa sürede zafer kazanıldığı yanılgısı Irak Savaşı için Bush yönetimini cesaretlendirmiştir. Ancak, Bush ilk döneminin sonlarına doğru gelirken her iki savaş da ABD için hesaplanandan çok daha maliyetli hale gelmeye başlamıştır. Bu durum bir yandan Amerikan kamuoyunda savaşların uzamasından duyulan rahatsızlığı artırırken diğer yandan da ABD'nin görece gücünde azalmaya neden olmuştur. Ön alıcı savaş doktrini ile Amerikan yönetiminin tek taraflı hareket etmesi ise ilk andan itibaren gerek müttefik devletlerde gerekse rakip devletlerde itirazlarla karşılanmıştır. Devletler nezdindeki bu itirazları ilerleyen süreçte dünya kamuoyunun Amerikan yönetimine duyduğu güvenin ciddi şekilde azalması takip etmiştir.²⁸⁶ Benzer şekilde Bush yönetiminin kendi değerlerini zora dayalı şekilde evrenselleştirme çabası da bu değerlerin sorgulanmasına neden olmuştur.

2.2. Bush Dönemi Türk-Amerikan İlişkilerinde Belirleyici Konular

Soğuk Savaş döneminde sistemin iki kutuplu olması diğer devletlerin hareket alanını sınırlı tutmuştur. İki süper güç arasındaki gerilimin düzeyine göre de diğer devletlerin manevra alanı genişlemiş ya da daralmıştır. Bu bağlamda özellikle yumuşama yıllarında Türkiye'nin dış politikadaki manevra alanının genişlediği, dış politika çıkarlarını ve amaçlarını bağlı olduğu ittifaktan bağımsız olarak tayin etme yönünde girişimlerde bulunduğu görülmektedir. Bu nedenle bu dönemde Türk-Amerikan ilişkilerinde sistemik faktörlerin etkisi nispeten yüksek olmuştur. Soğuk Savaş'ın bitiminin ardından sistemdeki tek süper güç konumuna gelen ABD bu dönemde bir yandan dünyanın farklı noktalarındaki insani krizlere ve ulus inşası süreçlerine müdahil olmuş bir yandan demokratik değerlerin yaygınlaştırılmasını hedefleyerek liberal kurumsalcı bir dış politika stratejisi benimsemiştir. 11 Eylül saldırılarına kadar devam eden bu

²⁸⁵ Jervis, 2009: 205.

²⁸⁶ <https://www.pewresearch.org/politics/2008/12/18/part-3-bush-and-americas-place-in-the-the-world/> (erişim tarihi: 26.10.2023).

süreçte Türkiye'nin dış politikada manevra alanı genişlemiştir. Bu durum özellikle Türkiye'nin Orta Asya bölgesinde SSCB'nin dağılmasının yarattığı boşluğu doldurma girişiminde kendini göstermektedir. Sovyet tehdidinin ortadan kalkması bir yandan Türkiye'nin daha bağımsız dış politika izlemesini mümkün kılarken bir yandan da ABD nezdinde sahip olduğu jeostratejik öneminin ortadan kalktığı yönünde kaygılara neden olmuştur.²⁸⁷

İki ülke arasındaki ilişkiler Soğuk Savaş döneminde de sonrasında da asimetrik olagelmıştır. Bu nedenle Türk-Amerikan ilişkileri Soğuk Savaş döneminde ABD ile SSCB arasındaki ilişkiler üzerinden okunurken 11 Eylül saldırılarının ardından Bush döneminde ABD'nin küresel terörle savaş doktrini üzerinden okunmaktadır. Özellikle ikili ilişkilerdeki asimetrinin sonucu olarak iki ülke arasında yaşanan krizlerin kendi iç politikalarında kapladığı yer ciddi şekilde değişkenlik göstermektedir. Örneğin Küba Füze Krizi'nde pazarlık konusu olan Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin sökülmesi ile haşhaş krizinin iki toplumda benzer şekilde yankı oluşturduğunu söylemek mümkün değildir. Her iki kriz de Türk toplumunda önemli yer tutarken ve toplumdaki Amerikan imajını etkilerken Amerikan toplumunda haşhaş krizinin Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan diğer krizlere nazaran daha fazla yankı uyandırdığı görülmektedir. Bunun temel sebebi ise Amerikan iç siyasetinde önemli yer kaplayan Amerikan toplumunda uyuşturucu kullanımı meselesinin Türkiye ile ilişkilendirilmiş olmasıdır. Yani Amerikan toplumu için Türkiye ile ilişkilerde yaşananlar iç politikaya sirayet ettiği nispette ya da bir iç politika meselesinin ikili ilişkilerin konusu haline geldiği durumlarda ikili ilişkilere olan ilgi artmaktadır ki bunlar sık yaşanan gelişmeler değildir. Türk toplumu içinse durum oldukça farklıdır. İkili gelişmelerin ötesinde ABD'nin küresel meselelere yaklaşımı dahi toplumdaki Amerikan imajı üzerinde derin değişimlere neden olabilmektedir. Güç asimetrisi Türk tarafında ABD'ye karşı olan güvenin/güvensizliğin şekillenmesinde de önemli bir etken olmuştur. Bu durum ABD'nin Türkiye'ye yönelik dış politikasının analiz edildiği bu çalışmada özellikle kamuoyu ve diğer kurumların ilişkilere etkisi incelenirken verilerin sınırlı olması gibi bir engelle karşılaşmayı kaçınılmaz kılmaktadır.

2.2.1. 11 Eylül Saldırıları ve Afganistan İşgali

Türkiye, 11 Eylül saldırılarının ardından diğer birçok devletin yaptığı gibi saldırıları kınamış ve ABD'nin bu doğrultudaki mücadelesine destek vereceğini ilan etmiştir.²⁸⁸ Türkiye, 11 Eylül saldırılarının ardından şekillenen ABD'nin yeni dış politika stratejisinde birkaç

²⁸⁷ Öniş, 2011: 47-65.

²⁸⁸ https://www.mfa.gov.tr/no_204_-11-eylul-2011_-abd_de-yasanan-11-eylul-saldirilarinin-10_-yildonumu-terorle-mucadele-hk_.tr.mfa (erişim tarihi: 26.10.2023).

bakımdan önem arz etmekteydi. Bush Doktrini ile terörle mücadele eksenine oturtulan bu yeni stratejide İslamcı radikalizm ile terör arasında bağlantı kurulmaktaydı. Bush'un İslam'ı ve Müslümanları radikal terör örgütlerinden ayıran söylemlerde bulunmasının nedenlerinden biri şüphesiz Müslüman toplumların desteğini alma amacıydı. Bu bağlamda halkının büyük çoğunluğu Müslüman olan Türkiye'nin bu yeni mücadelede ABD'nin yanında yer alması Bush'un bu çabasını kolaylaştıracak bir etmendi. Nitekim Bush, Türkiye'nin desteğini ABD'nin İslam'a karşı değil kötüye karşı savaştığının göstergesi olarak ifade etmiştir.²⁸⁹ Benzer şekilde Dışişleri Bakanı İsmail Cem de Afganistan'a Türk askeri gönderilmesinin ABD'nin mücadelesinin İslam'a karşı olmadığına ilişkin önemli bir mesaj olduğunu ifade etmiştir.²⁹⁰

Bazı ülkelerin 11 Eylül saldırılarının kaynağına dair sunulan kanıtları yetersiz bulmasına karşın dönemin Başbakanı Bülent Ecevit, ABD'nin Ankara Büyükelçisi Robert Pearson ile yaptığı görüşme sonrası basın mensuplarının “size sunulan kanıtları inandırıcı buldunuz mu?” şeklindeki sorusuna “ABD'nin inandırıcı bulması bizim için de inandırıcıdır” şeklinde cevap vererek Türkiye'nin bu konudaki duruşunu ortaya koymuştur.²⁹¹ Türkiye, Müslüman kimliğinin yanı sıra demokratik bir ülke olarak bölge ülkeleri için örnek teşkil etmesi bakımından da ABD'nin mücadelesinde önemli bir yere sahipti. Türkiye, hem NATO içerisinde Müslüman çoğunluğa sahip tek ülke hem de İslam İş Birliği Örgütü içinde Batı ittifakı üyesi tek ülke olarak istisnai bir statüye sahipti. Türkiye'nin demokrasiyi güçlendirmek adına attığı adımlar Kongre'de de memnuniyetle karşılanmaktaydı.²⁹² Ayrıca Irak Savaşı ile daha fazla hissedilmekle birlikte Türkiye sahip olduğu coğrafi konum itibarıyla Bush yönetiminin yeni dış politika stratejisini uygulaması için büyük öneme sahipti. Nihayetinde Soğuk Savaş'ın bitmesiyle ortaya çıkan Türkiye'nin ABD nezdinde sahip olduğu stratejik önemini yitirdiğine dair tartışmalar geri planda kalmış, Türkiye bir kez daha önemli bir müttefik olarak ortaya çıkmıştır.²⁹³ Nitekim Afganistan'a karşı başlatılan operasyonun ilk safhasında İncirlik Üssü, Afganistan'da ve Özbekistan'da hava üsleri kurulana kadar birçok misyon için merkezi üs görevi görmüştür.²⁹⁴ Ayrıca Türkiye Amerikan uçakları için havada yakıt ikmali desteği veren ilk koalisyon gücü olmuştur.²⁹⁵

²⁸⁹ “Bush: Örneğimiz Atatürk”, NTV, 02.11.2001.

²⁹⁰ Zaman, 2001.

²⁹¹ “NATO İkna Oldu”, Yeni Şafak, 03.10.2001.

²⁹² Congressional Record 147(162): E2154

²⁹³ Grier, 2002.

²⁹⁴ <https://www.incirlik.af.mil/About-Us/Fact-Sheets/Display/Article/300814/incirlik-air-base-history/> (erişim tarihi: 26.10.2023).

²⁹⁵ “International Contributions to the War Against Terrorism and Operation Enduring Freedom”, Beyaz Saray.

ABD'nin Afganistan operasyonunda Türkiye'nin desteği askeri üs kullandırma ile sınırlı kalmamıştır. Türkiye, CENTCOM (*US Central Command*) karargahında Taliban karşıtı Afganlara eğitim vermek üzere terörle mücadele eğitimi almış 90 güvenlik personeli gönderme kararı almıştır. Uzun yıllar terörle mücadele etmenin sonucu olarak Türkiye bu alanda dünyadaki en iyi birimlerden birine sahipti. Bu nedenle Türkiye değerli bir yardım sunmaktaydı. Türkiye'nin bu desteği Kongre'de de yankı bulmuş, Temsilciler Meclisi'nin Demokrat üyesi Isaac Newton Skelton Türkiye'nin bu girişiminin Müslüman toplumlarla Batı arasında köprü kurduğunu ifade etmiştir.²⁹⁶ Türkiye ayrıca savaş sonrası süreçte rol almak için de istek göstermiştir. 17 Aralık 2001'de Taliban yönetiminin devrilmesinin ardından Afganistan'ı ziyaret eden Dışişleri Bakanı İsmail Cem, Afganistan'ın yeniden yapılandırılmasında Türkiye'nin her alanda Afgan halkının yanında olacağı mesajını vermiştir.²⁹⁷ Bu bağlamda Türkiye 20 Haziran 2002 itibariyle Afganistan'daki görev gücü ISAF'ın (*International Security Assistance Force*) komutanlığını üstlenmiş ve 2003 Şubat ayına kadar bu görevi sürdürmüştür. Daha sonra da 2005 Şubat-Ağustos sürecinde ISAF'ın 7. dönem liderliğini üstlenen Türkiye ayrıca 2009 yılından 2014 yılının sonuna kadar olan süreçte de ISAF'ın altı bölge komutanlığından biri olan Kabil Bölge Komutanlığı görevini üstlenmiştir.²⁹⁸

Türkiye'nin bu çabaları Kongre'de aralarında Mike Pence'in de bulunduğu 11 Cumhuriyetçi ve 8 Demokrat Temsilciler Meclisi üyesinin desteklediği ortak karar ile gündeme gelmiş, Temsilciler Meclisi üyeleri çabaları için Türkiye'ye memnuniyetlerini ifade etmişlerdir.²⁹⁹ Benzer şekilde 7 Kasım 2001 tarihli oturumda Temsilciler Meclisi Demokrat üyesi Albert Wynn; 28 Kasım 2001 tarihli oturumda da Temsilciler Meclisi'nin Cumhuriyetçi üyesi Amo Houghton Türkiye'nin 90 terörle mücadele personeli desteği vermesi başta olmak üzere Afganistan'da gösterdiği çabanın değerli olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca Türkiye'nin desteğinin Müslüman toplumlara ABD'nin savaşının İslam'la değil terörle olduğu hususunda da mesaj vermesi bakımından oldukça önemli olduğu her iki meclis üyesi tarafından ifade edilmiştir.³⁰⁰ Yürütme tarafında ise Bush yönetiminden Türkiye'ye ilk üst düzey ziyaret 3 Haziran 2001'de Rumsfeld tarafından gerçekleştirilmiştir. Türk yetkilerle görüşme gerçekleştiren Rumsfeld akabinde İncirlik Üssü'nü ziyaret ederek Amerikan ve İngiliz askerlerle bir araya gelmiştir. Bu ziyaret Rumsfeld'in ilk yurt dışı ziyareti olması bakımından

²⁹⁶ Congressional Record 147(172): H9322.; Grier, 2002.

²⁹⁷ “‘Türk Modeli’nin Afgan Çıkarması”, Milliyet, 18.12.2001.

²⁹⁸ Erem, 2021.

²⁹⁹ H.Con.Res.65, 109th Congress.

³⁰⁰ Congressional Record 147(162): E2154.

da önemlidir.³⁰¹ 5 Aralık 2001 tarihinde ise bu kez Dışişleri Bakanı Colin Powell Türkiye'ye ziyarette bulunmuştur. Powell, Türkiye ziyaretinde ikili ilişkilerin önemine vurgu yapmış, terörle mücadele ve Afganistan'daki girişimlerinden dolayı Türkiye'ye teşekkürlerini ifade etmiştir.³⁰²

Türkiye'nin bu dönemde ABD'ye sunduğu desteğin müttefiklik ilişkisinin ötesinde birtakım gerekçeleri de mevcuttur. Öncelikle Türkiye, uzun yıllar tartışılan Batı için stratejik önemini yitirdiğine dair iddiaları boşa çıkaracak bir fırsat bulmuştur. Türkiye, konumu itibarıyla ne kadar önemli olduğunu ABD'ye göstererek Türk-Amerikan ilişkilerinde konumsal avantaj (*leverage*) elde etmek istemiştir. İkinci olarak, Türkiye Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde ve Kıbrıs meselesinde ABD'nin desteğini almayı hedeflemiştir. Üçüncü olarak, Türkiye yaklaşık 25 yıldır PKK terör örgütü ile mücadele etmekteydi ve bu konudaki argümanlarının Batılı devletler tarafından yeterince kavranmadığını düşünmekteydi. Bu doğrultuda 11 Eylül saldırılarına karşı sert tepki göstererek ve ABD'nin teröre karşı savaş doktrinine destek olarak kendi terörle mücadelesinde diğer ülkelerin desteğini almayı arzulamıştır. Son olarak Türkiye 2001 yılı itibarıyla derin bir ekonomik krizle boğuşmaktaydı. Bu krizin üstesinden gelmek adına ekonomik destek arayışında bulunan hükümet ABD ile iyi ilişkiler kurmanın hem IMF nezdinde Türkiye'nin desteklenmesini kolaylaştıracağını hem de ABD'den doğrudan maddi destek sağlama imkânı oluşturabileceğini hesaplamıştır.³⁰³

Amerikan Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz 14 Temmuz 2001'de Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın (*TESEV*) konuğu olarak katıldığı konferansta Türkiye'nin bu beklentilerine ve endişelerine cevap verecek önemli açıklamalar yapmıştır. Çandar'ın ifadesiyle Wolfowitz'in söyledikleri kadar söylemedikleri de ABD'nin Türkiye'ye bakış açısını anlamak bakımından önemlidir.³⁰⁴ “Türkiye ile dostluğumuz ne kadar derinse Türkiye'nin Avrupa ile temel ilişkisi buna eklendiğinde bu dostluğumuz daha da derinleşecektir” mesajıyla Wolfowitz, Türkiye'nin AB sürecinde ABD'nin oynayabileceği role gönderme yapmakta, bu desteği de bir anlamda Türk-Amerikan ilişkileriyle irtibatlandırmaktaydı. Wolfowitz

“Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılma arzusu Avrupa uygarlığından doğup büyüyen özgürlük ve demokrasi değerlerini paylaşan herkes tarafından hoş karşılanması gereken bir gelişmedir. Ancak bunlar sadece Batı ya da Avrupa değerleri değildir. Bunlar, aynı zamanda Müslüman ve Asyalı değerlerdir. Aslında, bunlar evrensel değerlerdir. Avrupa'nın elinde, Türkiye'ye AB'ye katılma arzularını yerine

³⁰¹ <https://www.defense.gov/Multimedia/Photos/igphoto/2002019260/> (erişim tarihi: 26.10.2023).

³⁰² “Powell Türkiye'den Ayrıldı”, *Hürriyet*, 05.12.2001.

³⁰³ Grier, 2002.

³⁰⁴ Çandar, 2002.

getirmesi için stratejik bir fırsat var; böylece dünyadaki 1.2 milyar Müslümana teröristlerin önerdiğinden çok daha iyi bir yol bulunduğu gösterilmiş olacaktır.”³⁰⁵

Cümleleri ise planlanan Irak Savaşı ile Saddam rejiminin devrileceği ve Irak’ın demokrasiye kavuşturulacağı argümanına gönderme yapmakta, Türkiye’yi sahip olduğu demokratik değerler bakımından bölge ülkelerine örnek olarak tasvir etmekteydi.

Wolfowitz Irak’ın kuzeyinde kurulacak bir Kürt devletine karşı olduklarını ifade ederek Türk kamuoyunun bu yöndeki endişelerini de gidermeye çalışmıştır. Türk yönetimi olası bir savaşın Türk ekonomisi üzerinde oluşturacağı baskıdan da kaygı duymaktaydı. Nitekim Körfez Savaşı’nda Özal yönetimi koalisyon güçleri ile iş birliği doğrultusunda Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını kapatmış ve milyarlarca dolarlık gelir kaybı yaşamıştır. ABD tarafından bu kaybın telafi edileceği yönünde sözler verilmesine rağmen Türkiye’nin yaşadığı gelir kaybı telafi edilmemiştir. Türkiye, içinde bulunduğu ekonomik krizde benzer bir sorun yaşamamak için bu konudaki kaygılarını ABD tarafına iletmıştır.³⁰⁶ Wolfowitz, TESEV konuşmasında Türkiye’nin Afganistan’daki desteğinden bahsederken bu bağlamda Türkiye’ye askeri olarak 28 milyon dolar, ekonomik olarak da 200 milyon dolar yardım yaptıklarını belirterek Türkiye’nin desteğinin maddi olarak da karşılıksız kalmadığını ifade etmiştir.³⁰⁷ Irak Savaşı’ndaki öncü rolü bilinen Wolfowitz için bu süreçte Türkiye ile ilişkiler Irak Savaşı’nın planlanan şekilde yürütülebilmesi bakımından oldukça önemlidir. Bu nedenle konuşmanın muhtevası bir anlamda Türk kamuoyuna ve elitlerine verilmek istenen mesajları içermekteydi. Türkiye’deki siyasi ortamı, AB üyelik sürecini, Kıbrıs meselesini konu alan bu mesajları Amerikan Dışişleri Bakanlığı’ndan birinin değil de Savunma Bakan Yardımcısı Wolfowitz’in vermiş olması da bu dönemde Savunma Bakanlığı’nın dış politikada oynadığı rolü ve Türkiye ile ilişkilerin güvenlik temelinde ele alındığını göstermesi bakımından dikkate değerdir.

2.2.2. Irak İşgali

Afganistan Savaşı Türk-Amerikan ilişkilerinde yapıcı bir etkiye sahip olmuştur. Her şeyden önce uluslararası arenada meşru kabul edilen ABD’nin El Kaide ve Taliban’a yönelik mücadelesinin desteklenmesi Türk yönetimi için de kolay olmuş, bu yönde hükümeti sınırlandıracak kamuoyu baskısı oluşmamıştır. Ancak, teröre karşı savaşın bir sonraki aşaması olan Irak Savaşı için benzer şeyler söylemek pek mümkün değildir. Önceki bölümde bahsedildiği gibi Irak’a müdahale konusu Bush yönetimi içinde 11 Eylül saldırılarının hemen

³⁰⁵ Çandar, 2002.

³⁰⁶ Congressional Record 149(41): S3704.; Müftüler Baç, 2006: 68.; Finkins, 2002.

³⁰⁷ “Wolfowitz Konferans Verdi”, Hürriyet, 14.07.2002.

ardından gündeme gelmiştir. Türkiye'nin, ABD'nin Afganistan'da yürüttüğü mücadeleye verdiği destek ABD tarafından takdirle karşılanmıştı. Irak'a müdahalenin kamuoyunda tartışılmaya başlamasıyla birlikte Türkiye'nin böyle bir durumda nasıl konumlanacağı ise merak konusuydu. Nitekim Powell'ın Türkiye'ye ziyaret gerçekleştirdiği 5 Aralık 2001 gibi Irak Savaşı'nın konuşulması için erken olan tarihte, Afganistan'da Taliban iktidarı devrilmiş olmakla birlikte gerek iktidarın tesisi bakımından gerekse Usame bin Ladin, Molla Ömer gibi önemli isimlerin ele geçirilememiş olması bakımından tam anlamıyla misyonun tamamlandığından söz etmenin zor olduğu bir ortamda olası Irak operasyonunda ABD'nin Türkiye'den ne gibi beklentileri olduğu sorulmaktaydı. Powell ise Afganistan'ın ardından terörle mücadelenin sonraki aşamasının henüz kararlaştırılmadığını, bu nedenle Türkiye'den bir talepte bulunmadıklarını ifade etmiştir.³⁰⁸

Irak konusu 16 Ocak 2002'de bu kez Bush ve Bülent Ecevit arasında Beyaz Saray'da gerçekleşen görüşmede gündeme gelmiştir. Basın mensupları tarafından Bush'a, görüşmede ABD'nin Irak politikası çerçevesinde Türkiye'den beklentileri sorulduğunda Bush, Powell'la benzer şekilde terörle mücadelede ikinci aşamanın henüz netleşmediğini belirtmiş, Irak konusunun ikili görüşmede gündeme geldiğini ancak bu çerçevede Türkiye'den bir talepte bulunulmadığını ifade etmiştir. Bush ayrıca bu doğrultuda bir karar alınacak olması halinde Türkiye'ye danışılacağını da belirtmiştir.³⁰⁹ Irak konusunda iki ülke arasındaki sonraki önemli görüşme 15 Temmuz 2002 tarihinde gerçekleşmiştir. Savunma Bakan Yardımcısı Wolfowitz ile Dışişleri Müsteşarı (*Undersecretary of State for Political Affairs*) Marc Grossman Türkiye'yi ziyaret ederek Irak meselesini Türk yetkililerle görüşmüşlerdir. Grossman 1990'larda ABD'nin Ankara Büyükelçiliğini yaptığı için Türkiye'yi bilen bir isimdi. Görüşmede Wolfowitz ve Grossman, ABD'nin Irak'a karşı harekete geçme kararı aldığı anda 80 bin Amerikan askerinin Türk topraklarından geçerek Irak'ta kuzeyden cephe açma yönündeki isteklerini dile getirmişlerdir. Bunun yanı sıra söz konusu Amerikan güçlerinin kullanımı için planlanan altı hava üssünde ve üç limanda gerekli iyileştirilmeler için incelemelerde bulunması gereken Amerikan mühendislerine izin verilmesi de talep edilmekteydi. İkili, bu taleplerin yerine getirilmesi karşılığında net miktar bilinmemekle birlikte 14 ila 26 milyar dolar arasında değişen ekonomik yardım paketi desteğinde bulunulacağını, ayrıca Türkiye'nin ABD'ye olan silah borcunun 3,5 milyar dolarlık kısmının silinmesinin değerlendirileceğini iletmemekteydiler.³¹⁰

³⁰⁸ "Joint Press Conference", Amerikan Savunma Bakanlığı, 05.12.2001.

³⁰⁹ "President Bush, Turkish Prime Minister Discuss War on Terrorism", Beyaz Saray, 16.01.2002.

³¹⁰ Olson, 2005: 142.

Türkiye’de 3 Kasım 2002’de yapılan genel seçimler sonucunda Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AK Parti) tek başına iktidara gelmesinin ardından Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Gerek ekonomik gerekse siyasal zeminde temelini güçlendirme gayreti güden yeni yönetim, geldiği gelenek ve ideolojik görüşü göz önüne alındığında mesafeli durması beklenirken tersine çeşitli nedenlerle Avrupa Birliği ile ilişkilere özel önem atfetmiştir. Ak Parti’nin Türkiye’ye AB üyeliği kazandırma hedefi Türk-Amerikan ilişkilerini şekillendiren önemli bir faktör olmuş, Türkiye’nin bu yöndeki çabası gerek Kongre gerekse Bush yönetimi nezdinde destek bulmuştur.³¹¹ Wolfowitz ve Grossman Irak planlarını yeni hükümetle görüşmek üzere 3-4 Aralık 2002’de ikinci kez Türkiye’ye geldiler. Yeni yönetim ile yapılan görüşmede 15 Temmuz’da gündeme getirilen Bush yönetiminin üç aşamalı planı ve Gül yönetiminin bir an önce karar vermesi gerektiği iletildi. Türkiye’nin AB üyelik girişimlerini desteklediklerini ifade eden Wolfowitz ayrıca Bush ile görüşmek üzere Ak Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan’ı ABD’ye davet etmiştir.³¹² 10 Aralık 2002 tarihinde Ak Parti Genel Başkanı sıfatıyla Recep Tayyip Erdoğan ile Amerikan Başkanı George W. Bush arasında gerçekleşen görüşmede Erdoğan AB üyelik misyonunu cumhuriyet tarihinin en önemli modernleşme projesi olarak tanımlarken Bush, Erdoğan’a demokrasi ve özgürlüklere bağlılıklarına dair taahhütlerinden dolayı teşekkür etmiş, Türkiye’nin AB üyeliği sürecinde yanında olacağını ve gerekli desteği vereceğini belirtmiştir. Bir basın mensubunun AB ile telefon görüşmesi yapılacak mı sorusuna Bush “şimdiden birçok görüşme yaptım. Yönetim Türkiye lehine oldukça sıkı çalışmalar yürütüyor” şeklinde yanıt vermiştir.³¹³ Bush’un kastettiği görüşmelerden biri Kasım 2002’de yapılmıştı. Kopenhag Zirvesi öncesinde AB Dönem Başkanlığı görevini yürüten Danimarka Başbakanı Anders Fogh Rasmussen’i arayan Bush, Türkiye’nin AB’yle yakınlaşma sürecinin stratejik önemine vurgu yapmış ve Türkiye’ye üyelik görüşmeleri için tarih verilmesi amacıyla girişimde bulunmuştu.³¹⁴

8 Ekim 2002 tarihinde Amerikan ordusunun Irak’a karşı yetkilendirilmesinin görüldüğü Senato oturumunda Demokrat Senatör Robert Byrd Türkiye’nin Irak’la sahip olduğu uzun sınır hattı ve üsler nedeniyle Irak’a karşı askeri bir operasyonda kilit öneme sahip olduğunu, bunun Bush yönetiminden üst düzey bir isim tarafından da teyit edildiğini dile getirmiştir. Türkiye’nin BM kararı olmadan yardımda bulunmakta isteksiz olduğunun altını çizen Byrd, gerekli koşullar sağlansa bile Türkiye’nin Irak’ın kuzeyinde Kürt devleti

³¹¹ Congressional Record 149(15): S1506.

³¹² Olson, 2005: 142.

³¹³ “Remarks by the President in Meeting with the Chairman of the Turkey’s AK Party”, Beyaz Saray, 10.12.2002.

³¹⁴ “AB Takvimine Bush Desteği”, VOA, 19.11.2002.

kurulmaması yönünde taahhüt ve borç ertelemesi gibi ekonomik destek talepleri olduğunu belirtmiştir.³¹⁵ Byrd 17 Ocak 2003 tarihli oturumda da Bush yönetiminin Türkiye'ye yaklaşık 80 bin kişilik askeri güç konuşlandırmayı planlarken Türk toplumunun %83'ünün Irak'a saldırı için ABD'nin Türkiye'deki üsleri kullanmasına itiraz ettiğini ifade ederek bu süreçte müttefiklerin desteğinin kazanılmasının önemine dikkat çekmiştir.³¹⁶ Benzer şekilde Joseph R. Biden da 28 Ocak 2003 tarihli Senato oturumunda Türk halkının olumsuz bakış açısını dile getirmiş, halkın ikna edilmeden maddi destek vasıtasıyla hükümetin desteğini almanın sonraki süreçte Türkiye'deki yönetimi zora sokabileceğine ve parti içindeki radikal kesimlerin Amerikan karşıtı toplumu mobilize ederek yönetimin demokratik, seküler değerlerden uzaklaşmasına neden olabileceğine dikkat çekmiştir.³¹⁷

6 Şubat 2003'te "Irak'a karşı muhtemel bir askeri harekâta kullanılabilecek askeri üs ve tesisler ile limanlarda alt yapı geliştirme çalışmaları için Amerika Birleşik Devletleri'ne mensup teknik ve askeri personelin üç ay süreyle Türkiye'de bulunmasını" öngören tezkere Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilmiştir.³¹⁸ Aynı tarihlerde Bush yönetimi Türkiye'ye yönelik olası saldırılara karşı NATO'nun gerekli caydırıcı ve savunmacı önlemleri alması için plan oluşturması yönündeki önerisini örgüte sunmuştur. Ancak üye ülkeler arasında bu konuda bir uzlaşuya varılamamıştır. Bunun üzerine Türkiye 10 Şubat 2003 tarihinde NATO'nun 4. maddesine istinaden destek talebini resmi şekilde iletmiştir. Yapılan oylamada Almanya, Fransa ve Belçika'nın olumsuz oyları nedeniyle oybirliği sağlanamadığı için Türkiye'nin talebi reddedilmiştir.³¹⁹ Amerikan cephesi bu karara sert tepki göstermiştir. Demokrat Senatör Biden, 11 Şubat'ta gerçekleşen Senato oturumunda ateşle oynadıklarını ifade ettiği Almanya, Fransa ve Belçika'nın tutumunu en sert şekilde kınadığını dile getirmiştir. Biden ayrıca diğer NATO ülkeleri ile uzlaşa sağlanamaması halinde Amerikan yönetiminin gerekirse tek taraflı olarak Türkiye'nin güvenlik taleplerini karşılamakta kararlı olduğunu ifade etmiştir.³²⁰ Aynı konu 11 Şubat'ta Temsilciler Meclisi'nde de gündeme gelmiş, Fransa, Almanya ve Belçika, tutumları nedeniyle Cumhuriyetçi üye Mark Kirk tarafından eleştirilmiş; Fransa ve Almanya'nın yaklaşımlarının endişe verici olduğu ifade edilmiştir.³²¹ Türkiye'nin yardım talebinin reddi sonraki gün de Kongre'nin gündemine gelmiştir. Senato oturumunda Cumhuriyetçi Senator Orrin Hatch üç ülkenin tutumunu utanç verici olarak nitelerken bu

³¹⁵ Congressional Record 148(131): S10063.

³¹⁶ Congressional Record 149(9): S1101.

³¹⁷ Congressional Record 149(15): S1506.

³¹⁸ TBMM Karar No 763, 2003.

³¹⁹ https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_51977.htm (erişim tarihi: 26.10.2023).

³²⁰ Congressional Record 149(25): S2180.

³²¹ Congressional Record 149(25): H332.

Ülkelerin destek olmadığı zamanlarda Türkiye'nin ABD'ye destek olduğunu, dolayısıyla Őimdi Türkiye'ye destek olmak için ABD'nin bu ülkelere ihtiyacı olmadığını ifade etmiştir.³²²

Bu destek konuşmalarının yanı sıra 13 Şubat'ta ABD'nin NATO kararına bağlı olmaksızın Türkiye'nin güvenlik taleplerini karşılaması ve diğer ülkelerin aynı Şekilde hareket etmelerinin sağlanması konu alan düzenleme  Cumhuriyetçi ye tarafından Temsilciler Meclisi'nde gündeme getirilmiştir.³²³ Kongre'deki bu konuşmalar ve adımlar, Türkiye'ye karşı hem Demokratların hem de Cumhuriyetçilerin desteğini göstermesi bakımından önemlidir. Bunun yanı sıra özellikle Türkiye'ye sunulan ekonomik destek konusunda Kongre'den eleştiriler de gelmiştir. 26 Şubat'ta bütçe görüşmelerinin gerçekleştiği oturumda Temsilciler Meclisi Demokrat yesi Rahm Emanuel genel olarak Bush yönetiminin henüz savaş başlamamışken Irak için kullandığı bütçeyi eleştirirken özellikle Bush yönetiminin Türkiye'ye vermeyi taahhüt ettiği 24 milyar doları gündeme getirmiştir.³²⁴ Türkiye'ye ekonomik destek konusu benzer Şekilde aynı gün Senato'da da gündeme gelmiştir. Demokrat Senatör Barbara Boxer genel olarak Bush yönetiminin bütçe talebine yönelik getirdiği eleştirilerde sıklıkla Türkiye'ye atıfta bulunmuştur.³²⁵

Kongre'nin iki kanadında da gündeme gelen Türkiye'ye ekonomik destek konusu Türkiye ile yürütülen ekonomik pazarlıkların diğer yönünü göstermesi bakımından önemlidir. Nitekim her iki Kongre yesi bu desteği eleştirirken bu paranın Amerikalı ocuklar, sağlık hizmeti sunan doktorlar ve hemşireler için kullanılması gerektiğine vurgu yapmışlardır. Yani, Türkiye'nin Irak Savaşı'nda desteği için 6 milyar doları hibe 20 milyar doları kredi olmak üzere 26 milyar dolar bulunabilirken Amerikan kurumlarının bütçe taleplerinin karşılanamamasına itiraz edilmekteydi. Kongre yelerinin i politikaya yönelik söylemleri kısmen de kendi seçmenlerine yönelik mesajlar içermekteydi. Öte yandan Kongre yelerinin Türkiye'ye yapılması öngörülen ekonomik desteği ltuf gibi gören yaklaşımlarının yanı sıra Bush yönetiminin de pazarlık görüşmelerinde benzer tavır takınması Türkiye'yi savaştan menfaat elde etmeye çalışan bir müttetik gibi değerlendirmelerinden de kaynaklanmaktaydı.³²⁶ Oysa Türk yönetimi, ABD'nin Irak'ı işgalinden en fazla zarar görecek ülkelerden birinin Türkiye olacağını hesap etmekteydi ve 1. Körfez Savaşı'nda yaşadığı gelir kaybının söz verilmesine rağmen telafi edilmediğini göz önünde tutarak bu kez işı sıkı tutmak istemekteydi.³²⁷ Nitekim

³²² Congressional Record 149(25): S2180.

³²³ H.Res.81, 108th Congress.

³²⁴ Congressional Record 149(31): H1370.

³²⁵ Congressional Record 149(31): S2769.

³²⁶ Müftüler Ba, 2006: 68-69.

³²⁷ Smith, 2003.

Türk tarafı Amerikan yönetiminin 1 Mart'ta meclis gündemine getirilen tezkereyi daha erken tarihte meclise taşınması yönündeki ısrarlı çabalarına ayak diremiş, taraflar arasındaki müzakerelerin karara bağlanmasını beklemiştir.

2.2.2.1. 1 Mart Tezkere Krizi

Kongre'de Türkiye'ye yapılması planlanan yardıma dair eleştiriler devam ederken Amerikan yönetimi ile Türk yönetimi arasında nihai bir uzlaşuya varılamamıştı. Bush yönetimi Amerikan askerlerinin Türkiye'ye konuşlanmasını öngören tezkerenin bir an önce TBMM'ye getirilmesi için baskı yaparken Türk tarafı ekonomik yardım paketi üzerinde uzlaşuya varılmadan tezkerenin meclise getirilmesine karşı çıkmaktaydı. Erdoğan, 6 Şubat'ta Meclis'te oylanan ve olası kullanım için Türk üslerinin Amerikalı mühendislerce iyileştirilmesini öngören tezkerenin kabul edilmesinin Türk hükümetinin üslerini binlerce Amerikan askerinin kullanımına açtığı şeklinde yorumlanmaması gerektiğini belirtirken; Wolfowitz Irak Savaşı'nda yer alacak birliklerin bir kısmının bir süredir Akdeniz'de gemilerde beklediğini, bu nedenle Türkiye'nin bir an önce karar vermesi gerektiğini ifade etmekteydi.³²⁸ Uzun ve yoğun pazarlık sürecinin ardından nihayet 26 Şubat 2003'te, Wolfowitz ve Grossman'ın 15 Temmuz'da Ecevit hükümetine, 3-4 Aralık'ta da Gül hükümetine sunduğu üç aşamalı planın son aşaması olan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması için Hükümet'e yetki verilmesine ilişkin başbakanlık tezkeresinin oylanmak üzere TBMM'ye gönderilmesine karar verildi. 1 Mart 2003 tarihinde görüşülen ve kabulü için 267 kabul oyu gerekirken 264 kabul oyunda kalan tezkere, karar yeter sayısı sağlanamadığı gerekçesiyle reddedildi. Türk-Amerikan ilişkileri tarihinde yeni bir kırılma noktası olarak yer alan 1 Mart tezkeresinin reddi ilişkilerin o tarihten sonraki seyrinde, özellikle ilişkilerde güven(sizlik) bağlamında önemli etkiye sahip olmuştur. İleride görüleceği gibi tezkere sürecinde Türk ordusunun yeterli çaba göstermediği yönündeki yaklaşım bu güven kırılmasının özellikle iki ülkenin orduları arasında olduğu görüntüsü vermektedir. Nitekim Türk -Amerikan ilişkileri özellikle Soğuk Savaş atmosferinde ordular arasındaki iş birliği boyutuyla ön plana çıkmıştır. 1 Mart tezkere krizi ile bir yandan ABD'nin Türk askeri seçkinlerine yönelik tepkisi nedeniyle diğer yandan da Türkiye'nin AB üyelik sürecindeki kriterleri sağlama gerekçesiyle ordunun dış politikadaki etkisi azalmaya başlamıştır.

1 Mart tezkeresinin reddi Amerikan cephesinde şaşkınlıkla ve öfkeyle karşılandı. Türk hükümeti ile yapılan müzakereleri esas alan Bush yönetimi, üç aşamalı planın ilk iki aşamasının

³²⁸ Filkins, 2003.; Pan, 2003.

sorunsuz şekilde gerçekleşmesini de göz önünde bulundurarak meclis sürecini formalite olarak görmekteydi.³²⁹ Böyle bir karar beklenmediği için olsa gerek Irak'ın işgalinde kilit rol oynaması beklenen, en modern silahlarla donatılmış 4. Piyade Tümeni haftalardır Mersin ve İskenderun limanları açıklarında bekletilmektedir.³³⁰ Bu birliğin Türkiye üzerinden geçiş yaparak Irak'a kuzeyden cephe açması böylece Bağdat'ın güneyden ve kuzeyden çevrelenmesi ile Saddam güçlerinin bölünmesi hedeflenmekteydi.³³¹ Tezkerenin reddi savaş planında değişikliğe gidilmesini gerektirdiği için özellikle Pentagon'da rahatsızlığa neden olmuştur. Bu rahatsızlık en açık şekilde 6 Mayıs 2003'de Wolfowitz'in Mehmed Ali Birand ve Cengiz Çandar'a yaptığı açıklamalarda gün yüzüne çıkmıştır. Türkiye'nin hata yaptığını, bunu kabul etmesi gerektiğini ve "bu noktadan sonra Amerikalılara nasıl yardımcı olabiliriz" sorusuna cevap araması gerektiğini dile getiren Wolfowitz, ayrıca 1 Mart tezkeresinin Meclis'ten geçmesi için askerlerin üzerlerine düşeni yapmadıklarını ifade etmiştir. "Benim hayal kırıklığım bunca hayranlık duyageldiğim ülkenizin, Irak halkının kurtuluşunu zorlaştırmasıdır. Milyonlarca Müslüman öldürmüş olan dünyanın en kötü diktatörü ile iş bağlamaya çalışmasıdır."³³² Wolfowitz'in 28 Şubat 2003'te toplanan Milli Güvenlik Kurulu'nda ordunun tavsiye kararı almamasına göndermede bulunarak Türk Silahlı Kuvvetleri'nin tezkerenin kabulü için liderlik yapmadığı yönündeki eleştirisi Türk tarafında olduğu gibi Amerikan tarafında da tepkiyle karşılanmıştır. Öyle ki Temsilciler Meclisi Demokrat üyesi Barney Frank 19 Mayıs'ta konuyu Kongre'ye taşıyarak Wolfowitz'in istifa etmesini istemiştir. Frank, Wolfowitz'in demokrasiyi tesis etmek amacıyla Irak'a müdahale yapılırken bir başka ülkenin tamamen demokrasiye uygun şekilde aldığı kararı sorgulamasını, daha da ileri giderek anti demokratik şekilde ordunun sürece müdahale etmemesini eleştirmesini sorumsuzca bulmuştur.³³³

Birand, Wolfowitz'in cümlelerinde kızgınlığın yanı sıra hayal kırıklığının ön plana çıktığını ifade ederken bunu da Wolfowitz'in Türk-Amerikan ilişkilerinin geliştirilmesi için yoğun çaba sarf etmesine rağmen böyle bir sonuçla karşılaşmasına bağlamaktadır.³³⁴ Nitekim Wolfowitz, kendini de Türk dostu olarak tanımlayan Grossman tarafından Türk-Amerikan ilişkilerinin en büyük savunucularından biri olarak ifade edilmekteydi. Birand'ın Wolfowitz'in ardından Grossman ile gerçekleştirdiği görüşmede Grossman, tezkerenin reddinin Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nda da benzer şekilde hayal kırıklığına neden olduğunu ifade etmiştir.

³²⁹ Müftüler Baç, 2006: 70.

³³⁰ Pfiffner, 2009: 166.; "4. Dümen Kendine Hala Rota Arıyor", Hürriyet, 15.03.2003.

³³¹ Pan, 2003.

³³² "Wolfowitz'den Türkiye'ye Çok Sert Mesajlar...", Milliyet, 06.05.2003.

³³³ Congressional Record 149(74), H4208.

³³⁴ Birand, 2003.

Ancak Grossman, Wolfowitz'in aksine kararı nedeniyle Meclis'i ya da sürece yeterince destek olmadığı gerekçesiyle orduyu suçlamamakta; kararın demokrasinin sonucu olduğunu ifade etmekteydi. Birand'ın tezkerenin reddedilmesinde ABD'nin hatasının ya da eksiğinin olup olmadığı yönündeki sorusuna Grossman, Türk tarafında oluşan "biz olmadan ABD tek başına Irak'ta bir şey yapamaz" algısının yanlış olduğunu ifade etmiş ve "Türk yönetimini bu konuda ikna etmek için daha fazla çaba gösterilebilirdi" şeklinde cevap vermiştir.³³⁵ Grossman'ın bahsettiği bu durum Birand tarafından da teyit edilmektedir. Birand gerek Ak Parti ideologları arasında gerekse Ak Parti dışındaki çevrede bu düşüncenin yer aldığını, buna dayanarak yapılan pazarlıklarda eli yüksek tutmanın gerektiği yönünde görüşlerin Ankara'da dillendirildiğini ifade etmektedir.³³⁶ Neoklasik realistler tarafından yapısal dönüştürücü olarak ifade edilen askeri teknolojideki gelişmelerin Türk yönetimi tarafından doğru okunamamasının oluşturduğu bu düşüncelerin hatalı olduğu, savaşın tezkerenin reddine rağmen başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Ancak Türkiye için bu hatalı değerlendirmenin maliyeti yüksek olmuştur. Amerikan cephesinde ise Türkiye'nin eylemlerini salt yapı üzerinden okuma yanılgısı mevcuttu. Türkiye'nin sistemdeki tek süper güce karşı koyamayacağı hesabı üzerinden kamuoyu etkisi gibi iç faktörlerin göz ardı edilmesi Amerikan tarafı için aynı şekilde yüksek maliyet ödenmesine neden olmuştur. Nitekim Grossman daha sonra yaptığı açıklamalarda tezkere oylamasından önce yürütülen süreçte Amerikan yönetiminin PKK gibi Türk kamuoyunun ilgili ve hassas olduğu bir konuda yeterli çaba göstermediğini, PKK'nın en azından tecrit edileceği yönünde Türk yönetimini ikna edemediğini ifade etmektedir. Grossman ayrıca savaş sonrası süreç için Amerikan yönetiminin Türk tarafına ikna edici planlar sunmadığını, demokratik Irak yönetiminin Türkiye'ye ne gibi faydalar sağlayacağını yeterince anlatamadığını dile getirmektedir.³³⁷

1 Mart tezkeresinin reddi Amerikan Kongresi'nde de yankı bulmuştur. Bush yönetimi Irak Savaşı nedeniyle 2002 ortasında ek bütçe talebinde bulunmuştu ve bu bütçe talebinde dış yardım olarak Türkiye'ye 1 milyar dolar hibe verilmesini öngören bir madde de bulunmaktaydı. Powell'a göre bu yardım herhangi bir şeye karşılık değildi ve Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik zorluklar göz önünde bulundurularak verilmek istenen destekten ibaretti.³³⁸ 3 Nisan 2003 tarihinde Temsilciler Meclisi'nde ek bütçe yasa tasarısı görüşülürken Cumhuriyetçi üye Duke Cunningham'ın Türkiye'ye 1 milyar dolar yardımı öngören maddenin metinden

³³⁵ "Grossman: Wolfowitz'i Ciddiye Alın", Hürriyet, 07.05.2003.; "Interview by CNN Turk", Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 07.03.2003.

³³⁶ Birand, 2003. (erişim tarihi: 25.10.2023).

³³⁷ Türkmen, 2009: 123.

³³⁸ "Remarks En Route Ankara", Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 01.04.2003.

ıkarılması yönündeki yasa değişikliği talebi (*amendment*) zerine konu geniş şekilde tartişılmıştır. Cunningham'ın talebine Cumhuriyetçi ye Charles William Young tarafından itiraz edilince talebin reddi ve kabulü yönünde oluşan iki grubun yeleri gerekçelerini sunmak üzere söz almışlardır. Bu konuşmalara göre Türkiye'ye yardım metnine itiraz edenlerin argümanları şu şekildeydi;

- Irak Savaşı'nda ABD'nin Türkiye'nin yardımına duyduğu ihtiyaç kabul edilmekte ancak ABD'nin maddi ve manevi olarak kayıplar yaşamasına neden olan 1 Mart tezkeresinin reddinin bir bedeli olacağı Türk yönetimine gösterilmelidir.
- Türkiye'nin Washington Büyükelçisi'nin ifade ettiği gibi "bu para Türkiye tarafından talep edilmemiştir, Amerikan yönetiminin tek taraflı karardır."
- Tezkerenin reddinden sonra Türkiye'nin attığı yapıcı adımlar tezkerenin reddinin yarattığı olumsuzlukları telafi etmez.
- Prensip olarak Türkiye'ye yardım yapılmasına karşı ıkılmamakta ancak bu yardımın 2004 bütçesiyle yapılması daha uygun görülmektedir.
- Türkiye, Başkan Bush tarafından da talep edildiği gibi Kuzey Irak'a gememeyi taahhüt etmelidir.
- Türkiye, uluslararası sözleşmelerin ve Avrupa sözleşmelerinin öngördüğü şekilde azınlık haklarını sağlamalıdır.
- Türkiye, Azerbaycan ile beraber Ermenistan'a blokaj uygulayarak Amerikan insani yardımlarının Ermenistan'a ulaşmasına engel olmaktadır. Bu tutum ABD İnsani Yardım Koridoru Sözleşmesi'ne aykırılık teşkil ettiği için Türkiye'ye Amerikan yardımı yapılmamalıdır.
- Türkiye, Kıbrıs işgaliyle uluslararası hukuku ve ABD'nin bu yöndeki eleştirilerini hiçe saymaktadır.
- Türkiye uluslararası sorumluluklarını daha doğru şekilde yerine getirene kadar Türkiye'ye Amerikan yardımı yapılmamalıdır.
- Türk yönetimi tezkerenin kabulü yönünde yeterli çaba göstermeyerek savaşın uzamasına, daha fazla Amerikan askerinin ve Iraklı sivilin ölümüne neden olmuştur.
- Türkiye'nin dostluğu kabul edilmekle birlikte Türk ekonomisi için önemli olan bu yardımın başka bir güne bırakılması daha doğru olacaktır.
- Türkiye Irak'ın yeniden inşasında büyük kazanımlar elde edecektir bu yüzden talep edilmediği halde ek yardımda bulunmaya gerek yoktur.

Türkiye'ye 1 milyar dolarlık yardım öngören maddeye karşı çıkanlar itirazlarını farklı saiklere dayandırsalar da genel argümanlar yukarıdaki şekildedir. İtiraz sahipleri arasında hem Cumhuriyetçi hem Demokrat üyeler olduğu gibi Pallone gibi açık şekilde her fırsatta Türkiye aleyhtarlığı yapan, sözde “Ermeni Soykırımı”nın Kongre tarafından tanınmasını birincil önceliği olarak gören³³⁹ üyenin yanı sıra Rogers gibi kendini Türkiye'nin dostu olarak tanımlayan üyeler de bulunmaktaydı. İtiraz edenlerin çoğunluğu prensipte Türkiye'ye yardıma karşı olmamakla birlikte bunun doğru zaman olmadığı görüşünde birleşmişlerdir. Türkiye'ye yapılması öngörülen 1 milyar dolarlık yardımı destekleyen dolayısıyla Cunningham'ın yasa değişikliği talebine itiraz edenlerin argümanları ise şu şekildedir;

- Türk halkının %90'ı Irak Savaşı'na karşıyken parlamentonun 1 Mart tezkeresini reddetmesi anlayışla karşılanmalı.
- 2 Nisan 2003'te Powell Türkiye'yi ziyaret ederek yapılan görüşmeler sonucunda Irak'taki Amerikan birlikleri için birtakım kazanımlar elde etti. Bu kazanımların üzerine Türkiye'ye yardımı öngören maddeyi metinden çıkarmak Amerikan yönetimi için büyük hata olur.
- Rice, Kongre'ye mektup yazarak yardım maddesinin yasada yer almasını istemiştir. Dolayısıyla bu, yönetimin özellikle talep ettiği bir husustur.
- Türkiye, Körfez Savaşı'nda büyük kayıplara maruz kaldı, dolayısıyla bu yardım bu kayıpları telafi etmese de iyi niyet göstergesi olarak görülmelidir.
- Türkiye; Kore, Vietnam, Bosna, Kosova, Somali, Afganistan gibi birçok alanda ABD ile birlikte olmuştur.
- Türkiye, demokratik bir ülke olarak bölgede örnek teşkil etmektedir, bu nedenle Amerikan desteğini hak etmektedir.
- Türkiye, İsrail ile siyasi ve askeri olarak iyi ilişkilere sahip birkaç Müslüman ülkeden³⁴⁰ biridir.
- Tezkerenin reddi kararı demokrasinin sonucudur. Bu nedenle karara saygı duyulmalıdır. Ayrıca Türkiye'de yeni kurulmuş bir hükümet vardır ve parlamentonun çoğunluğu tecrübesi olmayan yeni üyelerden oluşmaktadır. Dolayısıyla bu karar tecrübesizliğin bir sonucu olarak da görülebilir.

³³⁹ <https://pallone.house.gov/issues/foreign-affairs-defense> (erişim tarihi: 26.10.2023).

³⁴⁰ Bu çalışmada, anlatım kolaylığı sağlamak amacıyla Denoeux'un kavramsallaştırmasından yola çıkılarak halkının çoğunluğu Müslüman olan Türkiye için Müslüman devlet/ülke kavramı kullanılmaktadır. Denoeux, 2002: 57.

- Bu yardımı kesmek Başkan'ın diplomatik çabalarını boşa çıkarabileceği gibi Irak'taki Amerikan güçlerini halihazırda Türkiye aracılığıyla yapılan yardımlardan mahrum bırakabilir.
- Tezkere kabul edilseydi Türkiye, 16 ila 30 milyar dolar arasında değişen miktarda ekonomik destek alma imkanına sahip olacaktı. Ancak tezkerenin reddiyle Türkiye bu destekten mahrum kalmıştır. Dolayısıyla Türkiye aslında tezkereyi reddetmenin bedelini ödemiştir.
- Tezkerenin reddi kararının yanlış olduğu gibi ekonomik yardım maddesinin ek bütçeden çıkarılması da yanlış olacaktır. Yanlışla yanlışla karşılık verilmemelidir.³⁴¹

Türkiye'ye ekonomik yardımı öngören maddenin ek bütçeden çıkarılması talebine karşı çıkanlar genel olarak Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihsel sürecine vurgu yapmışlardır. 1 Mart tezkeresinin reddinin yanlış olduğu kabul edilmekle birlikte Türk yönetiminin bu hatalı kararın telafisi için adımlar attığına dikkat çekilmiştir. Netice itibariyle Cunningham'ın talebi Cumhuriyetçilerin 77'ye karşı 148; Demokratların ise 32'ye karşı 167 oyuyla toplamda ise bağımsız bir oyla birlikte 110'a karşı 315 oyla reddedilmiştir.³⁴² Cunningham'ın yasa değişikliği talebinin reddedilmesinin ardından bu kez Demokrat üye Peter DeFazio, Türkiye'ye yapılması planlanan 1 milyar dolarlık hibe miktarında 207 milyon dolar kesintiye gidilmesini teklif etmiştir ancak bu öneri de reddedilmiştir.³⁴³ Cumhuriyetçi Başkan Bush, Powell ve Rice'ın yardım maddesinin metinden çıkarılmaması yönündeki çabalarına rağmen Cumhuriyetçilerin aksi yönde girişimleri ve yardımın engellenmesi adına Demokratlardan daha fazla çaba göstermeleri, Amerikan sisteminde aynı partiden olsalar bile yasama ve yürütmenin farklı yönde hareket edebilmesini göstermesi bakımından önemlidir. Benzer şekilde Cumhuriyetçi üye tarafından yasa değişikliği talebinin Demokrat üyeler tarafından da benzer gerekçelerle desteklenmesi Kongre'deki partilerüstü tutum için örnek teşkil etmektedir. Temsilciler Meclisi'nin ardından Senato'ya sunulan ek bütçe yasa tasarısında Türkiye'ye yapılması planlanan 1 milyar dolarlık yardım Türkiye'nin tek taraflı olarak Irak'a asker göndermemesi şartına bağlanarak kabul edilmiştir.³⁴⁴

Tezkerenin reddinden henüz haftalar öncesinde Türkiye'nin Irak'tan duyduğu güvenlik tehdidi nedeniyle NATO'nun 4. maddesine dayanarak üye ülkelerden talep ettiği yardımın Almanya, Fransa ve Belçika tarafından reddedilmesine gerek Kongre tarafında gerekse yürütme

³⁴¹ Congressional Record 149(54): H2718.

³⁴² H.R.1559 - 108th Congress, 2003.

³⁴³ Congressional Record 149(54), H2762.

³⁴⁴ S.762 - 108th Congress, 2003.

tarafında ağır eleştiriler getirilmiş ve gerekirse Türkiye'nin taleplerinin karşılanması için NATO'dan bağımsız olarak ABD'nin tek taraflı hareket edeceği belirtilmişti. Bu desteğin ardından Amerikan yönetimi için oldukça önemli olan tezkerenin reddedilmesinin öfkeye ve hayal kırıklığına neden olması şaşırtıcı değildir. Bu tutum Walt tarafından her ne kadar yumuşak dengelenme olarak tanımlansa da gerek iki ülke arasındaki güç asimetrisi göz önünde bulundurulduğunda gerekse bazı Avrupa ülkelerinin ABD'nin tek taraflı hareketine karşı çıkmasından farklı olarak Türkiye'nin bu tutumunda yalnız hareket etmesi ve ABD tarafında ciddi maliyetlere neden olacak bir karar olması hasebiyle rasyonallitesi tartışmalı ve maliyeti yüksek bir dengeleme girişimi olduğu açıktır. Nitekim bu kararın savaşın süresini uzatacağı ve daha fazla kayıp verilmesine neden olacağı Kongre'de de dile getirilmekteydi,³⁴⁵ ayrıca Wolfowitz 27 Mart'ta Temsilciler Meclisi'nde yaptığı konuşmada ABD'nin o anda Irak'ta zırhlı birliklere sahip olmasının savaşı daha kısa sürede sonlandıracağını şüphe götürmez olduğunu ifade etmekteydi. Kaldı ki tezkerenin reddini Amerikan hegemonyasına itiraz şeklinde değerlendirmenin ne kadar isabetli olduğu da tartışmaya açıktır. Zira Erdoğan hükümeti kararın daha büyük bir krize dönüşmesine engel olmak için hızlı şekilde ikinci bir tezkere hazırlayarak TBMM'ye sunmuştur. “Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kuzey Irak'a gönderilmesini; bu kuvvetlerin gerektiğinde belirlenecek esaslar dairesinde kullanılmasını ve muhtemel bir askeri harekât çerçevesinde yabancı silahlı kuvvetlere mensup hava unsurlarının Türk hava sahasını Türk makamları tarafından belirlenecek esaslara ve kurallara göre kullanmaları için gerekli düzenlemelerin yapılmasını” konu alan yeni tezkere 20 Mart 2003'te TBMM'de görüşülerek kabul edilmiştir.³⁴⁶ Bu kararla Türkiye'nin ABD'ye sunduğu destek teknik anlamda Amerikan ordusu için oldukça kıymetli olmakla birlikte sembolik olarak da Türkiye'nin, halkının çoğunluğu Müslüman olan tek demokratik bölge ülkesi olması hasebiyle de ABD'nin Irak mücadelesinde önemli olmuştur.³⁴⁷

Erdoğan hükümetinin tezkerenin reddinin oluşturacağı krizin önüne geçmek için attığı adımlar Amerikan yönetimi tarafından olumlu karşılsa da tezkerenin reddinin neden olduğu öfke ve kırgınlık Türk-Amerikan ilişkilerinde bir süre etkili olmuştur. Nitekim yukarıda aktarıldığı gibi iki ülke arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde etkin rol oynayan Wolfowitz ve Grossman'ın düşünceleri bu etkiyi teyit eder niteliktedir. Özellikle Wolfowitz'in karara yönelik tepkilerine rağmen ek bütçede Türkiye'ye yardıma yer verilmesi, Kongre'de itiraz edilmesine rağmen bu maddenin taslaktan çıkarılmaması için Bush, Powell ve Rice'ın çaba göstermesini

³⁴⁵ Congressional Record 149(42): S3769.

³⁴⁶ https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar763.html (erişim tarihi: 29.10.2023).

³⁴⁷ Congressional Record 149(50): S2449.

iki şekilde okumak mümkündür. Birincisi Türkiye'nin tezkerenin reddini telafi etmek adına attığı adımlar bu isimler tarafından tatmin edici bulunmuştur. İkincisi ise Amerikan askerlerinin geçişine izin verilmemesine rağmen Türkiye'nin Irak Savaşı'nın yürütülmesinde halen stratejik öneme sahip olduğu görüşü ağır basmıştır. Bundan dolayı Türk hükümetinin desteğini sürdürmek için daha itidalli politikalar yürütülmesine özen gösterilmiştir. Gerek Wolfowitz ve Grossman'ın beyanlarına gerekse Kongre'deki tartışmalara bakıldığında ikinci seçeneğin daha olası olduğu değerlendirilmektedir. Nitekim ek bütçe görüşmelerinde Türkiye aleyhine olan yasa değişikliğine itiraz eden üyeler sıklıkla halihazırda Türk hava sahasının kullanıldığına, Türkiye üzerinden lojistik destek sağlandığına atıfta bulunmuşlar, böyle bir durumda Türkiye aleyhine karar almanın Irak'taki Amerikan güçlerini zora sokacağına vurgu yapmışlardır. Kararın en fazla etki ettiği askeri kanatta da Türkiye'ye verilen tepkiler farklı olmuştur. Irak Savaşı'nı yürüten CENTCOM tezkerenin reddedilmesinden doğrudan etkilendikleri için olsa gerek Türkiye'ye karşı daha sert politikalar yürütülmesinden yana olmuşlardır. Türkiye'nin bağlı bulunduğu Avrupa Komutanlığı (EUCOM) ise Türkiye'yi kollayan bir tutum sergilemiştir.³⁴⁸

2.2.2.2. Süleymaniye Krizi

Tezkerenin reddine yönelik tartışmalar devam ederken Temmuz 2003'te Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni bir kriz patlak verdi. 1990'larda Mesud Barzani ve Celal Talabani güçleri arasındaki çatışmaları önlemek ve barışı korumak amacıyla Türk Silahlı Kuvvetleri Irak'ın kuzeyine konuşlanmıştı.³⁴⁹ Bu tarihten itibaren Türk Silahlı Kuvvetleri Irak'ın kuzeyindeki birkaç şehirde Özel Kuvvetler irtibat ofisi açarak varlığını sürdürmüştür. Irak Savaşı'nda Bağdat'ın kuzeyine konuşlanan ve yerel Kürt güçleriyle birlikte hareket eden 173. Hava İndirme Tugayı'na mensup Amerikan askerleri 4 Temmuz 2003 tarihinde Süleymaniye'de Türk Özel Kuvvetlere ait irtibat ofisine ve Türkmenlere ait temsilciliklere eş zamanlı baskınlar düzenlediler. Amerikan askerlerinin, Türk askerlerinin Kerkük'ün yeni valisine suikast girişiminde bulunacağı yönünde istihbarata dayandırarak yaptığı baskınlar sonucunda 11 Türk askeri ve 13 sivil olmak üzere 24 kişi alıkonuldu.³⁵⁰

Türk askerlerinin başlarına çuval geçirilerek Amerikan karargahında yaklaşık 60 saat tutuldukları olay Türk-Amerikan krizlerinde “çuval olayı” ya da “Süleymaniye krizi” olarak yerini almıştır. Olayın Amerikan Bağımsızlık Günü'ne ve cuma gününe denk gelmesi iki ülke

³⁴⁸ Güvenç, 2023.

³⁴⁹ Mütfül Baç, 2006: 65.

³⁵⁰ Howard, 2003.

arasında diplomatik temas kurulmasını zorlaştırmıştır. Türk askerlerinin alıkonulmasını Başbakan Erdoğan “tamamen çirkin bir olay” şeklinde tanımlarken Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök olayı Türk-Amerikan ilişkilerindeki en büyük güven krizi olarak tanımlamaktaydı.³⁵¹ Aynı gün bir yandan Erdoğan ile Cheney diğer yandan da Dışişleri Bakanları Gül ile Powell arasında gerçekleştirilen telefon görüşmelerinde Türk askerlerinin bir an önce serbest bırakılması gerektiği Amerikan yönetimine iletildi. Türk yönetimi olay karşısında ilk adım olarak Habur Sınır Kapısı’nı kapatırken Türk askerlerinin bir an önce salıverilmemesi halinde özellikle askeri yetkililer arasında Türk hava sahasının Amerikan uçaklarına kapatılması, İncirlik Üssü’nün kullanımının durdurulması ve Irak’a daha fazla Türk askeri gönderilmesi gibi adımların tartışıldığı aktarılmaktaydı.³⁵²

Diplomatik girişimler neticesinde Türk askerleri Pazar akşamı serbest bırakılırken Erdoğan ile Cheney arasındaki görüşmede olayın araştırılması için ortak komisyon oluşturulmasına karar verildi ve komisyon çalışmalarına 8 Temmuz’da başladı.³⁵³ 14 Temmuz’da Türk-Amerikan ortak komisyonunun çalışmalarını tamamlandığı duyurulurken olayın nedenlerine değinilmeden benzer hadiselerin tekrar yaşanmaması için gerekli önlemlerin alınacağı vurgusu yapılmaktaydı.³⁵⁴ Komisyonun çalışmalarının bittiği gün Rumsfeld’in, Başkan Bush adına Başbakan Erdoğan’a gönderdiği mektupta baskın olayının güvenilir istihbarata istinaden gerçekleştirildiğine vurgu yapılırken, bu olaydan duyulan üzüntü de ifade edilmekteydi.³⁵⁵

Süleymaniye krizi Amerikan kamuoyunda geniş yer bulmazken Türk kamuoyunda ABD’ye duyulan güveni etkileyecek derecede geniş yer bulmuştur. Medyada ABD’nin 1 Mart tezkere krizinin intikamını aldığı başlıkları atılırken özellikle milliyetçi oluşumlar Amerikan Büyükelçiliği önünde toplanarak olayı protesto etmişlerdir. Türk askerlerini alıkoyan Amerikan askerlerinin bağlı olduğu 173. Hava İndirme Tugayı, tezkerenin reddedilmesinden önceki savaş planına göre Türkiye üzerinden geçerek kuzey cephesini açacak olan Amerikan 4. Piyade Tümeni’ne destek sağlayacaktı. Tezkerenin reddinin ardından 4. Piyade Tümeni Kuveyt’e yönlendirilirken, bağlı bulunduğu EUCOM tarafından 173. Hava İndirme Tugayı’na bölgeye iniş yaparak kontrolü sağlaması yönünde misyon belirlenmiştir. 173. Hava İndirme Tugayı’nın görev konseptine uygun olmayan bu misyon tugay için zorlu bir görevdi.³⁵⁶ Dolayısıyla tugayı,

³⁵¹ “Regret over Turkish troops' arrest”, BBC News, 15.07.2003.

³⁵² “Turkish fury at US Iraq 'arrests'”, BBC News, 05.07.2003

³⁵³ “US, Turkey to Have Joint Investigation into Soldiers Detention”, VOA News, 08.07.2003.

³⁵⁴ “Regret over Turkish troops' arrest”, BBC News, 15.07.2003.

³⁵⁵ “İşte ABD’nin Baskın Bahanesi”, Milliyet, 17.07.2003.

³⁵⁶ Fontenot, vd. 2004: 223.

bu riskli görevi icra etmek zorunda bırakan savaş planı değişikliği ile 1 Mart tezkeresinin reddi arasında doğrudan bir bağlantı mevcuttur. Nitekim baskını gerçekleştiren Amerikan kuvvetlerinden sorumlu Tümgeneral David Petraeus sonraki günlerde, 173. Hava İndirme Tugayı askerlerinin Türklerle genel olarak uyumlu çalışmadıklarını ifade etmiştir.³⁵⁷ Öte yandan Amerikan basınında yer alan Amerika askerleri tarafından yapılan baskında 15 kilo patlayıcı, keskin nişancı tüfekleri, el bombaları ve Kerkük Valiliği'ni daire içerisine alan haritaların ele geçirildiği yönündeki iddialara³⁵⁸ üst düzey Türk yöneticilerden itiraz gelmemesi, itirazların askerlerin başına çuval geçirilmesine yoğunlaştırılması ve talebin askerlerin derhal serbest bırakılması yönünde yapılması Türk tarafının bu iddiaları zımni şekilde kabul ettiği şeklinde bir görüntünün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nitekim Rumsfeld tarafından Erdoğan'a gönderilen mektupta yer alan "güvenilir istihbarat" ifadesinden kasıt Türk askerlerinin Kerkük Valisi'ne suikast düzenleyeceği iddiasıydı ki Türk hükümeti bu iddiaların asılsız olduğunu daha önce ifade etmişti.³⁵⁹

Askerlerin serbest bırakılmasının ardından ortak komisyonun yaptığı incelemelerden somut bir sonuç çıkmazken kriz Türk hükümeti tarafından soğumaya bırakılmıştır. Türkiye'nin bu şekilde olayı kabullenmesinde iki ülke arasındaki güç asimetrisi önemli bir etken olmuştur. Erdoğan'ın, muhalefetin ABD'ye nota verilmesi çağrısına "ne notası, müzik notası mı veriyorsunuz?" şeklinde yanıt vermesi; "ortak 'yanlış yapıldı' diye ortaklığı bozmaz" cümlesi ve "talihsiz" olarak tanımladığı olayın "diplomatik nezakete uygun şekilde aşıldığını" ifade etmesini³⁶⁰ Türkiye'deki iç siyasal nedenlerin yanı sıra iki ülke arasındaki asimetric ilişki bağlamında okumak mümkündür. Bush yönetimi bir anlamda Amerikan çıkarlarına rağmen Irak'ta eylemde bulunmaması gerektiği hususunda Türkiye'ye uyarı vermiştir. Süleymaniye krizinden önce de Amerikan güçleri Irak'ta Türk güvenlik güçlerine ait aracı durdurarak askerleri Irak'tan sınır dışı etmişti. İki olayda da ABD'ye rağmen Irak'ta hareket etmenin tarafları karşı karşıya getirdiği görülmektedir. Ancak ikincisinde kullanılan yöntem ve olayın kamuoyuna yansımış olması Türk tarafında tepkiyle karşılanırken hükümete yönelik kamuoyu baskısını da artırmıştır. Yukarıda da bahsedildiği gibi yöntem konusunda bir emir-komuta zincirinden söz etmek zordur. Ancak baskının gerekçelerinin Amerikan yönetimi tarafından makul gerekçe olarak kabul edildiği ve bu konuda geri adım atılmadığı anlaşılmaktadır. Müttefiklik ilişkisiyle bağdaştırılmayacak muamele ise 1 Mart tezkeresi süreciyle bağdaştırılabilmektedir. Bu bağlamda neoklasik realistlerin ifade ettiği gibi sınırlandırıcı

³⁵⁷ <https://www.tdpkrizleri.org/2013/05/04/2003-sueleymaniye-cuval-krizi/> (erişim tarihi: 26.10.2023).

³⁵⁸ Howard, 2003.

³⁵⁹ Müftüler Baç, 2006: 73.

³⁶⁰ "Erdoğan'dan Muhalefete 'Nota' Eleştirisi", Hürriyet, 08.07.2003.

güvenlik ortamında ordu, yasama gibi bürokratik kurumlar dış politika eyleminin esası üzerinde değilse de zamanlaması ve yöntemi üzerinde belirleyici olabilmektedirler. Türk kamuoyundaki tepkinin yoğun olarak kullanılan yönetime gösterilmesi ikili ilişkilerde bürokratik kurumların oynayabileceği rolü göstermesi bakımından önemlidir. Nitekim Süleymaniye krizi özellikle Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından tepkiyle karşılanmış ve Türk-Amerikan ilişkilerindeki en büyük güven krizi olarak tanımlanmıştır.

Süleymaniye krizinin ardından gergin ortamın yumuşaması adına yüz yüze ilk üst düzey görüşme 24 Temmuz 2003'te Dışişleri Bakanı Gül'ün ABD ziyaretiyle gerçekleşmiştir. Gül, mevkidaşı Powell, Savunma Bakanı Rumsfeld ve Ulusal Güvenlik Danışmanı Rice başta olmak üzere Bush yönetimindeki önemli isimlerle görüşmelerde bulunmuştur. İki ülke arasındaki ilişkilerin öneminin vurgulandığı Gül-Powell görüşmesinde Irak'ın yeniden inşası ve Türkiye'nin bu çerçevede vereceği desteğin yanı sıra Irak'a Türk askerlerinin konuşlanması konusu da gündeme gelmiştir. Gül'ün ABD ziyaretinden günler öncesinde ABD Merkez Kuvvetler Komutanı Orgeneral John Abizaid Genelkurmay Başkanlığı'ndan yetkililerle görüşerek Irak'ta oluşturulacak istikrar gücü için Türkiye'nin askeri katkıda bulunması yönünde teklif iletti. İki Dışişleri Bakanı arasında yapılan görüşmede bu konu da görüşüldü ancak Gül, teklifi henüz değerlendirme fırsatı bulmadıklarını, Türkiye'ye dönünce konunun ele alınacağını ve Amerikan yetkililere cevap verileceğini ilettiler.³⁶¹ Ekim 2003'te TBMM Türk askerlerinin Irak'ta görevlendirilmesine izin veren tezkereyi kabul etti. Türkiye'nin Irak'a asker gönderme kararı Kongre'de de gündeme gelmiş, Temsilciler Meclisi üyesi Doug Bereuter bu kararı Türk-Amerikan ilişkileri açısından oldukça kıymetli ve yerinde bulurken 1 Mart tezkeresinin reddini anomali olarak tanımlamıştır.³⁶² Ancak Kürtlerin baskısı sonucu Irak Hükümet Konseyi ve Koalisyon Geçici Yönetim Başkanı Paul Bremer asker talebi teklifini geri çekmiştir. Bunun üzerine 7 Kasım 2003'te Türk yönetimi Irak'a Türk askeri gönderilmeyeceğini ilan etmiştir.³⁶³

2.2.3. İlişkilerde Yumuşama

2002-2004 döneminde Türk-Amerikan ilişkileri ağırlıklı olarak Irak Savaşı denkleminde sürdürülmüştür. Önce tezkere krizi ardından Süleymaniye krizinin etkisiyle özellikle Türk kamuoyu nezdinde Amerikan imajı ciddi şekilde zedelenirken; Amerikan kamuoyunun dış politika gündemini genel olarak Irak Savaşı ve terörle mücadele konuları

³⁶¹ "Remarks with Turkish Foreign Minister Abdullah Gul After Their Meeting", Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 24.07.2003.

³⁶² Congressional Record 149(144): H9387.

³⁶³ Müftüler Baç, 2006: 74-75.

meşgul etmiştir. Yaşanan krizler bir şekilde aşılsa da Amerikan yönetimlerinin Türkiye karşıtı adımları kümülatif bir etki göstermiştir. Bu durum sonraki yıllarda Türkiye'nin dış politikada daha bağımsız hareket etmesinde, kendi çıkarlarını önceleyen bir dış politika anlayışı benimsemesinde önemli rol oynamıştır. Amerikan tarafında ise özellikle 1 Mart tezkeresinin reddiyle Türkiye'nin güvenilir bir müttefik olup olmadığı sorgulanmaya başlanmıştır. İlişkilerdeki bu güven kaybı sonraki süreçte ABD'nin genel güvenlik konseptinde değişikliğe gitmesinde etkili olmuştur.

2003 yılında gergin seyreden ilişkiler 2004 itibariyle yumuşamaya başlamıştır. Özellikle Kasım 2003'te İstanbul'da meydana gelen terör saldırılarının ardından ikili ilişkilerdeki krizler bir kenara bırakılarak terörle mücadele konusuna yoğunlaşmıştır. İki sinagogun, İngiltere Konsolosluğu'nun ve HSBC binasının hedef alındığı El Kaide bağlantılı saldırılarda esas olarak Türkiye'nin ABD ve İsrail ile sahip olduğu ilişkiler hedef alınmaktaydı. Ancak, saldırıların ardından Türk-Amerikan askeri iş birliği güçlendirilmiş, bu doğrultuda İncirlik Üssü'nün terörle mücadele kapsamında ABD tarafından kullanılmasına izin verilmiştir.³⁶⁴ Öte yandan, Irak'ın inşasında ihalelere katılabilecek ülkeler listesine Fransa, Almanya, Rusya dahil edilmezken Türkiye bu listede yer almıştır. Bu kapsamda Türk firmaları Irak'ta önemli ihaleler alarak kazanımlar elde etmişlerdir.³⁶⁵

Türk-Amerikan ilişkilerinin iyileştirilmesi adına bir diğer önemli adım Ocak 2004'te Bush ve Erdoğan'ın Beyaz Saray'da bir araya gelmesiyle atılmıştır. Bush'un daveti üzerine gerçekleşen görüşmede Irak'ın yeniden inşasının yanı sıra Kıbrıs meselesi ve Türkiye'nin terörle mücadelesi gibi konular gündeme gelmiştir. Amerikan yönetiminin Kongra Gel'i terör örgütleri listesine dahil etmesi Erdoğan tarafından memnuniyetle karşılanırken bu karar aynı zamanda Türkiye ve ABD'nin PKK terörüne karşı yaklaşımlarındaki farklılıkların giderilmesi adına önemli bir adım olmuştur.³⁶⁶ Erdoğan'ın Kıbrıs sorununun çözümüne dair yapıcı adımlar atması Bush'un yanı sıra Kongre'de de olumlu karşılanmıştır. 28 Ocak 2004'te Cumhuriyetçi Senatörler Gordon H. Smith, George Allen ve Demokrat Senatör Joseph R. Biden tarafından Senato gündemine getirilen düzenlemede Türkiye'nin bu yöndeki çabalarının memnuniyetle karşılandığı belirtilirken, Erdoğan'ın ziyaretinin iki ülke arasındaki stratejik iş birliğinin ve dostluğun geliştirilmesi için önemli bir adım olduğu ifade edilmiştir.³⁶⁷

Türk heyetinin ziyaretinde Dışişleri Bakanları Powell ile Gül de bir araya gelmişlerdir. 29 Ocak'ta yapılan basın toplantısında ikili arasında Irak ve Afganistan'daki gelişmelerinin

³⁶⁴ Müftüler Baç, 2006: 75-76.

³⁶⁵ Müftüler Baç, 2006: 77.

³⁶⁶ "Remarks by President Bush and Prime Minister Erdogan", Beyaz Saray. 28.01.2004.

³⁶⁷ S.Con.Res.87 - 108th Congress, 2004.

yanı sıra Kıbrıs konusuna geniş yer verildiği ifade edilmiştir. Annan Planı'na olumlu bakan Powell, planın Türk ve Yunan taraflarca kabul görmesi için gerekli desteği vererek Kıbrıs sorununun çözüme kavuşturulmasını arzu etiklerini beyan etmiştir.³⁶⁸ Powell, Annan Planı referandumundan günler öncesinde 16 Nisan'da verdiği TV mülakatlarında da Annan Planı'nın taraflarca kabulünün önemine vurgu yapmış, bu çabanın taraflardan birinin ya da her ikisinin hayır demesiyle sonuçsuz kalması halinde bu "altın fırsatın" kaçırılacağını ve böyle bir fırsatın sonraki on yıllarca bulunamayacağını ifade etmiştir. Türk askerlerinin adadaki varlığının Rum tarafında yarattığı kaygıya da değinen Powell, Annan Planı sonucunda adada 1960 Garanti Antlaşması'na uygun şekilde sembolik sayıda Türk askerinin varlığını sürdüreceğini, bunun da güvenlik endişesi yaratacak bir faktör olmadığını belirtmiştir.³⁶⁹

Erdoğan'ın ABD ziyaretinin ardından 2004 Haziran'ının son haftasında NATO zirvesi gerekçesiyle bu kez Bush Türkiye'ye ziyaret gerçekleştirmiştir. Bush 29 Haziran'da Galatasaray Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada Türkiye'nin coğrafi konumu itibarıyla sahip olduğu öneminin yanı sıra Batı ittifakı içinde yer alan halkının çoğunluğu Müslüman bir ülke olarak hem bölge ülkeleri için örnek teşkil ettiğini hem Avrupa ile Asya arasında köprü niteliği taşıdığının altını çizmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğine dikkat çeken Bush Türkiye'nin bu doğrultudaki çabalarını takdir etmiş, Türkiye'nin AB üyeliğinin AB'nin Hristiyanlar kulübü olduğu yönündeki algının kırılması bakımından oldukça önemli olduğunu dile getirmiştir.³⁷⁰ Amerikan yönetiminin Türkiye'nin AB üyeliğine verdiği destek ABD'nin Türkiye ile ilişkilerine verdiği önemin göstergesi olarak görülmüştür. Rice'ın Dışişleri Bakanı olarak 6 Ocak 2005'te gerçekleştirdiği Türkiye ziyaretinde de bu konu gündeme gelmiş, Rice tezkere krizinin yarattığı hayal kırıklığına rağmen ikili ilişkilerin ortak çıkarlar ve değerler bağlamında sürdürüldüğünü, ABD'nin Türkiye'nin AB üyeliğine, ekonomik gelişimine ve IMF programına verdiği desteğin bu çerçevede okunması gerektiğini ifade etmiştir.³⁷¹ Bush ve Erdoğan arasındaki bir sonraki görüşme ise 8 Haziran 2005 tarihinde ABD'de gerçekleşmiştir. Bu görüşmede Afganistan ve Irak'ın yanı sıra Filistin konusu da gündeme gelmiş, Bush Filistinlilerin kendi devletlerini kurarak İsrail ile barış içerisinde yaşamalarının sağlanmasını en önemli dış politika girişimlerinden biri olarak tanımlamış ve bu konuda Erdoğan'ın da benzer düşüncelere sahip olduğunu ifade etmiştir.³⁷²

³⁶⁸ "Remarks with Turkish Foreign Minister Gul after Their Meeting", Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 29.01.2004.

³⁶⁹ "Interview on MEGA TV Michael Ignatiou". Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 16.04.2004.; "Interview on CNN Turk with Yasemin Çongar". Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 16.04.2004.

³⁷⁰ "President's Remarks at Galatasaray University", Beyaz Saray, 29.06.2004.

³⁷¹ "Interview with Banu Güven of Turkey's NTV", Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 06.02.2005..

³⁷² "President Welcomes Turkish Prime Minister to the White House", Beyaz Saray, 08.06.2005.

2.2.4. Kuzey Irak Meselesi

Amerikan yönetimi uzun süredir Türkiye'nin tek taraflı olarak Kuzey Irak'a asker göndermesine karşı olduğunu ifade etmekteydi. 1 Mart tezkeresinin reddinden sonra bu konu gündeme geldiğinde Grossman bu konudaki tutumlarında kararlı olduklarını, ayrıca tezkerenin reddinin Türkiye'nin Irak'ın siyasi olarak yeniden dizayn edilmesinde oynayabileceği rolü sınırlandırdığını ifade etmiştir.³⁷³ Türkiye'nin Kuzey Irak'a asker gönderme isteği birtakım gerekçelere dayanmaktaydı. Bunları olası sığınmacı akınını engelleme, PKK'nın alan kazanmasının önüne geçme, Türkmenlerin korunması, Kürt yönetiminin bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmasını engelleme, dolayısıyla Irak'ın toprak bütünlüğünü garanti altına alma isteği şeklinde sıralamak mümkündür. Amerikan yönetimi Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve bağımsız bir Kürt devletinin ortaya çıkmasının engellenmesi konularında Türkiye ile benzer görüşlere sahip olduğunu her fırsatta dile getirmiştir.³⁷⁴ Grossman, Türkiye'nin endişelenmesini gerektirecek sığınmacı akınının gerçekleşmediğini, dolayısıyla bu gerekçeyle Irak'a Türk askeri konuşlandırma fikrine karşı olduklarını savaşın ilk günlerinde ifade etmiştir.³⁷⁵ Benzer şekilde Powell da tek taraflı olarak Türkiye'nin Kuzey Irak'a asker konuşlandırmasına karşı olduklarını, böyle bir adımın öncelikle bölgede koordinasyon sağlanmasını zorlaştıracak olduğunu ifade etmiştir.³⁷⁶ Ancak Türkiye'nin terör endişesi Amerikan yönetimince tam anlamıyla anlaşılmamıştır. Bush yönetimi Saddam rejiminin devrilmesine öncelik verdiği için Türkiye'nin güvenlik endişelerini göz ardı etmiştir.

1 Mart tezkeresinin reddinin ardından iki ülke arasındaki ilişkilerin daha fazla gerilmemesi için karşılıklı adımlar atıldığı görülmektedir. Bu bağlamda Türk hükümeti ikinci bir tezkerle ile hava sahasını Amerikan uçaklarına açarken Bush yönetimi Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik krizi gerekçe göstererek ek bütçe tasarısına Türkiye'ye yapılması planlanan 1 milyar dolarlık yardım paketini dahil etmiş ve bunun Kongre'de kabulü için çaba sarf etmiştir. Bu karşılıklı adımlarla Nisan 2003 başında her ne kadar ikili ilişkilerdeki gerginlik azalsa da Amerikan yönetiminin Türkiye'nin Irak'a asker göndermesi hususundaki tutumunda bir değişiklik olmamıştır. 2 Nisan'da Türkiye'ye ziyarette bulunan Powell önceki açıklamasının aksine daha ılımlı konuşmuş, savaş sonrası Irak'ın siyasi ve ekonomik olarak yeniden inşası sürecinde Türkiye'nin önemli rol oynayabileceğinden bahsetmiştir. Powell aynı zamanda Türkiye'nin Irak'ın kuzeyine dair endişelerini anladıklarını ve bu endişelerin giderilmesi için

³⁷³ "Interview by Turkish NTV". Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 03.03.2003.; "Interview by CNN Turk", Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 07.03.2003.

³⁷⁴ "Interview by Turkish TV and Radio". Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 23.01.2003.

³⁷⁵ "Interview by TRT's Reha Atasagun". Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 25.03.2003.

³⁷⁶ "Remarks En Route Ankara", Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 01.04.2003.

bölgede bulunan Amerikan güçlerinin çaba gösterdiğini ifade ederek Türk askerinin Irak'a konuşlanması için bir gerekçe olmadığını belirtmiştir.³⁷⁷ Powell ilerleyen süreçte Irak'ın kuzeyinde Türkiye'nin güvenliğini tehdit edecek bir sorun oluşması halinde ise bu sorunun Türk askerlerinin sınır ötesine geçmeden çözülebilmesi için gerekli çabanın sarf edileceğini ancak egemen bir devlet olan Türkiye'ye kendi ulusal güvenliğini nasıl sağlaması yönünde direktif verilemeyeceğini de ifade etmiştir. Irak'ın kuzeyinde konuşlu Amerikan askerlerinin desteklenebilmesi için Türkiye'den hava sahasının açılmasından başka taleplerde bulunduklarını ve bu taleplerinin karşılandığını belirten Powell 1 Mart tezkeresinin ardından sarsıntı yaşayan ilişkilerin tekrar rayına oturduğunu belirtmiştir.³⁷⁸

Amerikan yönetimi Irak'ta görece kısa sürede askeri başarıya ulaşmıştı. En azından o dönemde durum böyle görünmekteydi. Bu nedenle 2003 ortalarına gelindiğinde Irak'ın yeniden inşası, Irak'ta istikrarın tesisi ve yeni kurulacak yönetimin yapısı gibi konular daha sıklıkla konuşulmaya başlanmıştı. Bu gelişmelere paralel olarak Türkiye, bölgeye dair güvenlik endişelerini daha sıklıkla dile getirmeye başlamıştır. Türkiye bu konuda kararlı bir tutum sergilerken Amerikan yönetiminin özellikle PKK konusundaki yaklaşımında Türkiye lehine değişimler olduğu görülmektedir. Grossman 25 Temmuz 2003'te verdiği röportajda önceki konuşmalarından farklı olarak PKK konusunda daha net konuşmuştur.³⁷⁹ ABD'nin PKK'ya karşı yaklaşımında zamanla Türkiye lehine değişimler olduğu sonraki açıklamalarda da görülmektedir. Bu açıklamalardan biri 20 Ekim 2003 tarihinde Amerikan Dışişleri Bakan Yardımcısı Armitage tarafından yapılmıştır. O zamanki adı ile KADEK'in (Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi) Amerikan hükümeti tarafından terör örgütü olarak kabul edildiğine vurgu yapan Armitage, zamanı konusunda netlik olmasa da bu terör örgütünün Irak'tan çıkarılması konusunda kararlı olduklarını ifade etmiştir.³⁸⁰ Öte yandan teklifin Amerikan tarafından gelmesine rağmen Irak'a Türk askeri gönderilmesi kararına Irak'taki Kürt grupların tepki göstermesi sonucunda Irak Yürütme Konseyi teklifi geri çekmiştir. Amerikan yönetimi bir yandan Türkiye'nin endişelerini gidererek iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmek için yollar ararken bir yandan da Irak'taki Kürt grupların kaygılarını göz önünde bulundurmaya dikkat etmiştir. Amerikan yönetimi ayrıca Irak'ın toprak bütünlüğü konusundaki kararlılığını

³⁷⁷ "Joint Press Conference with Turkish Foreign Minister Abdullah Gul", Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 02.04.2003.

³⁷⁸ "Interview by Turkish TV". Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 02.03.2003.

³⁷⁹ "Interview by CNN Turk". Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 25.07.2003.

³⁸⁰ "Interview on Turkish TV", Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 20.10.2003.

sürdürmekteydi. PKK konusunda ise Powell Türkiye'nin endişelerini giderecek uygun adımların atılacağı yönünde açıklamada bulunmuştur.³⁸¹

Armitage Irak'a gerçekleştirdiği ziyaretin ardından Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ile görüşmek üzere 2 Ocak 2005'te Ankara'yı ziyaret etti. Heyetler arası görüşmelerin yanı sıra Armitage Dışişleri Bakanı Abdullah Gül ile de bir araya gelerek hem Irak ziyareti ile ilgili bilgi vermiş hem de PKK sorunu, Kerkük'ün ve Türkmenlerin durumu gibi konuları ele almıştır. Gül ile yaptığı toplantının ardından basın mensuplarının sorularını yanıtlayan Armitage, ABD'nin PKK ile silahlı mücadelede bulunup bulunmayacağı yönündeki soruya PKK konusunun Türk tarafı ile görüşüldüğü, konunun daha geniş çaplı ele alınması için Irak'ın da dahil olduğu üçlü görüşmelerin planlandığı şeklinde yanıt vermiştir.³⁸² Armitage'ın ardından 6 Şubat'ta bu kez Amerikan Dışişleri Bakanı Rice Ankara'ya ziyarette bulunarak Türk mevkidaşı Abdullah Gül ile bir araya gelmiştir. Rice, Dışişleri Bakanı olarak Ankara'ya gerçekleştirdiği bu ilk ziyaret öncesi yaptığı basın toplantısında Irak'ın toprak bütünlüğü konusunda Türkiye'nin endişelerinin farkında olduklarını, Amerikan yönetiminin de aynı şekilde Irak'ın toprak bütünlüğüne önem verdiğini ifade etmiştir. Armitage'ın işaret ettiği üçlü görüşmelerin önemine dikkat çeken Rice hem Amerikan yönetiminin bu konudaki mesajını iletmek üzere hem de Türk yönetiminin özellikle PKK konusundaki kaygılarını dinlemek amacıyla ziyareti gerçekleştirdiğini aktarmıştır.³⁸³ Rice, Gül ile gerçekleştirdiği görüşmenin ardından Kanal D'den Metehan Demir'e ve NTV'den Banu Güven'e ikili ilişkilere ve gündemdeki konulara dair röportajlar vermiştir. Rice'ın Irak'ın toprak bütünlüğüne dair ABD'nin kararlı duruşuna vurgu yaptığı bu konuşmalarda Kerkük ve PKK konuları gündeme gelmiştir. Türk tarafının Kerkük konusundaki hassasiyetinin farkında olan Rice, Kerkük'ün dini ya da etnik köken fark etmeksizin tüm Iraklılara ev sahipliği yapması gerektiğini belirtmiştir. PKK konusunda ise ABD'nin silahlı bir mücadele yürütüp yürütmeyeceği yönündeki soruya net cevap vermekten kaçınarak örgütün finansal kaynağının kesilmesi hususunda Amerikan yönetiminin gerekli adımları atacağını ifade etmiştir.³⁸⁴

2005 itibarıyla Türkiye'nin endişeleri daha çok PKK temelinde şekillenmeye başlamıştır. Bunda şüphesiz PKK'nın 2004 yılında yaklaşık 5 yıldır devam eden ateşkesi bozması ve Türk güvenlik güçlerini doğrudan hedef alan eylemler başlatması belirleyici

³⁸¹ "Remarks with Turkish Foreign Minister Gul after Their Meeting", Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 29.01.2004.

³⁸² "Remarks Following Meeting With Foreign Minister Gul", Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 02.01.2005.

³⁸³ "Remarks to the Press En Route Ankara", Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 06.02.2005.

³⁸⁴ "Interview with Banu Güven of Turkey's NTV", Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 06.02.2005.; "Interview with Metehan Demir of Turkey's Kanal -D TV", Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 06.02.2005.

olmuştur. Bunun yanı sıra Bush yönetiminin Irak'ın toprak bütünlüğünün sağlanması konusundaki kararlı tutumu Türkiye'nin Irak'ın kuzeyinde bağımsız bir Kürt devleti kurulması yönündeki endişelerini de gidermeye yardımcı olmuştur. Ancak iki ülkenin PKK ile mücadele konusuna bakışlarındaki farklılık devam etmiştir. ABD'nin PKK'yı terör örgütü olarak tanımasına rağmen kendi ulusal güvenliğini doğrudan tehdit eden örgütlere kıyasla PKK'ya karşı farklı tutum sergilemesinin yarattığı rahatsızlık Gül ile Rice arasında 25 Nisan 2006 tarihinde gerçekleşen görüşmede ilk defa bu düzeyde ve doğrudan ifade edilmiştir. Gül, bu durumun uluslararası düzeyde terörle mücadeleye zarar verdiğini ifade ederken Rice terörle mücadele kadar Irak'taki istikrarın da önemli olduğunu ifade etmiştir. Türkiye ve ABD'nin Irak'taki temel güvenlik kaygılarındaki farklılık bu şekilde ortaya konmuştur. Rice, Türkiye'nin PKK ile mücadele kapsamında Irak'a asker göndermesinin Irak'ta istikrarsızlığa neden olabileceğini ifade ederek bu konuda Bush yönetiminin politikasında bir değişiklik olmadığı görüntüsü vermiştir.³⁸⁵

Bush yönetiminin Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Irak'a operasyon düzenlemesine karşı tutumu sonraki yıllarda da devam etmiştir. Amerikan yönetimi bu tutumuna gerekçe olarak önceki yıllarda sınır ötesi operasyonlar vasıtasıyla askeri mücadelenin denenmiş ve bir netice alınamamış olmasını göstermiştir.³⁸⁶ Bununla birlikte Haziran 2006'da Gül'ün gerçekleştirdiği Washington ziyaretinde iki ülke arasında "Ortak Vizyon Belgesi" (*Shared Vision and Structured Dialogue to Advance the Turkish-American Strategic Partnership*) imzalandığı duyurulmuştur. Bu belge PKK'ya karşı iş birliği içerisinde kararlı mücadeleyi, Kıbrıs sorununa adil bir çözüm getirmeyi ve bölgede demokrasinin güçlendirilmesi için ortak adımlar atılmasını ön görmekteydi.³⁸⁷

2006-2007 döneminde PKK'nın eylemlerini artırması ve bu eylemler sonucunda kayıplar verilmesi Türk kamuoyunun hükümet üzerindeki baskısının artmasına neden olmuştur. Türk toplumu bir yandan hükümetin sınır ötesi operasyon düzenlemesi yönünde baskı oluştururken bir yandan da gerekli iş birliğini göstermediği için ABD'ye tepki göstermekteydi.³⁸⁸ PKK'nın artan terör eylemlerine karşı Amerikan yönetimi ise örgütün finansal kaynaklarını kesmek, Avrupa ülkeleri üzerinde PKK ile ilişki içerisindeki kişilerin tutuklanması yönünde baskı kurmak gibi adımlar atmakla yetinmiştir. Amerikan yönetimi

³⁸⁵ "Remarks with Turkish Deputy Prime Minister Abdullah Gul after Their Meeting", Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 25.04.2006.

³⁸⁶ "Interview on House Resolution 106", Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 09.10.2007.

³⁸⁷ "Shared Vision and Structured Dialogue to Advance the Turkish-American Strategic Partnership", Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 05.07.2006.

³⁸⁸ Uzel, 2013: 286.

Kuzey Irak'taki PKK unsurlarıyla mücadelenin ise Irak merkezi hükümeti ve Bölgesel Kürt Yönetimi ile iş birliği içerisinde sürdürülmesi gerektiğini her fırsatta yinelemiştir.³⁸⁹ Ancak Erdoğan ile Bush arasında 5 Kasım 2007 tarihinde gerçekleştirilen görüşme ile ABD'nin PKK politikasında dönüşüm olduğu görülmektedir.

TBMM 17 Ekim 2007 tarihinde sınır ötesi operasyon için hükümeti yetkilendiren bir karar almıştı.³⁹⁰ Bu kararın ardından gerçekleşen Bush-Erdoğan görüşmesinde Bush, PKK konusunda net bir tavır ortaya koymuş, PKK'yı hem Türkiye'nin hem Irak'ın hem de ABD'nin düşmanı olarak tanımlamıştır. PKK ile doğrudan mücadele konusundaki isteksiz tavrını sürdüren Amerikan yönetimi Türkiye'nin olası sınır ötesi operasyonu ile ilgili olarak ise daha yumuşak bir tavır ortaya koymuştur. Türkiye'ye anlık istihbarat desteği verileceğini ifade eden Bush, olası bir sınır ötesi operasyonda bu istihbarat paylaşımının ve iki ülke arasındaki koordinasyonun önemine vurgu yapmıştır.³⁹¹

Amerikan yönetiminin Türkiye lehine değişen tutumunu birkaç nedene bağlamak mümkündür. Öncelikle 2006 itibarıyla Amerikan yönetiminin Irak politikasında birtakım değişiklikler yaşanmıştır. Bu tarih öncesinde Arapları geri planda tutan Amerikan yönetimi Irak'ın yönetimine hem Şii Arapları hem de Sünni Arapları dahil etmeye özen göstermeye başlamıştır. Bu durum Kürtlerin Türkiye konusunda daha ılımlı ve uzlaşmacı bir yaklaşım sergilemesinde etkili olmuştur. İkinci olarak 2004 yılında PKK'nın ateşkesi bozmasının ardından terör eylemleri giderek artmıştır. Bu da Türk kamuoyunda sınır ötesi operasyon yapılması yönündeki talebin artmasına neden olmuştur. Özellikle 2007 yılında Türkiye ile Bölgesel Kürt Yönetimi arasındaki ilişkilerde yumuşamaya paralel olarak PKK eylemlerinde artış olduğu görülmektedir. Kamuoyu baskısı karşısında hükümet de bu beklentilerin karşılanması için Amerikan yönetimine baskı kurmaktaydı. Zira Amerikan yönetimi bu konudaki olumsuz tavrını yıllardır devam ettirmekteydi. Türkiye'nin hem yönetim hem de toplumsal düzeyde bu kararlı tutumunun, Amerikan yönetimi üzerinde baskı oluşturduğu ve Türkiye lehine neticeler ortaya çıkardığı görülmektedir.³⁹²

2.2.5. Ermeni Meselesi

1915'de Ermenilerin zorunlu göçe tabi tutulmaları neticesinde yaşanan kayıpları sözde “soykırım” olarak tanımlamayı ve Türkiye'nin Ermenistan'a yönelik ablukasını kaldırmasını

³⁸⁹ “The United States-Turkish Relationship”, Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 08.02.2007.

³⁹⁰ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil2/bas/b008m.htm> (erişim tarihi: 29.10.2023).

³⁹¹ “President Bush and Prime Minister Tayyip Erdogan Discuss Global War on Terror”, Beyaz Saray, 05.11.2007.

³⁹² Uzgel, 2013: 288-291.

konu alan Ermeni meselesi Amerikan siyasetinde daha çok Kongre'nin gündemini meşgul etmektedir. Özellikle Temsilciler Meclisi'nde üyeler temsil ettikleri bölgelerin ve seçmenlerin sorunlarını Kongre gündemine getirmeye gayret etmektedirler. Bu nedenle, Ermeni kökenli Amerikalıların yoğun yaşadığı bölgeleri temsil eden üyelerin siyasi kariyerleri için bu konuları Kongre gündemine getirmek ve çözüm arayışında bulunmak oldukça önemlidir. Ermeni-Amerikan topluluğunun 1915 olaylarını Kongre'nin "soykırım" olarak tanıması yönündeki çabaları Türk-Amerikan ilişkilerinde kaçınılmaz şekilde gerilime neden olmaktadır.³⁹³ Bu durum kimi zaman Amerikan çıkarlarının küçük bir grubun dar çıkarlarına feda edilmesi gibi sonuçları ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle Kongre gündemine taşınan konuların görüşülmesinde yürütmenin tutumu ve uluslararası konjonktür etkili olmaktadır. Türk-Amerikan ilişkilerini kimi zaman oldukça gergin hale getiren 1915 olaylarının "soykırım" olarak tanınması ile ilgili ilk ciddi gelişme 1975 yılında yaşanmıştır. 28 Ocak 1975'te Temsilciler Meclisi'nde tanıtılan 148 sayılı tasarı alt komitede kabul edildikten sonra 8 Nisan 1975'te Temsilciler Meclisi'nden de geçmiştir. Bu tasarı ile 24 Nisan günü İnsanın İnsana Zulmü Ulusal Anma Günü (*National Day of Remembrance Man's Inhumanity to Man*) olarak kabul edilmiştir. Tasarı ile tüm soykırım mağdurlarının hatırlanması öngörülürken özellikle 1915 olaylarına vurgu yapılmaktadır. Ancak, tasarının alt komitede tanıtılan ve "...1915'te Türkiye'de gerçekleşen..." cümlesinin yer aldığı ilk hali Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın girişimi ile değiştirilerek "Türkiye" ifadesi metinden çıkarılmıştır.³⁹⁴ Bu girişim, o dönemde oldukça gergin olan Türk-Amerikan ilişkileri göz önünde bulundurulduğunda dikkate değerdir.

1975'ten itibaren Türkiye'yi metne dahil etme ve 24 Nisan'ı "Ermeni Soykırımını Anma Günü" olarak belirleme yönünde birçok girişim gerçekleşmiştir. Bush yönetiminden önce bu yöndeki son ve önemli adım 2000 yılında atılmıştır. Cumhuriyetçi Parti California temsilcisi George Radanovich ve Demokrat Parti Michigan temsilcisi David Bonior tarafından 27 Eylül 2000 tarihinde Temsilciler Meclisi'nde sunulan 596 sayılı tasarı Amerikan dış politikasının Ermeni "soykırımına" dair Amerikan kayıtlarında yer alan belgelerin göz önünde bulundurulması ve Amerikan Başkanının 24 Nisan anma konuşmalarında 1915 olaylarını "soykırım" olarak ifade etmesi yönünde çağrıda bulunmaktaydı. Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesi'ne sevk edilen tasarı, yapılan değişikliklerin ardından 11 hayır oyuna karşı 24 evet oyuyla kabul edilerek Genel Kurul'da görüşülmesi amacıyla Temsilciler Meclisi Başkanı'na gönderilmiştir. Tasarıya Cumhuriyetçi Parti Colorado temsilcisi Tom Tancredo'nun talebi ve komitenin onayı üzerine "soykırımın" mevcut Türkiye Cumhuriyeti tarafından değil

³⁹³ Albright vd., 2012: 7.

³⁹⁴ Congressional Record 121(8): 9201-9281.

Osmanlı İmparatorluğu tarafından işlendiğini belirten ifade eklenmiştir. Diğer bir düzeltme de Cumhuriyetçi Parti California temsilcisi Dana Rohrabacher'ın talebi üzerine gerçekleşmiş, metinde yer alan “Genç Türk Hükümeti (*Young Turk Government*)” ifadesi “Osmanlı İmparatorluğu yönetimi” olarak değiştirilmiştir.

Dış İlişkiler Komitesi'nde Tom Lantos, Dan Burton, Eni Faleomavaega, Amo Houghton, Pat Danner ve Kevin Brady gerekçelerini dile getirerek tasarıya karşı çıkmışlardır. Buna göre;

- Tasarı Osmanlı yönetiminin yaşananlardaki rolü konusunda objektiflikten uzaktır. Osmanlı yönetimi o dönemde zayıf ve etkisizdi. Ayrıca yönetimin yapılan zulümler konusunda doğrudan emirler vermediği yönünde açık işaretler mevcuttur.
- Tasarının kabul edilmesi Türk-Amerikan ilişkilerini olumsuz yönde etkilemekle kalmayacak, ABD'nin hayati çıkarlarını da tehlikeye atacaktır. Türkiye, Irak'ın çevrelenmesi, enerji güvenliğinin sağlanması amacıyla trans Kafkasya petrol boru hatlarının kurulması gibi konularda kritik öneme sahiptir. Ayrıca bu tasarının kabulü Kıbrıs meselesi ve Dağlık Karabağ sorunlarının çözümünü de zorlaştıracaktır.

Tasarıya karşı çıkan üyeler ayrıca bir önceki 398 sayılı tasarı benzer içeriklere sahip olduğu için söz konusu tasarıya karşı Clinton yönetiminin ve eski güvenlik ve dış politika yetkililerinin komiteye gönderdikleri mektuplara da yer vermişlerdir. Uluslararası İlişkiler Komitesi Başkanı Benjamin A. Gilbert'a gönderilen ve Eski Savunma Bakanı Frank Carlucci, Eski Savunma Bakanı William J. Perry, Eski Genelkurmay Başkanı William J. Crowe Jr., Eski Dışişleri Bakanı ve Eski Avrupa Müttefik Ordular Komutanı Alexander Haig, Eski Avrupa Müttefik Ordular Komutanı Wesley K. Clark, Eski Avrupa Müttefik Ordular Komutanı George Joulwan, Eski Ulusal Güvenlik Danışmanı Richard Allen, Eski Savunma Bakan Yardımcısı Richard Perle, Eski Genelkurmay Başkanı ve Eski Avrupa Müttefik Ordular Komutanı John Shalikashvili, Eski Ulusal Güvenlik Danışmanı Brent Scowcroft, Eski CIA Başkanı James Woolsey, Eski ABD Avrupa Komutanlığı Başkomutan Vekili James Jamerson, Eski Genelkurmay Başkanı John W. Wesley Jr. gibi isimlerin imzasını taşıyan mektuba göre;

- Hayati öneme sahip bölgedeki Amerikan çıkarlarının zarar görme potansiyeli 1. Dünya Savaşı'nda yapılan zulmün tanınmasından daha öncelikli olarak göz önünde bulundurulmalıdır.
- Türkiye'nin coğrafi konumu itibarıyla sahip olduğu stratejik öneminin yanı sıra Batı sistemindeki, halkının büyük çoğunluğu Müslüman tek ülke olması onu orta ve uzun vadeli Amerikan çıkarlarının merkezinde konumlandırmaktadır.

- 21. Yüzyılda yeni güvenlik tehditleri ortaya çıkarken Türkiye gibi sadık ve stratejik öneme sahip bir müttefikle ilişkileri bozmayı göze almak için doğru zaman değildir. Türkiye, ekonomik kayıpları göze alarak Irak’a karşı yaptırımlara katılmakta, Balkanlar’da NATO misyonlarına destek vermektedir. Ayrıca bağımsızlığını yeni kazanan Orta Asya ve Kafkasya devletleri ile Batı arasında köprü ve enerji koridoru vazifesi görerek İran’ın ve Rusya’nın enerjiyi tekelleştirmesinin önüne geçmektedir.
- Türkiye, İsrail’i tanıyan ilk Müslüman ülke olarak uzun süredir İsrail’le olumlu ilişkilere sahiptir.
- Tasarının kabul edilmesi Türk iç siyasetindeki Batı aleyhtarlarının elini güçlendirerek bölgedeki Amerikan çıkarlarını tehlikeye atabilir.

Aynı şekilde 398 sayılı tasarı için Dışışleri Bakanı Bill Cohen Temsilciler Meclisi Başkanı J. Dennis Hastert’e gönderdiği mektupta tasarının kabul edilmesinin Türk-Amerikan ilişkileri ve ABD’nin bölgedeki çıkarları üzerinde olumsuz etkileri olabileceğini ifade etmiştir. Benzer şekilde Dışışleri Bakan Yardımcısı Barbara Larkin’in Uluslararası İlişkiler Komitesi Başkanı Benjamin A. Gilman’a gönderdiği mektupta tasarının kabulünün bölgedeki barış ve istikrar çabalarını sekteye uğratabileceğine dikkat çekilmiştir. Larkin, Ermenilerin yaşadığı katliamları kabul etmekle birlikte böylesine hassas bir konunun yasama düzenlemeleriyle ele alınmasına yönetimin karşı çıktığını ifade etmiştir. Clinton yönetimi, yaşanan olayların nasıl tanımlanması gerektiği hususunun tarihçilere bırakılması gerektiği yönünde görüş beyan etmiştir. Bu yaklaşım Türk yönetiminin konuyu tarihçilere sevk etme çağrısıyla da uyushmaktadır. Savunma Bakan Yardımcısı Walter B. Slocombe’nin Benjamin A. Gilman’a gönderdiği mektupta da benzer ifadelere yer verilmiş, ayrıca Türkiye’nin sahip olduğu üslerin ABD’nin bölgedeki faaliyetleri için önemine dikkat çekilmiştir.³⁹⁵

Tasarının reddi için yürütölen karşı çabalara rağmen tasarı komitede kabul edilerek Temsilciler Meclisi’ne gönderilmiş, ancak Başkan J. Dennis Hastert tarafından Genel Kurul gündemine alınmayarak oylamaya sunulmamıştır. Ermeni Dostluk Grubu (*Congressional Caucus on Armenian Issues*) kurucusu ve eş başkanı olan Demokrat Parti New Jersey temsilcisi Frank Pallone sonraki yıllarda 596 sayılı tasarımı Ermeni “soykırımının” tanınmasına en fazla yaklaşan girişim olarak tanımlamış, “tasarı genel kurula gelseydi büyük çoğunlukla geçecekti” şeklinde düşüncesini ifade etmiştir.³⁹⁶

³⁹⁵ H. Rept. 106-933, 106th Congress.

³⁹⁶ Congressional Record 149(74): H4227.

Clinton döneminde stratejik çevrenin özellikle 11 Eylül sonrası Bush dönemi ile kıyaslandığında daha az sınırlandırıcı olması bu süreçte Kongre'ye ve Kongre üzerinde etki oluşturma imkanına sahip lobilere daha geniş hareket alanı sunmuştur. Bu tasarıda da görüldüğü gibi tasarıya karşı çıkanların önemli eleştirilerinden biri, tasarı ile Amerikan çıkarlarının küçük bir grubun çıkarlarına feda edildiği yönündedir. 11 Eylül saldırılarından sonra ise Amerikan çıkarları daha belirgin hale gelmiş, karar alma sürecine etki etme bağlamında yürütme lehine değişimler yaşanmıştır. Bu nedenle Irak ve Afganistan savaşlarının yaşandığı Bush'un ilk döneminde Türkiye ile ilişkilerini kötü etkileyecek girişimler nispeten daha az sıklıkla ortaya çıkmıştır. 2003 yılına kadar her yıl düzenli olarak Kongre gündemine getirilen "Ermeni Soykırımını anma" konuşmalarının ötesinde ciddi bir girişimde bulunulmamıştır. 10 Nisan 2003 tarihinde ise doğrudan Ermeni "soykırımı" tasarısı şeklinde olmasa da dolaylı yünden sözde "soykırımın" tanınmasını amaçlayan bir tasarı Temsilciler Meclisi'ne sunulmuştur. Cumhuriyetçi Parti California temsilcisi George Radanovich tarafından gündeme getirilen 193 sayılı tasarı 1987 yılında Kongre'de kabul edilen soykırımın önlenmesini ve cezalandırılmasını öngören sözleşmenin teyit edilmesini amaçlamaktaydı. Ancak tasarı metninde "Ermeni soykırımı" ifadesine de yer verilmekteydi. Dolayısıyla tasarının kabulü 1915 olaylarının "soykırım" olarak tanınmasını sağlayacaktı. Tasarı Hukuk Komitesi'nde (*Committee on the Judiciary*) görüşülürken 1 Mayıs 2003 tarihinde Dışişleri Bakanlığı, Komite Başkanına mektup göndererek yönetimin tasarıya karşı olduğunu, tasarıda yer alan "Ermeni soykırımı" ifadesinin Türk-Amerikan ilişkilerine ve Türkiye ile Ermenistan arasındaki normalleşme sürecine zarar vereceğini ifade etmiştir. Bush yönetiminin karşı görüş bildirmesine rağmen Nancy Pelosi, Robert Menendez gibi isimlerin de yer aldığı 81 Demokrat ve 29 Cumhuriyetçi üyenin imzasını taşıyan tasarı Hukuk Komitesi'nden geçmeyi başarmıştır, ancak Genel Kurul'da görüşmeye alınmamıştır.³⁹⁷

Temsilciler Meclisi'nde gündeme getirilen 193 sayılı tasarı ile aynı içeriğe sahip bir diğer tasarı da 10 Haziran 2003'de Senato'da gündeme getirilmiştir. Joseph R. Jr. Biden, John F. Kerry, Hillary Rodham Clinton gibi isimlerin de bulunduğu 29 Demokrat ve 10 Cumhuriyetçi senatörün desteğini alan 164 sayılı tasarı Senato Hukuk Komitesi'ne sevk edilmiştir.³⁹⁸ Senato tasarısından da sonuç çıkmayınca Kongre, Ermeni tasarıları konusunda bir süre sessiz kalmıştır. Özellikle Aralık 2003 itibariyle Türk-Amerikan ilişkilerinde gerilimin azalmasıyla Kongre'nin tutumu arasında ilişki kurmak da mümkündür. Bu ilişki iki şekilde yorumlanabilir. Birincisi Uzgel'in de ifade ettiği gibi Amerikan yönetimi 1 Mart tezkeresinin

³⁹⁷ H.Res.193 - 108th Congress; H. Rept. 108-130, 108th Congress.

³⁹⁸ S.Res.164 - 108th Congress

reddinin ardından Kongre aracılığıyla elindeki kozu Türkiye'ye hatırlatmak istemiş olabilir.³⁹⁹ İkincisi ise, daha genel bir çerçeveden bakılarak Türk-Amerikan ilişkilerinin kötü gittiği dönemlerde Ermeni tasarısının kabulü için uzun süredir çalışmalar yürüten üyelerin rüzgârı arkalarına alarak bu dönemde konuyu Kongre gündemine taşımaya daha fazla gayret gösterdikleri şeklinde ifade edilebilir. Kongre'nin ya da Kongre üyelerinin yürütmenin güdümünde olmadığını, yürütmenin Cumhuriyetçi Parti'de olmasına rağmen Kongre'de tasarı lehine girişimlerin genel olarak Demokratlar tarafından gündeme getirilmesini ve Kongre üyelerinin bu girişimlerine rağmen yürütmenin tasarılar karşı net tavrını göz önünde bulundurduğumuzda nedensellik ilişkisini ikinci seçenek üzerinden kurmanın daha tutarlı olacağı düşünülmektedir.

Türk-Amerikan ilişkilerindeki iyileşmeye paralel Ermeni meselesinde bir süre devam eden sessizlik 2005 Haziran ayında yeni bir tasarının Temsilciler Meclisi gündemine taşınmasıyla bozulmuştur. George Radanovich tarafından 14 Haziran'da tanıtılan ve 108 Demokrat üyenin yanı sıra 51 Cumhuriyetçi üyenin imzasını taşıyan 316 sayılı tasarı Amerikan dış politikasının Ermeni "soykırımına" dair Amerikan kayıtlarına uygun şekilde belirlenmesi ve Amerikan başkanının 24 Nisan anma konuşmalarında 1915 olaylarını tanımlamak için "soykırım" ifadesine yer vermesi yönünde çağrıda bulunmaktaydı.⁴⁰⁰ 29 Haziran'da Demokrat Parti California temsilcisi Adam B. Schiff tarafından tanıtılan, 88 Demokrat 1 Cumhuriyetçi üyenin imzasını taşıyan 195 sayılı tasarı ise önceki tasarılarla benzer şekilde sözde Ermeni soykırımının tanınması amacını taşımakta, Türkiye'nin ancak böyle bir adım atması halinde Avrupa Birliği üyeliğinin desteklenmesi gerektiğini ifade etmekteydi.⁴⁰¹ 2004-2005 dönemi Türk-Amerikan ilişkilerinde, Türkiye'nin AB üyelik süreci önemli yer tutmaktaydı. Bu doğrultuda Bush yönetiminin Türkiye lehine önemli girişimleri olduğu bilinmektedir. Bu tasarı ile Kongre'deki Ermeni dostluk grubu, yönetimin desteğini kendi lehine kullanmayı amaçlamış ve bu desteği Türkiye'nin sözde Ermeni soykırımını kabulü şartına bağlamak istemişlerdir. Temsilciler Meclisi Uluslararası İlişkiler Komitesi'ne sevk edilen her iki tasarı da 15 Eylül 2005'te oylanarak kabul edilmiştir. Bu tasarıların Uluslararası İlişkiler Komitesi'nde görüşülmesinde önceki tasarı görüşmelerinden bazı farklı gelişmeler de yaşanmıştır. Tasarıların daha yüksek çoğunlukla kabulünün yanı sıra önceki görüşmelerde tasarının geçmemesi için çaba sarf eden ve Kongre'deki Türkiye dostu üyelerden biri olarak bilinen Demokrat Parti California temsilcisi Tom Lantos'un bu tasarılar kabul oyu vermesi Türkiye cephesinde

³⁹⁹ Uzgel, 2013: 298.

⁴⁰⁰ H.Res.316 - 109th Congress

⁴⁰¹ H.Con.Res.195 - 109th Congress

şaşkınlıkla karşılanmıştır. Temsilciler Meclisi kıdemli üyesi olan Lantos'un bu politika farklılığı ise Türk hükümetinin değişen İsrail politikası ile ilişkilendirilmiştir.⁴⁰²

Temsilciler Meclisi'ne sunulan tasarılar Uluslararası İlişkiler Komitesi'nden geçmeyi başarmışsa da Temsilciler Meclisi Genel Kurulu'nda oylamaya alınmamış ve gündemden düşmüşlerdir. Bunun üzerine 18 Kasım 2005 tarihinde Temsilciler Meclisi 316 sayılı tasarı ile aynı içeriğe sahip bir tasarı bu kez Senato'da gündeme getirilmiştir. Cumhuriyetçi Parti Nevada Senatörü John Ensign ile Demokrat Parti Illinois Senatörü Richard Durbin tarafından tanıtılan 320 sayılı tasarı John F. Kerry, Joseph R. Jr. Biden, Robert Menendez ve Hillary Rodham Clinton gibi senatorların de aralarında bulunduğu 23 Demokrat Parti, 11 Cumhuriyetçi Parti senatorünün imzasını taşımaktaydı. Senato Dış İlişkiler Komitesi'ne sevk edilen tasarı burada oylamaya alınmayarak gündemden düşmüştür.⁴⁰³

Kasım 2006'da gerçekleşen seçimle Cumhuriyetçilerin Temsilciler Meclisi'ndeki 12 yıllık kontrolü sonlanmıştır. Temsilciler Meclisi'nin kontrolünün Demokratlara geçmesinin yanı sıra Temsilciler Meclisi Başkanlığı'na daha önce Ermeni tasarılarına verdiği destekle bilinen, son olarak 316 sayılı tasarıda imzası bulunan Nancy Pelosi'nin gelmesi Türk-Amerikan ilişkilerinin seyri açısından önemli bir gelişmedir. Nitekim bu tarihe kadar ilgili komitelerden geçmeyi başaran Ermeni tasarıları Temsilciler Meclisi Başkanı'nın inisiyatifi doğrultusunda Genel Kurul'a sunulmayarak gündemden düşürülmüştü. Daha önce Ermeni tasarılarını destekleyen Pelosi'nin benzer bir tutum sergilemesi halinde komiteden geçecek olan tasarıların Genel Kurul'da oylanması beklenebilirdi ki bu Türk-Amerikan ilişkileri için pek de iyi sonuçlar doğurmazdı. Bu kaygılar altında ilk tasarı Pelosi'nin Temsilciler Meclisi Başkanı olmasından 3 hafta sonra, 30 Ocak 2007 tarihinde gündeme getirildi. Demokrat Parti California temsilcisi Adam Schiff, Cumhuriyetçi Parti California temsilcisi George Radanovich, Demokrat Parti New Jersey temsilcisi Frank Pallone, Cumhuriyetçi Parti Michigan temsilcisi Joe Knollenberg, Demokrat Parti California temsilcisi Brad Sherman ve Cumhuriyetçi Parti Michigan temsilcisi Thaddeus G. McCotter tarafından gündeme getirilen; 155 Demokrat, 57 Cumhuriyetçi üyenin imzasını taşıyan 106 sayılı tasarı 27 Eylül 2000 tarihinde George Radanovich ve David Bonior tarafından gündeme getirilen 596 sayılı tasarı ile aynı içeriğe sahiptir.⁴⁰⁴ Ancak, Temsilciler Meclisi'nin kontrolünün Demokratlarda olması, daha önce benzer tasarılar destek veren Pelosi'nin Başkan olması ve Genel Kurul'a sunulması halinde ilk defa tasarının kabulü için gerekli üye sayısının tasarıda imzasının bulunması hem Türkiye tarafında hem de Afganistan

⁴⁰² Congressional Record 151(116): H8063.; "Tom Lantos Öldü", Hürriyet, 12.02.2008.

⁴⁰³ S.Res.320 - 109th Congress

⁴⁰⁴ H.Res.106 - 110th Congress.

ve Irak süreçleri nedeniyle Türkiye ile ilişkileri iyi tutma gayretinde olan Bush yönetiminde tedirginliğe neden olmuştur. Türkiye, bir yandan anlaşmalı olduğu lobi faaliyeti yürüten firmalar üzerinden tasarının Genel Kurul’da oylamaya sunulmasını engellemeye çalışırken bir yandan da böyle bir girişimin Türk-Amerikan ilişkileri açısından sonuçları olacağını Bush yönetimine iletmiştir.⁴⁰⁵ Pallone, Türkiye’nin bu yaklaşımını Kongre sürecine müdahale, dostça olmayan tavır ve şantaj olarak nitelendirirken başka bir ülkenin ABD’nin yasama sürecine müdahale etmesini kabul edilemez olarak nitelendirmiştir.⁴⁰⁶ Ne var ki aynı üyenin TBMM’nin 1 Mart tezkeresinin reddinin Türk-Amerikan ilişkilerinde Türkiye karşıtlığı üzerinden dile getirilmesine itiraz etmemesi ve bunu başka bir ülkenin yasama sürecine müdahale olarak görmemesi bu itirazının demokratik bir ilke kaygısıyla yapılmadığını göstermektedir.

19 Eylül 2007 tarihinde Erdoğan ile görüşme gerçekleştiren Dışişleri Bakan Yardımcısı R. Nicholas Burns Amerikan yönetiminin Kongre’deki Ermeni tasarılarına karşı duracağı yönünde Erdoğan’a güvence verdiğini ifade etmiştir.⁴⁰⁷ 9 Ekim 2007 tarihinde ise Dışişleri Bakan Yardımcısı Daniel Fried, TRT’ye verdiği mülakatta Amerikan yönetimi ile Kongre’nin Ermeni tasarıları konusunda görüş ayrılıklarına sahip olduğunu, Kongre’nin bu yöndeki girişimlerinin engellenmesi için Bush, Rice gibi isimlerin yoğun çaba gösterdiğini ifade etmiştir.⁴⁰⁸ Amerikan yönetiminin ve Türk yönetiminin tasarının kabul edilmemesi için gösterdiği çaba önceki dönemlerde Amerikan dışişleri bakanı ve savunma bakanı olarak görev yapan isimler tarafından da desteklenmiştir. Bu bağlamda, sekiz eski dışişleri bakanı (Alexander M. Haig, Jr., George P. Shultz, Lawrence S. Eagleburger, Madeleine K. Albright, Henry A. Kissinger, James A. Baker III, Warren Christopher, Colin L. Powell) ve üç eski savunma bakanı (Frank Carlucci, William Cohen, William Perry) Temsilciler Meclisi Başkanı Pelosi’ye yazdıkları mektupta tasarının Genel Kurul’da oylanmaması yönünde görüşlerini iletmişlerdir. Eski bakanlar, tasarının kabulünün ABD’nin ulusal çıkarlarına zarar vereceği, Irak’taki ve Afganistan’daki Amerikan askerlerinin güvenliğini tehlikeye atacağı ve Türkiye ile Ermenistan arasında yürütülen normalleşme çabalarını olumsuz yönde etkileyeceği uyarısında bulunmuşlardır. Mektuba imza atanlar arasında Clinton döneminde görev yapmış isimlerin de bulunması yönetim kanadındaki partilerüstü tutumun göstergesi olarak ifade edilmektedir.⁴⁰⁹ Tüm bu girişimlere rağmen, Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesi’ne sevk edilen 106 sayılı

⁴⁰⁵ Thompson, 2007.

⁴⁰⁶ Congressional Record 153(27): H1473.; Congressional Record 153(153): H11468.

⁴⁰⁷ “Remarks to the Press Following Meeting With Prime Minister Recep Tayyip Erdoğan of Turkey”, Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 19.09.2007.

⁴⁰⁸ “Interview on House Resolution 106”, Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 09.10.2007.

⁴⁰⁹ Congressional Record 153(155): H11542.; “Interview on House Resolution 106”, Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 09.10.2007.

tasarı, 10 Ekim 2007 tarihinde yapılan oylamada 21'e karşı 27 oyla kabul edilmiştir. Tom Lantos önceki tasarıda olduğu gibi burada da tasarı lehinde oy kullanmıştır.⁴¹⁰ Ancak tasarı Pelosi tarafından Genel Kurul'da oylamaya sunulmayarak gündemden düşürülmüştür. 14 Mart 2007 tarihinde Temsilciler Meclisi 106 sayılı tasarısı ile aynı içeriğe sahip Senato 106 sayılı tasarısı gündeme getirildi. Bir önceki 320 sayılı tasarıya öncülük eden isimler tarafından sunulan tasarıda aynı şekilde Kerry, Clinton, Biden ve Menendez'in de yer aldığı 28 Demokrat ve 8 Cumhuriyetçi senatörün imzası yer almaktaydı. Senato Dış İlişkiler Komitesi'ne sevk edilen tasarı oylamaya sunulmayarak gündemden düşmüştür.⁴¹¹

Amerikan yönetiminin 1915 olaylarını “soykırım” olarak tanımama yönündeki politikası Bush döneminde de devam etmiştir. Ancak, tasarılar da kullanılan ifadeler incelendiğinde 1975'ten itibaren gündeme getirilen her tasarinin olayların soykırım olarak tanınması adına bir önceki tasarıdan daha talepkâr hale geldiği görülmektedir. Benzer şekilde bu tasarılar a verilen desteğin de yıldan yıla arttığı gözlemlenmektedir. Bunun yanı sıra tasarılar da görüleceği üzere Demokrat Parti üyelerinin Ermeni tasarılarının kabulü yönünde çok daha yoğun şekilde çaba gösterdiği görülmektedir. Tasarıya verilen destek, üyelerin temsil ettikleri bölgeye göre de anlaşılır şekilde değişiklik göstermektedir. Bu bağlamda, Ermeni kökenli Amerikalıların yoğun yaşadığı bölgelerin temsilcileri bu doğrultuda daha fazla çaba gösterirken bu durumu doğrudan ifade etmektedirler. Üyelerin bu politikaları kimi zaman Amerikan ulusal çıkarlarını, temsil edilen bölge çıkarlarının üstünde tutma gerekçesiyle değişebilmektedir. Nancy Pelosi'nin Temsilciler Meclisi Başkanı olduktan sonra ilgili komiteden geçen tasarıyı Genel Kurul'da oylatmamasını bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Ermeni meselesi tasarılarının seyrini etkileyen bir diğer faktör de Türkiye'nin karşı yöndeki lobi faaliyetleri olmuştur. 2005 öncesinde İsrail lobisine yakın isimlerden olan Tom Lantos'un tasarı karşıtı girişimlerinin bu tarih sonrasında yerini tasarıyı destekleyen bir politikaya bırakması yukarıda değinildiği gibi Türkiye-İsrail ilişkileriyle ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'nin İsrail ile iyi ilişkiler kurduğu dönemde İsrail lobisinin desteğinden faydalandığı gözlemlenmektedir. Yönetimin Kongre üzerindeki karşı çabaları süreklilik arz etmekle birlikte bu çabaların yoğunluğu Amerikan dış politikasının mevcut durumuna göre değişebilmektedir. Bu bağlamda, Irak Savaşı'nda görüldüğü gibi Irak'taki Amerikan askerlerinin güvenliğinin Türkiye'deki üslerin kullanımıyla doğrudan ilişkili olduğu süreçte Amerikan yönetimi ulusal güvenliği gerekçe göstererek Kongre üzerinde daha fazla baskı kurabilmektedir.

⁴¹⁰ Congressional Record 153(153): H11399.

⁴¹¹ S.Res.106 - 110th Congress.

2.2.6. Kıbrıs Sorunu

Kıbrıs meselesi 1960'lı ve 1970'li yıllarda Türk-Amerikan ilişkilerinde ciddi gerginliklerin yaşanmasına neden olmuştu. Ancak Soğuk Savaş sonrası süreçte ABD'nin Türkiye'yi engelleme ya da geri adım attırma yönündeki politikasında birtakım değişiklikler olduğu görülmektedir. Rum kesiminin Soğuk Savaş akabinde Rusya ile yakın temasta bulunması, bu ülke üzerinden silah tedarik etme girişimlerinde bulunması Amerikan tarafında rahatsızlık uyandırmış ve Rum kesimine verilen desteğin sorgulanmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra Türkiye'nin adada oluşturduğu fiili durum ABD'nin bölgedeki çıkarlarını doğrudan etkilemediği için bir anlamda kabul edilmeye başlanmıştır. Amerikan yönetimi söylem olarak her ne kadar adanın bölünmüşlüğüne karşı çıksa da bu durumun düzeltilmesi için Soğuk Savaş öncesinde olduğu gibi aktif rol oynamaktan kaçınmıştır. Bunu özellikle Annan Planı çerçevesinde girişimlerde bulunurken Amerikan yetkililerinin ABD'nin arabulucu rolünde olmadığını, çözüme yönelik adımları desteklediği yönündeki ifadelerinde görmekteyiz. Annan Planı'nın Rum kesimince kabul edilmemesinin ardından ise ABD'nin Kıbrıs politikasının Türk kesimi lehine bir nebze daha değiştiği görülmektedir.⁴¹² Türkiye'nin AB üyelik sürecinde Kıbrıs sorununun önemli yer tutması ve ABD'nin Türkiye'nin AB üyelik sürecine destek vermesi Kıbrıs sorununun bu dönemde Türk-Amerikan ilişkilerinde ön plana çıkmasına neden olan önemli konu olmuştur.

Bush'un başkanlığa gelmesinin ardından 16 Ocak 2002 tarihinde Bush ve Ecevit arasında gerçekleşen görüşmede Irak ve Afganistan konusunun yanı sıra Kıbrıs konusu da gündeme gelmiş, taraflar Rum ve Türk toplumları arasındaki diyaloga önem verdiklerini ifade etmişlerdir.⁴¹³ Sonraki üst düzey görüşmelerde de Kıbrıs meselesi gündem maddelerinden biri olmuştur. Kıbrıs'ın bütün olarak AB üyeliğinin konuşulduğu bu dönemde, Amerikan yönetimi bu süreci destekleyerek üyeliğin kriz çıkarma ihtimalinden ziyade sorunun çözümü için fırsatlar yaratacağını ifade etmiştir. Bush yönetimi taraflar arasındaki diyaloga önem vermekle birlikte bu sürece doğrudan müdahil olmamış, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan'ın bu yöndeki çabalarını destekleyerek sorunun çözümüne katkı sunmayı amaçlamıştır.⁴¹⁴ Dolayısıyla Amerikan yönetiminin Annan Planı çerçevesinde Kıbrıs sorununun çözümü, Kıbrıs'ın AB üyeliği ve Türkiye'nin AB üyeliği olmak üzere bu üç süreci birlikte değerlendirdiği görülmektedir. 24 Ocak 2003 tarihinde Amerikan Dışişleri Bakan Yardımcısı

⁴¹² Uzgel, 2013: 302-303.; "Interview on CNN Turk with Yasemin Çongar". Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 16.04.2004.

⁴¹³ "President Bush, Turkish Prime Minister Discuss War on Terrorism", Beyaz Saray, 16.01.2002.

⁴¹⁴ "Interview by Greek TV". Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 25.09.2002.; "Press Availability Following Meeting with President Clerides", Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 04.12.2002.

Grossman’a ABD’nin yoğun gündemine rağmen Kıbrıs sorununun çözümü için özverili çaba göstermesindeki gerekçeler sorulmuştur. Grossman Amerikan yönetiminin konuya bakışını şu şekilde ifade etmiştir; ilk olarak Amerikan yönetimi Kıbrıs’ta barış ve istikrarın hâkim olmasını istemektedir. İkinci olarak Kıbrıs’ın bir bütün olarak AB üyeliğinin Türkiye’nin AB üyeliğini kolaylaştıracağı düşünülmektedir ki Türk-Amerikan ilişkilerinde Bush yönetiminin bu konudaki desteğine önem verilmektedir. Son olarak Kıbrıs sorununun çözümü Türkiye ile Yunanistan arasındaki gerginliğin azalmasını sağlayacak, dolayısıyla NATO’nun güney kanadındaki çatlak giderilmiş olacaktır.⁴¹⁵

Amerikan yönetiminin tüm çabalarına rağmen Annan Planı 2004 yılında yapılan referandumda Türk kesimi tarafından kabul edilirken Rum kesimi tarafından reddedilmiştir. Aynı yıl Kıbrıs’ın AB üyeliğinin gerçekleşmesinin ardından Kıbrıs meselesi Türk-Amerikan ilişkilerinde daha az gündeme gelmeye başlamıştır. Adanın birleşmeden AB üyesi olmasının ardından Türkiye sonraki süreçte Kıbrıs’taki Türk kesimine uygulanan izolasyonun kaldırılması yönünde ABD’den destek arayışında bulunmuştur. Kıbrıs sorununa Kongre’nin bakış açısı ise yürütmeye kıyasla Rum tarafının argümanlarına daha fazla destek verir nitelikte olmuştur. Ermeni sorununda olduğu gibi seçmen kaygısı bu kesimin yoğun olarak yaşadığı bölgeleri temsil eden Kongre üyeleri üzerinde baskı oluşturmaktadır. Bu nedenle Kıbrıs sorununa yönelik Kongre’deki kayıtlara bakıldığında aşağıda görüleceği üzere genellikle belli bölgeyi temsil eden belli üyelerin tekrar eden çabalarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bush yönetiminde bu minvaldeki ilk girişim 1 Ağustos 2001 tarihinde gerçekleşmiştir. Demokrat Parti New Jersey temsilcisi Donald M. Payne, Temsilciler Meclisi’ne sunduğu tasarıda Türkiye’nin BMGK kararlarına uyması amacıyla Kuzey Kıbrıs Türk Yönetimi üzerinde baskı kurması yönünde çağrıda bulunmakta ve Türkiye gerekli adımları atıncaya kadar Türkiye’ye yapılan yardımların sınırlandırılmasını teklif etmekteydi. Payne’in sunduğu tasarıda aynı zamanda adadaki Türk askeri varlığının sonlandırılması yönünde talepler yer almaktaydı.⁴¹⁶

11 Eylül saldırılarının ardından Amerikan dış politikasının odağının değişmesi, dış politikada karar alma gücünün yürütme lehine değişmesi ve BM Genel Sekreteri Kofi Annan öncülüğünde başlayan Kıbrıs sorununun çözümüne dair girişimler nedeniyle 2001-2003 döneminde Kıbrıs konusu Kongre’de daha az gündeme gelmiştir. Nitekim 16 Temmuz 2003 tarihinde Temsilciler Meclisi’nde Demokrat Parti New Jersey temsilcisi Robert E. Andrews, Cumhuriyetçi Parti Florida Temsilcisi Michael Bilirakis, Demokrat Parti New Jersey Temsilcisi

⁴¹⁵ “Q & A Session With Greek Cypriot And Turkish Cypriot Journalists”, Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 24.01.2003.

⁴¹⁶ H.R.2707 - 107th Congress.

Frank Pallone tarafından Temsilciler Meclisi gündemine getirilen ve 23 Demokrat Parti üyesinin yanı sıra 3 Cumhuriyetçi Parti üyesinin desteğini alan 320 sayılı tasarı halihazırda devam eden Annan planı içerisinde de yer alan adadaki Türk askeri varlığının sonlandırılması yönünde çağrı içermektedir.⁴¹⁷ Bu konuda Kongre'nin talebi ile Annan Planı'nın sunduğu çözüm arasında bazı farklılıklar da mevcuttu. Kongre'de gündeme getirilen benzer tasarılar da adadaki Türk askeri varlığının tamamının sonlandırılması istenirken Annan Planı'nda asker sayısının ciddi oranda ve kademeli şekilde azaltılması ön görülmektedir. Powell, Annan Planı sonrasında 1960 Antlaşması'na istinaden adada belli sayıda Türk askeri varlığının devam edeceğini, ancak bu sayının sembolik düzeyde olacağı için Rum tarafınca bunun güvenlik endişesi olarak algılanmasının yersiz olduğunu ifade etmiştir.⁴¹⁸ Annan Planı'nın Rum kesimince reddedilmesinin ardından yukarıda da değinildiği gibi Türkiye'nin bundan sonraki girişimleri KKTC üzerindeki siyasi ve ekonomik izolasyonun kaldırılması yönünde olmuştur.

Türkiye'nin bu girişimleri Kongre'de de karşılık bulmuştur. Bu bağlamda Cumhuriyetçi Parti Kentucky Temsilcisi Ed Whitfield 30 Nisan 2004 tarihinde Temsilciler Meclisi'ne sunduğu tasarı ile Annan Planı'nın kabulü için hem Türkiye'nin hem Yunanistan'ın gösterdiği çabayı takdir ederken, bu tarihi fırsatın kaçırılmasından Kıbrıs Rum kesimini sorumlu tutmakta ve Türk kesimi üzerindeki izolasyonun kaldırılması yönünde Amerikan yönetimine çağrıda bulunmaktaydı.⁴¹⁹ Buna karşı Rum tezini savunan Kongre üyeleri ise planın kabul edilmemesinin gerekçesini planın içeriğine bağlamış, planın dengeli ve adil maddeler içermediğini ifade etmişlerdir.⁴²⁰ Bu da Bush yönetimi ile Kongre'deki Rum yanlısı kesimin uzlaşmadığı konulardan biridir. Nitekim referandumdan önce bu yöndeki bir soru kendisine yöneltildiğinde Powell Annan Planı'nın adil ve iki kesime eşit mesafede durularak hazırlandığına dikkat çekmiştir. Her iki tarafın da tüm isteklerini karşılamak mümkün olmadığı için plan, iki taraf için de makul bir zeminde buluşmayı hedeflemiştir.⁴²¹

Annan Planı'nın kabul edilmemesinin ardından Kıbrıs sorununa dair Kongre'deki konuşmalar genellikle Rumların referandumu reddetme gerekçelerini haklı gösterme çabasına dönüşmüştür. 14 Aralık 2005 tarihinde aralarında Robert E. Andrews, Frank Pallone, Brad Sherman gibi isimlerin de bulunduğu bir grup Demokrat Parti Temsilcisi ve Cumhuriyetçi Parti Florida Temsilcisi Michael Bilirakis Kıbrıs'taki Türk askeri varlığının sonlandırılması yönünde girişimde bulunması için Amerikan hükümetine çağrıda bulunan bir tasarı gündeme getirdiler.

⁴¹⁷ H.Res.320 - 108th Congress.

⁴¹⁸ "Interview on MEGA TV Michael Ignatiou", Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 16.04.2004.

⁴¹⁹ H.Con.Res.412 - 108th Congress.

⁴²⁰ Congressional Record 150(66): H2888.

⁴²¹ "Interview on MEGA TV Michael Ignatiou", Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 16.04.2004.

17 Demokrat Parti Temsilcisi ve 4 Cumhuriyetçi Parti Temsilcisinin imzasını taşıyan 603 sayılı tasarımı destekleyenler arasında Ermeni tasarılarının kabulü için yoğun çaba sarf eden Adam Schiff de yer almaktaydı. Bu tasarı da önceki tasarılar gibi alt komisyona sevk edilmiş ve zamanla gündemden düşmüştür.⁴²² 15 Mayıs 2007’de ise Michael Bilirakis’in oğlu, Cumhuriyetçi Parti Florida Temsilcisi Gus M. Bilirakis öncülüğünde 19 Demokrat Parti Temsilcisi ve 13 Cumhuriyetçi Parti Temsilcisinin desteğiyle Temsilciler Meclisi’nde yeni bir tasarı gündeme getirildi. Tasarı, 8 Temmuz 2006 tarihinde BM girişimiyle Rum Lider Tassos Papadopoulos ile Türk lider Mehmet Ali Talat arasında imzalanan ve Kıbrıs’ın birleşmesini öngören antlaşmanın Amerikan yönetimince desteklenmesi yönünde çağrıda bulunmaktaydı. 405 sayılı tasarı önceki tasarılarından farklı olarak neredeyse eşit oranda Demokrat ve Cumhuriyetçi parti temsilcisinin imzasını taşımaktaydı. Bunun yanı sıra tasarıda imzası bulunan temsilcilerin eyaletler bazında da dengeli dağılımı söz konusuydu. Ayrıca tasarıda Kıbrıs’ın birleşmesine verilen önem dile getirilmekte, taraflar arasındaki önemli anlaşmazlık konusu olan adadaki Türk askeri varlığına değinilmemekteydi. Bu anlamda tasarı önceki tasarılarla kıyasla partilerüstü biçimde şekillenmişti. 405 sayılı tasarı Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesi’nden geçerek Genel Kurul’a sunulmuş, burada da kabul edilmiştir.⁴²³

405 sayılı tasarı Temsilciler Meclisi’nde görüşülürken 3 Ağustos 2007 tarihinde yine Türkiye’nin adadaki askeri varlığını sonlandırması yönünde çağrı içeren başka bir tasarı gündeme gelmiştir. Cumhuriyetçi Parti Florida Temsilcisi Gus Bilirakis’in de aralarında bulunduğu, 53 Demokrat Parti Temsilcisi ve 15 Cumhuriyetçi Parti Temsilcisinin imzasını taşıyan 620 sayılı tasarı Dış İlişkiler Komitesi’ne sevk edilmiş ve gündemden düşmüştür. Tasarıda imzası bulunan 68 temsilcinin 14’ü California, 13’ü ise New York gibi Yunan kökenli Amerikalıların yoğun yaşadığı eyaletleri temsil etmekteydi.⁴²⁴ 25 Eylül 2007’de ise Temsilciler Meclisi’nde sıklıkla gündeme gelen adadaki Türk askeri varlığının sonlandırılması çağrısında bulunan tasarılarla aynı içeriğe sahip bir tasarı bu kez Senato’ya sunulmuştur. Demokrat Parti New Jersey Senatörü Bob Menendez tarafından sunulan, Menendez dahil 3 Demokrat ve 1 Cumhuriyetçi Senatörün imzasını taşıyan 331 sayılı tasarı Senato Dış İlişkiler Komitesi’ne sevk edilmiş ve zamanla gündemden düşmüştür.⁴²⁵

Bu gelişmeler doğrultusunda Bush dönemi Türk-Amerikan ilişkilerinde Kıbrıs meselesinin ikili ilişkiler üzerinde belirleyici bir etkisinin olmadığı sonucuna varmak mümkündür. Amerikan yönetiminin Kıbrıs meselesine dahli daha çok Türkiye ve Yunanistan

⁴²² H.Res.603 - 109th Congress.

⁴²³ H.Res.405 - 110th Congress.

⁴²⁴ H.Res.620 - 110th Congress.

⁴²⁵ S.Res.331 - 110th Congress.

ile ilişkileri çerçevesinde olmuştur. Bu bağlamda Amerikan yönetimi Kıbrıs meselesinin çözümü için en ciddi gayreti Annan Planı'nın kabulü amacıyla göstermiştir. Ancak, tüm çabalara rağmen planın gerçekleşmemesinin ve Kıbrıs'ın AB üyeliğinin gerçekleşmesinin ardından Amerikan yönetiminin sorunun çözümü için girişimleri azalmıştır. 2001-2004 döneminde Bush yönetiminin yoğun dış politika gündemine rağmen Kıbrıs sorununun çözümü için gösterdiği gayreti Türk-Amerikan ilişkilerindeki diğer gelişmeler üzerinden okumak mümkündür. AB üyeliğine önem veren Türk yönetimi için ABD'nin bu süreçteki desteği oldukça önemliydi ki bu konu üst düzey görüşmelerde sıklıkla ifade edilmiştir. Kıbrıs sorunun Türkiye'nin AB üyeliği için sorun teşkil ettiği de bilinmekteydi. Dolayısıyla sorunun çözümü Türkiye'nin AB üyeliğini kolaylaştırıcaktı. Amerikan yönetiminin bu yöndeki desteğine karşılık Türkiye'nin Irak Savaşı'nda Bush yönetiminin işini kolaylaştıracak adımlar atması ya da işini zorlaştıracak adımlardan sakınması beklenmekteydi. 2004 sonrasında ise Amerikan yönetiminin konuya ilgisi azalırken Türkiye'nin ABD'den talebinin ise sorunun çözümünden KKTC üzerindeki ekonomik ve siyasi izolasyonun kaldırılmasına kaydığı görülmektedir.

2.3. Neoklasik Realizm Çerçevesinde İlişkilerin Analizi

2.3.1. Uluslararası Sistem

2002 sonrası Amerikan dış politikasını neoklasik realizm perspektifinden analiz etmek için bağımsız değişken olan uluslararası sistemin temel niteliklerini ortaya koymak gerekmektedir. Bu doğrultuda anlatım bütünlüğünün sağlanması adına sistem tartışmalarını 1989 itibariyle almakta fayda vardır. Aynı şekilde 1989 itibariyle Amerikan dış politikasında yaşanan grand strateji tartışmalarına yer vermek Amerikan dış politikasının hangi ilkeler, amaçlar doğrultusunda ve hangi içsel sınırlamalar, baskılar altında gerçekleştirildiğini anlamak adına önemli olacaktır.

Soğuk Savaş sürecinde gücün ABD ve SSCB olmak üzere iki devlet nezdinde yoğunlaşmış olmasından dolayı bu dönemde uluslararası sistemin yapısı iki kutuplu olarak tanımlanmaktadır. 2. Dünya Savaşı çok kutupluluktan iki kutupluluğa geçişe neden olan temel gelişmedir. Dolayısıyla bu süreçte yaşanan sistemsel dönüşümü tespit etmek ve tanımlamak nispeten kolay olmuştur. Ancak, Soğuk Savaş'ın özellikle yapısal realistlerin beklentilerinin aksine daha kısa sürede ve çatışmasız sonlanması yaşanan sistemik dönüşümlerin tespitini ve tanımlanmasını zorlaştırmıştır. Bu nedenle uluslararası sistemin yapısına dair tartışmalar 1989 itibariyle realist yazarlar arasında önemli tartışma konusu olmuştur. Tek kutuplu sistem kabulünün ağır bastığı bu ortamda Amerikan dış politikasının bu yeni uluslararası sistemde nasıl olması gerektiği üzerine de yoğun tartışmalar yürütülmüştür.

Wohlforth tek kutupluluğu bir devletin kabiliyetleri bakımından diğerlerine kıyasla önemli oranda ayırdığı sistem olarak tanımlarken,⁴²⁶ Jervis hâkim gücün güvenliğinin ve temel değerlerinin diğerleri tarafından tehdit edilmediği sistem olarak tanımlamaktadır.⁴²⁷ Yapısal realistlerin birçoğu için çift kutuplu sistem en istikrarlı uluslararası sistem olarak kabul edilirken⁴²⁸ tek kutuplu sistem en istikrarsız sistem olarak görülmektedir. Bunun iki temel sebebi vardır. İlk olarak, hâkim güç uzun vadede zayıflamasına neden olacak şekilde kendi kapasitesinin ötesinde sorumluluklar alma eğilimi gösterir (*overstretching*). İkinci olarak ise hâkim gücün dış politika yaklaşımından bağımsız olarak diğer devletler iç ya da dış dengeleme yoluyla güç dağılımını yeniden düzenleme arayışına girerler.⁴²⁹ Dolayısıyla tek kutuplu sistemin sürdürülmesi nispeten zordur. Gilpin ise tek kutuplu sistemin daha istikrarlı olduğunu iddia etmektedir. Diğer devletler hâkim güce karşı olası bir savaşta başarı elde edemeyeceği için böyle bir mücadeleye kalkışmazlar ve böylelikle hâkim güç tarafından istikrarlı bir sistem tesis edilir.⁴³⁰ Benzer şekilde Jervis tek kutuplu sistemde hâkim güç ve onun güvencesi altındaki devletler için güvenlik kaygılarının azaldığını ifade etmektedir. Ayrıca, hâkim güç diğer devletleri birtakım kurallar ve antlaşmalar üzerinde mutabakata zorlayabilir. Bu durumda diğer devletler kendi bağımsızlıklarından feragat etme karşılığında hâkim gücün güvenlik şemsiyesine dahil olmuş olurlar. Bu durum tek kutuplu sistemde kısmen de olsa hiyerarşiden söz etmeyi mümkün kılmaktadır.⁴³¹ Nitekim Art, Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla birlikte Japonya ve Batı Avrupa devletlerinin Soğuk Savaş döneminde olduğu şekilde Amerikan korumasına ihtiyaç duymayacaklarını, bu durumun da ABD'nin askeri güvence karşılığında bu ülkeler üzerinde sahip olduğu siyasi etki oluşturma gücünün aşınmasına neden olacağını iddia etmiştir.⁴³²

Waltz, diğer devletlerin hâkim gücün yağmacı şekilde hareket edebileceği kaygısıyla bu güce karşı güç dengesi oluşturma yoluna gideceklerini ifade ederken,⁴³³ Jervis, güç dengesinden ziyade tehdit dengesine daha yakın bir argüman sunarak, hegemon güce karşı diğer devletlerin yaklaşımlarının hegemon gücün kabiliyeti tarafından değil niyeti üzerinden şekillendirileceğine dikkat çekmektedir. Buna göre yeni karar alıcıların yönetime gelmesi, dış politika davranışına etki eden değerlerin değişmesi ya da sistemin yeni fırsatlar ya da tehditler sunması hegemon

⁴²⁶ Wohlforth, 1999: 9.

⁴²⁷ Jervis, 2009: 191.

⁴²⁸ Waltz, 1979: 161-193; Mearsheimer, 2001: 335.; Çok kutupluluğun daha istikrarlı olduğu argümanı için bkz. Deutsch ve Singer 1964: 390-406.

⁴²⁹ Waltz, 2000: 28.

⁴³⁰ Gilpin, 1981: 52-63.

⁴³¹ Jervis, 2009: 194.

⁴³² Art, 1991:7.

⁴³³ Waltz, 2000: 28.

gücün iş birliği ya da çatışma odaklı dış politika stratejisi takip etme kararının değişmesine neden olabilir.⁴³⁴ Layne ise hegemon gücün dış politika davranışından bağımsız olarak diğer devletlerin onu dengeleme yoluna gideceklerini iddia etmektedir.⁴³⁵ Hegemon gücü sınırlayacak bir mekanizma olmadığı için tek kutuplu sistemde hegemon devlet tıpkı ABD'nin yaptığı gibi barış, adalet ya da daha iyi bir dünya için hareket ettiğini öne sürebilir.⁴³⁶ Bu bağlamda Amerikan yönetiminin kendi değerlerini ve önceliklerini dikte eden tutum sergilemesi diğer devletlerin ABD'yi mağrur güç olarak tanımlamasını kaçınılmaz kılacaktır.⁴³⁷

Neoklasik realistler diğer birçok konuda olduğu gibi burada da yapısalcıların devleti kara kutu olarak görmesine eleştirel yaklaşmaktadırlar. Bu bağlamda Ripsman, tek kutuplu sistemin iş birliğine mi yoksa rekabete mi daha yatkın olacağını hegemon gücün yapısının ve karakterinin belirleyeceğini iddia etmektedir.⁴³⁸ İç politik sınırlamaların yoğun olduğu devlet yapısına sahip hegemon gücün yağmacı bir dış politika izlemesi daha düşük olasılıklıdır. Bu yapıdaki hegemon güç sistemdeki diğer devletler tarafından daha düşük oranda tehdit olarak algılanacak ve rekabetten ziyade iş birliğine dayalı politikaların izlenmesine neden olacaktır.⁴³⁹ Grieco ise devletlerin dost ve düşman tanımlamalarının zaman içinde değişebildiğine dikkat çekerek, hegemon gücün kuracağı ilişkilerin gelecekteki kabiliyet dağılımına nasıl etki edeceğini göz önünde bulunduracağını ifade etmektedir.⁴⁴⁰

Neoklasik realistler, libarel kurumsalcıların liberal demokrasinin hâkim olduğu devletlerin sahip oldukları bu değerler nedeniyle diğer devletler için daha az tehdit oluşturduğu tezine itiraz etmektedirler. Neoklasik realistler, devletlerin dış politikada uyumlu ya da çatışmacı davranışlar sergilemesinin demokrasi düzeyleriyle değil iç siyasi kurumların sınırlandırmalarıyla açıklanabileceğini öne sürmektedirler. Örneğin sonraki bölümde daha detaylı görüleceği üzere 11 Eylül saldırılarının ardından Amerikan dış politika yönetimi üzerinde iç dinamiklerin sınırlandırıcı etkisi azalmıştır. Bunun sonucunda ABD'nin dış politikada müzakereden uzak tek taraflı adımları artmış ve diğer devletler tarafından daha fazla tehdit olarak algılanmaya başlanmıştır. Bush yönetiminin son yıllarında ise iç dinamiklerin yürütme üzerindeki sınırlandırıcı etkisi yeniden yükselmiştir. Özellikle Bush yönetimi rekor

⁴³⁴ Jervis, 1978: 105.

⁴³⁵ Layne, 1993: 7.

⁴³⁶ Waltz, 2000: 28.

⁴³⁷ Layne, 1993: 46.

⁴³⁸ Ripsman, 2011: 220-228.

⁴³⁹ Ripsman vd., 2016: 90.

⁴⁴⁰ Grieco, 1988: 500.

bütçe açıkları ve Kongre’de artan partizanlık gibi olumsuzluklarla yüzleşmek durumunda kalmıştır.⁴⁴¹

Bir devletin süper güç konumuna erişmesi ya da süper güç konumunu kaybetmesi uluslararası sistemin yapısının yeniden tanımlanmasına yani tek kutuplu, iki kutuplu ve çok kutuplu yapıların birinden diğerine geçişe neden oluyorsa devletin göreceli gücündeki değişim sistemin yapısını değiştirmiş olmaktadır.⁴⁴² Benzer şekilde yapısal sınırlamalar uygun devletlerin süper güç konumuna yükselmesi için baskı oluştururken, bu dönüşüme en nihayetinde devletler birim düzeyinde karar vermektedirler. Yani, devletlerin birim düzeyinde aldıkları kararlar sistemde yukarıda bahsedilen şekilde değişime neden oluyorsa bu kararların yapısal etkisinden söz etmek mümkündür.⁴⁴³

Waltz, 1993 yılında kaleme aldığı ve uluslararası sistemin yapısını sorguladığı makalesinde Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından Rusya’nın askeri kabiliyetler bakımından önemli kayıp yaşamadığını ancak mevcut konumuyla süper güç olarak sınıflandırılmaktan uzak olduğunu ifade etmektedir. Nitekim böyle bir sınıflandırma salt askeri kabiliyetler üzerinden değil, nüfus, toprak, kaynak donatımı (*resource endowment*), ekonomik kabiliyetler, askeri güç, siyasi istikrar ve yeterlilik gibi faktörlerin kombinasyonu üzerinden hesaplanan göreceli güçle yapılmaktadır. Ancak, bununla beraber Waltz, Rusya’nın kendi başının çaresine bakabileceği/kendi gücüne yaslanabileceği ve henüz başka bir süper gücün ortaya çıkmaması gibi gerekçelerle yeni sistemi tek kutuplu olarak tanımlama noktasında çekimser davranmaktadır. Waltz bu görüşü dile getirirken uluslararası sistemdeki güç dağılımının değiştiğine de dikkat çekmektedir.⁴⁴⁴ Layne ise 1993 yılında yayımlanan makalesinde uluslararası sistemin iki kutupluluktan tek kutupluluğa evrildiğini ifade etmektedir. Layne tek kutupluluğu, kendisine karşı oluşturulabilecek dengeleme formasyonlarına karşı koyma kabiliyetine sahip bir devletin jeopolitik üstünlüğünün var olduğu sistem olarak tanımlamaktadır. Bu kabiliyetlere sahip tek güç ABD olduğu için de sistem tek kutuplu olarak tanımlanmaktadır. Rusya askeri gücü bakımından, Almanya ve Japonya ise ekonomik güçleri bakımından süper güç nitelikleri barındırmaktadırlar ancak bu nitelikler süper güç kategorisinde yer almaları için yeterli değildir. Özellikle Almanya ve Japonya’nın nükleer güce sahip olmamaları onları bu sınıflandırmadan uzaklaştırmaktadır.

Soğuk Savaş’ın bitmesiyle uluslararası sistemin çok kutupluluğa evrilmeye başladığı kabulünden hareket eden Waltz, Japonya, Almanya ve Çin’i yükselen güçler olarak tanımlarken

⁴⁴¹ Ripsman, vd., 2016: 151-152.

⁴⁴² Waltz, 1979: 162-170.

⁴⁴³ Layne, 1993: 9.

⁴⁴⁴ Waltz, 1993: 50-52.

bu değerlendirmesinde askeri kabiliyetlerden ziyade ekonomik kabiliyetleri ön plana çıkarmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasında ekonomik gücün önemine dikkat çeken Waltz, ekonomik kabiliyetlerin süper güç için önemli koşul olduğunu ifade etmektedir. Waltz'un ekonomi odaklı yaklaşımının temelinde iki sebebi bulunmaktadır. İlk olarak nükleer gücün caydırıcı etkisine dikkat çeken Waltz, büyük güçler arasındaki savaş olasılığının nükleer gücün yaygınlaşmasıyla azaldığını ifade etmektedir. İkinci olarak yeni süreçte güvenlik kaygısının azalması ile devletlerin ekonomi odaklı dış politika davranışları geliştireceklerini ifade etmektedir.⁴⁴⁵

Herhangi bir devletin, yeterli imkanlara sahipken süper güç pozisyonuna aday olmamasını yapısal anomali olarak gören Waltz, devletlerin er ya da geç maddi imkanlarına uygun şekilde hareket edeceğini iddia etmektedir.⁴⁴⁶ Benzer şekilde Layne de güç dağılımının oldukça dengesiz olduğu tek kutuplu sistemde, uygun devletlerin süper güç konumuna yükselme konusunda direnç göstermeleri halinde hegemon tarafından sömürüye maruz kalacaklarını ifade etmektedir.⁴⁴⁷ Bu argüman, devletlerin gücü ya da tehdidi dengelediği kabulünün geçerli olduğu yapısal realist varsayımlardan ziyade Zakaria'nın ifade ettiği, devletlerin göreceli güçlerindeki değişime paralel olarak dış politika amaçlarını ve iddialarını yeniden belirledikleri iddiasına benzemektedir. Bu bağlamda, halihazırda ABD ile sahip oldukları antlaşmalar gerekçesiyle güvence altında bulunan Almanya ve Japonya'nın artan ekonomik güçlerini daha aktif ve daha iddialı dış politika çıktılarına dönüştürmeleri beklenmektedir. Bu ülkelerin nükleer güç edinme gereklilikleri de bu çerçevede değerlendirilmektedir. Tabii bu argüman sadece artan kabiliyetlerle ilişkilendirilmemektedir. Çin'in artan gücüne dikkat çeken Waltz, Japonya'nın Çin'e karşı sadece dış dengeleme ile değil iç dengeleme yoluyla mücadele etmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Nitekim ABD tarafından sağlanan güvence aynı zamanda ABD'ye ağır maliyetler yüklemektedir. Oysa Japonya ve Almanya teknolojik ve ekonomik olarak nükleer güç elde edebilecek kabiliyetlere sahiptirler. Ancak bu ülkeler iç dinamikleri nedeniyle nükleer güç elde etme girişiminden uzak durmaktadırlar.⁴⁴⁸

Güç dengesi politikasına göre devletlerin kendi güçlerine dayandığı uluslararası sistemde dengeleme yoluna gitmeleri beklenir. Waltz devletlerin dengeleme stratejilerini konvansiyonel ve nükleer olmak üzere iki farklı uluslararası ortamda değerlendirmektedir. Konvansiyonel iki kutuplu sistemde güç genel itibarıyla iki devlette biriktiği için süper güçler

⁴⁴⁵ Waltz, 1993: 53, 63-66.

⁴⁴⁶ Waltz, 2000: 33.; Waltz, 1993: 66.

⁴⁴⁷ Layne, 1993: 12.

⁴⁴⁸ Waltz, 1993: 66-68.

kendi aralarındaki göreceli güç dağılımına göre dengeleme arayışında olurlar ki bu genellikle iç dengeleme olur. Konvansiyonel çok kutuplu sistemlerde ise güç ikiden fazla devlette yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla bu devletlerden biri göreceli güç hesabı yaparken diğerlerinin birlikte hareket etme ihtimalini de göz önünde bulundurmak durumundadır. Bunun yanı sıra konvansiyonel ortamda devletler mevcut askeri kabiliyetler üzerinden hesaplama yaparken, neoklasik realistler tarafından yapısal dönüştürücü olarak ifade edilen askeri teknolojinin gelişimini de hesaba katmak durumundadırlar. Ayrıca konvansiyonel silahların hâkim olduğu çok kutuplu sistemde devletlerin ittifak eğilimlerini ölçmek de zor olacaktır. Dolayısıyla, konvansiyonel ortamda devletlerin göreceli güçleri üzerinde yanlış hesaplamalar yapması daha muhtemeldir. Nükleer ortamda ise devletlerin ikinci vuruş imkanlarına sahip olması göreceli gücün hesaplanmasında yanlış hesaplama olasılığını azaltmaktadır. İkinci vuruş kabiliyetine sahip devletler stratejik düzeyde diğerlerinin yardımına ihtiyaç duymazlar, bu nedenle Waltz nükleer silahların ittifakların önemini azalttığını öne sürmektedir.⁴⁴⁹ Mearsheimer, 1990 yılında Avrupa özelinde yaptığı değerlendirmede devletlerin nükleer güce sahip olmalarının barışçıl bir ortam için en makul sistem olduğunu ifade etmektedir. Nükleer gücün caydırıcı etkisi, göreceli gücün ölçümünde daha net değerlendirmelere imkan vermesi, devletlerin daha ihtiyatlı hareket etmelerini sağlaması gibi pozitif yanlarına vurgu yapan Mearsheimer, nükleer güçten arındırılmış Avrupa'nın olabilecek en tehlikeli ortam olacağını iddia etmektedir.⁴⁵⁰ Art ise bu görüşün aksine nükleer silahların yaygınlaşmasının oluşturabileceği tehlikelere dikkat çekmekte, nükleer silahların sorumsuz devletlerin ya da terör örgütlerinin eline geçmesini 21. yüzyılda ABD'nin karşılaşılabileceği önemli tehditlerden biri olarak zikretmektedir.⁴⁵¹

Waltz, askeri rekabetten ziyade siyasi ve ekonomik rekabetin hâkim olacağı çok kutuplu sisteme geçiş evresi olarak ifade ettiği 1990'lı yılları aynı zamanda NATO'nun varlığının sonlanacağı süreç olarak değerlendirmiştir. NATO'nun ortaya çıkış sebebi olarak Sovyet tehdidini işaret eden Waltz, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Avrupa devletlerinin tehdit algılamalarının sonlandığını dolayısıyla Avrupa'da ABD varlığına ihtiyaç duyulmayacağını öne sürmüştür. Bu durumda ABD güdümünden kurtulan Avrupalı devletlerin manevra alanları genişleyecek, kendi kabiliyetlerini artırmak suretiyle de bu devletler Amerikan güvencesine ihtiyaç duymayacak hale geleceklerdir.⁴⁵²

Soğuk Savaş sonrası süreçte sistemin yapısına dair yukarıdaki tartışmalar yapılırken 1992 yılında kamuoyuna sızan ve Paul Wolfowitz'in mimarı olduğu Pentagon Savunma

⁴⁴⁹ Waltz, 1993: 73.

⁴⁵⁰ Mearsheimer, 1990: 31.

⁴⁵¹ Art, 1991: 11.

⁴⁵² Waltz, 1993: 75-76.

Planlama Rehberi'nde (*Pentagon Security Planning Guidance*) sistemin tek kutupluluğuna ilk resmi vurgu yapılmaktadır. Rehberde tek kutupluluğun muhafazası için, endüstriyel devletlerin çıkarlarının hesaba katılması, böylelikle mevcut ekonomik ve siyasi düzene meydan okumaların engellenmesinin; olası rakiplerin bölgesel ya da küresel rol oynama isteklerinden caydırılmalarının hedeflendiği görülmektedir. Bu bağlamda Ortadoğu, Batı Avrupa ve Doğu Asya ABD'nin savunma stratejisi için öncelikli bölgeler olarak tespit edilmekte, bu bölgeleri kontrol edebilecek düşman bir gücün ortaya çıkmasına karşı ABD'nin önleyici müdahalede bulunması öngörülmekteydi.⁴⁵³ Daha sonra hazırlanan belgelerde de benzer şekilde çok kutupluluğun getireceği istikrarsızlık tehlikesine dikkat çekilmekte, Japonya ve Almanya'nın çok taraflı güvenlik ve ekonomi düzenlemelerinden çekilmeleri temel risk olarak ifade edilmektedir.⁴⁵⁴

1990'lı yıllar temel hatlarıyla devletlerin yeni sisteme göre dış politikalarını şekillendirmeye çalıştığı bir dönem olmuştur. Sovyet tehdidinin ortadan kalkmış olması, ABD'nin sahip olduğu güvenlik avantajı ve askeri gücü Amerikan halkının kendini güvende hissetmesi için yeterli sebepler olmuştur. Ne var ki bu düşünce 11 Eylül saldırılarıyla birlikte sorgulanmaya başlanmıştır. 11 Eylül saldırılarının ardından tek kutupluluk daha hissedilir hale gelmiş, aşağıda görüleceği gibi özellikle Irak müdahalesinde ABD sahip olduğu güce dayanarak tek taraflı dış politika izleme yoluna gitmiştir. Jervis'in ifade ettiği gibi Soğuk Savaş'ın ardından 11 Eylül'e kadar olan süreçte ABD'nin küresel sorumluluklarını azaltarak geri çekilmesi olasıydı. Bush'un kampanyası ve Beyaz Saray'daki ilk 9 aylık sürenin gösterdiği üzere Bush yönetimi Clinton döneminde Amerikan dış politikasında önemli yer kaplayan ulus inşası, barışı koruma gibi misyonlardan uzaklaşarak ABD'nin sadece yaşamsal ulusal çıkarlarına yönelik tehditlere karşı askeri güç kullanma eğilimindeydi.⁴⁵⁵ 11 Eylül saldırıları sonucunda yeni tehdit tanımlamaları yapılmış, dolayısıyla yeni güvenlik stratejileri gündeme gelmiştir.

ABD'nin tek süper güç olarak uluslararası sistemde yer alması 11 Eylül saldırılarının ardından Bush yönetiminin güç kullanmasını kolaylaştıran bir etken olmuştur. Uluslararası sistemin bu yapısı aynı zamanda Bush yönetimine Amerikan ulusal çıkarlarını daha geniş çerçevede belirleme imkânı tanımıştır. Bu ise benzer şekilde tehdit değerlendirmelerinin de geniş çerçevede yapılmasını kaçınılmaz kılmıştır. Bu bağlamda Afganistan Savaşı'nda Bush yönetiminin güç kullanım gerekçeleri diğer devletler tarafından makul görüldüğü için müdahale

⁴⁵³ Wolfowitz, 2000: 309.

⁴⁵⁴ Layne, 1993: 6.

⁴⁵⁵ Jervis, 2009: 204.

meşru bir zeminde gerçekleşmiştir. Ancak Irak Savaşı için aynı şeyleri söylemek pek mümkün değildir. Bush yönetiminin Irak müdahalesi için öne sürdüğü argümanlar uluslararası toplumu ve rakip devletlerin yanı sıra müttefik devletleri ikna etmede yetersiz kalmıştır. Buradan yola çıkarak Bush yönetiminin Irak'a karşı güç kullanımı kararı almasında, dolayısıyla Amerikan ulusal güvenlik çıkarlarını algılamasında lider imajı ve stratejik kültür temelli değişkenlerin etkili olduğu sonucuna varmak mümkündür. Bunların neler olduğu ve ne şekilde etkili olduklarına çalışmanın ara değişkenler başlığında yer verilmektedir. Ayrıca Bush yönetiminin diğer devletlere ve uluslararası kurumlara rağmen Irak'a karşı güç kullanımı kararı almasının ABD'nin sahip olduğu güce diğer devletler tarafından şüpheyle yaklaşılmasına neden olduğunu ifade etmek doğru olacaktır.

Soğuk Savaş'ın ardından 1990'lı yıllar boyunca sistemin yapısına dair yapılan tartışmalarda, Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin gücün tüm bileşenleri bakımından ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğu görüşü genel olarak kabul görmüştür. Görüş farklılıkları ise yukarıda özetlendiği gibi özellikle tek kutupluluğun doğası ve sürdürülebilirliği üzerine olmuştur. Bu farklı görüşler çerçevesinde ABD'nin Soğuk Savaş sonrası süreçte takip etmesi gereken grand stratejiye dair farklı öneriler ortaya atılmıştır. Amerikan dış politikasının genel hatlarını tespit etmek amacıyla sonraki sayfalarda grand strateji tartışmalarına yer verilecektir.

1990'lı yılların başında uluslararası sistemin yapısına dair yapılan tartışmaların ortak noktası Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla uluslararası sistemde değişimlerin olduğu varsayımını temel almaları olmuştur. Bu değişimlerin neler olduğuna dair farklı görüşler olsa da genel itibarıyla ABD'nin sistemdeki tek süper güç olarak yer aldığı görüşü kabul görmüştür. Sonraki süreçte ise bu yeni sistemde Amerikan çıkarlarının ve dış politika amaçlarının neler olduğu; bu çıkarların korunması ve bu amaçlara ulaşılması için Amerikan yönetiminin nasıl bir dış politika ve güvenlik politikası izlemesi gerektiğine dair farklı grand stratejiler ortaya konmuştur.

Mearsheimer grand stratejiyi devlete yönelik tehditlerle mücadele amacıyla yürütülen askeri politikalar şeklinde tanımlarken⁴⁵⁶ Posen bu politikalara ekonomik ve siyasi önlemleri de ekleyerek daha geniş bir tanımlama getirmektedir.⁴⁵⁷ Art ise bu iki yazardan farklı olarak devlete yönelik tehditlerden ziyade genel olarak devletin amaçlarını grand stratejinin hareket noktası olarak belirlemekte ve bu amaçlara ulaşabilmek için uygulanan askeri politikaları grand strateji olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda Art, devletin amaçlarına ulaşmakta Posen'in

⁴⁵⁶ Mearsheimer, 1988: 17.

⁴⁵⁷ Posen, 1984: 13.

dikkat çektiği siyasi ve ekonomik önlemlerin dış politika başlığı altında ele alınmasının daha uygun olacağını ifade etmektedir.⁴⁵⁸

Layne, 1660-1714 ve 1860-1914 dönemlerini incelediği makalesinde tek kutupluluğun çok kutupluluğa geçişe neden olacak sistemik tepkilere neden olduğuna dikkat çekmektedir. Buna göre hegemon güç muhtemel süper güç adaylarına karşı önleyici girişimlerde bulunabilir ancak bu sürdürülebilir değildir. Hegemon gücün iş birliği içinde hareket etmesi halinde ise diğer devletlerin ekonomik ve askeri bağlamda beleşçilik (*free riding*) yapması söz konusu olmaktadır. Bu durum hegemon gücün göreceli gücünde zaman içinde aşınmaya neden olmaktadır. Nitekim hegemon güç sistemdeki hâkim konumunu sürdürmek için askeri harcamalarını yüksek tutarken, beleşçilik yapan devletler savunmaya daha düşük bütçeler ayırmakta ve göreceli ekonomik güç dengesinin hegemon aleyhine bozulmasına neden olacak ekonomik girişimlere yönelmektedirler. En nihayetinde farklılaşan büyüme oranları yeni süper güçlerin ortaya çıkmasını kaçınılmaz kılmaktadır.⁴⁵⁹ Dolayısıyla tek kutupluluk sürdürülemezdir. Bu nedenle ABD'nin uygulayacağı grand strateji şu iki jeopolitik sınıma odaklanmalıdır: 1- Çok kutupluluğa geçiş sürecinin yönetilmesi. 2- Kaçınılmaz olan çok kutuplu sistemde Amerikan çıkarlarının korunması.⁴⁶⁰

Brooks, Ikenberry ve Wohlforth, ABD'nin müttefiklerine sunduğu güvenlik taahhütlerinin yarattığı sonucun ABD'nin göreceli gücünde düşüşe neden olacağı varsayımına itiraz etmektedirler. Buna göre bu taahhütlerin müttefikler tarafından beleşçiliğe yol açıyor olmasını ABD'nin aleyhine bir durum olarak değerlendirmek hatalıdır. Nitekim, kendi güvenlikleri için Amerikan gücüne yaslanan müttefikler stratejik askeri atılımlara ihtiyaç duymayacaklar ve ABD'yi dengeleme arayışına girişmeyeceklerdir. Ayrıca, ABD sunduğu güvenlik taahhüdü karşılığında müttefikler üzerinde siyasi nüfuz imkânı elde etmektedir ki bu ABD'nin hâkim konumunu sürdürebilmesi açısından önemlidir.⁴⁶¹ Wohlforth ayrıca tek kutupluluğun doğasının ve sürdürülebilirliğinin önemli oranda coğrafya tarafından belirlendiğini ifade etmektedir. Buna göre ABD üstünlüğüne olası meydan okumaların Avrasya kaynaklı olması muhtemeldir. Böyle bir durumda ABD'nin coğrafi konumunun sunduğu avantajlar, bu meydan okumanın öncelikle bölge ülkeleri tarafından dengelenmesini, dolayısıyla ABD'nin doğrudan müdahil olmamasını sağlayacaktır.⁴⁶² Wohlforth'un bu görüşü ilerleyen sayfalarda görüleceği üzere Layne tarafından da dile getirilmektedir. Layne ve

⁴⁵⁸ Art, 1991: 6-7.

⁴⁵⁹ Layne, 1993: 32-34.

⁴⁶⁰ Layne, 1993: 8.

⁴⁶¹ Brooks vd., 2012: 28.

⁴⁶² Wohlforth, 1999: 28

Wohlforth bu stratejinin tek kutupluluğu ne kadar sürdürülebilir kılacağı hususunda ayrılmaktadırlar.

Layne, 1993 itibariyle Almanya ve Japonya'nın süper güç konumuna ulaşmasını caydırma rolü bulunan denizaşırı Amerikan varlığının zaman içerisinde azalacağını iddia etmiştir. Bunun sebepleri ise bu politikanın ABD'yi gerekli olmayan çatışmalara çekme ihtimalinin olması ve bu politikanın fayda maliyet oranının düşük olması olarak ifade edilmektedir. Bu nedenle hakimiyet stratejisi sürdürülebilir değildir.⁴⁶³ ABD'nin yapması gereken "stratejik bağımsızlık" temelli dış politika stratejisi izlemektir. Bu bağlamda ABD, yeni süper güçlerin ortaya çıkmasını engellemekten ziyade küresel ve bölgesel ölçekte güç dengesinin muhafaza edilmesini sağlamalıdır. Bunun için de Üçüncü Dünya olaylarına kayıtsız kalmalı ancak askeri olarak Avrupa'da ve Kuzeydoğu Asya'da varlığını sürdürmelidir. Ancak, bu askeri gücün kullanımı sadece bölge ülkelerinin Avrasya'da güç dengesini korumada başarısız kalması halinde gündeme gelmelidir.⁴⁶⁴ Avrasya'da güç dengesinin korunmasının yanı sıra Basra Körfezi'nin Amerikan çıkarları için önemine dikkat çekilen seçici müdahale (*selective engagement*) stratejisinde bu üç bölgede güç dengesinin bölge ülkeleri tarafından sağlanması öngörülmektedir. Güç dengesinin sağlanmasının bölge ülkelerince mümkün olmaması ve Amerikan çıkarlarının tehdit edilmesi halinde ise halihazırda bu bölgelerde askeri varlık gösteren ABD müdahil olmalıdır. Benzer şekilde bu üç bölgenin önemine dikkat çekilen dışarıdan dengeleme (*offshore balancing*) stratejisinde ise farklı olarak ABD'nin bu bölgelerde askeri olarak varlık göstermesinin gerekli olmadığı, bölge ülkelerinin güç dengesini korumada yetersiz kalması halinde ABD'nin müdahil olması gerektiği ifade edilmektedir. Bu iki müdahaleci yaklaşımın aksine, Soğuk Savaş'ın ardından batı yarımküre ötesinde ABD için yaşamsal önemde çıkarların bulunmadığı fikrini savunan izolasyonistler, ABD'nin sahip olduğu coğrafyanın sağladığı avantaj ve nükleer silahların sağladığı caydırıcılık ile kendi kıtasında oldukça güvende olduğunu iddia etmektedirler. Ancak 1945 itibariyle uluslararası sistemin merkezinde yer alan ABD için izolasyonizm stratejisinin uygulanabilirliği pek mümkün görülmemiştir.⁴⁶⁵ Nitekim aşağıda görüleceği gibi 11 Eylül saldırısıyla izolasyonistlerin iddia ettiği gibi ABD'nin kendi kıtasına çekilerek güvende kalabileceği fikri ciddi şekilde sorgulanmıştır.

Mearsheimer, ABD'nin Soğuk Savaş sonrasında dış politikada yaşadığı sıkıntıların sebebi olarak ABD'nin kusurlu bir grand strateji takip etmesini öne sürmektedir. Clinton

⁴⁶³ Layne, 1993: 46

⁴⁶⁴ Layne, 1993: 48.

⁴⁶⁵ Mearsheimer, 2011: 18.

yönetimi ile ABD, sistemdeki en güçlü devlet olarak varlığını sürdürmeyi ve demokrasiyi yaymak suretiyle uluslararası sistemi kendi değerleri doğrultusunda dizayn etmeyi hedeflemiştir. Mearsheimer'ın küresel hegemonya olarak ifade ettiği bu grand stratejide belirtilen hedeflere ulaşma noktasında da farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda yeni muhafazakârlar ABD'nin sahip olduğu askeri güçle demokratik olmayan yönetimleri dönüştürmesinin kolay olduğunu, bunun için ittifaklara ve uluslararası kurumlara ihtiyaç duymayan tek taraflı politikaları savunmaktadırlar. Liberal emperyalistler askeri güçle demokratik olmayan bir yönetimin sonlandırılması hususunda benzer görüşleri savunmuşlar, ancak demokrasinin tesis edilmesi için müttefiklerle ve uluslararası kurumlarla iş birliği içerisinde hareket edilmesi gerektiğini savunan çok taraflı politikalardan yana olmuşlardır.⁴⁶⁶

Brands ise 2. Dünya Savaşı itibariyle liberal ekonominin ve demokrasinin hâkim olmasını; Avrupa'da, Ortadoğu'da ve Doğu Asya'da Amerikan çıkarlarını tehdit edecek şekilde bir gücün yükselmemesini, dolayısıyla ABD lehine olan güç dengesinin muhafaza edilmesini amaçlayan Amerikan grand stratejisinin bütünlük arz ederek devam ettiğini iddia etmektedir. Dolayısıyla Soğuk Savaş'ın bitmesi Amerikan grand stratejisinde köklü bir değişikliğe neden olmamış, sadece mevcut stratejinin tek kutuplu sisteme göre yeniden şekillendirilmesini sağlamıştır.⁴⁶⁷ Tek kutuplu yeni sistemde Amerikan üstünlüğünün sürdürülmesi, liberal düzenin tesis edilmesi gibi amaçlar doğrultusunda ABD yeni sorumluluklar almıştır. Bu bağlamda Amerikan yönetimleri bir yandan uluslararası düzenlemelere öncülük ederken, bir yandan da ulus inşasına ve Amerikan değerlerinin yayılmasına dayalı insani müdahaleler gerçekleştirmiştir. Clinton dönemi Amerikan dış politikasında önemli yer tutan insani müdahale ve ulus inşası yaklaşımı Bush dönemiyle birlikte özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra geride kalmıştır. 11 Eylül saldırılarının bu stratejik dönüşümün ateşleyicisi olduğunu belirtmekte fayda vardır. Nitekim Bush ve dış politikadan sorumlu isimler ilerleyen sayfalarda görüleceği gibi 11 Eylül saldırılarından önce de Clinton dönemi Amerikan dış politikasını eleştirmişler, Amerikan üstünlüğüne dayalı grand strateji yönündeki görüşlerini dile getirmişlerdir.

Soğuk Savaş'ın bitiminden Bush Doktrini'nin ilanına kadar olan süreçte ABD uluslararası sistemde tek süper güç olarak yer almasına rağmen bu süreç genel itibariyle liberal değerlerin rızaya dayalı yaygınlaştırılmasının tercih edildiği bir süreç olmuştur. Dolayısıyla tek kutuplu ancak çok taraflılığın esas alındığı bu dönem, Soğuk Savaşın bitimi ile 11 Eylül

⁴⁶⁶ Mearsheimer, 2011: 19.

⁴⁶⁷ Brands, 2018: 135.

saldırıları arasında sistemsal dönüşümün geçiş süreci niteliği göstermektedir.⁴⁶⁸ Bu geçiş dönemini sonlandırılan 11 Eylül saldırıları ve akabinde ilan edilen Bush Doktrini ile çok taraflı dış politika anlayışı yerini tek taraflılığa bırakmakta, liberal değerlerinin hâkim kılınması için zor kullanımı rızanın önüne geçmekteydi. Dolayısıyla, Amerikan grand stratejisinde yeni bir sayfanın açıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim Bush yönetiminin 11 Eylül saldırıları sonrasında terörü başarısız devletlerle ilişkilendirerek, bu devletlerin baskıyla ya da doğrudan müdahale ile demokratik devletlere dönüştürülmesi gerektiği kabulünden hareket ettiği görülmektedir.⁴⁶⁹

ABD'nin küresel hegemonya stratejisi üç temel varsayıma dayanmaktadır. Birincisi, çok kutuplu sistem istikrarsızdır. Bu nedenle, Amerikan gücüne rekabet edebilecek güçlerin ve Amerikan çıkarlarını tehdit etme potansiyeli taşıyan bölgesel güçlerin ortaya çıkması engellenmelidir. İkincisi, Batı Avrupa, Doğu Asya ve Ortadoğu güvenlik ve ekonomik gerekçeler nedeniyle ABD'nin en fazla önem vermesi gereken bölgelerdir. ABD bu bölgelerde baskın konumunu sürdürmelidir. Üçüncü ise demokrasinin yaygınlaştırılması üzerinedir. Demokratik devletler kendi aralarında savaşa daha az başvurdukları için daha fazla ülkenin demokratik hale gelmesi bu ülkeler arasındaki çatışma riskini azaltacaktır. Devletlerin tehdit algılamalarının düşük olduğu böyle bir senaryoda devletler silahlanma yarışı gibi statükoyu tehdit eden eylemlere başvurmayacaklardır. Dolayısıyla demokrasinin yaygınlaştırılması ideal bir yaklaşımdan ziyade doğrudan ABD'nin güvenliğini ilgilendiren realist bir yaklaşımın gerekliliği olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁷⁰

Layne, küresel hegemonya arayışının ABD'ye daha fazla güvenlik getirmediği gibi bu stratejinin diğer devletlerin Amerikan gücünü dengeleme arayışına girmelerine, kamuoyundaki Amerikan aleyhtarlığının yükselmesine ve ABD'ye yönelik terör eylemlerinin artmasına neden olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle ABD küresel hegemonya stratejisinden vazgeçerek dışarıdan dengeleme yoluna gitmelidir.⁴⁷¹ ABD'nin müttefiklerine güvenlik taahhüdü sunarak mevcut tek kutuplu sistemi sürdürme gayreti oldukça riskli ve maliyetlidir. Bunun yerine ABD, diğer devletlerin maliyet/risk muhasebesi yaparak güç dengesi oluşturmalarına ve bunu muhafaza etmelerine müsaade etmelidir. Daha önce de değinildiği gibi ABD'nin güvenlik taahhütlerine dayalı yaklaşımı zamanla görece gücünde düşüşü kaçınılmaz kılmaktadır. Bunun yanı sıra Irak Savaşı'nda görüldüğü gibi diğer ülkeler diplomasi ya da uluslararası kurumlar

⁴⁶⁸ "Remarks by National Security Advisor Condoleezza Rice on Terrorism and Foreign Policy", Beyaz Saray, 29.04.2002.

⁴⁶⁹ Posen, 2007: 564.

⁴⁷⁰ Layne, 2009: 6-7.

⁴⁷¹ Layne, 2009: 7-8.

vasıtasıyla ABD'nin eylemlerini kısıtlama yoluna gidebilirler. Yumuşak dengeleme olarak adlandırılan bu strateji, ABD'nin mevcut grand stratejisini eleştirenler tarafından tek taraflı dış politika stratejisinin kaçınılmaz sonucu olarak görülürken, mevcut stratejiyi savunanlar bu eylemleri olağan diplomatik girişimlerden ayırmanın zorluğuna dikkat çekerek bu adımların dengeleme yaklaşımı olarak değerlendirilmesine itiraz etmektedirler.⁴⁷²

Yumuşak dengelemenin yanı sıra, ABD'nin tek taraflı eylemlerinden kaygı duyan ve konvansiyonel olarak Amerikan gücüne karşı koyma imkanına sahip olmayan devletler kitle imha silahları edinerek güvenliklerini sağlama yoluna gidebilecekleri gibi terör örgütlerini kullanarak Amerikan gücünü dengeleme yoluna da gidebilirler.⁴⁷³ Bu duruma 2005 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde dikkat çekilmiş, geleneksel bağlamda Amerikan gücüne karşı koyamayan potansiyel rakiplerin asimetrik yöntemlere başvurabileceği ifade edilmiştir.⁴⁷⁴ Ayrıca, terör örgütleri gibi devlet dışı aktörlerin ihtiva ettiği güvenlik tehdidi de izlenen stratejiye göre değişkenlik gösterebilmektedir. 11 Eylül saldırılarında görüldüğü üzere ABD'nin Ortadoğu'da izlediği politikaya duyulan öfke teröristlerin saldırılarında önemli motivasyon kaynağı olmuştur.⁴⁷⁵ Bu nedenle dışarıdan dengeleme stratejisini savunanlar ABD'nin bölgedeki askeri varlığını azaltmasının onu daha az güvende bırakmayacağını iddia etmektedirler.⁴⁷⁶ Diğer bir ifadeyle, ABD'nin bölgedeki siyasi ve askeri varlığını azaltması ABD'ye yönelik terör saldırısı olasılığını da azaltacaktır.⁴⁷⁷

Netice itibarıyla, ABD'nin 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana temel çıkarlarını korumak adına üç doğrultuda hareket ettiği görülmektedir. İlk olarak ABD ulusal güvenliğine yönelik tehditleri azaltmak ya da bertaraf etmek adına dış çevresini yönetme, şekillendirme girişiminde bulunmaktadır. İkincisi, Amerikan toplumunun refah düzeyini artırmak için liberal ekonomik düzenin yaygınlaştırılması adına çaba sarf etmektedir. Üçüncüsü ise devletlerarası iş birliğini geliştirebilmek, muhafaza edebilmek amacıyla küresel kurumsal düzeni tesis etmeyi amaçlamaktadır. Bu üç temel amaç doğrultusunda ABD'nin Avrupa'daki, Doğu Asya'daki ve Ortadoğu'daki müttefiklerine sunduğu güvenlik taahhütleri Amerikan grand stratejisi tartışmalarının odak noktasını oluşturmaktadır.⁴⁷⁸ Bunun temel nedeni de bu güvenlik taahhütleri doğrultusunda ABD'nin üstlendiği maliyetin ve aldığı riskin ABD'yi daha güvenli, daha müreffeh hale getirip getirmediği hususundaki görüş farklılıklarında yatmaktadır. Örneğin

⁴⁷² Brooks vd., 2007: 22-24.

⁴⁷³ Layne, 2009: 9.; Walt, 2005: 113-114.

⁴⁷⁴ NSS, 2006.

⁴⁷⁵ Layne, 2009: 21.

⁴⁷⁶ Layne, 2009: 15.

⁴⁷⁷ Layne, 2009: 24.

⁴⁷⁸ Brooks vd., 2012: 11-12.

Layne, ABD'nin yıldan yıla artan bütçe açığının yüksek askeri harcamaları gerekli kılan bu taahhütleri sürdürmesini zorlaştıracığını savunurken⁴⁷⁹ Brooks, Ikenberry ve Wohlforth derin angajman (*deep engagement*) olarak ifade ettikleri ABD'nin mevcut stratejisinin maliyetinin abartıldığını, ayrıca alternatif stratejilerin maliyetleri konusunda netlik olmadığı için bu stratejiyi daha maliyetli olarak ifade etmenin doğru olmadığını savunmaktadırlar.⁴⁸⁰

2.3.2. İç Dinamikler

Neoklasik realistler devletlerin dış politika davranışlarının anlaşılmasında uluslararası sistemin belirleyici rolünü kabul ederler, ancak uluslararası sistemik öncüllerin dış politika çıktısını oluşturması ara değişkenler süzgecinden geçtikten sonra mümkün olmaktadır. Dolayısıyla bu etki ilk bölümde detaylı şekilde görüldüğü üzere yapısal realizmde olduğu gibi doğrusal değildir. Bağımsız değişken yani dış politika çıktısı, algılama, karar alma ve politika uygulama olmak üzere üç ara düzey sürecin sonunda ortaya çıkmaktadır. Lider imajı, stratejik kültür, devlet-toplum ilişkisi ve iç kurumlar şeklinde ifade edilen ara değişkenlerin dış politika çıktısına etkisi de bu ara düzey süreçler üzerinden gerçekleşmektedir. Sistemik uyarıların algılanmasında lider imajı ve stratejik kültür belirleyici rol oynarken; karar alma sürecinde ve politika uygulanmasında stratejik kültür, devlet-toplum ilişkisi ve iç kurumlar belirleyici rol oynamaktadır.

Neoklasik realistler, yöneticilerin ulusal çıkar doğrultusunda hareket etmek isteseler bile iç dinamikler tarafından hareket alanlarının sınırlandırılabilceğini ifade ederler. Bu nedenle dış politika çıktısının doğru şekilde analiz edilebilmesi için bu iç dinamiklerin ve yöneticiler üzerindeki etki mekanizmalarının doğru anlaşılması gerekmektedir.⁴⁸¹ Amerikan siyasal sisteminde özellikle dış politikada güç kullanımı hususunda hem kültürel hem kurumsal sınırlandırmalar mevcuttur. Gücün Kongre ve başkan arasında paylaşılması, liberal siyasi kültürün hâkim olması, sivil toplumun örgütlü ve güçlü olması, çeşitli çıkar gruplarının siyasal süreçte etkili olması Amerikan karar alıcılarını karar alma sürecinde sınırlandıran iç dinamikler olarak ifade edilmektedir. Bu sınırlamalara karşın Başkan da kamuoyunu ve Kongre'yi etkileme imkanına sahiptir. Bu nedenle Dueck, Amerikan başkanının iç dinamikler karşısında yarı sınırlı bir konuma sahip olduğunu ifade etmektedir.⁴⁸² Ara değişkenler başlığı altında bu değişkenlere yer verilerek Bush dönemi Amerikan dış politikasında hangilerinin ön plana

⁴⁷⁹ Layne, 2011: 153.

⁴⁸⁰ Brooks vd., 2012: 15-20.

⁴⁸¹ Dueck, 2009: 142.

⁴⁸² Dueck, 2009: 147-148.

çıkacağı ve bunların genel olarak Amerikan dış politikasını, özel olarak ise ABD'nin Türkiye'ye yönelik dış politikasını ne şekilde açıklanacaktır.

2.3.2.1. Lider İmajı

Lider imajı dış politika karar alma sürecine doğrudan katılım sağlayan üst düzey aktörlerin inanç ve düşünce sistemini ifade etmektedir. Amerikan siyasal sisteminde dış politika karar alma sürecinde başkan, başkan yardımcısı, dışişleri bakanı, savunma bakanı ve ulusal güvenlik danışmanı ön plana çıkmaktadır. Süreçte yer alan aktörler dönemsel olarak farklılaşabilmekle birlikte bu aktörlerin süreç üzerindeki etkisi de dönemsel olarak değişebilmektedir. Lider imajı dış politika çıktısına giden sürecin ilk aşaması olan algılama sürecinde doğrudan etkili olmaktadır. Sistemik uyarıların ve diğer devletlerin davranışlarının nasıl değerlendirileceği aktörlerin bunları nasıl algıladıklarına göre şekillenmektedir.

Morgenthau dış politikada güç ve ahlak temelinde davranış sergileyen üç tür Amerikan devlet adamının varlığından bahsetmektedir. Bunlardan ilki güç temelinde düşünür ve bu şekilde hareket eder. Realist olarak sınıflandırılan bu karakter, Alexander Hamilton tarafından temsil edilmektedir. İkincisi düşüncelerini ahlaki ilkeler temelinde oluşturur ancak güç temelinde hareket eder. İdeolojik (*ideological*) olarak sınıflandırılan bu karakter Thomas Jefferson ve John Quincy Adams tarafından temsil edilmektedir. Üçüncüsü ise ahlaki ilkeler temelinde düşünür ve bu doğrultuda hareket eder. Ahlakçı (*moralist*) olarak sınıflandırılan bu karakter de Woodrow Wilson tarafından temsil edilmektedir.⁴⁸³ Tek kutuplu sistemde sistemsel sınırlamalar zayıf olduğu için dış politikanın oluşturulmasında karar alıcılar diğer yapılara göre daha etkin olabilmektedir.⁴⁸⁴ Buna 11 Eylül saldırıları gibi beklenmedik bir gelişmenin yarattığı belirsizlik ve zamansal sınırlama da eklenince bu dönemde karar alıcıların sistemik uyarıları nasıl algıladıkları, izlenen dış politikada önemli belirleyicilerden biri olmuştur. Bu bağlamda bu süreçteki en etkili isim olan Başkan Bush'un sistemik uyarıları algılama sürecinde kendi hayatında yaşadığı kişisel dönüşümün önemli olduğu varsayılmaktadır. Nitekim bu kişisel dönüşümün Bush'ta, uluslararası dönüşümün de mümkün olduğu inancının oluşmasına neden olabileceği ifade edilmektedir.⁴⁸⁵ Bu bağlamda Bush'u ideolojik hareket eden idealist bir lider olarak tanımlamak mümkündür.

Clinton dönemi Siyasi İlişkilerden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Thomas R. Pickering'e yöneltilen Amerikan dış politikasının oluşturulmasında en etkili oyuncuların kimler

⁴⁸³ Morgenthau, 1950: 840.

⁴⁸⁴ Jervis, 2009: 204.

⁴⁸⁵ Jervis, 2009: 206.

olduğu sorusuna Pickering, başkan, dışişleri bakanı, ulusal güvenlik danışmanı, genelkurmay başkanı ve CIA başkanı şeklinde yanıt vermiştir. Bu görevliler aynı zamanda Ulusal Güvenlik Konseyi'nin çekirdek yapısını oluşturmaktadırlar.⁴⁸⁶ Ulusal Güvenlik Konseyi'nin yapısı, yönetimden yönetime farklılaşsa da bu konumlardaki isimler genellikle dış politikanın oluşturulmasında en etkili isimler olarak varlık göstermektedir. George W. Bush dış politika konusunda ilgili ve bilgili bir isim değildi. Ancak Ulusal Güvenlik Konseyi ekibi önceki yönetimlerde yer almış tecrübeli isimlerden oluşmaktaydı. Bu nedenle Bush döneminde Bush'un kendi imajının yanı sıra, dış politika konusuna göre farklı isimlerin de ön plana çıktığı göz önünde bulundurularak bu başlık altında bu isimlere yer verilecektir. Her bir karar alıcıyı detaylı şekilde ele almak bu çalışmanın kapsamını aştığı için genel olarak Amerikan dış politikasında öne çıkan isimlere ve özel olarak Türkiye ile olan ilişkilerde öne çıkan isimlere sistemik uyarıları nasıl algıladıkları bağlamında yer verilecektir.

Jervis'e göre, Alkolik ve amaçsız yaşantısını terk ederek muhafazakâr bir Hristiyan haline gelen Bush, 11 Eylül saldırılarının ardından dünyayı da iyi ve kötü şeklinde algılama eğilimi göstermiş, kendi hayatındaki dönüşümden yola çıkarak insanları, toplumları, dünya politikasını iyilik yönünde dönüştürmenin mümkün olduğuna inanmıştır.⁴⁸⁷ Bush'un deyimiyile tarih, ABD'ye özgürlüğü savunması için eşsiz bir fırsat vermişti ve Bush bu fırsatı kullanacaktı.⁴⁸⁸ Bush'un dış politika deneyiminin olmamasının yanı sıra dış politika ve ulusal güvenlik ekibinin oldukça deneyimli ve etkin isimlerden oluşması, karar alma sürecinde birden fazla aktörün etkili olduğu izlenimi vermektedir. Neoklasik realist yazarların belirttiği üzere karar alma sürecinin aktör üzerinden analizinde hangi aktörlerin bu sürece dahil olduğu, aynı devlet için bile olsa dönemsel olarak farklılık gösterebilmektedir. Bu aktörlerin tespiti için ise iki yöntem önerilmektedir. İlk olarak etkisi olduğu düşünülen aktör üzerinden gidilerek sonuca ulaşılabilir. İkinci olarak dönemin dış politikasına dair literatür okuması yapılarak ön plana çıkan isimler tespit edilebilir. Bu başlık altında Bush dönemi dış politikasına dair yapılan okumalar sonucunda genel Amerikan dış politikası ve Türk-Amerikan ilişkileri bağlamında karar alma sürecinde ön plana çıkan isimlere ve bunların sistemik uyarıları algılayış biçimlerine yer verilecektir.

Seçim kampanyalarının yürütüldüğü süreçte George W. Bush dış politika deneyimi olmaması gerekçesiyle eleştirilere maruz kalmıştır. Bush'un bir TV mülakatında kendisine yöneltilen birkaç ülkenin liderinin isminin sorulduğu sorulara doğru yanıt verememesi, Bush'un

⁴⁸⁶ Pickering, 2000: 5.

⁴⁸⁷ Jervis, 2006: 15.

⁴⁸⁸ "President Bush, Prime Minister Koizumi Hold Press Conference", Beyaz Saray, 18.02.2002.

dış politika hakkındaki bilgisizliğinin sembolü olmuştur. Rakibi Al Gore, Bush'un dış politika konusunda temel bilgilerden bile yoksun olmasının birkaç ülkenin liderinin ismini bilmemesinden daha vahim bir durum olduğunu dile getirerek bu alanda Bush üzerinde üstünlük kurma gayreti göstermiştir.⁴⁸⁹ Bush ise bu eleştirilere Amerikan tarihindeki en iyi dış politika ekiplerinden birine sahip olduğunu belirterek yanıt vermiştir.⁴⁹⁰

Seçim süreci tamamlanıp sıra yönetimi oluşturmaya geldiğinde dış politika ve güvenlik alanlarında yer alacak isimler merak konusuydu. Cumhuriyetçiler son 32 yılın 20'sinde yönetimde oldukları için Bush'un görev verebileceği yetenekli ve geniş bir kadro mevcuttu. Ancak kimin hangi göreve getirileceğine Bush karar verecekti. Dışişleri Bakanlığı için Bush'un seçim kampanyası yürüttüğü süreçte Colin Powell ismi öne çıkmıştı. Bu durum seçimlerden sonra da değişmedi ve 16 Aralık 2000'de Bush kabinesinin ilk üyesi olarak Dışişleri Bakanlığına Colin Powell'ın getirileceği açıklandı. Savunma Bakanlığı için ise yeni muhafazakâr ekipten Paul Wolfowitz ve Richard Armitage isimleri ön plana çıkmıştı. Ancak, Wolfowitz tüm deneyimlerine ve yeteneğine rağmen idareci olarak uygun kişi olmadığı, Armitage ise yeterince bilinen biri olmadığı, dolayısıyla Senato'dan onay almada zorluk yaşayacağı gibi gerekçelerle geri planda kaldılar. Bush'un Savunma Bakanlığı'na siyasi bir isim atayıp Armitage'ı bakan yardımcılığına getirme fikri de daha önce ulusal güvenlik danışmanlığı ve genelkurmay başkanlığı yapan Powell'ın Pentagon üzerinde etki oluşturabileceği, dolayısıyla Powell'ı dengeleyebilecek bir ismin getirilmesi gerektiği gerekçesiyle uygulanamamıştır.⁴⁹¹ Nihayetinde 28 Aralık'ta George H. W. Bush'un da önerisiyle, Bush tarafından CIA Başkanlığı için düşünülen Donald Rumsfeld'in Bush tarafından Savunma Bakanlığı'na getirileceği, CIA Başkanlığı için ise George Tenet ismi duyuruldu.⁴⁹²

17 Aralık 2000'de beklenildiği üzere Condoleezza Rice Ulusal Güvenlik Danışmanlığı'na getirilirken Wolfowitz Savunma Bakanı Yardımcılığı'na, Armitage ise Dışişleri Bakanı Yardımcılığı'na getirildi. Armitage da Powell gibi kariyerinin büyük kısmını Pentagon'da geçirmişti. Böylelikle Bush'un dış politika ekibi ağırlıklı olarak savunma bakanlığında kariyer yapmış isimler tarafından şekillenmiş oldu.⁴⁹³ Seçim sürecinde kendilerini

⁴⁸⁹ Neal, 1999.

⁴⁹⁰ Bruni, 2000.

⁴⁹¹ Mann, 2004: 294-301.

⁴⁹² Mann, 2004: 314-317.

⁴⁹³ Mann, 2004: 297.

“Şahinler” (*Vulcans*)⁴⁹⁴ olarak adlandıran bu ekibin üyeleri bir şekilde birlikte görev yapmışlardır. Donald Rumsfeld ve Başkan Yardımcısı Richard B. Cheney, Nixon yönetiminde birlikte çalışmışlar ve birbirlerini o dönemden beri yakından tanımaktaydılar. Colin Powell ise George H. W. Bush döneminde savunma bakanlığı yapan Cheney tarafından genelkurmay başkanlığına getirilmiş ve üç yıl birlikte çalışmışlardı. Armitage ve Powell, Reagan yönetiminde Pentagon’da birlikte çalışmışlardı. Aynı şekilde bu dönemde Wolfowitz ve Armitage ABD’nin Asya ilişkilerinden sorumlu isimler olarak birlikte görev yapmışlardı. Wolfowitz aynı zamanda Pentagon’da Cheney’nin yardımcısı (*aide*) olarak da görevde bulunmuştu.⁴⁹⁵

Başkanlık kampanyası yürütmek için bağış toplama, tanınırlık gibi konularda kendini yeterli görmeyen Cheney için Bush yönetiminde başkan yardımcısı olarak yer almak kendi görüşünü yönetime yansıtabilmek için uygun fırsattı. Daha önce savunma bakanlığı ve Temsilciler Meclisi İstihbarat Komitesi üyeliği yapan Cheney, sahip olduğu bağlantılarla kendi ekibini oluşturarak karar alma süreci üzerinde etkin rol oynamıştır. Kendinden daha deneyimli Cheney, Powell ve Rumsfeld gibi isimler tarafından gölgede bırakılsa da Ulusal Güvenlik Danışmanı Rice üst düzey görevliler arasında Bush’a en yakın isim olmuştur. Rice, özellikle Savunma Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı’nın bir konu hakkında farklı görüş bildirdikleri zaman ya da Cheney ile bu birimler arasında görüş farklılığı olduğu zaman Bush’un karar almasında doğrudan etkili olmuştur.⁴⁹⁶ Rice, Ulusal Güvenlik Danışmanı olduğu dönemde Bush’a doğrudan fikirlerini iletmekten ziyade dış politika ekibi içerisinde arabulucu rolü oynamıştır.⁴⁹⁷ Amerikan gücünün Çin ve Rusya gibi güçlü devletlere odaklanması gerektiğini savunan Rice, Clinton dönemine gönderme yaparak ulus inşası gibi çabalara saplanıp kalınmaması gerektiğinin altını çizmiştir. Bu bakımdan özellikle Irak Savaşı konusunda oldukça ısrarcı tutum sergileyen Wolfowitz’dan ayrılmaktadır.⁴⁹⁸

Bush’un dış politika ekibi Clinton yönetimini Amerikan gücünün gerilemesine neden olduğu için eleştirmekte, Amerikan askeri gücünün artırılması için kararlı duruş sergilemekteydi. Clinton yönetimine getirilen eleştirilerden biri de BM ile birlikte hareket etme çabasının ve uluslararası antlaşmalarla taahhüt altına girmesinin ABD’nin hareket alanını

⁴⁹⁴ Şahinler(Vulcans) tanımı Mann tarafından daha önce cumhuriyetçi yönetimlerde görev almış ve Clinton döneminin ardından tekrar ofise dönen isimler için kullanılmaktadır. Bu tabiri ilk kullanan ve kendilerini Şahinler olarak tanımlayan ekip ise Rice, Armitage, Wolfowitz, Perle gibi seçim sürecinde Bush’un dış politika danışma grubunda yer alan isimlerden oluşmaktadır. Bkz. Mann, 2004: 1-7.

⁴⁹⁵ Mann, 2004: 1-7.

⁴⁹⁶ Mann, 2004: 332-334.

⁴⁹⁷ Pfiffner, 2004: 162-163.

⁴⁹⁸ Rice, 2000: 45-62.

kısıtladığı yönünde olmuştur.⁴⁹⁹ Adaylık sürecinde ve başkanlığın ilk aylarında dış politikadan ziyade iç politikaya öncelik veren ve 11 Eylül saldırılarına kadar dış politika alanında iddialı bir başkan imajı çizmeyen Bush'un aksine dış politika ekibi uzun yıllar dış politika ve güvenlik alanında Cumhuriyetçi hükümetlerde görev almış önemli isimlerden oluşmaktaydı. Bush'un ilk döneminde Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Colin Powell 1987-89 döneminde Ulusal Güvenlik Danışmanı; 1989-1993 döneminde Genelkurmay Başkanı olarak görev yapmış tecrübeli bir isimdi. Bush yönetiminin ilk döneminde Ulusal Güvenlik Danışmanı, ikinci döneminde ise Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Condoleezza Rice aynı zamanda George H. W. Bush döneminde Ulusal Güvenlik Konseyi'nde görev yapmıştı. Yeni muhafazakârlardan bir diğer tecrübeli isim hem Dışişleri Bakanlığı bünyesinde hem Savunma Bakanlığı bünyesinde önemli görevler almış olan ve Bush yönetiminde Savunma Bakan Yardımcısı olarak görev alan Paul Wolfowitz'di. Bush döneminde Ortadoğu ile yakından ilgilenen Wolfowitz, Saddam Hüseyin'in devrilmesi için başlatılan savaşın ateşli savunucularından biri olmuştur.⁵⁰⁰

Yeni muhafazakâr ekibin bir diğer üyesi, özellikle Türk-Amerikan ilişkilerinde Wolfowitz'le birlikte adı sıkça anılan, Irak Savaşı'nın "entelektüel mimarı" olarak bilinen⁵⁰¹ ABD'nin Ortadoğu politikalarıyla yakından ilgilenen Richard Perle ise 1987-2004 yılları arasında üyesi olduğu Savunma Politikaları Kurulu Tavsiye Komitesi'nde 2001-03 yılları arasında başkan olarak görev yapmıştır. Uzun yıllar Wolfowitz'le birlikte çalışan Perle, Irak Savaşı'nın ateşli savunucularından biri olmuştur. Yeni muhafazakârların oldukça etkin olmalarına rağmen Cohen, Bush'un dış politikasını asıl şekillendiren kişinin Başkan Yardımcısı Dick Cheney olduğunu ifade etmektedir. Bush ekibinin tecrübeli isimlerinden olan Cheney, George H. W. Bush döneminde Savunma Bakanı olarak görev almıştır. Dış politikada kendinden önceki başkan yardımcılarında çok daha aktif olan Cheney, göreve geldikten sonra ilk iş olarak kendi Ulusal Güvenlik Konseyini oluşturmuştur.⁵⁰² Bush'un ulusal güvenlik ekibi, aralarında fikirsel farklılıklar olmakla birlikte genel olarak askeri güç kullanımına dayanan ulusal güvenlik anlayışları bakımından ortak paydada buluşmaktaydılar.⁵⁰³

Bu ekip içerisinde İsrail yanlısı olarak bilinen⁵⁰⁴ Wolfowitz ve Perle bu dönemde Türk-Amerikan ilişkilerinde daha sık duyduğumuz isimler olmuşlardır. Bu ikilinin Irak Savaşı'nın

⁴⁹⁹ Cohen, 2005: 124.

⁵⁰⁰ Cohen, 2005: 125-126.

⁵⁰¹ Spiegel, 2006.

⁵⁰² Cohen, 2005: 127.

⁵⁰³ Kurtbağ, 2010: 297.

⁵⁰⁴ Mearsheimer ve Walt, 2009: 202, 292-295.

planlanmasında öncü rol oynamaları, bu dönemde Türk-Amerikan ilişkilerinin de genel olarak Irak Savaşı ekseninde sürdürülmesi ilişkilerde bu iki ismi ön plana çıkaran önemli etkidir. Özellikle Bush'un 29 Ocak 2002 tarihinde yaptığı "birliğin durumu" konuşmasının ardından Irak konusunu Amerikan dış politikasının merkezine oturtması sonrasında, dikkatlerin ve kaynakların Irak üzerine odaklanması gerektiği kabulünden hareket edilmiş, diğer konular geri planda kalmıştır. Türk-Amerikan ilişkilerinin bu dönemde ABD'nin teröre karşı savaş retorığı üzerinden okunmasının temel gerekçesi de budur. Diğer konular, teröre karşı savaşla ilintili oldukları oranda Bush yönetiminin gündemini meşgul etmişlerdir.

Polonya kökenli Yahudi bir ailenin ikinci çocuğu olarak 1943 yılında dünyaya gelen Wolfowitz, Cornell Üniversitesi'nde başladığı yüksek öğrenimini Chicago Üniversitesi'nde Albert Wohlstetter danışmanlığında Ortadoğu'da nükleer silahların yayılmasını konu alan teziyle tamamlayarak doktor unvanı almıştır. Wolfowitz'in Richard Perle ile dostluk kurması bu döneme denk gelmektedir. 1970-72 döneminde Yale'de ders veren Wolfowitz daha sonra Nixon döneminde Silahların Denetimi ve Silahsızlanma Ajansı bünyesinde görev almıştır. Wolfowitz'in aksine Perle yürütme bünyesinde uzun yıllar görev almamıştır.⁵⁰⁵ Ancak benzer görüşlere sahip olan bu iki isim Bush döneminde görüldüğü gibi farklı şekillerde de olsa karar alma sürecine etki etmeyi başarmıştır.

11 Eylül saldırılarının hemen ardından Armitage ve Wolfowitz yeni bir çağın başladığı yönünde mesajlar vermektedirler. Wolfowitz özellikle Irak'a karşı harekete geçilmesi gerektiği üzerinde duran isim olmuştur. Saldırıların hemen ardından henüz bir kanıt olmamasına rağmen saldırıların Irak'la bağlantılı olduğunu iddia eden Wolfowitz, Saddam Hüseyin rejiminin yıkılmasının Ortadoğu'daki terör gruplarını zayıflatacağını ileri sürerek geniş kapsamlı bir mücadelenin savunucusu olmuştur. Powell ise Wolfowitz'in aksine diğer devletlere karşı askeri güç kullanımına daha ihtiyatlı yaklaşırken Pentagon'la askeri güç kullanımı konusunda olan görüş farklılığını "bırakın Wolfowitz kendi adına konuşsun" sözleriyle somut şekilde ortaya koymuştur.⁵⁰⁶ Powell, Irak'a müdahale konusunda Wolfowitz ve Perle'e nazaran daha geniş kapsamlı düşünmekteydi. Askeri müdahaleye karşı olmamakla birlikte müdahalenin yeri, zamanı ve şekli konusunda iyi hesaplamalar yapılması gerektiğini ifade etmekteydi. Powell ayrıca silah denetçilerinin Irak'a dönmesinin sağlanması için BM nezdinde girişimlerde bulunulması taraftarıydı.⁵⁰⁷ Powell bu yöndeki düşüncelerini 5 Ağustos 2002'de Başkan Bush ile yaptığı görüşmede de doğrudan iletme imkânı bulmuştur. Irak Savaşı'nın Ortadoğu'nun

⁵⁰⁵ Mann, 2004: 43-47.

⁵⁰⁶ Matthews, 2001.

⁵⁰⁷ Mann, 2004: 371-376.

genelinde istikrarsızlığa neden olabileceği, Müslüman toplumlarda ABD'ye yönelik öfkenin artabileceği gibi endişelerini dile getiren Powell ayrıca böyle bir adımın tek taraflı olarak atılmaması gerektiğini de ifade etmiştir. Powell özellikle çatışma sonrası süreçte yaşanacak yönetim krizinin ABD'ye ağır yük getireceğini öngörmüştür.⁵⁰⁸ Powell'ın düşünceleri 12 Eylül 2002'de Netanyahu'nun Kongre'de dile getirdiği ve yeni muhafazakârların düşüncelerine oldukça yakın olan öngörülerle çelişmekteydi.⁵⁰⁹ Bu nedenle savaş kararının alınmasında Powell'ın düşüncelerinin geri planda kaldığı sonucuna varmak mümkündür.

Scowcroft tarafından da ısrarla dile getirilen Powell'ın önerileri neticesinde eğer Saddam Hüseyin denetçilere engel olursa saldırı için daha meşru bir zemin oluşacaktı. Denetçilerin incelemeleri neticesinde kitle imha silahlarına rastlanırsa benzer sonuca varılacaktı.⁵¹⁰ Cheney ise bu fikre karşı çıkarak denetçilerin Irak'a geri dönmesinin yeterli olmayacağını, BM faaliyetlerinin sürdürülmesi konusunda Saddam'a güvenilemeyeceğini ifade ederek BM nezdinde girişimlere gerek olmadığını ifade etmekteydi.⁵¹¹ Mann, Cheney'nin Kongre'de ve Pentagon'da görev yaptığı zamanlardan farklı bir kişilik ortaya koyduğunu, ön planda olmayı sevmeyen biri olmasına rağmen Irak'a müdahale konusunda yaptığı konuşmayı karar alma sürecinde müdahale lehine önemli çaba sarf ettiğinin göstergesi olarak belirtmektedir.⁵¹² Nihayetinde Bush 12 Eylül 2002'de BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada ABD'nin Irak konusunda bir düzenleme için konuyu BMGK'ne taşıyacağını, Irak'ın barış istiyorsa tüm kitle imha silahlarından arınması gerektiğini duyurmuştur.⁵¹³

Wolfowitz; "11 Eylül saldırıları benim için dönüm noktası olmuştur. Bir terör eyleminin 3 bin kişinin ölümüne sebep olduğu için değil üç yüz bin ya da üç milyon insanın ölümüne sebep olacak potansiyele sahip olduğu için" sözleriyle 11 Eylül sonrası takip edilecek politikalar hakkında sinyal vermektedir.⁵¹⁴ Mann, 11 Eylül saldırılarının yeni muhafazakârlar üzerindeki etkisini kabul etmekle birlikte, yönetimde farklı bir ekip olsaydı sonucun aynı olmayacağına dikkat çekmektedir. Bu durumda bu ekibinin kararlarını ve tercihlerini belirleyen asıl faktör nedir? Mann bu sorunun yanıtı olarak yaklaşık 30 yıllık kariyerlerini işaret etmektedir. Buna göre yeni muhafazakârları etkileyen asıl unsur kendi geçmişleriydi. Irak'ın yarattığı tehlike konusunda ilk uyarıyı yapan isim olan Wolfowitz 1970'lerin sonlarında Basra Körfezi'ndeki petrol rezervlerinin Amerikan çıkarlarına tehdit oluşturacak bir güç tarafından

⁵⁰⁸ Woodward, 2004: 150-151.

⁵⁰⁹ Israeli Perspective on Conflict with Iraq, C-SPAN, 12.09.2002.

⁵¹⁰ Scowcroft, 2002.

⁵¹¹ "Vice President Speaks at VFW 103rd National Convention", Beyaz Saray, 26.08.2002.

⁵¹² Mann, 2004: 374-378.

⁵¹³ "President's Remarks at the United Nations General Assembly", Beyaz Saray, 12.09.2002.

⁵¹⁴ Mann, 2004: 407-410.

kontrol edilmesinin riskine dikkat çekmiştir. Amerikan çıkarlarının muhafazası için stratejik hesaplamalar üzerinden bölgeye duyduğu ilgi daha sonra demokrasi ve özgürlük gibi kavramlar üzerinden vurgulanmaya başlanmıştır.⁵¹⁵

Wolfowitz Basra Körfezi'nin yanı sıra Avrupa ve Asya'nın da ABD'nin güvenliği için öncelikli bölgeler olduğunu, bu bölgelerde düşman bir gücün baskın konuma gelmesinin engellenmesi gerektiğini sıklıkla ifade etmiştir. Bu bağlamda önleyici müdahaleye dayanacak Amerikan stratejisi en güvenli ve en maliyetsiz yöntem olarak ifade edilmiştir.⁵¹⁶ Wolfowitz'in tutumunu Körfez Savaşı'nda Savunma Bakanlığı bünyesinde aktif rol almasından ve Saddam yönetiminin üzerine gidilmediği için bu süreci yarım kalmış olarak gören düşüncesinden soyutlamak doğru olmayacaktır. Bu bağlamda Bush'un olayları algılayışında kişisel dönüşümünden ve sübjektif ahlak ilkelerinden söz etmek mümkünken Wolfowitz'in olayları algılayışında tarihsel deneyimlerin etkilerinden söz etmek mümkündür.

Bush'un dış politika ve ulusal güvenlik ekibi genel olarak değerlendirildiğinde tarihsel deneyimlerin yanı sıra sahip oldukları inancın ve savundukları değerlerin de dış politikayı algılamalarında etkili olduğu görülmektedir. Muhafazakâr Yahudi ve Hristiyanlardan oluşan bu ekibin dünya görüşü doğal olarak dini inançlarının etkisinde şekillenmiştir. Müslümanlar arasında yaygın olan dünyayı hak ve batılın mücadelesi şeklinde yorumlama inancına benzer şekilde yeni muhafazakârlar da yönetimleri iyi ve kötü şeklinde kategorize etmişlerdir. Kendilerini iyi grubunda konumlandıran yeni muhafazakârlar ulusal tehdit değerlendirmelerini bu ayırım üzerinden yapma eğiliminde olmuşlardır. Yani, Amerikan çıkarlarına, değerlerine, güvenliğine tehdit oluşturanlar bu sınıflandırmanın kötü tarafını temsil etmektedir. Bu bağlamda Soğuk Savaş sürecinde SSCB şeytanlaştırılırken ideolojik olarak komünizm kötülüğün kaynağı olarak görülmüştür. Soğuk Savaş sonrasında ise özellikle kitle imha silahları edinme gayreti içerisinde olan Kuzey Kore, Irak, İran, Suriye gibi ülkelerin şer güçler söylemiyle şeytanlaştırıldığı görülmektedir.⁵¹⁷

Dış stratejik çevreyi bu şekilde değerlendirmenin birtakım avantajlarının yanı sıra dezavantajlarının da olduğu aşıkardır. Öncelikle inanç ve değer temelli tehdit tanımlaması bu değerlerin Amerikan toplumunda da karşılığı olması nedeniyle güç kullanımı gibi mesafeli yaklaşılan dış politika eylemlerinin topluma kabul ettirilmesinde etkili olabilmektedir. İkincisi bu yaklaşım ABD'yi salt çıkar temelinde hareket eden, bu nedenle dengelenmesi gereken bir güçten ziyade evrensel değerler doğrultusunda hareket eden iyi huylu bir güç olarak tasvir

⁵¹⁵ Mann, 2004: 409-415.

⁵¹⁶ Wolfowitz, 2000: 311.

⁵¹⁷ Jervis, 2003: 365-388.

etmektedir. Böylece dış politika eylemlerinin diğer devletler nezdinde meşruiyet kazanmasının kolaylaşacağı hesap edilmektedir. Irak Savaşı'na giden süreçte Amerikan yönetiminin söylemlerine bakıldığında Irak yönetiminin 11 Eylül saldırılarıyla ve El Kaide ile ilişkilendirildiği, Saddam Hüseyin'in terör örgütlerine kitle imha silahı temin etmek suretiyle ABD'nin ulusal güvenliğini hedef almak istediği gibi argümanların sıklıkla vurgulandığı görülmektedir. Bir yıl öncesine kadar oldukça güvenli gördükleri kendi topraklarında büyük bir terör saldırısına maruz kalan Amerikan toplumu için benzer bir saldırının kitle imha silahları kullanılarak yapıldığı senaryo oldukça ürkütücüydü. Öte yandan bu yaklaşım tehdit tanımlamasının objektif değerlendirmelerden uzak şekilde yapılmasına neden olmaktadır. Reelpolitik yerine ideolojik bir yaklaşımı ifade eden bu durumda risk değerlendirmeleri hatalı hesaplanabilmektedir. Afganistan Savaşı'nda yaşanan erken zafer algısı Ortadoğu'da demokratik dönüşümün askeri güçle tesis edilebileceği inancını pekiştirmiş, bu durum Irak Savaşı için karar alınmasında etkili olmuştur. Özellikle yeni muhafazakâr ekip Afganistan Savaşı'ndan aylar geçtikten sonra Irak Savaşı için yoğun çaba sarf etmiştir.⁵¹⁸ Bu değerlendirmelerin hatalı olduğunun anlaşılması ise uzun sürmemiştir.

11 Eylül saldırılarının gerçekleşmesinde de Bush yönetiminin hatalı tehdit değerlendirmesinin ve istihbarat kurumları arasındaki koordinasyon eksikliğinin oluşturduğu zafiyetten bahsetmek mümkündür. FBI ajanı Kenneth Williams olası terör iltisakları nedeniyle gözetim altında bulunan Ortadoğu kökenli 8 kişinin Embry-Riddle Havacılık Üniversitesi'nde pilot yetiştirme derslerine katıldığını fark etmesi üzerine 10 Temmuz 2001'de FBI genel merkezine diğer sivil havacılık okullarıyla görüşülmesi ve istihbarat birimlerinin teyakkuza geçmesi gerektiği yönünde mesaj göndermiştir. Ancak FBI bunun için yeterli insan gücü bulunmadığı gerekçesiyle bu talebi reddetmiştir. Ayrıca Williams'ın uyarısı CIA'ye ve Ulusal Güvenlik Konseyi'ne iletilmemiştir. İlerleyen günlerde Usame bin Ladin'in saldırı gerçekleştireceğine yönelik sinyallerin artması üzerine 6 Ağustos 2001'de 6 CIA görevlisinin Rice'a ve Bush'a sundukları yazılı raporda El Kaide'nin uçak kaçırma dahil bazı girişimlerde bulunabileceği yönünde uyarılar yer almaktaydı. Ancak bu girişime ihtimal verilmekle birlikte, bunun uçağın kaçırılıp yolcuların rehin alınarak pazarlık yapılması şeklinde gerçekleşebileceği ihtimali üzerinde durulmaktaydı. 11 Eylül günü sivil uçaklar Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Pentagon'a çarptığında uçak kaçırma eyleminin böyle gerçekleşmeyebileceği anlaşılmıştı.⁵¹⁹

Bush yönetiminin ilk aylarında devlet merkezli güvenlik değerlendirmesine ağırlık vermesi ve devlet dışı aktörleri büyük tehdit olarak değerlendirmemesi güvenlik zafiyetine

⁵¹⁸ Mearsheimer ve Walt, 2009: 304.

⁵¹⁹ Mann, 2004: 322-328.

neden olmuştur.⁵²⁰ CIA'nin tüm uyarılarına rağmen Bush yönetiminin harekete geçmemesini Bush yönetiminin asimetrik tehdit olgusunu yeterince kavrayamamasının sonucu olarak da değerlendirmek mümkündür. Soğuk Savaş sonrası süreçte ulusal güvenliğe yönelik tehdidin dönüşümü ve yeni tehditler karşısında ABD'nin sahip olduğu gerek nükleer gerekse konvansiyonel gücün oluşturduğu caydırıcı rolün aşındığı gerçeği maliyetli şekilde tecrübe edilmiştir. Bu durum 11 Eylül saldırılarının ardından ilan edilen Bush Doktrini'nde ön alıcı müdahale konseptinin benimsenmesinde etkili olmuştur.

Bush dönemi ABD'nin Türkiye'ye yönelik dış politikasında, Wolfowitz ve Perle'un yanı sıra 1995-97 döneminde ABD'nin Ankara Büyükelçisi olarak görev yapan Marc Grossman da sıkça duyulan bir isim olmuştur. Bush yönetiminde Dışişleri Bakanı Yardımcı olarak görev yapan Grossman Türkiye'yi yakından tanıyan biri olarak Wolfowitz'le birlikte Türkiye'ye birçok ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu aktörlerin ön plana çıktığı ilişkiler genel olarak Bush yönetiminin bölgeye yönelik stratejisi doğrultusunda gelişmiştir. Türkiye'nin bu stratejideki yeri ise daha çok karşılıklı çıkarlar zemininde gelişmiştir. Türkiye Müslüman ve demokratik yönetim kimliği ile Bush yönetimi tarafından hem bölgeye örnek olarak gösterilmiş hem de teröre karşı küresel savaşın İslam'a karşı olmadığını göstergesi olarak konumlandırılmıştır. Bunun yanı sıra Türkiye'nin sahip olduğu jeostratejik önem hem Afganistan hem Irak savaşlarında Bush yönetiminin Türkiye ile ilişkilerinde belirleyici etkenlerden biri olmuştur. Buna karşılık yeni kurulan Ak Parti hükümetinin zeminini sağlamlaştırmak için ihtiyaç duyduğu ekonomik desteğin sağlanmasında ve siyasi dönüşümün kolaylaşması için AB üyelik sürecinin desteklenmesinde Bush yönetimi ile yakın iyi ilişkiler kurmaya gayret ettiği görülmektedir.

2.3.2.2. Stratejik Kültür

Stratejik kültürün oluşmasında toplumun tarihi, yaşadığı coğrafya ve sahip olduğu siyasi yapı gibi etmenler belirleyici olmakla birlikte; stratejik kültür aynı zamanda hükümetlerin yönlendirmesine ve büyük tarihsel olayların etkisine açıktır. Amerikan stratejik kültürü de Amerikan toplumunun tarihsel deneyimler, coğrafya, siyasi felsefe ve yaşam tarzı gibi faktörler temelinde güce dair düşünce ve davranış kalıplarını ifade eder.⁵²¹ Bu bağlamda stratejik kültürün toplumsal ve kurumsal olmak üzere iki boyutundan söz etmek mümkündür. Toplumsal boyutunda aşağıda görüleceği üzere değişim daha fazla iken kurumsal olarak Amerikan stratejik kültüründe süreklilik ön plana çıkmaktadır. Neoklasik realizmde stratejik kültür,

⁵²⁰ Green, 2008: 583-594.

⁵²¹ Gray, 1981: 22.

aktörlerin dış politik çevreyi algılamaları, karar alma süreci ve alınan kararların dış politika eylemine dönüştürülmesi olmak üzere üç şekilde dış politika çıktısı üzerinde etkili olmaktadır.

Bir tarafında Atlantik bir tarafında Pasifik Okyanusu olan ABD Asya'dan ve Avrupa'dan gelecek tehditlere karşı avantajlı coğrafi konuma sahiptir. Bu durum ABD'yi kuruluşundan itibaren Avrupalı büyük güçlere karşı güvenli kılarken aynı zamanda yöneticilerine Avrupa'nın siyasi çalkantılarından uzak durma imkânı tanımış, bu sayede topluma uzun süre barış içerisinde yaşama imkânı vermiştir. ABD'nin 5. Başkanı James Monroe'nun 2 Aralık 1823'te Kongre'de yaptığı konuşmaya dayanan Monroe Doktrini coğrafyanın verdiği bu avantajları bir anlamda ABD'nin dış politika stratejisi haline getirmiştir. Avrupa'nın siyasi entrikalarından ve askeri çatışmalarından uzak kalmayı amaçlayan izolasyonizm Amerikan toplumunun bu süreçte kendi iç birliğini sağlamasında önemli bir katalizör olmuştur. Ancak coğrafyanın getirdiği bu avantajın zamanla değişmesi de kaçınılmaz olmuştur. Neoklasik realistlerin yapısal dönüştürücü olarak ifade ettikleri askeri teknolojideki uzun menzilli hava araçlarının ve füzelerin gelişmesi ABD'nin coğrafya temelli güvenliğini aşındırmıştır. Yapısal dönüştürücülerin coğrafya üzerindeki etkisine benzer şekilde küreselleşmenin etkisiyle Amerikan kıtası dışındaki siyasi, ekonomik gelişmelerin ABD üzerindeki etkisi de zamanla artmıştır. Bu gibi gelişmeler izolasyonizmin sürdürülmesini zorlaştırmıştır.⁵²²

ABD aynı zamanda dönemin büyük güçlerine karşı verilen bağımsızlık mücadelesiyle ortaya çıkmış ve bir siyasal felsefe temelinde kurulmuştur. Kuruluşunda Avrupa'daki dini baskılardan kaçan Püritenlerin önemli rol oynaması dini ve siyasi özgürlüklerin Amerikan kültüründe önemli yer tutmasına neden olmuştur. Bu özgürlükler temelinde hazırlanan Bağımsızlık Bildirgesi Amerikalılar için evrensel değerleri ifade etmektedir. Orta sınıf tarafından oluşturulmuş olan Amerikan toplumu, Jervis'e göre liberal olmayan toplumları anlamakta güçlük çekmekte ve sahip oldukları değerlerin, yani liberal demokrasinin diğer toplumlar tarafından hızlı şekilde taklit edilmesini beklemektedir.⁵²³ ABD'nin küresel siyasette kendine düzenleyici rol atfeden "Açık Yazgı" (*Manifest Destiny*) anlayışı bu kurucu ilkelere dayanmaktadır. Tanrı'nın Amerikalılara bu ilkeleri hâkim kılması için bir görev verdiği inancına dayanan Açık Yazgı, Amerikalıların kendilerini diğer toplumlar arasında farklı bir yere konumlandırmalarını ifade eden Amerikan İstisnacılığının (*American Exceptionalism*) da temel dayanağı olmuştur.⁵²⁴

⁵²² Erhan, 2001: 82.

⁵²³ Jervis, 2006: 16.

⁵²⁴ Sümer, 2008: 122-123.

İzolasyonizm 1900'lere kadar ABD'nin kendi kıtasında hakimiyet kurmasında etkili olmuştur. Böylelikle ABD 20. yüzyıla siyasal birliğini tesis etmiş ve kıtasındaki büyük güçlerin etkisini ortadan kaldırmış bir şekilde girmiştir. Zakaria'nın ifade ettiği gibi devletin sahip olduğu güç ile sınırları dışında nüfuz alanı oluşturma isteği arasında paralellik mevcuttur. Yani devletler nihai olarak güvenliği değil nüfuz alanlarını genişletmeyi hedefler. Bu varsayım ABD'nin izolasyonizmden uzaklaşarak müdahaleci bir dış politika benimsemesini Amerikan yöneticilerinin idealizm temelli argümanlarından ziyade reel politik üzerinden açıklanmasını kolaylaştırmaktadır. Bu çerçevede ABD'nin 26. Başkanı Theodore Roosevelt 1900'lerin başında ABD'nin özellikle Latin Amerika'da etki alanını genişletmesi gerektiğini ifade etmiş ve daha saldırgan bir politika anlayışı benimsemiştir.⁵²⁵ Kıtada tek başına ya da bir ittifak halinde ABD'nin güvenliğini tehdit edebilecek bir gücün ortaya çıkmasının engellenmesi sonraki yıllarda sürdürülmüş, dolayısıyla ABD'nin Amerika Kıtası'ndaki hakim konumunun devamlılığı dış politikanın önceliklerinden biri olmuştur.⁵²⁶ Kıtada başlayan bu müdahaleci dış politika yaklaşımı çok geçmeden kıta dışına sirayet etmiştir. Böylelikle Amerikan stratejik kültürünün önemli bileşenlerinden olan izolasyonizm aşınmaya başlamış, 2. Dünya Savaşı ile birlikte tamamen terk edilmiştir.

ABD'nin kuruluşundan itibaren Amerika kıtasında yayılabileceği alanların olması ve kuzeyinde ve güneyinde güvenliğini tehdit edecek güçlerin olmaması, Açık Yazgı ve Amerikan İstisnacılığı gibi değerlerin zamanla pekişmesini sağlamıştır.⁵²⁷ Dış politika eylemlerini bu siyasi inanç temelinde meşrulaştırmak karar alıcılar için sıklıkla başvurulmuş bir yöntemdir. Nitekim açık yazgı inancı ABD'nin kuruluşundan itibaren kıtada yayılması için ahlaki anlamda meşrulaştırıcı bir inanç olmasının yanı sıra aynı zamanda bu yayılmanın motivasyon kaynağı olmuştur.⁵²⁸ Benzer şekilde ABD'nin gerek Hitler Almanyası ile gerekse SSCB ile mücadelesi ahlaki sorumluluğun gereği olarak değil, ABD'nin Avrupa'daki güç dengesinin kendi aleyhine bozulmasının önüne geçme amacıyla gerçekleşse de bu mücadeleler Amerikan siyasi kültürü temelinde iyi ile kötü arasındaki savaş olarak görülmektedir.⁵²⁹ Kurumsal açıdan ise ahlak ve ideoloji temelli savaşlar reel politik düşünce yapısına sahip Amerikan elitleri için tehlikeli görülmüştür. Kennan'ın ifadesiyle bu motivasyon doğrultusunda verilen mücadelenin mutlak hakimiyet tesis edilene kadar sürmesi beklenir.⁵³⁰

⁵²⁵ Sümer, 2008: 126.

⁵²⁶ Morgenthau, 1950: 834-836.

⁵²⁷ Sümer, 2008: 129.

⁵²⁸ Morgenthau, 1950: 847.

⁵²⁹ Morgenthau, 1950: 835.; Huntington, 1957: 152.

⁵³⁰ Kennan, 1984: 100.

Bush'un zora dayalı demokratikleştirme söylemini ve "şer eksen", "haydut devletler" gibi ifadelerini bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Böylece Bush, hedef aldığı yönetimleri şeytanlaştırırken bu doğrultuda vereceği mücadeleyi ahlaki bir zemine çekmektedir. Bu söylemlerle aynı zamanda atılacak dış politika adımı için Amerikan halkının ikna edilmesi amaçlanmıştır.⁵³¹ Bunun örneklerini Irak işgali öncesinde Bush'un Amerikan toplumuna yönelik konuşmalarında sıklıkla görmek mümkündür. Bush, işgal öncesi yaptığı konuşmalarda Saddam Hüseyin ile 11 Eylül saldırılarını ilişkilendirerek halk nezdinde müdahaleyi meşrulaştırmayı amaçlamıştır. Bunun neticesi olarak 2003 yılında Kongre'nin ve Beyaz Saray'ın incelemeleri sonucunda bu yönde bir kanıt ulaşılamamasına rağmen Amerikan halkının %69'u 11 Eylül saldırılarında Saddam Hüseyin'in rolü olduğunu düşünmekteydi.⁵³² Yine gerekçeler çok çeşitli ve farklı olduğu halde Bush yönetimi 11 Eylül saldırılarını Amerikan değerlerine yönelik saldırılar olarak nitelendirmeyi tercih etmiştir.

11 Eylül terör saldırıları hiç şüphesiz tüm dünyayı hayrete düşürmüştür. Bu şaşkınlık saldırıların kapsamı ve yaşanan can kayıplarının yanı sıra ABD'nin kendi topraklarında bu denli büyük bir saldırıya maruz kalmasından kaynaklanmaktaydı. ABD aynı zamanda kendi topraklarında ilk defa saldırıya uğramıştır. Amerikan toplumu için bunun en önemli sonuçlarından biri ABD'nin sahip olduğu avantajlı konumun kendilerini güvenli kılmada yeterli olmadığının net şekilde ortaya çıkması olmuştur. Soğuk Savaş döneminde büyük bir güce karşı mücadele içindeyken bile Amerikan halkı bu korkudan, tedirginlikten nispeten uzak olmuştur. ABD'nin konvansiyonel anlamda sahip olduğu güç ve kapasite düşünüldüğünde nükleer silah tehdidi dışındaki seçenekler yakın tehdit olarak değerlendirilmemekteydi. Amerikan ulusal güvenliği için nükleer silahların temel tehdit olarak görülmesi, Amerikan toplumunda nükleer silahlara karşı bir korku oluşmasına neden olmuştur.

Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından ABD'nin nasıl bir strateji izlemesi gerektiği sıklıkla tartışılmıştır. Bu süreçte izolasyonizm makul görülmemekle birlikte bir seçenek olarak değerlendirilebilmekteydi. Ancak 11 Eylül saldırıları ABD'ye kendi kıtasında güvende olmadığı mesajını açıkça verdiği için bu dönemde izolasyonizm fikri geri planda kalmıştır. Buna karşın Afganistan Savaşı ile birlikte Bush yönetimi ilk refleksi gerçekleştirdikten sonra sistemdeki tek süper güç olmanın da verdiği özgüvenle tehdit olarak gördüğü rejimlerde demokratik dönüşümü gerçekleştirmeyi amaçlayan bir mücadele başlatmıştır. Bu mücadelenin ideolojik altyapısı ise demokratik toplumların daha sorumlu hareket ettikleri kabulüne

⁵³¹ Sümer, 2008: 133-134.

⁵³² "US Public Thinks Saddam Had Role in 9/11", The Guardian, 07.09.2003.

dayanmaktadır.⁵³³ Bush bu mücadelesini Amerikan toplumu nezdinde meşru kılmak ve bu yönde bir motivasyon oluşturabilmek için toplumun hassasiyetlerine hitap etmeyi tercih etmiştir. Bu bağlamda “şer eksen” söylemiyle Kuzey Kore, İran ve Irak gibi devletlerin yönetimleri şeytanlaştırılmış, kötünün alt edilmesi için tarihin Amerikalılara yüklediği sorumluluğun yerine getirilmesi gerektiği fikrine vurgu yapılmıştır. Bunun yanı sıra Bush yönetimi Amerikan toplumunun nükleer silahlar konusundaki korkusunu da kullanmayı ihmal etmemiştir. Irak Savaşı’nda görüldüğü gibi Saddam Hüseyin bir yandan 11 Eylül saldırıları ile ilişkilendirilirken bir yandan da nükleer silah edinerek bunu terör örgütlerine vereceği, böylelikle insanlığa tehdit oluşturacağı algısı oluşturulmuştur.⁵³⁴ Şüphesiz bu söylemlerin Amerikan toplumunda da karşılığı olmuş, halkın büyük kısmı 11 Eylül saldırıları ile Saddam bağlantısına inanmıştır.⁵³⁵

Amerikan stratejik kültürünün Bush dönemi üzerindeki etkisi ilerleyen süreçte de devam etmiştir. Genel olarak savaş fikrine mesafeli yaklaşan Amerikan toplumunun buna rağmen makul sebeplerle savaşa verdiği destek, savaşın uzaması ve maliyetlerin artmasıyla keskin düşüş göstermektedir. Benzer şekilde Amerikan halkının can kaybına karşı olan hassasiyeti de Amerikan askeri kayıplarının artması karşısında savaşın sorgulanmasını kaçınılmaz kılmıştır.⁵³⁶ Bu bağlamda Irak’ta savaşın uzamasıyla birlikte can kayıplarının artması ve savaşın yarattığı maliyetin yükselmesi karşısında Amerikan toplumu savaşın bir an önce sonlandırılması yönünde Bush yönetimi üzerinde baskı oluşturmaya başlamıştır. Nitekim bu durum Bush yönetiminin dalgalı seyir izleyen halk desteğinin 2007-2008 yıllarına geldiğinde oldukça düşük seyretmesine neden olmuştur. Halkın bu tepkisi 2006 Kongre seçimlerinde ve 2008 başkanlık seçimlerinde somut şekilde ortaya konmuştur.

Türk-Amerikan ilişkilerine baktığımızda ise özellikle kriz durumlarında stratejik kültürün karar alıcılar üzerindeki etkisinden söz etmek mümkündür. Amerikan toplumu can kayıpları konusunda olduğu gibi kamu harcamaları ve kendi yaşam standartları konusunda da hassasiyete sahiptir. Bunun yansımalarından birini Irak tezkeresi için yürütülen sürecin Kongre’deki görüşmelerinde görmek mümkündür. Türkiye’ye yapılması öngörülen ekonomik yardımlara birçok Kongre üyesi, bu bütçenin Amerikan halkı için harcanması gerektiği görüşüyle itiraz etmiştir. 1 Mart tezkeresinin reddi ise özellikle Kongre kanadı ile yürütülen ilişkilerde büyük tahribat yaratmıştır. Irak’a kuzeyden cephe açılması planının tezkerenin reddi ile sekteye uğraması, yaşanan Amerikan askeri kayıplarının tezkerenin reddi ile doğrudan

⁵³³ Wolfowitz, 2000: 320.

⁵³⁴ Ryan, 2010: 165.

⁵³⁵ “US Public Thinks Saddam Had Role in 9/11”, The Guardian, 07.09.2003.

⁵³⁶ Dueck, 2009: 143-144.

ilişkilendirilmesine neden olmuştur. Irak Savaşı'na odaklanan Bush yönetimi her ne kadar tezkerenin reddinden dolayı şaşkınlığın yanı sıra öfke duymuş olsa da sürecin selameti için Türkiye ile ilişkileri belli bir düzeyde tutmaya önem vermiş, alternatif adımların atılmasını olumlu karşılamıştır. Ancak bu olayın Kongre'deki yansıması yürütmeden farklı olmuştur.

2003 ortalarında Türkiye'ye yardımı öngören bütçe görüşmelerinde bu yardım uzun tartışmalara neden olduğu gibi Cumhuriyetçiler Türkiye'ye karşı olumsuz yaklaşımda öncü olmuşlardır. Türkiye'nin böyle kritik bir tezkereyi reddetmesi Cumhuriyetçiler için onur kırıcı bir eylemdi. Demokratlar ise genel olarak onaylamamakla birlikte bu kararın demokrasinin sonucu olduğu görüşüne yakın bir duruş sergilemişlerdir. Nitekim tezkerenin oylanmasından önce Demokrat Senatör Robert Byrd 17 Ocak 2003 tarihli oturumda Bush yönetiminin Türkiye'ye yaklaşık 80 bin kişilik askeri güç konuşlandırmayı planlarken Türk toplumunun %83'ünün Irak'a saldırı için ABD'nin Türkiye'deki üsleri kullanmasına itiraz ettiğini ifade ederek bu süreçte müttefiklerin desteğinin kazanılmasının önemine dikkat çekmiştir.⁵³⁷ Benzer şekilde Joe Biden da 28 Ocak 2003 tarihli Senato oturumunda Türk halkının olumsuz bakış açısını dile getirmiş, halkın ikna edilmeden maddi destek vasıtasıyla hükümetin desteğini almanın sonraki süreçte Türkiye'deki yönetimi zora sokabileceğine ve demokratik, seküler değerlerden uzaklaşmasına neden olabileceğine dikkat çekmiştir.⁵³⁸

Tezkerenin reddinden sonra yapılan mülakatta Grossman'ın Türk kamuoyunun tezkere konusundaki olumsuz tavrının bilinmesine rağmen kamuoyunu ikna etmek adına yeterli çaba göstermediklerini ifade etmesi aynı zamanda genelde Amerikalıların özelde ise yeni muhafazakârların kibirli tutumlarının bir sonucudur. “Karşı konulamaz Amerikan gücü” karşısında böyle kritik bir konuda Türkiye'nin hayır diyebileceği hesaba katılmamıştır. Bu kibirli yaklaşım aynı zamanda Türkiye'nin hassasiyetlerine de yeterince önem verilmemesine neden olmuştur. Wolfowitz “Türkiye, bundan sonra ABD'ye nasıl yardımcı olabilirim diye düşünmelidir”⁵³⁹ derken Türkiye'yi hata yapmış ve bu hatayı telafi etmesi beklenen bir aktör gibi resmetmekteydi. Oysa Körfez savaşında Türkiye'nin ABD'ye verdiği destek neticesinde yaşadığı gelir kaybı söz verilmesine rağmen telafi edilmemiştir. Gerek devlette gerekse toplumda bu durumdan kaynaklı rahatsızlık vardı. Bu nedenle Türk yönetimi tezkere görüşmelerinde daha garantici bir tutum sergilemiş, yaşanması muhtemel gelir kaybının telafisi için bu kez daha temkinli hareket etmeye özen göstermiştir.⁵⁴⁰ Aynı şekilde hem devlet hem toplum ABD'nin Irak'ın kuzeyindeki Kürtlerle ilişkisine şüpheyile bakmaktaydı. Irak işgaline

⁵³⁷ Congressional Record 149(9): S1101.

⁵³⁸ Congressional Record 149(15): S1506.

⁵³⁹ “Wolfowitz'den Türkiye'ye Çok Sert Mesajlar...”, Milliyet, 06.05.2003.

⁵⁴⁰ Kaya, 2011: 71.

giden süreçte ABD bağımsız bir Kürt devleti kurulmasına karşı olduğunu defalarca dile getirmesine rağmen bu söylemler Türkiye'yi tatmin etmeye yetmemiştir. Dolayısıyla, önceki dönemlerde yaşanan ilişkilerde oluşan güven kaybının telafisi adına ABD'nin yapıcı adımlar atmaması Türk kamuoyunda ABD karşıtlığının yüksek seyretmesinde etkili olmuştur.

Bush döneminde Türkiye'nin ABD'ye gerek Irak'ta gerekse Afganistan'da sunduğu katkılar, her ne kadar sonrasında telafi etmek adına önemli adımlar atılmış olsa da 1 Mart tezkeresinin reddinin gölgesinde kalmıştır. Bunun en önemli gerekçelerinden biri Türkiye'nin kararının Amerikan askerlerinin yaşadığı kayıplarda büyük rolü olduğu inancıdır. Nitekim Süleymaniye'de Türk askerlerinin kafasına çuval geçirilmesi olayında görüldüğü gibi Amerikan askeri birliklerinin eylemlerini de tezkerenin reddine duyulan öfke ile ilişkilendirmek mümkündür. Ne var ki bu olaya özellikle toplum nezdinde gösterilen tepki Amerikalıların tahmin edemeyeceği derecede yüksek olmuştur. Ordu Türk toplumunda özel bir yere sahiptir. Bu nedenle Türk askerlerinin bu şekilde aşağılanması Türk kamuoyunda ABD'ye olan sempatinin tarihin en düşük seviyelerine gerilemesine neden olmuştur. Amerikalılar böyle bir eylemin maliyetini hesap edememişlerdir. Bunun temel sebeplerinden biri ABD'nin Türkiye'deki toplumsal hassasiyetleri kavrayamamış ya da göz ardı etmiş olmasıdır.

Benzer şekilde 1 Mart tezkeresinin reddinin ardından Amerikan medyasında Türkiye'ye küçümseyici bakış açısının örneklerini görmek mümkündür. William Safire 24 Mart tarihli yazısında ihanet olarak değerlendirdiği 1 Mart tezkeresinin reddini yeni kurulan iktidara bağlamış, İslamcı çizgideki Erdoğan hükümetinin ABD'nin sadık müttefiki olan Türkiye'yi Saddam'ın en iyi dostuna dönüştürdüğünü iddia etmiştir. Yazar aynı zamanda Türkiye'nin ekonomik destek talebine aşağılayıcı bir tavırla değinerek teklif edilen paranın tezkerenin onayı için yeterli bulunmadığını ifade etmiştir.⁵⁴¹ Oysa özellikle Erdoğan o tarihlerde Başbakan olmamasına rağmen tezkerenin geçmesi için önemli çaba göstermişti. Ak Parti içerisinde tezkereye itirazlar olmakla birlikte muhalefetteki CHP (Cumhuriyet Halk Partisi) tezkereye olan itirazını açık şekilde dile getirmişti. Kaldı ki tezkerenin reddi kararı ABD'nin Ortadoğu'da hâkim kılmaya çalıştığı, bu bağlamda Türkiye'yi örnek gösterdiği demokrasinin sonucuydu. Bu demokratik sürece saygı duymayan ve diğer aktörleri suçlayan tutum ilerleyen süreçte Wolfowitz tarafından da doğrudan dile getirilmiştir.

2002 ortasında Amerikan yönetiminin talep ettiği ek bütçe tasarısının Kongre'de görüşüldüğü sırada Türkiye'ye 1 milyar dolarlık yardımı öngören madde üzerinde yaşanan tartışmalarda Bush, Powell ve Rice'ın yardım maddesinin metinden çıkarılmaması yönünde

⁵⁴¹ Safire, 2003.

çabalarına rağmen Cumhuriyetçilerin aksi yöndeki girişimleri ve yardımın engellenmesi adına Demokratlardan daha fazla çaba harcamaları Amerikan siyasal sisteminde aynı partiden olsalar bile yasama ve yürütmedeki aktörlerin farklı yönde hareket edebildiklerini göstermesi bakımından önemlidir. Benzer şekilde Cumhuriyetçi üye tarafından öngörülen yasa değişikliği talebinin Demokrat üyeler tarafından da benzer gerekçelerle desteklenmesi Kongre'deki partilerüstü siyasi kültüre örnek teşkil etmektedir.

2.3.2.3. İç Kurumlar

Neoklasik realizmde ara değişken olarak iç kurumlar dış politikanın oluşturulmasında rol oynayan bürokratik yapıları, bunların kendi aralarındaki uyumu ve aralarındaki güç dağılımını ifade etmektedir. Amerikan siyasal sisteminde ilgili bölümde genişçe yer verildiği üzere dış politikanın oluşturulmasında güç Kongre ve başkan arasında dağıtılmıştır. Anayasa, dış politikayı uygulanma görevini Amerikan başkanına vermekle birlikte; Kongre, başkanının eylemlerini sınırlandırma yönündeki gücünü genel itibariyle bütçe üzerindeki tasarruf ve güç kullanımına onay verme yetkisinden almaktadır. Kongre ayrıca silah satışlarını, askeri ve ekonomik yardımları onaylama yetkisine sahiptir ki bu yetki Türk-Amerikan ilişkilerinde Kongre'nin rolünü sıklıkla ön plana çıkarmaktadır. Bu bağlamda Kongre dış politika yapımında yürütmenin eylemlerini kısıtlama ve engelleme bakımından frenleyici role sahiptir.⁵⁴² Kongre'nin bu rolü kimi zaman yürütmenin eylemlerini sınırlandırırken kimi zaman da diğer devletlerle yürütülen müzakerelerde yürütme tarafından koz olarak kullanılabilmektedir. Örneğin Grossman'a Mayıs 2003'te Türk muhabir tarafından Amerikan dış politikasına kimin karar verdiği yönünde bir soru yöneltildiğinde Grossman net şekilde Başkan'ı işaret etmiştir.⁵⁴³ Ancak 1 Mart tezkeresinin görüşülmesinden önce yürütülen pazarlık sürecinde Grossman'a Türkiye'ye verilmesi öngörülen ekonomik destek sorulduğunda, Türkiye'de nasıl ki tezkereye Meclis karar verecekse bu ekonomik yardıma da Kongre'nin karar vereceğini ifade etmiştir.⁵⁴⁴ Bu durum ikili ilişkilerde Kongre'nin göz ardı edilmemesi gerektiğine önemli bir örnek sunmaktadır.

ABD'nin 20. yüzyıl başı itibariyle dış politikada daha yayılcı strateji izlemeye başlaması kurumların dış politikanın belirlenmesinde oynadıkları rolde de değişimleri kaçınılmaz kılmıştır. 20. yüzyılın başlarında ABD'nin etki alanını Latin Amerika bölgesine genişletmek isteyen Theodore Roosevelt Kongre'yi hantal bulduğu için başkanın dış politika

⁵⁴² Yegin ve Ersoy, 2013: 22.

⁵⁴³ "Interview by CNN Turk", Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 06.05.2003.

⁵⁴⁴ "Interview by CNN Turk", Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 14.02.2003.

alanındaki belirleyiciliğinin artmasını savunmuştur. Bu durum dış politikada güçlü başkan profilinin oluşmasını sağlamıştır. Ancak Kongre ve başkan arasındaki güç dağılımı dönemsel olarak farklılık göstermektedir.⁵⁴⁵ Nitekim Woodrow Wilson da tüm çabalarına rağmen ABD'nin Milletler Cemiyeti'ne katılması yönünde Kongre'den onay almayı başaramamıştır.⁵⁴⁶

Karar alma sürecinde başkan ve Kongre arasındaki sürece etki etme durumu başkanın siyasi kimliği ve Kongre'deki siyasi dağılımı gibi içsel dinamiklerin yanı sıra önceki dönemde yaşanan dış politika gelişmeleri ve uluslararası sistemin yapısı gibi dışsal gelişmelere göre de değişkenlik gösterebilmektedir.⁵⁴⁷ Amerikan siyasi tarihine bakıldığında özellikle dış politikada güç kullanımının başarısızlıkla sonuçlanmasından sonraki süreçlerde Kongre'nin dış politikada karar alma süreci üzerindeki etkisini artırdığı görülmektedir. Örneğin Clinton yönetiminin Somali müdahalesinin başarısız olması, sonraki süreçte yönetimin Ruanda'daki gelişmelere temkinli yaklaşmasında etkili olmuştur. Haiti, Bosna ve Kosova'da Amerikan askerlerinin sahada aktif rol almasına halkın %60'ı sıcak bakmamıştır. Somali müdahalesinde yaşanan başarısızlık daha sonra Kongre tarafından da eleştirilmiştir. Sonraki gelişmelerde de kamuoyunun müdahale karşıtı yaklaşımı Kongre'de karşılık bulmuştur.⁵⁴⁸

Soğuk Savaş döneminde sınırlandırıcı uluslararası sistemin ve ulusal güvenlik odaklı dış politik çevrenin sonucu olarak dış politikada hızlı karar alabilmek önemli hale gelmiştir. Bundan dolayı yürütmenin dış politika karar alma sürecinde daha etkin rol oynadığı görülmektedir. Ancak karar alma sürecinde yürütmenin belirleyici rol oynadığı Vietnam Savaşı'nın başarısızlıkla sonuçlanması 1970'lerin başı itibariyle Kongre'nin dış politikanın oluşturulmasında daha etkin rol oynamaya başlamasına neden olmuştur. Bu çerçevede Savaş Yetkisi Kanunu'nu çıkaran Kongre, Amerikan başkanının Kongre onayı olmadan denizaşırı savaflara girmesine kısıtlama getirmiştir.⁵⁴⁹ Bu yeni düzenleme dış politikanın oluşturulmasında başkanın elini zayıflattığı gibi ilerleyen süreçte yeni krizlerin yaşanmasına da neden olmuştur. 1980'lerin başında Nikaragua'da seçimle başa gelen, ancak ABD'yi endişeye sürükleyecek kadar sol eğilimli olan Sandinista rejimini devirmek isteyen Başkan Reagan, Kongre'den istediği finansal ve hukuki desteği bulamamıştır. Bu duruma tepki gösteren ve Nikaragua politikasında kararlı olan Reagan, Irak'la savaş halinde olan İran'a silah satılması, buradan elde edilen parayla da Nikaragua'daki kontrgerillaların finanse edilmesi yönünde CIA'ye talimat vermiştir. Amerikan siyasi tarihinde İran-Kontra Skandalı olarak yerini alan bu

⁵⁴⁵ Biden, 2000: 16.

⁵⁴⁶ Sümer, 2008: 126.

⁵⁴⁷ Smith, 2000:19-20.

⁵⁴⁸ CSIS, 2014: 14.

⁵⁴⁹ Hatipoğlu, 2011: 40.; Wayne, 2000: 26.

olay dış politikanın oluşturulmasında Kongre'nin Başkan'ın eylemlerini sınırlandırma girişimlerinin sonucunda ortaya çıkmıştır.⁵⁵⁰

Kongre'nin dış politika konularında yasama ve bütçeyi onaylama gibi yetkilerinden dolayı yürütme kanadı karar alma sürecinde Kongre ile iletişim halinde olmaktadır. Bu iletişim başkan ya da dışişleri bakanı tarafından birebir Kongre üyeleriyle, Kongre liderleriyle ya da komite başkanlarıyla görüşme şeklinde gerçekleşmektedir. Yürütme dış politikaya dair karar alırken Kongre'nin o konudaki tutumunun nasıl olacağını da dikkate almaktadır.⁵⁵¹ Biden, Kongre'nin dış politikanın oluşturulmasında kullandığı en etkili yöntemin bu birebir görüşmeler olduğuna dikkat çekmektedir. Yürütmenin Kongre'ye rağmen hareket etmesi halinde ise Schweller tarafından eksik dengeleme olarak ifade edilen dış politikada yönetimin ulusal gücü harekete geçirmede yetersiz kalması gibi bir durum yaşanabilmektedir. Bu durum Biden tarafından da teyit edilmekte, Kongre desteği olmadan girişilen dış politika eyleminin başarıyla sonuçlanma ihtimalinin düşük olduğu ifade edilmektedir.⁵⁵² Yukarıda değinilen İran-Kontra skandalında benzer bir durum ortaya çıkmıştır. Kongre'nin Senato kanadı aynı zamanda büyükelçileri ve üst düzey dışişleri görevlilerini onaylama yetkisine sahiptir. Nitekim Bush'un özellikle Armitage'ı bakan olarak görevlendirmek istediğinde Senato onay çekincesinin ortaya çıktığı görülmektedir.

Bir sonraki başlıkta görüleceği üzere Amerikan kamuoyu algısı, Başkan için olduğu gibi Kongre üyeleri için de önemlidir. Ancak, Kongre üyeleri seçildikleri bölgedeki seçmenlere karşı olan sorumluluklara özel önem atfederler. Bu nedenle Kongre üyelerinin kimi zaman mensubu oldukları parti çizgisinden farklı hareket ettiklerini ya da daha genel Amerikan çıkarlarının söz konusu olduğu durumlarda nispeten dar çıkarlar peşinde koştuklarını görmek mümkündür. Kongre üyelerinin bu tutumları çoğu zaman temsilcisi oldukları seçmenlerin talepleri doğrultusunda şekillenmektedir. Bu yüzden Kongre üyeleri sadece seçim sürecinde değil görev yaparken de temsil ettikleri bölgenin kamuoyu görüşlerine önem verirler. Seçmenler mektup yazarak, telefonla arayarak, e-posta göndererek ya da bireysel olarak bir araya gelerek Kongre üyelerine taleplerini iletebilmektedirler. Bu yöntemlerin yanı sıra daha etkili ve profesyonel bir yöntem olarak da seçmenler lobi grupları aracılığıyla temsilcilerinin kararlarını etkileme yoluna gitmektedirler.⁵⁵³ Lobi faaliyetlerinin Kongre üzerindeki etkisine sonraki başlıkta daha geniş yer verilecektir.

⁵⁵⁰ Hatipoğlu, 2011: 40.; Pickering, 2000: 17.

⁵⁵¹ Pickering, 2000: 5-6.

⁵⁵² Biden, 2000: 16-18.

⁵⁵³ Erickson, 2000: 45-46.

11 Eylül saldırılarının hemen ardından saldırıların sorumlularına karşı Amerikan Başkanı'na askeri güç kullanma yetkisi verilirken Kongre üyeleri konuya partilerüstü tutum içerisinde yaklaşmışlardır. Partilerüstücülük ulusal gücü harekete geçirebilme bağlamında bir zafiyet görüntüsü vermemek adına Amerikan dış politika geleneğinde önemli bir unsurdur.⁵⁵⁴ 11 Eylül saldırılarının faillerine karşı güç kullanımı konusunda kapsamlı yetkiler içeren tasarı Temsilciler Meclisi'nde 420 üyenin, Senato'da ise 98 senatörün onayını almıştır.⁵⁵⁵ Teröre karşı savaş ilanından sonra da Irak'a karşı askeri güç kullanımını öngören benzer bir tasarı 10-11 Ekim 2002 tarihlerinde Kongre'nin gündemine gelmiştir. Temsilciler Meclisi'nde yapılan oylamada tasarı 133'e karşı 296 oyla kabul edilirken oylamada Cumhuriyetçi üyelerin 215'i tasarımı desteklemiş 6 üye tasarıya hayır oyu vermiştir. Demokratların ise 81'i tasarımı desteklerken 126 üye tasarımı reddetmiştir.⁵⁵⁶ Senato'da ise tasarı 23'e karşı 77 oyla kabul edilmiştir. Senatodaki oylamada Cumhuriyetçi senatörler 1 ret oyuna karşı 48 evet oyuyla tasarımı desteklerken Demokrat senatörler 21 ret oyuna karşı 29 evet oyu ile tasarımı desteklemişlerdir.⁵⁵⁷ Bu iki tasarının oylama süreçleri değerlendirildiğinde Kongre'de özellikle Demokratların askeri güç kullanımı konusunda Afganistan ve Irak'ı aynı şekilde değerlendirmedikleri görülmektedir. Buna rağmen Demokratlar tasarının geçmesine engel olmamışlardır. Demokratların bu yaklaşımında kamuoyunda Bush'un onaylanma oranının bu tarihlerde halen %80 civarında olmasının etkisi olduğu kabul edilmektedir.⁵⁵⁸ Kongre'de Demokratlar nezdinde desteğin azalmasına karşın Bush kamuoyu desteğini sürdürmeyi başarmıştır. Nitekim bu durum 2002 ara seçimlerinde Cumhuriyetçilerin kazandığı başarıda da görülmektedir.

Kongre ve Başkan arasındaki rekabetin yanı sıra yürütme bünyesindeki kurumlar arasında da görüş farklılıkları sık yaşanan bir durumdur. Bush yönetiminde Dışişleri Bakanı Powell Savunma Bakanı Rumsfeld ile dengelenirken bu iki bakanlık arasındaki rekabetten yararlanan Cheney önceki başkan yardımcılarından farklı olarak Ulusal Güvenlik Konseyi'nden bağımsız şekilde kendi dış politika birimini oluşturmuştur. Başkan Yardımcısı Cheney, daha önce ulusal güvenlik danışmanlığı ve genelkurmay başkanlığı gibi güvenlik alanlarında görev yaptığından olsa gerek Powell'ı artık ulusal güvenlik danışmanı olmadığı dolayısıyla askeri konulara dahil olmaması gerektiği konusunda uyarmaktaydı.⁵⁵⁹ Bu, Powell

⁵⁵⁴ Pickering, 2000: 8.

⁵⁵⁵ S.J.Res.23 - 107th Congress.

⁵⁵⁶ H.J.Res.114 - 107th Congress

⁵⁵⁷ https://www.senate.gov/legislative/LIS/roll_call_votes/vote1072/vote_107_2_00237.htm#top (erişim tarihi: 29.10.2023).

⁵⁵⁸ "Presidential Approval Ratings -- George W. Bush", Gallup.; McMahon, 2007.

⁵⁵⁹ Mann, 2004: 344-347.

için hem diplomasi odaklı davranması gerektiği konusunda bir uyarı hem de askeri meselelerin Pentagon'a bırakılması gerektiği yönünde bir hatırlatmaydı. Cheney, getirebileceği kısıtlamalar nedeniyle BMGK onayı alınmasına karşı çıkarken dış politikada Kongre'nin müdahil rol oynamasına da sıcak bakmamıştır. Cheney'nin aksine Powell ise en azından halk desteğinin sağlanması amacıyla Kongre desteğinin ve BMGK onayının alınması gerektiğini ifade etmiştir.⁵⁶⁰ BMGK kararı alınması için girişimlerde bulunulması konusunda Bush'u ikna eden de Powell olmuştur.⁵⁶¹

Cheney'in Powell'a yaklaşımı bir anlamda genel olarak yeni muhafazakârların ve Bush'un tutumunu yansıtmaktaydı. Dışişleri Bakanı Powell'ın karar alma sürecinde fikir beyan etmesinden ziyade alınan kararın uygulanabilmesi için özellikle uluslararası alanda gerekli meşruiyetin oluşturulması yönünde çaba göstermesi beklenmiştir. Öyle ki Woodward savaş kararı netleştikten sonra Bush'un Rumsfeld'i bilgilendirdiğini, ancak Powell'ı sonraki günlerde Rice'in tavsiyesi üzerine bilgilendirdiğini aktarmaktadır.⁵⁶²

Saddam'ın kitle imha silahı bulundurduğu konusunda en ısrarcı tutumu sergileyen Cheney, savaştan önceki süreçte CIA'ye birçok ziyarette bulunarak bu konudaki delillerin durumu hakkında yetkililerle görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu durum CIA'deki bazı Irak uzmanları tarafından Cheney ve ekibinin kendi dış politika tercihlerine uygun raporlar bekledikleri için üzerlerinde baskı hissettiklerini dile getirmelerine neden olmuştur.⁵⁶³ Irak işgaline giden süreçte yeni muhafazakârlar ile CIA arasındaki ilişki yeni muhafazakârların istediği doğrultuda gelişmemiştir. Bunun önemli sonuçlarından biri yeni muhafazakâr isimlerden Savunma Bakan Yardımcısı Douglas Feith'e bağlı Terörle Mücadele Grubu (*Counter Terrorism Evaluation Group*) adında yeni bir birim kurulması olmuştur. Yeni muhafazakârlar ayrıca Saddam Hüseyin'e dair istihbaratın sağlanmasında CIA'nin raporlarından ziyade Iraklı Ahmet Çelebi'nin verdiği bilgilere itimat etmiştir. Esasen Çelebi'nin sunduğu bilgiler yeni muhafazakârların işgali gerçekleştirebilmek adına duymak istedikleri bilgilerdi. Yeni muhafazakârların Saddam sonrası planı ise Çelebi'nin partisi Irak Ulusal Kongresi'ni iktidara taşımaktı.⁵⁶⁴

Dış politika ekibindeki isimler arasındaki görüş farklılıkları Bush yönetimi süresince devam etmiştir. Önceki sayfalarda değinildiği gibi bundan dolayı yeni muhafazakârlardan Richard Perle Irak'ta yaşanan başarısızlığın sorumlusu olarak Bush'u göstermiştir. Yeni

⁵⁶⁰ Cohen, 2005: 145.

⁵⁶¹ Pfiffner, 2004: 175.

⁵⁶² Woodward, 2004: 151, 169-274.

⁵⁶³ Priest ve Pincus, 2003.

⁵⁶⁴ Mearsheimer ve Walt, 2009: 308.

muhafazakârların “savaş kararı doğrudu ancak askeri zaferden sonra yürütülen süreç hatalıydı” argümanı bugün halen devam etmektedir.⁵⁶⁵

2.3.2.4. Devlet-Toplum İlişkisi

Yapısal realistlerin sistem ve dış politika çıktısı arasında doğrusal bir ilişki kurmalarının bir diğer sonucu kamuoyu ve çıkar grupları gibi karar alma ve politika uygulama sürecinde etkili olan iç dinamikleri sürece dahil etmemeleridir. Ripsman iç dinamiklerin dış politika sürecine etkisini anlayabilmek için şu 5 soru üzerinden gitmektedir: 1-Dış politikanın oluşturulmasında en etkili iç aktörler nelerdir? 2- En fazla hangi sistemik koşullar altında bu etki ortaya çıkmaktadır? 3- En fazla hangi iç koşullar altında bu etki ortaya çıkmaktadır? 4- En fazla hangi devlet yapısında bu etki ortaya çıkmaktadır? 5- Bu etkinin dışı vurumu nasıl gerçekleşmektedir?⁵⁶⁶ Bu sorulardan da anlaşılacağı üzere iç aktörlerin etkisi uluslararası sistemin yapısına ve devletin siyasal yapısına göre değişkenlik göstermektedir.

Karar alma sürecinde iç aktörlerin etkisi dış politika konusuna göre değişkenlik gösterebilmektedir. Özellikle ulusal güvenliğin söz konusu olduğu güç kullanımı gibi dış politika konularında çıkar gruplarının etkisi nispeten düşük kalmaktadır.⁵⁶⁷ Bunun iki temel nedeninden söz etmek mümkündür. İlk olarak önceki bölümde de değinildiği gibi aktörlerin bulundukları konumlar devletin uzun süreli çıkarları konusundaki gizli bilgilere erişimi üzerinde etkili olmaktadır. Bu nedenle ulusal güvenlik gibi kritik konularda karar alıcılar kapsamlı bilgiye sahip oldukları için devletin uzun süreli çıkarlarını daha doğru değerlendirebilmektedirler. İkincisi, alınacak kararın yaratacağı maliyetler konusunda belirsizliğin olduğu durumlarda da çıkar grupları karar alma sürecine etki etme bağlamında daha isteksiz olmaktadır.⁵⁶⁸

ABD’nin ifade ve örgütlenme özgürlüğünü teminat altına alan çoğulcu demokrasiye sahip siyasal yapısı çıkar gruplarının karar alıcılar üzerinde etki oluşturmaya imkân verirken, ABD’nin bir göçmenler ülkesi olması bu örgütlenme faaliyetlerinde etnik grupların ön plana çıkmasını kaçınılmaz kılmaktadır.⁵⁶⁹ Bu nedenle iç aktörler içerisinde örgütlü çıkar grupları olan lobiler ön plana çıkmaktadır. Lobilerin karar alıcılar üzerindeki etkisi ödüllendirme ya da cezalandırma şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Başkan üzerinde etkisi olmakla birlikte lobicilik faaliyeti daha çok Kongre ile ilişkilendirilmektedir. Lobi grupları kendilerine yakın isimlerin

⁵⁶⁵ Bolton, 2023.

⁵⁶⁶ Ripsman, 2009: 170.

⁵⁶⁷ Ripsman, 2009: 180.

⁵⁶⁸ Wilson, 1980: 367–368.

⁵⁶⁹ Mearsheimer ve Walt, 2009: 10.

seçilmesini, önemli görevlere atanmasını sağlayarak dış politika sürecine etki etmeye çalışmaktadırlar. Bunun yanı sıra Kongre üyelerinin ve başkan adaylarının kampanyalarına finansal destekte bulunarak onlar üzerinde etki oluşturabildikleri gibi özellikle etnik lobi grupları temsil ettikleri seçmen kitlesi üzerinden adayları destekleme ya da desteklerini çekme yöntemiyle etki oluşturabilmektedirler. Temsil edilen seçmen kitlesinin genişliği, örgütlülük düzeyi ve belli seçim bölgelerindeki yoğunluğu gibi faktörlerin yanı sıra uğruna mücadele ettikleri konunun net ve anlaşılabilir olması etnik lobilerin etki gücünü artırabilmektedir.⁵⁷⁰ Amerikan siyasal sisteminin bölünmüş ve şeffaf yapısının yanı sıra ifade özgürlüğü ve medyanın etkinliği de diğer devletlere çıkar grupları aracılığıyla Amerikan dış politikasını etkileme imkânı tanımaktadır. Özellikle etnik lobiler medya kampanyaları, yasama/yürütme üyelerine toplu mektup yazımı ya da seçim kampanyalarına doğrudan katkı sunma gibi yöntemlerle bağlılık duydukları ülkelerinin çıkarları doğrultusunda siyasi baskı oluşturabilmektedirler.⁵⁷¹

Etnik lobilerin yanı sıra medya ve düşünce kuruluşları da Amerikan siyasal sisteminde etkili iç faktörler olarak görülmektedir. Her ikisi de özellikle karar alıcılarının düşünce yapılarını şekillendirme bağlamında sürece etki edebilmektedirler.⁵⁷² İç aktörlerin dış politika çıktısına dair talepleri ile karar alma sürecindeki mevcut sistemik öncüllerin uyumu bu aktörlerin başarısı üzerinde oldukça etkili olmaktadır. Yani, lobi grupları öncelikli olarak sistemik uyarıları göz önünde bulunduran karar alıcıları daha dar kapsamda tanımlanan kendi çıkarları doğrultusunda etkilemek istediklerinde başarı şansları düşük kalmaktadır.⁵⁷³ Bu nedenle lobi gruplarının rüzgârın arkalarından estiğini hissettikleri durumlarda, yani savundukları politikaların sistemik öncüllerle uyumlu olduğu ya da stratejik çevrenin sınırlandırıcı olmadığı zamanlarda karar alma sürecinde daha fazla etki oluşturma gayreti içinde olmaları beklenir.

Ripsman, ulusal güvenliğe yönelik tehditlerin yüksek olduğu stratejik çevrede iç aktörlerin karar alma süreci üzerindeki etkisinin nispeten kısıtlı olacağını ifade etmektedir.⁵⁷⁴ Amerikan dış politika sürecinde de güvenlik riskinin yüksek olduğu stratejik çevrede çıkar gruplarının karar alma sürecine etkisinin düşük olduğu görülmektedir.⁵⁷⁵ McCormick, Soğuk Savaş sonrasında değişen stratejik çevrenin ve Kongre'deki düzenlemelerin de etkisiyle lobi

⁵⁷⁰ Ripsman, 2009: 181-182.; Rytz, 2013: 2-3.

⁵⁷¹ Walt, 2005: 111-112.

⁵⁷² Ripsman, 2009: 185.; Mearsheimer ve Walt, 2009: 157-158.

⁵⁷³ Ripsman, 2009: 186.

⁵⁷⁴ Ripsman, 2009: 186.

⁵⁷⁵ Milbrath, 1967: 251.

gruplarının daha etkin olma imkanı bulduklarını, ulusal güvenliğe yönelik yakın tehditlerin olmadığı durumlarda da bu etkinin arttığını ifade etmektedir.⁵⁷⁶

İç dinamiklerin karar alma sürecine etkisi aynı zamanda devletin siyasal yapısına ve karar alma prosedürlerine göre de değişmektedir. Devletin siyasal yapısı ve karar alma prosedürü süreç içerisinde farklılaşabildiği için iç aktörlerin aynı devlet içerisinde bu çerçevedeki etkisi de değişebilmektedir. Kongre ve başkan arasındaki güç dengesine değinilen bir önceki başlık altında bu konuya Kongre bağlamında yer verilmiştir. Buna göre, Kongre'nin dış politika uygulamasında nispeten güçlü olduğu zamanlarda çıkar gruplarının da karar alma sürecine etkisinin daha yüksek olması beklenir. Tersî şekilde özellikle ulusal güvenliğe yönelik yakın tehditlerin olduğu, sınırlandırıcı dış politik çevrenin hâkim olduğu dönemlerde dış politikanın oluşturulmasında başkan daha fazla rol aldığı için bu dönemlerde çıkar gruplarının etkisi nispeten düşük kalmaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri özellikle seçmen kitlesi üzerinden baskı oluşturma imkanına sahip olan etnik lobi gruplarının Kongre üzerinde daha etkili olmalarıdır.⁵⁷⁷

Tüm bu kabulleri özetlemek gerekirse; Amerikan dış politikasının oluşturulması sürecinde lobiler, düşünce kuruluşları ve medya etkili olabilmektedir. Ulusal güvenliğe yönelik yakın tehdit olmadığı, stratejik çevrenin nispeten müsamahakâr olduğu ve dış politika oluşturma bağlamında yürütmenin Kongre'ye kıyasla daha zayıf olduğu durumlarda bu etki yüksek olmaktadır. Bu çerçevede Bush dönemi değerlendirildiğinde öncelikle şu koşulları ortaya koymakta fayda vardır. İlk olarak 11 Eylül terör saldırılarının ardından ulusal güvenliğe yönelik yakın tehdidin olduğu sınırlandırıcı bir stratejik çevre mevcuttur. İkinci olarak, önceki bölümde görüldüğü gibi saldırıların ardından Kongre güç kullanımı konusunda Bush'a geniş yetkiler vermiştir. Dolayısıyla karar alıcılar geniş otonomiye sahiptirler. Neoklasik realizmin kabulleri değerlendirildiğinde Bush'un özellikle ilk döneminde iç aktörlerin dış politikada karar alma süreci üzerindeki etkisinin kısıtlı olduğu sonucuna varmak mümkündür.

Çıkar gruplarının genel olarak Amerikan dış politikası üzerindeki etkisini ortaya koymak bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır. Bu nedenle Bush dönemi Amerikan dış politikasında etkili olan, aynı zamanda ABD'deki en güçlü çıkar grubu kabul edilen İsrail lobisine⁵⁷⁸ yer verilecektir. Öte yandan Amerikan dış politikasına büyük etki etmeyen ancak özellikle Kongre aracılığıyla Türk-Amerikan ilişkilerinin seyrine etki eden Yunan lobisi ve Ermeni lobisine de değinilecektir. İsrail lobisi genel olarak İsrail'in çıkarları için kendi politik

⁵⁷⁶ McCormick, 1998: 170–98

⁵⁷⁷ Ripsman, 2009: 189.

⁵⁷⁸ Mearsheimer ve Walt, 2009: 4.

tercihlerini Amerikan karar alıcılara benimsetmeye gayret eden bir etnik çıkar grubudur. Türk-Amerikan ilişkilerine etkisi ise ekseriyetle Türkiye-İsrail ilişkilerine paralel şekilde gerçekleşmektedir. Bu bağlamda Ermeni lobisi ve Yunan lobisinden farklı olarak anavatanlarının Türkiye aleyhinde birtakım talepleri doğrultusunda lobicilik faaliyeti yürüten bir çıkar grubu değildir. Yani İsrail'in çıkarları doğrultusunda talep edilenler doğrudan Türkiye aleyhine politikalar değildir. Bu nedenle İsrail lobisinin Türk-Amerikan ilişkilerine etkisi genellikle destek verme ya da mevcut desteği kesme şeklinde olmuştur. İsrail lobisinin, uzun süre Türkiye lehine lobicilik yaptığı da olmuştur. Ancak, Türkiye-İsrail arasındaki ilişkilerinin gidişatına göre İsrail lobisinin tutumu da zaman içerisinde farklılaşmaktadır.

Mearsheimer ve Walt İsrail lobisini “ABD dış politikasını İsrail yararına yönlendirmek için aktif olarak çalışan şahıs ve teşkilatlardan oluşan gevşek bir koalisyon” şeklinde tanımlarken, lobinin tek merkezden yönetilen tek ve birleşik bir organizasyon olmadığını, lobiye oluşturan bireylerin ve teşkilatların bazı politik meselelerde ayrı düşebildiklerinin altını çizmektedirler.⁵⁷⁹ Geniş bir örgütlenmeyi ifade eden İsrail lobisine bağlı şahısları ya da teşkilatları tam anlamıyla tespit etmek pek de mümkün değildir. Bu nedenle belli başlı şahısların ya da kurumların söylemleri ve eylemleri üzerinden çıkarımda bulunmak mümkündür. Bu çalışmanın kapsamı dışında kaldığı için böyle bir tasnif yapılmayacak, bütün olarak lobinin tutumuna yer verilecektir.

Kongre üzerinde en fazla etkiye sahip İsrail lobi grubu ise AIPAC'tır (*American Israel Public Affairs Committee, Amerikan İsrail Kamu İlişkileri Komitesi*).⁵⁸⁰ Lobi hem Cumhuriyetçiler hem Demokratlar üzerinde önemli nüfuza sahiptir. Mearshimer ve Walt, AIPAC eski üyesi Steven Rosen'ın bir gazeteciye demecinde AIPAC'ın Kongre üzerindeki gücünü anlatırken önüne bir mendil alıp “24 saat içerisinde bu mendilin üzerine 78 senatörün imzasını toplayabilirim” dediğini aktarmaktadır.⁵⁸¹ 2007 yılında Dışişleri Bakanı Rice'ın Ortadoğu ziyaretine çıkmadan önce kendisine teslim edilen ve İsrail lehine birtakım talepleri içeren mektup 79 Senatörün imzasını taşımaktaydı.⁵⁸² Smith, 1998-99 yıllarında güvenilir kaynakların Türkiye'nin ABD nezdinde girişimlerde bulunmak için ilk temas kurdukları kurumun Dışişleri Bakanlığı ya da Kongre değil AIPAC olduğunu ifade ettiklerini aktarmaktadır.⁵⁸³

⁵⁷⁹ Mearsheimer ve Walt, 2009: 134.

⁵⁸⁰ Mearshimer ve Walt, 2009: 186.

⁵⁸¹ Mearsheimer and Walt, 2009: 10.

⁵⁸² Mearshiemer ve Walt, 2009: 197.

⁵⁸³ Smith, 2000: 126.

Bush'un ulusal güvenlik kabinesi içerisinde yer alan isimlerden Wolfowitz'in Saddam Hüseyin yönetiminin devrilmesini yarım kalan ve tamamlanması gereken bir misyon gibi gördüğüne önceki bölümlerde değinilmişti. Wolfowitz'in bu düşünce yapısı karar alma sürecinde tarihsel deneyimlerin aktör üzerindeki etkisi için örnek teşkil etmiştir. Ancak, Saddam'ın devrilmesini, dolayısıyla Irak'ın işgalini yarım kalmış bir misyon olarak gören sadece Wolfowitz değildi. Ulusal güvenlik kabinesinin dışında da bu konuya böyle yaklaşan yeni muhafazakârlar mevcuttu. Bu isimler arasında yer alan William Kristol ve Robert Kagan'ın 1997 yılında kurduğu ve İsrail lobisine yakınlığıyla bilinen Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi (*Project for New American Century - PNAC*) adlı düşünce kuruluşu Irak'ın işgali konusunda Wolfowitz'le aynı görüşe sahipti.⁵⁸⁴ PNAC Aralık 2002'de yayımladığı ve aralarında Richard Perle, William Kristol gibi isimlerin de olduğu 28 yeni muhafazakâr ın imzasını taşıyan açık mektupta teröre karşı savaş retoriği çerçevesinde ABD ve İsrail'i bir araya getirmekteydi. Buna göre şer ekseni olarak ifade edilen İran, Irak ve Suriye ABD'ye yönelik terör saldırılarını destekledikleri gibi İsrail'e yönelik terör saldırılarını da desteklemekteydiler. Oysa Walt ve Mearsheimer'ın ifade ettiği gibi İsrail'in tehdit olarak değerlendirdiği Hizbullah, İslami Cihad ve Hamas gibi örgütler doğrudan ABD'nin ulusal güvenliğini tehdit etmemekteydiler.⁵⁸⁵

İsrail ve İsrail lobisi Bush'un teröre karşı savaş söylemini kendi terörle mücadelesi ile bağlantılı hale getirmek istemiştir. Benjamin Netanyahu'nun 12 Eylül 2002 tarihinde Amerikan Kongresi'nde gerçekleşen Irak bilgilendirme toplantısında sarf ettiği sözler hem İsrail'in hem de İsrail lobisinin bu süreçteki tutumunu yansıtmaktadır. Bunun yanı sıra Netanyahu'nun argümanları yeni muhafazakârların argümanlarıyla da uyuşmaktadır. "Saddam'ın 11 Eylül saldırılarıyla doğrudan ilişkisi olmasa bile sonraki 11 Eylül saldırılarının önlenmesi için ön alıcı müdahale şarttır", "Teröristlerin bizi yok etme isteği var, bizim ise onları yok etme gücümüz var", "BM onayı alınması elbette iyidir ancak bunun Irak'a müdahale için ön koşul olarak görülmesi müdahalenin gerçekleşmemesine neden olur", "Demokrasiler barışa meyilli iken diktatörlükler çatışmaya meyillidirler".⁵⁸⁶ Önleyici müdahaleye, tek taraflı güç kullanımına, demokratik dönüşüme vurgu yapan bu ifadeleri Bush Doktrini'nde ve Bush ekibinin işgali meşrulaştırma girişimlerinde de benzer şekilde görmek mümkündür. İsrail'in teröre karşı savaş konseptini kendi terörle mücadelesi ile özdeşleştirme girişimi ise İsrail'e özgü bir tutum değildir. Türkiye de yıllardır terörle mücadele yürüten bir ülke olarak Bush'un teröre karşı savaş

⁵⁸⁴ Perle, 2000: 99-111,

⁵⁸⁵ Merasheimer ve Walt, 2009: 74-75.

⁵⁸⁶ Israeli Perspective on Conflict with Iraq, C-SPAN, 12.09.2002.

ilanını kendi terörle mücadelesi ile bağdaştırma yönünde söylemlerde bulunmuşsa da bu girişimler sonuçsuz kalmış, sonraki yıllarda Bush yönetimi terör örgütleri arasında seçim yapmakla eleştirilmiştir.⁵⁸⁷ Netice itibariyle siyasal yapıdaki ve sistemdeki tüm koşullar çıkar gruplarının karar alma sürecine etki etmesinin aleyhine bir görüntü sunmasına rağmen İsrail lobisi bu süreçte yürütme kanadındaki isimlerle yakın ilişki içerisinde olduğu için karar alma sürecinde nispeten etkili olmuştur.

İsrail lobisine nazaran daha kısıtlı imkanlara sahip olan Ermeni lobisi ve Yunan lobisi ise genel anlamda Amerikan dış politikası üzerindeki etkilerinden ziyade Türk-Amerikan ilişkileri üzerindeki etkilerinden dolayı bu başlık altında ele alınacaklardır. Hem Rum/Yunan kökenli Amerikalılar hem de Ermeni kökenli Amerikalılar ABD’deki Yahudiler kadar örgütlü olmamakla birlikte iki topluluk da sahip oldukları seçmen gücüyle Kongre üyeleri üzerinde etkili olabilmektedirler. Türkiye ile Yunanistan arasında Ege Adaları, Kıbrıs gibi sorunlar nedeniyle yaşanan krizlerde Yunan lobisi her iki ülkenin de müttefiki konumunda olan ABD nezdinde Yunanistan lehine destek sağlamak için lobi faaliyetleri yürütmektedir. Bunun yanı sıra Yunan lobisi Türkiye’ye yönelik yardımların ve silah satışlarının yapılmasına çeşitli gerekçeler öne sürerek engel olunması için de benzer şekilde çaba göstermektedir. Seçmen etkisi Kongre üzerinde daha hissedilir olduğu için Yunan lobisi ve Ermeni lobisinin Türkiye’ye yönelik kararlara etkisi Kongre üzerinde şekillenmektedir. Ermeni lobisi ise 1915 yılında gerçekleşen zorunlu tehcir sırasında yaşanan can kayıplarının “soykırım” olarak tanınması başta olmak üzere Türkiye’nin Ermenistan’a uyguladığı abluka ve Azerbaycan’a verdiği destek gibi birçok konuda Türkiye aleyhine lobicilik faaliyeti yürütmektedir. Ermeni lobisinin faaliyetleri Ermeni tasarısının kabulü, Amerikan yönetiminin Türkiye üzerinde baskı kurması, Türkiye’ye yönelik yardımların ve silah satışlarının engellenmesi gibi konularda yoğunlaşmaktadır. Türkiye aleyhtarlığı Kongre tartışmalarında ve tasarılarında görüldüğü gibi çoğu zaman bu iki gruba yakın isimleri bir araya getirebilmektedir. Ermeni tasarılarına destek verenler arasında Yunan lobisine yakın Kongre üyelerini görmek mümkün olduğu gibi Kıbrıs’la ilgili Türkiye aleyhine bir tasarıda Ermeni lobisine yakın Kongre üyelerini görmek de mümkündür.

Türkiye’ye yapılması planlanan 1 milyar dolarlık ekonomik yardımın da yer aldığı ek bütçe görüşmelerinde Temsilciler Meclisi üyesi Cunningham öncülüğünde bir tartışma yaşanmıştı. Bu tartışma, yardım maddesinin ek bütçeden çıkarılmasını savunanlar ve bu talebi reddedenler arasında gerçekleşmiştir. Ekonomik yardım maddesinin çıkarılmasını savunan

⁵⁸⁷ Erhan ve Sıvış, 2017: 99.

üyelerin çoğunluğu 1 Mart tezkeresine yönelik tepkiden dolayı bu yönde karar alınması gerektiğini ifade etmiştir. Birkaç üye de Türkiye'nin Azerbaycan ile beraber Ermenistan'a blokaj uygulayarak Amerikan insani yardımlarının Ermenistan'a ulaşmasına engel olduğu, bu durumun ABD İnsani Yardım Koridoru Sözleşmesi'ne aykırılık teşkil ettiği için de Türkiye'ye Amerikan yardımı yapılmaması gerektiği, ayrıca Türkiye'nin Kıbrıs "işgaliyle" ABD'nin bu yöndeki eleştirilerini hiçe saydığı, bu yüzden bu yönde olumlu adımlar atılmadan yardım yapılmaması gerektiği gibi argümanlar sunmaları Ermeni ve Yunan lobilerinin konunun bağlamıyla ilgili ya da ilgisiz her fırsatta kendi argümanlarını dile getirerek Türkiye aleyhinde etki etme çabalarına örnek teşkil etmektedir. Ekonomik yardıma karşı çıkan üyelerin çoğunluğu bunu 1 Mart tezkeresi ile ilişkilendirmiştir. Ekonomik yardımı destekleyenlerin önemli kısmı da desteklerini devam eden savaşta Amerikan askerlerinin güvenliği ile gerekçelendirmişken Ermeni ve Yunan lobilerine yakın isimlerin yukarıdaki gerekçeleri öne sürmeleri, lobi gruplarının kendi dar kapsamlı çıkarlarını Amerikan çıkarlarının önüne koymalarına örnek teşkil etmektedir. Öte yandan bir kısım Kongre üyesinin de Türkiye ile İsrail arasındaki iyi ilişkilere atıfta bulunarak ekonomik yardım maddesinin taslaktan çıkarılmasına itiraz etmesini, İsrail lobisine yakın isimlerin Türkiye lehine yaklaşımlarının örneği olarak değerlendirmek mümkündür.⁵⁸⁸

Eylül 2000'de Temsilciler Meclisi'nde görüşülen 596 sayılı Ermeni tasarısında da benzer şekilde lobilerin yaklaşımını ve lobilere yaklaşımı görmek mümkündür. Tasarı Temsilciler Meclisi Dış ilişkiler Komitesi'nde görüşülürken Mearsheimer ve Walt tarafından "İsrail'e sadakat konusunda Capitol Hill'de rakibi bulunmayan biri" olarak tabir edilen⁵⁸⁹, Türk medyasında ise Türkiye'nin Kongre'deki dostlarından biri olarak ifade edilen⁵⁹⁰ Tom Lantos'un aralarında bulunduğu bir grup Kongre üyesi Dış İlişkiler Komitesi'ne yazdıkları mektupla tasarıya karşı olduklarını ifade etmişlerdir. Bu mektupta dikkate değer hususlardan biri Türkiye'nin İsrail ile sahip olduğu iyi ilişkilere vurgu yapılmasıdır. Ayrıca aralarında Richard Perle ve Brent Scowcroft'un da olduğu ve önceki dönemlerde görev yapmış üst düzey isimlerden oluşan bir grup da tasarıya karşı olduklarını ifade etmişlerdir. Bu mektupta 1915'te yaşanmış kayıpların nasıl tanımlandığı meselesinin ABD'nin bölgedeki çıkarlarından daha önemli olmadığı ifade edilerek Ermeni lobisine yakın Kongre üyelerinin Amerikan çıkarları aleyhine olan dar çıkarları gözetmesine tepki gösterilmiştir.

⁵⁸⁸ Congressional Record 149(54): H2718.

⁵⁸⁹ Mearsheimer ve Walt, 2009: 185.

⁵⁹⁰ "Ermeni Tasarısının Oylaması Haftaya", NTV, 02.10.2000.; "Tom Lantos Öldü", Hürriyet, 12.02.2008.

Süleymaniye krizinin ardından Türk Dışışleri Bakanı Abdullah Gül ABD'yi ziyaret ederek mevkidaşı Powell, Savunma Bakanı Rumsfeld ve Ulusal Güvenlik Danışmanı Rice gibi isimlerle ikili görüşmeler gerçekleştirdi. Görüşmelerde hem Süleymaniye krizi nedeniyle gerilen ilişkileri yumuşatma amaçlanırken hem de Irak'ta devam eden sürecin ele alınması beklenmekteydi. Bu görüşmeden günler öncesinde Temsilciler Meclisi üyesi Pallone, Powell ile Gül arasında yapılacak görüşmede birtakım konuların çözüme kavuşturulması için Powell'ın Gül'e baskı yapmasını istemiştir. Bu konulardan ilki Ermenistan ile ilgiliydi. Pallone, Türkiye'nin Ermenistan'la sınır kapısını kapalı tutarak uluslararası hukuku ihlal ettiğini, bu konunun çözümü için Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin iyileştirilmesi gerektiğini, dolayısıyla Türkiye'nin bu doğrultuda ikna edilmesi gerektiğini ifade etmekteydi. İkinci konu ise Kıbrıs ile ilgiliydi. Pallone, adadaki Türk askeri varlığının sonlandırılması yönünde Türkiye'ye baskı yapılmasını talep etmekteydi.⁵⁹¹ Amerikan dış politika gündeminde Irak Savaşı geniş yer tutarken, Türk-Amerikan ilişkilerinde günler öncesinde büyük güven krizi yaşanmışken ve Gül-Powell görüşmesinin bu ekseninde gelişeceği öngörülürken bu konuların Kongre'de gündeme taşınmasının Amerikan çıkarları lehine bir tutum olduğunu söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla, Türk-Amerikan ilişkileri söz konusu olduğunda Ermeni ve Yunan lobilerine yakın isimlerin Türkiye aleyhine her türlü argümanı Amerikan çıkarlarına rağmen her fırsatta Kongre'ye taşımaya özen gösterdikleri şeklinde bir sonuca varılmaktadır.

İsrail lobisinin Türkiye'ye karşı tutum değişikliği en belirgin şekilde 2005 yılında yaşanmıştır. 14 Haziran ve 29 Haziran 2005 tarihlerinde Temsilciler Meclisi'nde gündeme getirilen ve Uluslararası İlişkiler Komitesi'nde görüşülen tasarılar da Tom Lantos kabul oyu vermiştir. Holokost'tan sağ kurtulan Lantos AIPAC nezdinde olduğu gibi Kongre'de de saygın bir kişiliktir. Bu çerçevede Lantos'un İsrail lobisindeki etkisi düşünüldüğünde bu tutum değişikliğini genel olarak lobinin politika değişimi olarak değerlendirmek mümkündür. İsrail lobisinin bu politika değişikliği ise Ak Parti hükümetinin İsrail'e yönelik politika değişikliği ile ilişkilendirilmiştir.⁵⁹² 2004 yılında İsrail'in, Hamas lideri Şeyh Yasin'i suikast sonucu öldürmesi üzerine Erdoğan İsrail'i devlet terörü işlemekle suçlayınca ilişkiler iyice gerilmişti. Erdoğan 2005 yılında Washington'u ziyaret etmeden önce İsrail'i ziyaret ederek tansiyonu düşürme adımları atmıştır.⁵⁹³

Yine bu süreçte Senato'ya sunulan aynı içerikli 320 sayılı tasarıda da İsrail lobisine yakın bir başka isim Robert Menendez'in de imzası bulunmaktaydı.⁵⁹⁴ İsrail lobisine yakın

⁵⁹¹ Congressional Record 149(108): H7202.

⁵⁹² "Tom Lantos Öldü", Hürriyet, 12.02.2008.

⁵⁹³ "Erdoğan Sorumluluğumuzun Farkındayız", VOA, 02.05.2005.

⁵⁹⁴ Mearsheimer ve Walt, 2009: 190.

isimlerin bu tutum değişikliği, sonraki tasarılar da ortaya çıkmıştır. 10 Ekim 2007 tarihinde Temsilciler Meclisi Uluslararası İlişkiler Komitesi'nde oylanan 106 sayılı tasarıda Tom Lantos aynı şekilde kabul yönünde oy kullanmıştır. Aynı yıl Senato'da gündeme gelen 106 sayılı tasarıda da Robert Menendez'in imzası bulunmaktadır. Öte yandan 2006 seçimlerinde Demokratların Temsilciler Meclisi'nin kontrolünü ele almaları ve Ermeni tasarılarına verdiği destekle bilinen Nancy Pelosi'nin Temsilciler Meclisi Başkanı olması, Türkiye adına neredeyse tüm kötü koşulların bir araya geldiği bir tablo oluşturmuştur. Ne var ki İsrail lobisinin desteğinin kaybedildiği bu süreçte gündeme getirilen tasarı, ilgili komitede kabul edilmesine rağmen Pelosi tarafından Temsilciler Meclisi Genel Kurulu'nda oylamaya sunulmayarak gündemden düşürülmüştür. Pelosi'nin bu tutumunda Bush yönetiminin baskısının yanı sıra bulunan konumun getirdiği sorumluluğun etkili olduğu düşünülmektedir. Nitekim Temsilciler Meclisi'ndeki 435 üyeden biri olarak, temsilcisi olunan seçim bölgesinin çıkarlarını önceleyen bir politika takip etmek adına tasarıya destek vermek ile bu tasarıların kabulünü, dolayısıyla da iki ülke arasındaki ilişkileri doğrudan etkileyecek ve nihayetinde belli bir grubun çıkarlarını Amerikan çıkarlarına tercih edecek bir kararı almak birbirinden oldukça farklı sorumluluklar içermektedir.

Türk-Amerikan ilişkileri bağlamında Yunan lobisi; İsrail ve Ermeni lobilerine göre daha az etkili bir görünüm çizmektedir. Ancak Türkiye aleyhinde bir adım söz konusu olduğunda Ermeni lobisine ve Yunan lobisine yakın isimlerin Kongre'de birbirlerine destek olduğu görülmektedir. Ermeni Dostluk Grubu üyesi olan ve Ermeni meselesinin “soykırım” olarak tanınmasını kendine amaç edinen Frank Pallone Kıbrıs meselesi ile ilgili tasarılar da ön planda olmuştur. Bu tasarılar da yer alan bazı ifadeler ise hem Ermeni tasarılarında hem de Kıbrıs tasarılarında ortak olduğu için iki taraftan da destek almıştır. Örneğin 1 Ağustos 2001 tarihinde Temsilciler Meclisi'ne sunulan, Türkiye'nin Kıbrıs'taki askeri varlığını sonlandırmasını konu alan tasarı Türkiye'nin BMGK kararına uymaması halinde askeri yardım yapılmaması yönünde Bush yönetimine çağrıda bulunmaktaydı.⁵⁹⁵ Türkiye'ye yönelik yardımların kesilmesi, silah satışlarının engellenmesi gibi konular her iki lobi grubunda da tasarılar eklenen genel ifadeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan Türkiye'nin İsrail lobisinde kaybettiği desteğini Kıbrıs tasarılarında da görmek mümkündür. Ermeni tasarılarında aktif rol oynayan Robert Menendez aynı şekilde Kıbrıs tasarılarında da Türkiye aleyhinde bir tutum sergilemiştir.

⁵⁹⁵ H.R.2707 - 107th Congress.

Özet olarak, George W. Bush'un başkanlığı döneminde Türk-Amerikan ilişkilerinde etnik çıkar gruplarının etkisi ağırlıklı olarak Kongre üzerinde olmuştur. Ancak Kongre'deki bu tartışmalar ve tasarılar dış politika çıktısı üretmediği için doğrudan ilişkileri bozacak boyutta bir etki yaratmamıştır. Bu durumun Amerikan karar alma mekanizması ve Türk-Amerikan ilişkileri özelinde farklı sebeplerini ortaya koymak mümkündür. Karar alma süreci üzerinden değerlendirildiğinde Kongre'nin 11 Eylül saldırıları sonrasında Afganistan işgali ve Irak işgali öncesi Başkan Bush'a verdiği askeri güç kullanma yetkisi, bu dönemde karar alma sürecinde yürütmenin ön plana çıktığını göstermektedir. Ayrıca yakın ulusal tehditlerin olduğu bir dış politika çevresinde dış politikanın Amerikan ulusal güvenliği ve ulusal çıkarları vurgusuyla yapıldığı görülmektedir. Bu gibi nedenlerle hem Kongre karar alma sürecinde daha az etkili olmuş hem de etnik çıkar gruplarının Amerikan çıkarlarıyla uyuşmayan gündemleri geri planda kalmıştır. Brzezinski'nin Clinton dönemi için ifade ettiği "Dış politikaya ilgisi olmayan bir başkanımız var, bu yüzden dış politika konuları söz konusu olduğunda iç lobiler çok belirleyici olmaktadır"⁵⁹⁶ argümanı Bush döneminde pek geçerli olmamıştır. Bush'un dış politika bilgisinin kısıtlı olduğu bilinse de Bush'un bizzatı ifade ettiği gibi Amerikan siyasal tarihinde dış politika alanındaki en deneyimli isimlerin olduğu bir ekiple çalışması çıkar gruplarının yürütme üzerindeki etkisinin sınırlı olmasında önemli bir faktör olmuştur.

Türkiye özelinde değerlendirildiğinde ise Afganistan Savaşı itibarıyla Amerikan güçlerine destek olan, her ne kadar 1 Mart tezkeresi reddedilmiş olsa da lojistik, ikmal ve sonraki süreçte üslerin kullanımı konusunda ABD'nin Irak Savaşı'nı kolaylaştıran bir yönetimle Bush yönetimi arasındaki ilişkiler belli bir düzeyde tutulmaya çalışılmıştır. Bush'un bu gayretinde Afganistan ve Irak'taki savaşta Türkiye'nin desteğine duyduğu ihtiyacın yanı sıra bu süreçte Türkiye'yi bölge ülkelerine örnek olarak göstermesinin ve teröre karşı savaşın İslam'a karşı savaş olmadığı argümanını Müslüman bir ülkenin bu sürece katılımıyla destekleme isteğinin etkisi olduğu değerlendirilmektedir. Bununla birlikte Kongre'deki görüşmeler lobilerin bu dönemdeki yaklaşımlarını anlamak açısından önemlidir. Öncelikle Ermeni lobisinin onlarca yıldır devam eden Kongre sürecinde her geçen sene daha talepkâr tasarıları gündeme getirdiği görülmektedir. Gerek Ermeni lobisinde gerekse Rum lobisinde lobiye yakın Kongre üyelerinin Rumların ve Ermenilerin yoğun şekilde yaşadıkları eyaletleri temsil ettiği, ayrıca bu üyelerin ekseriyetle Demokrat Parti mensubu olduğu görülmektedir. Bununla beraber Nancy Pelosi örneğinde görüldüğü gibi Temsilciler Meclisi'nin alacağı karar her ne kadar bağlayıcı olmasa da Türk-Amerikan ilişkilerine vereceği zarar bilindiği için

⁵⁹⁶ Marshall ve Mann, 2000.

aktörlerin tutumları bulundukları konuma göre farklılaşmaktadır. Öte yandan İsrail lobisinin Türkiye lehine olan desteğinin ne kadar değerli olduğu 2004-2005 sonrası dönemde daha net şekilde görülmektedir. Bu dönem itibariyle Türkiye, ABD'deki lobi gruplarının desteğini almak amacıyla yaptığı harcamaları artırsa da bu çıkar gruplarının İsrail lobisi kadar etkili olmadığı sonucuna varmak mümkündür. Türkiye'nin karşı lobicilik faaliyetleri yerine Türkmen'in de ifade ettiği gibi bu lobilerin temsil ettiği ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi Kongre kanadında Türkiye karşıtı lobi faaliyetlerinin etkisinin azaltılmasını sağlayacaktır.⁵⁹⁷

Kamuoyu ile karar alıcılar arasındaki ilişkiye gelince, öncelikle bu ilişki tek yönlü değildir. Demokratik yönetimlerde karar alıcılar konumlarını koruma ve sonraki seçimlerden başarıyla çıkma güdüsüyle hareket ederler. Bu nedenle kamuoyunun tercihlerini, önceliklerini, taleplerini göz önünde bulundurmaları beklenir. Örneğin 2004 Mart ayında İspanya'da gerçekleşen terör saldırılarının ardından oluşan kamuoyu baskısı sonucunda İspanya hükümeti Irak'ta koalisyon çatısı altında görev yapan İspanyol askerlerini çekme kararı almıştır.⁵⁹⁸ Öte yandan karar alıcılar toplumsal desteklerini artırmak amacıyla da dış politikada güç kullanımı gibi riskli adımlar atabilirler.⁵⁹⁹ Tabii bu seçeneğin toplumun siyasi kültürüyle derin ilişkisini akılda tutmakta fayda vardır ki aşağıda görüleceği üzere Amerikan kamuoyunda bu yöndeki adımlar pek karşılık bulmamaktadır.

Dueck, Amerikan toplumunun genel olarak savaşa mesafeli olduğunu belirtmektedir. Buna rağmen ulusal çıkar gerekçesiyle savaş kararı alındığında toplumun bir kesiminin bu kararı desteklediği görülebilir. Ancak bu destek çoğu zaman yüzeysel ve geçicidir. Savaşın maliyeti arttıkça ve süreç uzadıkça toplumsal destek de keskin şekilde azalır. Amerikan toplumu savaş konusuna genel itibariyle sonuç odaklı yaklaşmakta ve başarısız girişimleri kesin şekilde cezalandırmaktadır. Toplumun bu yaklaşımı Amerikan karar alıcılar tarafından bilindiği için Amerikan başkanının güç kullanımı kararı aldığı anda tüm riskleri hesaba katması beklenir. Bu nedenle başkanın kendi iktidarını kaybetme pahasına dar çıkarlar gözeterek savaş kararı alması pek olası değildir. Savaş kararının sistemik sinyallerin değerlendirilmesi ve algılanan tehditlerin ortadan kaldırılması hesabıyla yapılmış olması daha olasıdır. Ancak tehdit algılaması objektif değerlendirmenin ürünü olmadığı için sonuçların yanlış hesaplanmış olması da gayet olasıdır.⁶⁰⁰ Bu bağlamda Irak Savaşı değerlendirildiğinde Dueck'in varsayımlarına uygun bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Yani karar alıcılar rasyonel hareket etmişlerdir, ancak bu

⁵⁹⁷ Türkmen, 2009: 126.

⁵⁹⁸ Ripsman, 2009: 175.

⁵⁹⁹ Ripsman, 2009: 176-177.

⁶⁰⁰ Dueck, 2009: 144.

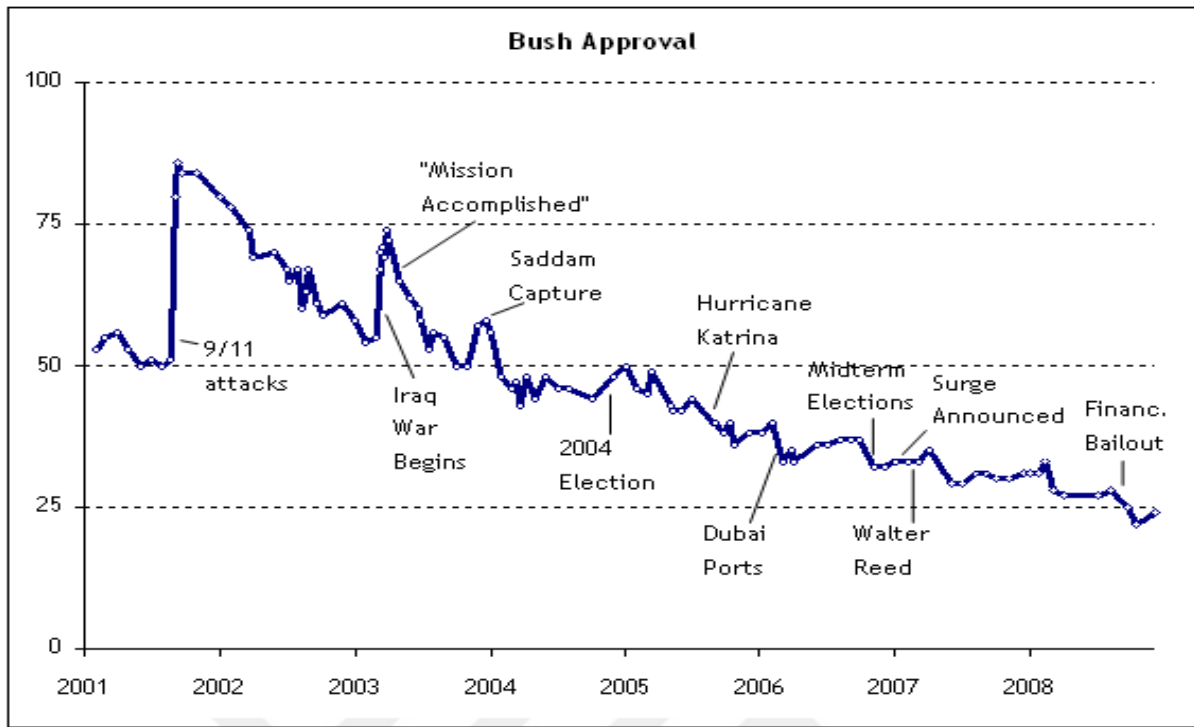
rasyonalite sistemik uyarılar karar alıcıların bilişsel süzgecinden geçtikten sonra ortaya çıktığı için nihayetinde subjektiftir.

11 Eylül saldırılarının Amerikan toplumunda yarattığı dehşet ve korku hali kısa süre içinde öfkeye dönüşmüştür. Saldırıların arkasında El Kaide'nin olduğunun açıklanmasıyla toplumun öfkesi bu yöne yoğunlaşmıştır. Böylece dış politikada güç kullanımına dayalı atılacak adımlar için kamuoyu desteği kendiliğinden oluşmuştur. Bush'un Amerikan kamuoyu tarafından onaylanma oranı 11 Eylül saldırılarının hemen akabinde %80'lere ulaşırken güç kullanımı yönünde dış politika kararlarının alınmasıyla bu oran %89'a çıkmış ve Bush döneminin en yüksek seviyesini görmüştür.⁶⁰¹ 11 Eylül saldırılarının ardından Bush'un Amerikan kamuoyu tarafından onaylanma oranının %89 gibi tarihin en yüksek seviyelerine çıkması Amerikan toplumunun ulusal güvenlik söz konusu olduğunda bayrak etrafında birleşme refleksini göstermektedir. Ancak Tablo 2.1.'de görüldüğü üzere savaşın uzaması, can kayıplarının artması ve savaşın maliyetinin yükselmesi karşısında Bush'un Amerikan toplumunda onaylanma oranında ciddi düşüş yaşanmıştır. Dolayısıyla kamuoyu ile karar alıcılar arasındaki ilişki bağlamında Bush'un düşen kamuoyu onaylanma oranı karşısında Irak'ta geçiş sürecini hızlandıracak adımlar attığı görülmektedir. Irak Savaşı konusunda oldukça ısrarcı olan ve süreçte öncü rol oynayan Wolfowitz başta olmak üzere birçok yeni muhafazakâr Irak'taki başarısızlığın faturasını Bush'un ikinci döneminde yönetimden uzaklaştırılarak ödemiştir.⁶⁰² Irak Savaşı'nın önemli destekçilerinden olan Richard Perle gibi karar alma sürecinde doğrudan rol almayan ancak sürecin tasarlanmasında etkili olan yeni muhafazakârlar ise Irak Savaşı'nın başarısızlıkla sonuçlanmasını Bush'a bağlamışlardır.⁶⁰³

⁶⁰¹ <https://www.pewresearch.org/politics/2008/12/18/bush-and-public-opinion/> (erişim tarihi: 29.10.2023).

⁶⁰² Ikenberry, 2004: 7.

⁶⁰³ Rose, 2006.

Tablo 2.1. Önemli Gelişmeler ve Bush'un Kamuoyu Onaylanma Oranı İlişkisi⁶⁰⁴

Yukarıda bahsedildiği gibi Amerikan toplumu dış politikaya ilgili olmamakla birlikte dış politikada alınan kararların toplumun günlük yaşamına etki etmesi halinde bu kararları sorguladıkları görülmektedir. Bu nedenle dış politikanın uygulamasında kamuoyu etki edebilmektedir. Ancak Türk-Amerikan ilişkileri özelinde değerlendirildiğinde daha önce bahsedilen ilişkilerdeki asimetriden dolayı Amerikan kamuoyunun Türkiye'ye dair çok fazla fikirlerinin olduğunu söylemek zordur. Bu nedenle Bush dönemi Türk-Amerikan ilişkilerinde Amerikan kamuoyunun doğrudan ve belirleyici bir rolünün olmadığı sonucuna varmak mümkündür.

2.4. Değerlendirme

11 Eylül saldırıları ABD'nin stratejik çevresinin değişmesine ve daha sınırlandırıcı bir hal almasına neden olmuştur. ABD'nin sahip olduğu avantajlı coğrafi konum, caydırıcı güç ve askeri kapasite anarşisinde saldırıya uğramasına engel olamamıştır. Bu saldırı ile ABD'nin kırılganlığı ve yakın tehditlerin varlığı ortaya çıkmıştır. Bu durum karar alma sürecinin hızlı işletilmesi gereğini ortaya koyduğu için hem Kongre karşısında Başkan'ın hareket alanını genişletmiş hem de Başkan'ın kamuoyu desteğini artırmıştır. Bu bağlamda Afganistan

⁶⁰⁴ <https://www.pewresearch.org/politics/2008/12/18/bush-and-public-opinion/> (erişim tarihi: 29.10.2023).

müdahalesi hem Amerikan elitlerinin uyumlu yaklaşımı hem de diğer devletlerin rızası doğrultusunda meşru bir zeminde gerçekleşmiştir. Ancak, Afganistan Savaşı'nın aksine Irak Savaşı Amerikan iç politikasında tartışmalara neden olmuştur. Tartışmaların ana odağı Irak'ın Amerikan çıkarları için yakın tehdit oluşturup oluşturmadığı üzerine olmuştur. Ancak Bush yönetimi Irak müdahalesini yakın tehdit algılamasından ziyade sunduğu fırsatlar üzerinden değerlendirmiştir. Bush yönetimi Irak Savaşı'nda ulusal kapasiteyi harekete geçirmede tam anlamıyla başarılı olamamıştır. Aynı şekilde savaş uluslararası meşru zemine de oturtulamamıştır. Bu durum hem toplum nezdinde hem de yönetim nezdinde diğer ülkelerin desteğini almayı zorlaştırmıştır. Bu bağlamda Bush yönetimi savaşa giden süreçte Türk halkının yoğun itirazına maruz kalmışken yönetim kademesinde kısmen destek bulabilmiştir.

Neoklasik realistler karar alma sürecinde zaman sınırlamasının hâkim olduğu, karar alınacak konuya ilişkinin bilgilerinin gizlilik düzeyinin yüksek olduğu durumlarda devlet-toplum ilişkisi, kamuoyu hatta yürütme dışındaki kurumların karar alma sürecine etkisinin oldukça sınırlı olduğunu öne sürmektedirler. Bu durumda karar alma sürecine dahil olan isimler de azalmakta, lider etkisi ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda Bush döneminde Türk-Amerikan ilişkilerinin seyrini etkileyen en önemli olay olan 1 Mart tezkere krizi, karar alıcılar dışındaki iç dinamiklerin etkisinin sınırlı kaldığı bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Amerikan dış politikasındaki yoğun gündemin de etkisiyle bu süreçte Türkiye ile ilişkiler genellikle Paul Wolfowitz, Marc Grossman gibi Türkiye'yi yakından tanıyan isimler tarafından yürütülmüştür. 1990'lı yıllarda ABD'nin Türkiye Büyükelçiliğini yapmış olan Grossman Türk yönetimi kadar Türk kamuoyunu da tanıyan ılımlı bir isimdir. Irak Savaşı'nın mimarlarından olan Wolfowitz ise ikili ilişkilere daha çok asimetrik güç dağılımı üzerinden yaklaşan bir isim olmuştur. Wolfowitz aslında bir nevi Bush'un ilk döneminde dış politika karar alma sürecini domine eden yeni muhafazakârların düşünce yapısını yansıtmaktadır. Rızadan ziyade gücü ön plana çıkaran bu ekip Türkiye ile ilişkilere de bu çerçevede yaklaşmıştır. Bu tutum 1 Mart tezkeresi için pazarlıkların yürütüldüğü süreçte başta Türk kamuoyu olmak üzere Türkiye'deki iç dinamiklerin göz ardı edilmesine neden olmuştur.

Uluslararası sistemde Amerikan gücünü dengeleyecek bir aktörün olmaması ve ABD'nin göreceli güç dağılımında bariz şekilde avantajlı olduğu sistemik koşullar askeri güç kullanımını önceleyen yeni muhafazakâr ekip için geniş hareket alanı sunmuştur. 11 Eylül saldırılarıyla güvenlik bağlamında ABD'nin kırılganlığının ortaya çıkması ve stratejik çevrenin sınırlandırıcı bir hal alması dış politikada karar alma sürecinde iç dinamikler bağlamında yeni muhafazakârların elini güçlendirmiştir. Bu koşullar, 1990'lı yıllarda tek kutuplu sistemin istikrarı ve tek kutuplu sistemde devlet davranışları üzerine yapılan tartışmaların sınanması için

eşsiz bir fırsat sunmuştur. Bu tartışmalar bağlamında, tek kutuplu sistemde iç politik sınırlamaların ortadan kalkması durumunda ABD'nin iyicil hegemon beklentilerine uygun olarak hareket etmediği görülmektedir. Dengeleyici bir aktörün ya da mekanizmanın olmaması neticesinde tek taraflı hareket etmenin ve uluslararası kurumlara itibar etmemenin yaygın davranış şekli olduğu görülmektedir. Bu durum Amerikan gücünün diğer devletler tarafından algılanış şeklini de doğrudan etkilemiştir. Özellikle Irak Savaşı'na giden süreçte Avrupalı müttefiklerin Afganistan Savaşı'nda verdiği desteği vermemesi hatta birçok noktada ABD'nin tek taraflı güç kullanımına eleştiri getirmesi Amerikan gücüne karşı dengeleme arayışlarının ortaya çıktığını göstermektedir.

Bush yönetiminin sert güçle istediği dönüşümü sağlayabileceği düşüncesinin yanlış bir değerlendirme olduğunun anlaşılması uzun sürmemiştir. Irak Savaşı itibariyle bir yandan savaşın maliyeti artarken bir yandan ABD'nin küresel imajının yıpranması hem içeride hem de dışarıda Bush yönetimini zor duruma sokmuştur. Bunun yanı sıra Afganistan ve Irak savaşlarıyla ABD'nin mutlak gücü aşılırken muhtemel rakip güçlerin iç dengeleme yoluyla güçlerini artırması göreceli güç dağılımının ABD aleyhine dönüşmesine neden olmuş ve kutupluluk tartışmaları yerini nasıl bir çok kutupluluğa geçileceği tartışmalarına bırakmıştır. Bu durum Türkiye gibi orta büyüklükteki bölgesel bir gücün dış politikada manevra alanını da artırmıştır. Bu bağlamda, Bush'un ilk döneminde yeni muhafazakârların sistemik uyarıları algılayış biçiminin Türk-Amerikan ilişkileri üzerinde belirleyici faktör olduğu görülmektedir. Ancak, Bush'un ikinci döneminde gerek sistemdeki dönüşümün gerekse Amerikan stratejik çevresinin müsamahakâr bir hal alması gerekse de yeni muhafazakârların yönetimdeki etkisinin azalmasıyla özellikle 2007-2009 sürecinde Türk-Amerikan ilişkilerinin iş birliği zeminine yaklaştığı değerlendirilmektedir. Sonraki bölümde görüleceği gibi Amerikan gücündeki aşırı gerilme (*overstretching*) sonraki yıllarda Türkiye'nin dış politikada manevra alanını daha da artırmış, bunun neticesinde Türkiye'nin ortaya koyduğu iddialı dış politika yaklaşımı 2013-2016 sürecinde Türk-Amerikan ilişkilerinde çıkar çatışmalarının derinleşmesine neden olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OBAMA DÖNEMİ AMERİKAN DIŞ POLİTİKASI VE TÜRKİYE

3.1. Obama Dönemi Amerikan Dış Politikasının Genel Hatları

Afganistan ve Irak süreçlerinin Bush yönetiminin beklentilerinden farklı yönde ilerlemesinin hem genel olarak ABD için hem de Bush yönetimi için ciddi sonuçları olmuştur. 2008 yılına gelindiğinde ne Afganistan’da ne de Irak’ta demokrasi tesisinden ya da istikrardan söz etmek mümkündü. 1 Mayıs 2003 tarihinde Başkan Bush tarafından Irak Savaşı için “görev tamamlandı” ifadesiyle yapılan zafer duyurusunun erken bir kutlama olduğunun anlaşılması uzun sürmemiştir. Savaşın maliyetinin ve Amerikan askeri kayıplarının her geçen gün artmasının yanı sıra İran bölgedeki nüfuz alanını genişletmiştir.⁶⁰⁵ Savaşın maliyetinin artması Amerikan halkında huzursuzluğa neden olurken uluslararası sistemdeki güç dengesinin de ABD aleyhine bozulmasına neden olmuştur. Amerikan ordusu tarafından yapılan insan hakları ihlallerinin 2004 yılı itibarıyla kamuoyuna sızdırılması sonucunda ise ABD’nin itibarı ciddi şekilde zarar görmüştür. Tüm bu gelişmeler Cumhuriyetçilerin 2006 ara seçimlerini kaybetmesinde önemli rol oynarken 2008 yılında ortaya çıkan finansal kriz Cumhuriyetçilerin 2008 başkanlık seçimlerini de kaybetmesinde etkili olmuştur. 2008 yılına gelindiğinde Başkan Bush’un Amerikan halkı tarafından onaylanma oranı %23’e gerilemişti ki bu Bush yönetimi süresince görülen en düşük onaylanma oranı demektir.⁶⁰⁶

Bush yönetime gelirken Clinton tarafından takip edilen ve liberal uluslararasılıca dayanan dış politika anlayışına itiraz etmişti. Bush yönetiminde yer alan isimlerin çoğu Amerikan gücünün bu şekilde sınırlandırılmasına itiraz ederek tek taraflı güç kullanımından yana olmuşlardır. Sekiz yıllık sürecin ardından ise tek taraflı dış politika anlayışını sonlandırarak Amerikan küresel imajını yeniden düzeltereğini öne süren bir siyasetçi Amerikan halkının teveccühünü kazanmayı başarmıştır. 2004 yılında Demokrat Parti Illinois Senatörü olarak Senato’da yer alan Barack Obama Amerikan halkı için nispeten yeni bir imajdı. Obama’nın Demokrat Parti içindeki rakipleri John Kerry ve Hillary Clinton’ın Irak Savaşı sürecinde Kongre’de olmaları ve Irak’a karşı güç kullanımı için Başkan Bush’a yetki verilmesini desteklemiş olmaları Obama’yı Başkanlık yarışında avantajlı kılmıştır.⁶⁰⁷ Amerikan halkı seçimlerde Irak Savaşı sorumlularına olan tepkilerini yansıtmaktaydı.

⁶⁰⁵ Walt, 2011: 10.

⁶⁰⁶ <https://www.pewresearch.org/politics/2008/12/18/bush-and-public-opinion/> (erişim tarihi: 29.10.2023).

⁶⁰⁷ Hook ve Spanier, 2013: 328-329.; Singh, 2012: 31.

20 Ocak 2009 tarihinde göreve başlayan Obama yönetiminin temel dış politika yaklaşımı birçok bakımdan Bush yönetiminden farklılaşmaktaydı. Obama yönetimi öncelikle tek taraflılıktan ziyade uluslararası kurumlarla ve müttefiklerle birlikte hareket edileceği yönünde mesaj vermiştir. İkinci olarak Bush yönetiminin dış politika aracı olarak kullandığı sert güç, yerini akılcı güce (*smart power*) bırakmaktaydı.⁶⁰⁸ Nye ve Armitage 2007 yılında yayınlanan raporda ABD'nin uluslararası sistemdeki lider konumunu sürdürebilmesi için akılcı güce önem vermesi gerektiğini belirtirken akılcı gücü yumuşak güç ve sert gücün birlikte kullanımı olarak tanımlamışlardır. Bu çerçevede ittifakların ve kurumlarla iş birliğinin güçlendirilmesini, kamu diplomasisinin ve ekonomik entegrasyonun etkin şekilde kullanılmasını ve ABD'nin teknolojiye ve inovasyona yatırım yapması gerektiğini belirtmişlerdir.⁶⁰⁹ Akılcı güce uygun şekilde Obama döneminde demokrasinin ve liberal değerlerin yaygınlaştırılması amacıyla değişiklik olmazken bunun nasıl gerçekleştirileceği yönünde tamamen farklı bir yöntem sunulmuştur. Bush yönetiminin dayatmacı demokrasi tesisi yerine toplumların ikna edilerek demokrasinin özendirilmesini öngören aşağıdan yukarıya dönüşüm ön plana çıkmıştır. Üçüncü olarak Bush yönetimi tarafından göz ardı edilen diplomasinin etkin şekilde kullanılması planlanmaktaydı.⁶¹⁰ Obama'nın diplomasi vurgusu daha çok İran, Kuzey Kore, Küba gibi ülkeler için yapılmaktaydı. Bush'tan farklı olarak Obama bu ülkelerle askeri güçle mücadele etmek yerine diplomatik görüşmeler gerçekleştireceğinin sinyallerini vermiştir.⁶¹¹ Bu nedenle Obama dönemi dış politika anlayışı Clinton'ın liberal uluslararasıcılığına benzetilmiştir.⁶¹² Ancak diplomasi kullanımına bir şerh konduğunu da ifade etmek gerekir. Obama, Clinton dönemi ulusal güvenlik stratejisi anlayışına benzer şekilde diplomasinin öncelikli olarak tercih edileceğini, ancak Amerikan çıkarlarının korunması adına mecbur kalınması halinde askeri güç kullanımından geri durulmayacağını da altını çizmiştir. Mearsheimer'a göre "Obama yönetimi baştan aşağıya dünyayı yönetme arzusu taşıyan, Clinton dönemi grand stratejisine dönmeyi düşünen liberal emperyalistlerden oluşmaktaydı."⁶¹³

Dış politikada çok taraflılığı esas alacağını ifade eden Obama bu çok taraflılığın ABD'nin ulusal çıkarlarını korumada zafiyete neden olmayacağını, aksine bu doğrultuda atılacak adımlarda George H. W. Bush döneminde olduğu gibi müttefiklerin ve uluslararası

⁶⁰⁸ "American "Smart Power": Diplomacy and Development Are the Vanguard", Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 28.04.2011.

⁶⁰⁹ Armitage ve Nye, 2007: 5-9.

⁶¹⁰ Hook ve Spanier, 2013: 330.; McCormick, 2011: 237.; "Senate Confirmation Hearing: Hillary Clinton", New York Times, 13.01.2009.

⁶¹¹ Skidmore, 2012: 46.

⁶¹² Singh, 2012: 26-27.

⁶¹³ Mearsheimer, 2011: 30.

kurumların ikna edilmesinin sağlanacağını belirtmiştir.⁶¹⁴ Bunun yanı sıra, 2009 Ocak ayında hem Hillary Clinton hem de Barack Obama ABD'nin lider konumunu sürdürme konusundaki isteklerini de açıkça beyan etmişlerdir.⁶¹⁵ Dolayısıyla Obama yönetimi uluslararası sistemin dönüştürülmesinden ziyade bu sistem içerisinde ABD'nin mevcut lider konumunu sürdürebilme arayışı içinde olmuştur. Yöntemsel olarak Bush yönetiminden ayrılrsa da amaç bakımından Bush ve Obama yönetiminin ortak noktalarından biri ABD'nin liderliğinin sürdürülmesi olmuştur.⁶¹⁶

Sekiz yıllık Bush yönetimi Soğuk Savaş'ın ardından yapılan grand strateji tartışmalarında sıklıkla dikkat çekilen aşırı gerilmenin tecrübe edilmesiyle sonuçlanmıştır. Bush yönetiminin 11 Eylül sonrasında Amerikan dış politikasını eski ve zamanı geçmiş ideolojiler ve stratejiler üzerine kurduğu gerekçesiyle Irak Savaşı'na karşı çıktığını ifade eden Obama, 21. yüzyılda ortaya çıkan sorunların 20. yüzyılın kafa yapısıyla aşılamayacağını belirtmiştir. Yeni bir ulusal güvenlik stratejisinin gerekliliğine vurgu yapan Obama, ortaya çıkan tehditlerin tek başına ABD tarafından çözülemeyeceği gibi ABD'siz de çözülemeyeceğini ifade ederek çok taraflı dış politika anlayışı benimseyeceğinin işaretini vermiştir. Obama'ya göre bu çok taraflılık içinde ABD lider konumunu sürdürmelidir. Bu amaçla Obama'ya göre ilk olarak Irak'ta askeri sonuca varılamayacağı için sınırlı bir grup asker dışında Amerikan askerleri Irak'tan tamamen çekilmeli ve bölgedeki İran, Afganistan, İsrail-Filistin gibi diğer konulara odaklanılmalıdır. İkinci olarak, Amerikan ordusu en güçlü ordu konumunu sürdürmelidir. Üçüncü olarak kitle imha silahlarının yayılması durdurulmalı ve mevcut olanların güvenliği tesis edilmelidir. Bu doğrultuda özellikle İran ve Kuzey Kore'nin nükleer silah edinmeleri engellenmeli ve böylece olası bölgesel silahlanma yarışının önü alınmalıdır. Bunu yaparken Obama askeri gücün bir seçenek olarak masada olması gerektiğini, ancak öncelikle diplomasi'nin tüm araçlarının kullanılması gerektiğini ifade etmiştir. Dördüncü olarak iş birliği ve ittifak ilişkileri güçlendirilmelidir. Bu çerçevede Çin'in yükselişine dikkat çeken Obama, özellikle Asya'da mevcut müttefiklik ilişkilerinin güçlendirilmesi ve ABD'nin bu bölgede daha aktif rol alması gerektiğini ifade etmiştir. Son olarak, Obama'ya göre ABD daha güvenli toplumlar inşa etmeleri için diğerlerine destek olabilir, ancak bunun sürdürülmesinin o toplumun mensuplarının çabalarıyla mümkün olabileceği Amerikan yönetimi tarafından kabullenilmelidir.⁶¹⁷

⁶¹⁴ Obama, 2006: 309.

⁶¹⁵ "Senate Confirmation Hearing: Hillary Clinton", New York Times, 13.01.2009.; "President Barack Obama's Inaugural Address", Beyaz Saray, 21.01.2009.

⁶¹⁶ McCormick, 2011: 237.

⁶¹⁷ "Remarks to the Chicago Council on Global Affairs", Beyaz Saray, 23.03.2007.

Bush'un Clinton yönetimine atıfta bulunarak itiraz ettiği ulus inşasına Obama, Bush dönemi dış politikasına atıfta bulunarak itiraz etmekte ve ABD'nin ulus inşasını bırakarak Asya-Pasifik bölgesine odaklanması gerektiğini ifade etmekteydi.⁶¹⁸ Obama, ABD'nin göreceli gücündeki gerilemeyi onarmak için Bush döneminde denenilen küresel üstünlük stratejisinden uzaklaşırken küresel gelişmelerden ABD'yi soyutlamayarak izolasyonist bir stratejiden de uzak durmuştur. Bu nedenle bu süreçte ABD'nin seçici müdahale ya da dışarıdan dengeleme gibi daha düşük maliyetli bir strateji takip ettiği söylenebilir. Bu yönüyle de Obama döneminde takip edilen strateji, Clinton dönemi dış politika stratejisi ile benzerlik göstermektedir.

Obama, 15 Temmuz 2008 tarihinde Irak ve Afganistan hakkında yaptığı konuşmada Amerikan ulusal güvenliğinin bu iki ülkeye indirgenemeyeceğini, başkan olması halinde ilkeli ve akıllı bir strateji uygulayacağını belirtmiştir. Bu strateji doğrultusunda Obama, ABD'yi daha güvenli hale getirmek için, Irak Savaşı'nın sonlandırılması, Taliban'a ve El Kaide'ye yönelik savaşın neticelendirilmesi, teröristlerin nükleer silahlara erişiminin engellenmesi, enerji güvenliğinin sağlanması ve ittifak ilişkilerinin güçlendirilmesi şeklinde beş amacı tekrar dile getirmiştir. Irak Savaşı'nın, terörle mücadelenin esas alanı olan Taliban ve El Kaide ile mücadeleyi sekteye uğrattığını ifade eden Obama, Irak'tan çekilmeyi en kısa sürede tamamlayarak Afganistan'a odaklanması gerektiğini düşünmekteydi. Buna göre Irak'tan çekilme süreci 16 ayda tamamlanacak ve geride sadece Amerikan misyonunun güvenliğini sağlayacak, Irak ordusunu eğitecek ve El Kaide kalıntılarıyla mücadele etmeye yetecek sayıda Amerikan askeri kalacaktı. Irak'ta asker sayısının azaltılması yönündeki planlara karşı Afganistan'da terörle mücadeleye ağırlık verilmesi ve asker takviyesi yapılması planlanmaktaydı.⁶¹⁹ Obama başkanlığının ilk günü olan 20 Ocak 2009'da yaptığı konuşmada Amerikan askerlerinin Irak'tan çekileceğini ve Afganistan üzerine yoğunlaşacaklarını bir kez daha ifade ederek bu konudaki kararlı ve istikrarlı duruşunu ortaya koymuştur.⁶²⁰

Dış politika konusunda sınırlı tecrübeye sahip olan Obama kabinede deneyimli isimlere yer vermiştir. Bu kapsamda, önceki dönemlerde Senato Dış İlişkiler Komitesi Başkanlığı görevini yürüten ve Amerikan siyasetinde tecrübeli isimlerden biri olan Joe Biden Başkan Yardımcısı olmuştur. Biden sahip olduğu tecrübe ve iletişim ağıyla aynı zamanda Obama'nın dış politika konusundaki tecrübesizliğini de kapatmaktaydı. Dışişleri Bakanlığına ise yine başkan adaylığı için Demokrat Parti bünyesinde Obama'nın rakibi olan tecrübeli siyasetçi Hillary R. Clinton getirilmiştir. Bush'un ikinci döneminde, 2006 yılında Rumsfeld'in

⁶¹⁸ Gerges, 2013: 302.

⁶¹⁹ "Obama's Remarks on Iraq and Afghanistan", New York Times, 15.07. 2008.

⁶²⁰ "President Barack Obama's Inaugural Address", Beyaz Saray, 21.01.2009.

yerine Savunma Bakanlığı'na getirilen Robert Gates, Obama'nın Başkanlığa gelmesiyle görevine devam etmiş ve 2011 yılında Leon Panetta'ya devredene kadar bu görevi sürdürmüştür. Obama, özellikle Afganistan ve Irak'ta devam eden sürecin kesintiye uğramaması için ilk yıllarında Gates ile çalışmayı tercih etmiştir.⁶²¹

Daha önce John McCain'in danışmanlığını yapmış olan James Jones, Obama yönetiminde Ulusal Güvenlik Danışmanı olarak yer almıştır. O zamana kadarki en geniş Ulusal Güvenlik Konseyi ile dış politikanın oluşturulmasında önemli rol oynayan isimlerden biri olan Jones, 2011 yılında Thomas Donilon'a devredene kadar bu görevi sürdürmüştür. 2013 yılında Donilon'dan boşalan koltuğa ise ABD'nin BM büyükelçisi Susan Rice getirilmiştir. Davia Axelrod ve Rahm Emanuel gibi Obama'nın güvenini kazanmış isimler de karar alma sürecinde yer alan danışmanlar olmuşlardır. Bunların yanı sıra Ortadoğu barış sürecini yürüten George Mitchell ile Afganistan ve Pakistan Özel Temsilcisi Richard Holbrooke da Obama'nın güvenlik bürokrasisindeki öne çıkan isimler olmuşlardır. Diğer atamalarla birlikte değerlendirildiğinde Obama yönetiminde hem liberal hem de realist isimlerin yer aldığı görülmektedir.⁶²²

Dışişleri Bakanı Clinton ilk ziyaretini Çin'e gerçekleştirirken Obama ilk röportajını Al Arabiya'ya vermiş ve okyanus ötesi ilk resmi ziyaretini Türkiye'ye yapmıştır. Obama'nın Türkiye'den sonraki durağı ise Mısır olmuştur. Obama'nın Kahire'de ifade ettiği ABD ile Müslüman toplumlar arasındaki ilişkilerin karşılıklı çıkar ve saygı temelinde oluşacağı argümanına sonraki süreçte de sık sık vurgu yapılmıştır.⁶²³ Türkiye, Bush döneminde de sıklıkla vurgulandığı gibi sahip olduğu kimlik ve değerler bakımından bölge ülkeleri için örnek teşkil etmekteydi. Bu yaklaşım Obama yönetiminde de sürdürülmüş, Türkiye ile olan ilişkiler stratejik ortalıktan model ortaklığa dönüşmüştür. Türkiye aynı zamanda Irak'la savaşın başlangıcında olduğu gibi Irak'tan çekilme sürecinde de önemli rol oynayabilecek bir konuma sahipti. Obama'nın gerek TBMM konuşmasında gerekse Kahire Üniversitesi'ndeki konuşmasında Müslüman toplumlar nezdinde ABD'nin güvenilirliğini ve itibarını yeniden tesis etmek adına yaptığı vurgular Türkiye'de çok karşılık bulmamıştır.⁶²⁴ Aslında Obama'nın yaptığı konuşmalar Müslüman toplumlar tarafından ilk defa duyulan sözler değildi. Bush'un Afganistan ve Irak savaşları öncesinde Müslüman ülkelerin desteğini almak ve olası tepkilerinin önünü kesmek amacıyla, girilen mücadelenin Müslüman toplumlara ya da İslam'a karşı olmadığı yönünde sık sık vurgu yaptığı bilinmektedir. Bu nedenle Obama'nın bu yöndeki

⁶²¹ Zakaria, 2012a.

⁶²² Singh, 2012: 49-50.; Brzezinski, 2010: 18.

⁶²³ "The President's Speech in Cairo: A New Beginning", Beyaz Saray.

⁶²⁴ <https://www.pewresearch.org/global/2015/06/23/1-america-global-image/> (erişim tarihi: 29.10.2023).

konuşmalarından ziyade bu doğrultuda atacağı adımların beklendiğini söylemek mümkündür.⁶²⁵

Müslüman toplumlar nezdinde Amerikan imajını düzeltme girişimlerinin yanı sıra ABD'nin küresel imajının düzeltilmesi de Obama yönetimi tarafından bir gereklilik olarak görülmekteydi.⁶²⁶ Amerikan yönetiminin terör suçlularını tuttuğu Guantanamo tutuklu kampının kapatılması Obama'nın seçim sürecindeki önemli vaatlerinden biriydi. Suçlulara yönelik gayriinsani eylemlerle sık sık gündeme gelen kampın kapatılması Amerikan imajının düzeltilmesi amacıyla atılacak adımlardan biriydi. Bu doğrultuda Obama göreve başladığı günden iki gün sonra, 22 Ocak 2009 tarihinde imzaladığı kararname ile Guantanamo kampının kapatılması için ilk adımı atmıştır.⁶²⁷ Kampın kapatılması için alınan karar Obama'nın Bush'tan farklı bir terörle mücadele politikası yürüteceğinin ve bu mücadelede Amerikan değerlerini göz önünde tutarak ilkeli hareket edeceğinin somut şekilde mesajını vermektedir. Ne var ki Guantanamo kampını kapatmak mümkün olmadığı gibi sonraki yıllarda görüleceği gibi Usame bin Ladin'in yerinin tespit edilmesinde de burada tutulan tutuklulardan elde edilen bilgiler önemli işlev görmüştür.⁶²⁸

Müslüman ülkelerdeki Amerikan imajının onarılmasına önem verilirken öte yandan Obama yönetimi dış politikada ABD'nin odak noktasını Ortadoğu'dan Asya-Pasifik bölgesine kaydırmak istemekteydi. Amerikan yönetimi bir yandan küresel taahhütlerini azaltırken bir yandan da Çin'in yükselişi karşısında bölgedeki çıkarlarını koruma amacı gütmekteydi.⁶²⁹ ABD'nin sistemdeki lider konumunu sürdürdüğünü ifade eden Obama aynı zamanda Çin, Hindistan ve Brezilya gibi ülkelerin yükselişini ve ABD'nin kaynak ve kapasite bakımından sınırlılıklarını kabul etmiştir.⁶³⁰ Bush yönetiminin idealist dış politika yaklaşımından uzaklaşan Obama reel politiği önceleyen pragmatik bir dış politika anlayışına yakın olmuştur. Bu bağlamda İran'la diplomatik çabalarla sonuç almayı planlayan Obama, göreve gelmesinden aylar sonra İran halkına ve İran liderlerine yapıcı ve saygılı dille hazırlanmış bir video ile seslenirken benzer şekilde ilk yıllarında İsrail-Filistin anlaşmazlığına katkı sağlama ihtimallerini düşünerek Ortadoğu'daki otoriter yönetimlere karşı da yumuşak bir dil kullanmayı tercih etmiştir.⁶³¹

⁶²⁵ Gerges, 2013: 304.

⁶²⁶ McCrisky, 2018: 25-28.

⁶²⁷ <https://www.govinfo.gov/content/pkg/FR-2009-01-27/pdf/E9-1893.pdf> (erişim tarihi: 29.10.2023).

⁶²⁸ McCrisky, 2018: 25-28.

⁶²⁹ Gerges, 2013: 305.

⁶³⁰ Zakaria, 2012a.

⁶³¹ Lizza, 2011.

Obama dönemi Amerikan dış politikasında karar alma sürecinde hangi dinamiklerin etkili olduğu ve dış politikanın hangi ilkeler, hedefler doğrultusunda oluştuğunu anlayabilmek için bu bölümde Türk-Amerikan ilişkilerini dolaylı olarak etkileyen Amerikan dış politika gelişmelerine yer verilecektir. Türk-Amerikan ilişkilerindeki asimetriden dolayı karar alma sürecine etki eden iç dinamiklerin tespitinde birtakım kısıtlar söz konusudur. Sonraki sayfalarda Amerikan dış politikasındaki belirleyici olaylara yer verilerek Obama dönemi Amerikan dış politikasında karar alma sürecine etki eden faktörler ortaya konmaktadır. Böylece karar alma mekanizmasının işleyişine dair genel bir görünüm sunulacaktır.

3.1.1. Bush'un Mirası: Teröre Karşı Savaş

Obama, seçim kampanyası sırasında ve başkanlık sürecinde Irak ve Afganistan savaşlarını farklı şekilde değerlendirmiştir. En başından beri karşı çıktığı Irak Savaşı' nı bir an önce sonlandırarak Afganistan ve El Kaide üzerine yoğunlaşma planını başkanlığa gelmesiyle birlikte hayata geçirmeye başlamıştır. Bu doğrultuda 2009-2010 sürecinde Irak'tan çekilme takvimine uyumlu şekilde Amerikan askerleri çekilirken Afganistan'daki Amerikan güçlerine takviyeler yapılmıştır. Afganistan'a daha fazla asker gönderilmesi hususunda Pentagon ve Beyaz Saray'daki ilgili diplomatlar arasında görüş ayrılığı olmuştur. Pentagon'un 40 bin asker takviyesi yapılması yönündeki görüşüne karşın Obama'nın Afganistan Özel Temsilci Richard Holbrooke Afganistan'a bu kadar asker gönderilmesine karşı çıkmıştır. Holbrooke'un itirazı iki gerekçeye dayanmaktaydı. Birincisi, Afganistan'a bu kadar fazla sayıda asker gönderilmesi, odağı dış politikadaki öncelikli alan olan Asya-Pasifik bölgesinden uzaklaştıracaktır. İkincisi, yüksek sayıdaki asker takviyesi El Kaide ile mücadeleye katkı sunmayacaktır çünkü örgütün çoğunluğu Afganistan'da değil Pakistan'da konuşlu haldedir. Bu gerekçelerle Holbrooke daha az sayıda asker gönderilerek Taliban'ı diplomasi sürecine çekmenin daha isabetli olacağını savunmuştur. Politika belirlenmesi sürecindeki bu görüş farklılığında Pentagon'un görüşü Obama tarafından daha makul görülmüş ve ilk etapta yaklaşık 30 bin Amerikan askeri Afganistan'a takviye olarak gönderilmiştir.⁶³²

Obama'nın daha fazla asker göndermesindeki motivasyon seçim sürecinde söz verdiği üzere bu savaşı olabildiğince kısa sürede sonlandırmaktır. Ancak Haziran 2010 tarihine gelindiğinde Afganistan Savaşı Vietnam'ı geride bırakarak Amerikan tarihindeki en uzun savaş haline gelmiştir. 2010-2011 yılları aynı zamanda Afganistan'da çatışmaların şiddetlendiği ve kayıpların arttığı yıllar olmuştur. Gittikçe derinleşen savaş, Irak Savaşı ile benzer sonuçlar

⁶³² Lizza, 2011.

doğurmaya başlamış ve hem Amerikan halkında huzursuzluğa neden olmuş hem de gün geçtikçe daha maliyetli bir hal almaya başlamıştır. 2010 yılında yapılan takviyelerle Afganistan'daki Amerikan askeri sayısı 100 binin üzerine çıkmıştır. Obama, Kongre'de Demokratların itirazlarına rağmen Afganistan'daki Amerikan gücünü artırarak bir an önce bu savaşı zaferle sonuçlandırma arayışındaydı. Böylelikle 2012 seçimlerine Afganistan'da kazanılan zaferle girmek mümkün olacaktı. 2 Mayıs 2011 tarihinde El Kaide lideri Usame bin Ladin'in öldürülmesi, 2004 seçimlerinden 1 yıl önce Saddam Hüseyin'in yakalanmasının Bush'a verdiği gibi Obama'ya zafer olarak duyurabileceği bir fırsat vermiştir. Haziran 2011'de Obama Afganistan'dan kademeli şekilde çekilmeyi ön gören bir plan duyurmuştur. Bu plan çerçevesinde Eylül 2012 tarihine kadar 33 bin Amerikan askeri Afganistan'dan çekilmiş olacaktı.⁶³³ Bu plan çerçevesinde 2014 sonlarında ABD ve koalisyon güçleri Afganistan'da savaş misyonunun (*combat mission*) tamamlandığını ilan etmişlerdir ancak Amerikan güçlerinin planlandığı şekilde Afganistan'dan çekilmesi Obama döneminde gerçekleşmemiştir.

Irak cephesinde ise Bush'un son yıllarında ilan edilen çekilme planı hızlandırılmış şekilde uygulanmaktaydı. Aralık 2011'e kadar Irak'taki Amerikan askerlerinin tamamen çekilmesini öngören plan çerçevesinde Ağustos 2010'da eğitim, terörle mücadele ve seçici operasyonlar için 50 bin askerlik Amerikan gücü Irak'ta varlığını sürdürürken kalan askerler Irak'tan güvenli şekilde çıkarılmıştır. 2011 ortalarına gelindiğinde Irak'ta kaç asker bırakılacağı yönünde tartışmalar devam etmekteydi. Amerikan askerlerinin çekilmesiyle İran'ın Irak'taki etkisini artıracak ve istikrarsızlığın baş göstereceği yönündeki kaygılar, kalması gereken Amerikan askeri sayısı üzerine yapılan tartışmaların çıkış noktası olmuştur.⁶³⁴ Nihayetinde 2011 sonunda Irak'taki Amerikan askerlerinin geri çekilmesi tamamlanmış ve Irak operasyonu sonlanmıştır. Irak'ta öngörülen başarılarla ulaşılamamış olması ve savaşın artan maliyeti karşısında Amerikan yönetiminin geri çekilme kararı alması ABD'nin caydırıcılığını olumsuz etkilemiştir.⁶³⁵ Bu durum bölgedeki İran gibi Amerikan karşıtı güçleri cesaretlendirirken, Amerikan güçlerinin çekilmesiyle oluşan boşluğun bölgesel aktörler tarafından doldurulmasına da zemin hazırlamıştır.

ABD'nin Irak'tan çekilmesi yeni örgütlenmelerin yanı sıra Türkiye, İran gibi bölgesel güçlere de alan açmıştır. Bu çerçevede Türkiye, Irak'ta Bush dönemine kıyasla daha etkin şekilde varlık gösterirken İran da bölgedeki Şii gruplar üzerinden nüfuzunu artırma çabası içinde olmuştur.⁶³⁶ Bölgedeki güç dengesinin muhafazasının bir anlamda bölgesel güçlere

⁶³³ Singh, 2012: 66-67.

⁶³⁴ Singh, 2012: 105-106.

⁶³⁵ Gerges, 2013: 300.

⁶³⁶ Gerges, 2013: 300.

bırakılmış olması Suriye örneğinde görüleceği gibi zaman zaman bölgesel güçleri karşı karşıya getirmiş, iç savaflara sahne olan ülkeler bölgesel ya da bölge dışı ülkelerin vekalet savaşı verdikleri sahaya dönüşmüştür.

3.1.2. İran Nükleer Krizi

Bush yönetiminin şer ekseni olarak nitelendirdiği ülkelerden biri olan İran'a karşı Obama yönetiminin tutumu merak konusuydu. Obama 20 Ocak 2009 tarihli konuşmasında antidemokratik uygulamalarıyla öne çıkan devletler ile masaya oturabileceğinin sinyalini vermiştir. Obama, bu devletlerin tarihin yanlış tarafında olduklarını kabul etmekle birlikte yumruklarını açmaları halinde bu devletlere elini uzatabileceğini açıkça ifade etmiştir. Diplomasıyı önceleyen yaklaşımına rağmen Obama bölgedeki çıkarlarının korunması için askeri seçeneklerin masadan kaldırılmadığını da ifade etmekteydi.⁶³⁷ Bu bağlamda ABD'nin bölgedeki çıkarlarının başında İsrail'in güvenliğinin sağlanması gelmekteydi. Obama, nükleer bir İran'ın kabul edilemez olduğunu, bunun engellenmesi için elinden geleni yapmaya hazır olduğunu ifade ederek diplomasi yönündeki çabasının İsrail'in güvenliğinin sağlanmasında zafiyet doğurmayacağı mesajını vermiştir.⁶³⁸ Obama adaylık sürecinde İran'la diplomasi yoluyla uzlaşmaya varmak için çaba göstereceğini, ancak diplomatik çabalar devam ederken mevcut ambargoların da sürdürüleceğini belirtmiştir. Bu çabalar sonucunda İran nükleer silah edinme çabasından, İsrail'e karşı olan tehditlerinden ve bölgedeki terör örgütlerine verdiği destekten geri adım atmazsa bir uzlaşmaya varılamayacağı da açıkça ifade edilmiştir. Böyle bir durumda da Amerikan yönetimi gerek tek taraflı yaptırımları gerekse BM nezdinde çok taraflı yaptırımları artırmak ve İran'ı yalnızlaştırmak için elinden gelen gayreti gösterecekti.⁶³⁹

1 Ekim 2009 tarihinde Cenevre'de BM daimî üyesi ABD, Çin, Rusya, İngiltere ve Fransa ile Almanya'nın yer aldığı P5+1 ülkeleri ile İran arasında yapılan toplantıda İran'ın %3.5 oranında zenginleştirdiği uranyum karşılığında %20 zenginleştirilmiş uranyum tedarik edebilmesi için prensipte bir anlaşma sağlanmıştır. Ancak sonraki günlerde İran içinden antlaşmaya karşı itirazların yükselmesi üzerine antlaşma hayata geçirilememiştir.⁶⁴⁰ Bu girişimin sonuçsuz kalmasının ardından İran kendi imkanları ile %20 oranında zenginleştirilmiş uranyum üretmek için harekete geçmiştir. Bu adım Obama yönetiminin İran'a yönelik politikasında da değişimleri kaçınılmaz kılmıştır. Obama'nın daha önce ifade ettiği gibi tüm seçenekler masada olmakla birlikte öncelik diplomasiden yanaydı ve görünürde diplomatik

⁶³⁷ Obama, 2007: 8.

⁶³⁸ "Obama Backs Israel in Tough Foreign Policy Speech", France 24, 04.06.2008.

⁶³⁹ "Obama's Remarks on Iraq and Afghanistan", New York Times, 15.07. 2008.

⁶⁴⁰ Poneman ve Nowrouzzadeh, 2021: 8-14.

girişimden sonuç alınamamıştı. Bu doğrultuda Obama yönetimi bir yandan ekonomik yaptırım vurgusu yaparken bir yandan da İran'ın uluslararası alandan tecrit edilmesi için diplomatik girişimlerde bulunmaktaydı. Buna karşılık İran, Mayıs 2010 başlarında Türkiye ve Brezilya'nın arabuluculuğunda Ekim 2009'da uzlaşılan prensipleri de içeren bir anlaşmaya varıldığını duyurmuştur. Ne var ki İran'ın bu adımı yetersiz kalmış ve 9 Haziran 2010 tarihinde ek yaptırımları öngören BMGK kararı alınmıştır. Kararın oylanmasında Lübnan çekimser kalırken Brezilya ve Türkiye hayır oyu kullandılar.⁶⁴¹

İran'ın nükleer silah edinme çabası İsrail'de olduğu gibi Körfez ülkelerinde de rahatsızlığa neden olmaktadır. ABD açısından kuruluşundan bu yana devam eden İsrail'in güvenliğini sağlama ilkesinin yanı sıra bölgedeki güç dengesinin korunması bakımından da İran'ın nükleer silah elde etmemesi oldukça önemlidir. Körfez ülkeleri bu tehdit algısına karşı ABD'den temin ettikleri yeni silahlarla askeri kapasitelerini artırırken İsrail önleyici müdahale dahil olmak üzere askeri seçenekleri masada tutmaktaydı. İsrail açısından İran tehdidi çok boyutluydu. Nükleer silaha sahip İran, Hizbullah ve Hamas gibi yakın ilişki içerisinde bulunduğu örgütler aracılığıyla bu silahların İsrail'e karşı kullanılmasını sağlayabilirdi. Ayrıca İsrail'in toprak anlaşmazlığı yaşadığı Suriye ile İran'ın yakın ilişkisi, İsrail'e Suriye cephesinde de tehdit oluşturabilirdi. ABD açısından ise özellikle sonraki yıllarda Irak'taki güç boşluğundan faydalanarak alan kazanan İran'ın nükleer güce kavuşması, bölgedeki Amerikan varlığını riskli hale getirebilirdi. Tüm bu nedenlerle varılan ortak sonuç İran'ın nükleer silah edinmesinin engellenmesi gerektiği yönünde olmuştur. Ancak Obama yönetimi askeri müdahaleye de sıcak bakmamıştır. Savunma Bakanı Robert Gates, İran'daki nükleer tesislerin vurulmasının İran'ın nükleer silah edinme sürecini uzatabileceğini ancak bu yöndeki girişimleri ortadan kaldırmayacağını ifade ederek askeri girişimlerin sonuçsuz kalabileceğini ima etmiştir. Afganistan ve Irak savaşlarından sıyrılmaya çalışan Amerikan yönetimi için yeni bir askeri mücadeleye girmek kolay olmadığı gibi bu mücadele için Amerikan halkını ikna etmek de oldukça zor görünmekteydi.⁶⁴² Bunun yerine İran'a karşı mücadelenin ekonomik ve siyasi alanda verilmesi tercih edilmiştir. 2011 yılında Kongre tarafından kabul edilen ve Obama tarafından imzalanan tasarı ile Amerikan yönetimi İran Merkez Bankası'nı yaptırımlar listesine eklemiştir. ABD'nin yaptırım adımlarını Avrupalı müttefikleri de takip etmiş ve İran'ın özellikle bankacılık ve petrol sektörleri ağır yaptırımlara maruz bırakılmıştır.⁶⁴³

⁶⁴¹ "Security Council Imposes Additional Sanctions on Iran, Voting 12 in Favour to 2 Against, with 1 Abstention", BM, 09.06.2010.; Singh, 2012: 95-96.

⁶⁴² Singh, 2012: 102-106.

⁶⁴³ Gerges, 2013: 319.

Cumhuriyetçiler İran ile uzlaşmaya genel olarak karşı çıkarken Demokratların ise önemli kısmı diplomatik çabaların İran'a nükleer silah üretebilmesi için zaman kazandırdığını iddia ederek Obama'nın İran politikasına tepki göstermişlerdir. Amerikan yönetiminin İran politikası genel itibariyle partilerüstü konulardan biri olmuştur. Obama'nın İran politikasına içerideki itirazların yanı sıra İsrail de diplomasi sürecine şüpheyle yaklaşmış, İran'ın nükleer silah edinme yolunda ilerleme kaydetmesi beklenmeden nükleer tesislerinin bazılarının vurulması yönünde Obama'ya baskı yapmıştır. İsrail'in bu yöndeki çabaları daha çok İsrail yanlısı lobi gruplarının Obama yönetimi üzerinde baskı kurması şeklinde olmuştur.⁶⁴⁴ Askeri güç kullanımının masadan kaldırılmadığını ifade eden Obama, 2012 seçimleri yaklaşırken yaptığı konuşmada AIPAC üzerinden İsrail'e, İran'ın nükleer silah elde etmemesi için elinden geleni yapacağı yönünde güvence vermiştir.⁶⁴⁵ Askeri güç kullanımına daha yakın olan Cumhuriyetçilerin aksine Obama yönetimi diplomasiyi ön planda tutmuştur. Ancak çok geçmeden bunun bir sonuç getirmeyeceği anlaşılmış ve uzun yıllardır uygulanan İran'ı tecrit etme ve ambargolarla yıldırma yönündeki politikalar sürdürülmüştür. Bu bağlamda İran, Obama'nın stratejik angajman stratejisinin başarısız olduğu örneklerden biri olarak Obama'nın ilk döneminde Amerikan dış politikasında yerini almıştır.⁶⁴⁶ Sonraki yıllarda yürütülen müzakereler neticesinde Temmuz 2015'de P5+1 ülkeleri ile İran arasında anlaşmaya varılmıştır. Başkan Obama, anlaşmayı Amerikan yönetimi için başarı olarak nitelendirirken İsrail Başbakanı Netanyahu anlaşmayı büyük bir hata olarak nitelendirmiştir.⁶⁴⁷

3.1.3. İsrail-Filistin Sorunu

İsrail'in kuruluşundan itibaren ABD ile İsrail arasında özel bir ilişki mevcuttur. Bu nedenle ABD'deki her yönetim değişiminde yeni yönetimin İsrail'e ve Filistin sorununa yaklaşımı önem arz etmektedir. İsrail; İran, Irak, Suriye gibi devletlerin nükleer silah elde etmelerini ya da görece güçlerinde ciddi artış yaşanmasını ve bölgede baskın güç haline gelmelerini kendi güvenliği için varoluşsal tehdit olarak değerlendirmektedir. Bu nedenle Irak'ta Saddam yönetiminin ortadan kaldırılmasından en fazla memnuniyet duyan ülkelerin başında İsrail gelmektedir. Öyle ki yeni muhafazakârların İsrail ile olan yakınlığına vurgu yapılarak Irak işgalinin Amerikan çıkarlarından ziyade İsrail'in çıkarları gözetilerek gerçekleştirildiği yönünde iddialar da ortaya atılmıştır.⁶⁴⁸ Bush'un ikinci dönemi itibariyle her

⁶⁴⁴ Parsi, 2012.

⁶⁴⁵ Singh, 2012: 92.

⁶⁴⁶ Singh, 2012: 110.

⁶⁴⁷ Gordon ve Sanger, 2015.

⁶⁴⁸ Mearsheimer ve Walt, 2009.

ne kadar yeni muhafazakârların yönetim içindeki varlığı azalmışsa da genel olarak Bush dönemi Amerikan dış politikası İsrail'in güvenlik endişelerini gidermeye yardımcı olmuştur. Ancak Irak'ta istenilen demokratik yönetimin tesis edilememesi, istikrarın sağlanamaması ve ABD'nin çekilmesinin ardından oluşan güç boşluğunun İran tarafından doldurulması endişesi, İsrail'in güvenlik kaygılarını yeniden yükseltmiştir. Bu nedenle Obama'nın İran dahil sorunlu ilişkiler yaşadığı devletlerle diplomasiyi önceleyen bir politika ortaya koyması İsrail tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Aynı şekilde Obama'nın İsrail-Filistin sorununa dair iki devletli çözüme ve toprak verilmesi karşılığında barışın sağlanması fikrine sıcak bakması; Yahudi yerleşimleri konusunda eleştirel tutumu da İsrail yönetiminin arzu ettiği bir yaklaşım olmamıştır.⁶⁴⁹

Göreve gelince Obama'nın telefonla ilk aradığı isimlerden biri Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas olmuştur. İki devletli çözüm fikrine sıcak baktığını ifade eden Obama, ayrıca bölgedeki Yahudi yerleşimlerinin durdurulması yönünde atacağı adımlara dair işaretler vermektedir.⁶⁵⁰ Obama yönetiminin konuya Bush ve Clinton yönetimlerinden farklı şekilde yaklaşması Obama yönetimi üzerinde İsrail lobisinin baskısını artırmış ve İsrail yönetimi ile gerilimlere neden olmuştur. Bush ve Clinton tarafından makul görülmeyen 1967 sınırlarına dönerek çözüm üretme fikri Obama tarafından öne sürüldüğünde İsrail yönetimi tepki göstermiştir.⁶⁵¹ Her ne kadar Obama kastettiğinin tam olarak 1967 sınırlarına dönmek değil, taraflar arasında yapılacak görüşmelerde bu sınırların referans alınarak toprak değişimlerinin yapılması olduğunu ifade etse de bu tutum İsrail yönetimini rahatsız etmiştir.⁶⁵² Öte yandan İsrail ile Hamas ve El Fetih arasında görüşmeler yapılması fikri de İsrail yönetimi tarafından kabul görmemiştir. Tüm bunların üzerine Mart 2010'da Biden'ın İsrail'i ziyaret ettiği bir süreçte İsrail'in Doğu Kudüs'te yeni yerleşim birimleri inşa edeceğini duyurması, bu kez Obama yönetimi tarafından tepkiyle karşılanmış ve ilişkilerde gerilime neden olmuştur.⁶⁵³

İsrail konusunda Obama yönetimi ile Kongre arasında derin görüş ayrılıkları mevcuttu. Üstelik bu görüş ayrılığı Demokrat Başkan Obama ile Kongre'deki Demokrat üyeler arasında da yaşanmaktaydı. Dolayısıyla Kongre'de İsrail'e destek konusunda partilerüstü bir tutum olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Aynı şekilde Amerikan dış politika geleneği ya da siyasi kültürü de Obama'nın kolayca aşabileceği bir faktör değildi. Bu nedenle Brzezinski, 2010 ortalarından itibaren Obama'nın İsrail politikasındaki değişimi, karar alma sürecinde siyasi

⁶⁴⁹ Singh, 2012: 116-117.

⁶⁵⁰ Gerges, 2013: 313.

⁶⁵¹ Singh, 2012: 119-120.

⁶⁵² "Remarks by the President at the AIPAC Policy Conference 2011", Beyaz Saray, 22.05.2011.

⁶⁵³ Singh, 2012: 117-118.

kültürün aktör etkisinin önüne geçmesi şeklinde yorumlamaktadır.⁶⁵⁴ Obama ile Netanyahu arasında gerilimin devam ettiği dönemde Mart 2010'da iki lider Beyaz Saray'da çok verimli olduğu düşünülmeyen bir toplantı gerçekleştirmiştir. Ancak Netanyahu'nun ziyaretinde asıl önemli gelişme Beyaz Saray'daki toplantı sonrası Kongre'deki Demokrat Parti ve Cumhuriyetçi Parti liderleriyle yapılan görüşmede yaşanmıştır. Temsilciler Meclisi Başkanı Nancy Pelosi, Kongre'nin İsrail'in yanında olduğunu ve İsrail konusunda Kongre'nin ortak kanaatte olduğunu ifade etmiştir.⁶⁵⁵ Obama ile Kongre arasında İsrail-Filistin meselesine dair görüş farklılığı böylelikle net şekilde ortaya konmuştur. Sonraki süreçte Obama'nın Kongre'ye rağmen adım atabilecek yetkisi olsa da Obama bunun politik sonuçları olacağının farkındaydı.⁶⁵⁶ Dolayısıyla Obama tüm çabalarına rağmen ABD'nin geleneksel İsrail politikasında dönüşüm sağlamada başarılı olamamıştır.⁶⁵⁷ İsrail-Filistin meselesini çözüme kavuşturma yönünde ortaya konan irade, Obama'nın arzu ettiği şekilde sonuçlanmasa da Amerikan yönetimi uzun süredir yoğun diplomatik çaba sarf ettiği konunun bir şekilde kendi taahhüdünden çıkmasını da arzulamaktaydı ki bu Obama yönetiminin genel olarak küresel taahhütlerden çekilme politikasının bir parçasıydı.⁶⁵⁸

3.1.4. Arap Baharı

Obama'nın dış politika önceliklerinden biri ABD'nin özellikle Müslüman toplumlar nezdindeki imajını onarmaktı. ABD'nin kendi güvenliği ve diğer devletlerin güven ve huzur içinde yaşaması için demokrasinin ve liberal düzenin yaygınlaştırılması gerektiği fikrini savunan Bush yönetimi yöntem olarak dayatmacı ve sert güce dayanan bir dış politika yaklaşımı benimsemişti. Varılmak istenen yer bakımından Obama'nın Bush dönemi söylemlerinden farklı bir noktada olduğunu söylemek zordur. Ancak, bu neticeye ulaşmak için tercih edilecek yöntem konusunda tamamen farklı bir yaklaşım mevcuttu. ABD'nin doğrudan müdahaleden kaçınmasını öngören bu dış politika yaklaşımıyla hem Müslüman ülkelerdeki ABD'ye yönelik güvensizlik ve öfke hem de oldukça maliyetli olan tek taraflı müdahaleci yöntemin Amerikan bütçesine yüklediği yük ortadan kaldırılacaktı. Dolayısıyla Obama yönetimi yumuşak ve sert gücün birlikte kullanımına denk gelen akılcı güç kullanımıyla bu amaçlara ulaşmayı hedeflemekteydi.

⁶⁵⁴ Smith, 2012.

⁶⁵⁵ "Amid Tensions, Obama and Netanyahu Meet at White House", CTV News, 23.03.2010.

⁶⁵⁶ Gerges, 2013: 315.

⁶⁵⁷ Gerges, 2013: 313.

⁶⁵⁸ Lynch, 2015: 19.

17 Aralık 2011’de Tunuslu seyyar satıcı Mohammed Bouazizi’nin zabıta ile yaşadığı sorunlar nedeniyle belediye binası önünde kendini yakması kısa sürede Tunus’ta kitlesel gösterilere dönüşmüştür. Devletteki yolsuzluğa ve nepotizme karşı başlayan gösteriler çok geçmeden Kuzey Afrika ve Ortadoğu’daki birçok ülkeye sıçramıştır. Kitlesel gösteriler bölgedeki otoriter yönetimlerin devrilmesini ve demokratik yönetimlerin tesisini sağlayabilirdi. Ancak bu dönüşüm bölgede ABD’nin iyi ilişkiler içerisinde olduğu otokrat yönetimleri de tehdit etmekteydi. Aynı zamanda mevcut yönetimlerin devrilmesi sonucunda Amerikan çıkarları açısından pek de tercih edilmeyecek İslamcı oluşumların bu ülkelerde yönetime geçmesi de söz konusuydu. Nitekim Mısır örneğinde görüldüğü gibi reformcular sadece iç politikada değil, dış politikada da Filistinlilerin daha fazla desteklenmesini öngören dönüşüm talep etmekteydiler.⁶⁵⁹ Bu gibi nedenlerle Obama yönetimi ilk aylarda net bir tavır takınmazken zamanla her ülkeyi ve gelişmeyi münferit biçimde değerlendirme yoluna gitmiştir.⁶⁶⁰ Örneğin Libya’da Kaddafi’ye karşı oluşturulan koalisyonunda yer alırken Bahreyn’de halkın azınlık iktidarına karşı eylemlerine aynı şekilde “duyarlılık” göstermemiştir.⁶⁶¹ Benzer şekilde Ocak 2011’de Tunus lideri Zeynel Abidin bin Ali’nin devrilmesini, halkın iradesinin bir diktatörün iradesine galip gelmesi şeklinde yorumlarken aynı günlerde Mısır’da devam eden kitlesel gösterilere değinmemeyi tercih etmiştir.⁶⁶² Bu tutum aslında Obama’nın genel dış politika yaklaşımının özeti gibidir. Hukukçu olan Obama dış politikada doktriner bir yaklaşımdan ziyade olay bazlı değerlendirmeleri tercih etmiştir ki Obama adaylık sürecinde dünyanın karmaşık yapısını gerekçe göstererek Bush’tan farklı olarak doktriner bir başkan olmayacağını ifade etmişti.⁶⁶³

Obama yönetimi Arap Baharı sürecinde takip ettiği politikayla, ilkelerden ziyade çıkarları ön planda tutmuştur. Obama, 12 Ağustos 2010 tarihinde İran’da gösterilerin bastırılmasının ardından ulusal güvenlik ve dış politika ekibinde yer alan üst düzey isimlere gönderdiği memorandumda bu ikileme dikkat çekmiştir. Buna göre bölgede ortaya çıkacak benzer kitlesel eylemlerde değerleri gözeten ilkesel bir politika takip edilmesi halinde Amerikan çıkarlarının korunmasında önemli rol oynayan bölge liderlerinin yönetimden düşme riski mevcuttu. Bu otokrat liderlerin açık şekilde desteklenmesi ve eylemcilerin taleplerinin görmezden gelinmesi halinde ise ABD’nin bölgesel ve küresel saygınlığının ve güvenilirliğinin

⁶⁵⁹ Gerges, 2013: 312.

⁶⁶⁰ Cooper vd., 2011.; Krauthammer, 2011.

⁶⁶¹ Ferguson, 2011.

⁶⁶² Lizza, 2011.

⁶⁶³ Lizza, 2011.

zarar görmesi kaçınılmaz olacaktı. Bu gerekçelerle en makul seçenek, her ülkedeki gelişmenin münferit şekilde değerlendirilmesi olarak görülmüştür.⁶⁶⁴

Mısır'da Hüsnü Mübarek'e karşı gerçekleştirilen eylemlerin başarıya ulaşması halinde Müslüman Kardeşler'in yönetime gelmesi beklenmekteydi. İsrail ile barış antlaşması yapan ilk Arap devleti olan Mısır, bölgenin istikrarı ve İsrail'in güvenliği bakımından ABD için önemli bir ülkeydi ve buradaki istikrarsızlığın Amerikan çıkarlarını etkilemesi kaçınılmazdı. Obama yönetimi için Mısır toplumunun taleplerine kayıtsız kalmayarak Mübarek'in yönetimi terk etmesi yönünde çağrıda bulunmak ve eylemlere sessiz kalarak istikrarı sürdürmek yönünde iki farklı seçenek mevcuttu. Her iki seçenek de çeşitli riskler içermekteydi. Bu yüzden Obama yönetimi, süreci ağırdan alarak gelişmelere göre pozisyon almaya çalışmıştır.⁶⁶⁵ İktidar karşıtı eylemler karşısında Mübarek istifa etmeyeceğini duyurunca ülkede gerilim tırmanmıştır. Buna karşılık Obama yönetimi önce siyasi reformlar yapılması yönünde telkinlerde bulunurken ilerleyen süreçte Mübarek'e istifa etmesi yönünde baskı yapmaya başlamıştır. Mübarek'in devrilmesinin ardından Müslüman Kardeşler adayı olan Muhammed Mursi, yapılan seçimlerde Mısır Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Yaklaşık bir yıl sonra Mursi'nin politikalarına karşı Mısır halkının bir kısmında ve Mısır ordusunda rahatsızlıklar baş göstermeye başlamış ve yaşanan askeri müdahale sonrasında Mursi devrilerek General Abdulfettah es-Sisi Mısır Cumhurbaşkanlığı görevine gelmiştir. Obama yönetimi, demokratik yöntemlerle başa gelmiş Mursi'nin askeri müdahale sonucu devrilmesi karşısında tepkisiz kalmış, hatta bu girişimi darbe olarak nitelendirmemiştir. ABD'nin Mısır'a yapmakta olduğu yıllık 1,5 milyar dolar yardımın Amerikan yasalarına göre darbe sonucunda yönetimin el değiştirmesi halinde durdurulması gerekliliği, Obama'nın bu olayı darbe olarak tanımlamamasının temel gerekçesi olarak görülmektedir.⁶⁶⁶

Libya'da 42 yıllık Muammer Kaddafi rejimine karşı başlayan ayaklanmalar, eylemcilerle Kaddafi güçlerini karşı karşıya getirmiştir. Kaddafi güçlerinin muhaliflerin kontrolünde olan Bingazi'ye yönelmelerinin ardından Birleşmiş Milletler devreye girerek BM tarihinde ilk kez soykırımı önlemek amacıyla askeri güç kullanımını onaylamıştır. BMGK 1973 sayılı kararıyla başlatılan operasyonun kontrolü, sonraki süreçte NATO'ya geçmiştir. Amerikan yönetimi operasyona istihbarat, iletişim hatlarının tahribi, lojistik ve hava savunma sistemlerinin seyir füzeleriyle vurulması gibi konularda destek verirken; Obama, rejim değişikliğini amaçlayan bir misyondan özellikle kaçınmıştır.⁶⁶⁷ Libya operasyonu Obama'nın

⁶⁶⁴Lizza, 2011.

⁶⁶⁵Gerges, 2013: 306-307.

⁶⁶⁶Mearsheimer, 2014: 21.

⁶⁶⁷Singh, 2012: 127.

çok taraflılık söyleminin ilk ciddi sınavı olmuştur. Obama'nın çok taraflı koalisyon içerisinde dahi ön plana çıkmayıp geriden destek vermesi, dışarıdan dengeleme stratejisine de uygundu. Avrupa ülkeleri bu sorunla baş edebilecek kapasiteye sahiplerdi, dolayısıyla bu sorumluluk onlara bırakılmalıydı ki öyle de yapılmıştır. Neticede bir tek Amerikan askeri hayatını kaybetmeden 42 yıllık Kaddafi yönetimi devrilmiştir. Bu sonuç, ABD'nin maliyeti ve sorumluluğu paylaşarak istenilen sonucu alabildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Arap Baharı sürecinde yaşanan ayaklanmalara karşı verilen tepkiler Obama yönetiminin demokrasi konusundaki samimiyetini göstermesi bakımından turnusol kâğıdı işlevi görmüştür. Mayıs 2011'de yaptığı konuşmada Obama demokratik reformun ABD'nin Ortadoğu'daki öncelikli politikası olduğunu ifade etmiştir.⁶⁶⁸ Bu söylem, Rice'ın 2005 yılında ABD'nin istikrar pahasına otoriterliğe göz yummayacağı yönündeki konuşması⁶⁶⁹ ile kıyaslandığında Bush ve Obama yönetimlerinin konuya bakışında devamlılığın esas alındığı görüntüsü vermektedir. Ne var ki uygulamada bu ilkesel tutumdan söz etmek çok mümkün değildir. Bu durum Obama'nın Müslüman toplumlar nezdinde ABD imajını düzeltme çabalarını da boşa çıkarmıştır.

Suriye'de eylemlerin şiddet olaylarına dönüştüğü ilk aylarda Obama yönetimi ciddi bir adım atmaktan geri durmuştur. Ağustos 2011'e kadar devam eden bu tutum Ağustos itibariyle değişmeye başlamıştır. İngiltere, Fransa ve Almanya gibi Avrupa ülkeleriyle hareket eden ABD, Beşar Esad'a yönetimi devretmesi çağrısında bulunmuş ve Suriye hükümetine yönelik yaptırımları artırma kararı almıştır. Cumhuriyetçiler, Demokratlara kıyasla askeri müdahale konusunda daha ısrarcı olmuşlardır. Suriye konusundaki bu görüş farklılığı, Obama yönetimi içinde de ortaya çıkmıştır. 2012 yılında Obama ikinci dönem seçimlerine hazırlanırken CIA Direktörü David H. Petraeus tarafından tasarlanan ve Pentagon'un yanı sıra Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'un da desteğini alan bir plan ortaya konmuştur. Plan, Suriye'deki muhaliflerin eğitilmesini ve silahlarla desteklenmesini öngörmektedir. Plan Obama tarafından reddedilmiştir.⁶⁷⁰ Obama'nın planı reddetmesi ilk etapta seçim süreciyle ilişkilendirilirken daha sonra Obama yaptığı konuşmada bu yaklaşımın hatalı olduğunu ifade etmiştir. Obama, tutumunu insani müdahale ve ulus inşası dahil Amerikan yönetiminin küresel taahhütlerini azaltma yaklaşımıyla ilişkilendirmiştir. Buna göre Obama, Afganistan'dan çıkmaya çalışan ABD'nin sonuca nasıl etki edeceğini bilmediği yeni bir çatışma alanına girmesine sıcak bakmamıştır.⁶⁷¹ Verilecek desteğin sonuca etki edip etmemesinin yanı sıra Obama yönetimi,

⁶⁶⁸ "Remarks by the President on the Middle East and North Africa", Beyaz Saray. 19.05.2011.

⁶⁶⁹ "Remarks at the American University in Cairo", Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 20.06.2005.

⁶⁷⁰ Gordon ve Landler, 2013.

⁶⁷¹ Foer ve Hughes, 2013.

muhaliplere sağlanacak silahların yanlış kişilerin eline geçmesi sonucunda İsrail gibi bölgedeki müttefiklerine karşı kullanılabileceğinden de kaygı duyduklarını ifade etmiştir.⁶⁷²

Esad'ın meşruiyetini kaybettiğini ve yönetimden çekilmesi gerektiğini her fırsatta dile getiren Obama, Esad yönetiminin kimyasal/biyolojik silah kullanmasının Amerikan yönetimi için kırmızı çizgi olduğunu, böyle bir adımın karşılıksız kalmayacağını da defalarca ifade etmiştir. Kaplan, Obama'nın bu yöndeki söylemine rağmen Esad'ın böyle bir adım atması halinde ABD'nin nasıl karşılık verebileceği yönünde bir planlamaya gidilmediğini belirtmektedir. Bu durum Obama'nın kararlı söylemlerine karşın harekete geçmede ve güç kullanmada yaşadığı kararsızlık örneklerinden biri olarak ele alınmaktadır. Nitekim 21 Ağustos 2013 tarihinde Esad'ın muhaliflere karşı sarin gazı kullanması karşısında Obama güç kullanımı için planlamalar yapsa da buna muvaffak olamamıştır. BM nezdinde güç kullanımı yönünde bir karar çıkarmak Rusya ve Çin'in olası vetolarından dolayı mümkün değildi. Avrupalı müttefiklerle NATO ya da bir ittifak kapsamında güç kullanımı da bu müttefiklerin isteksiz tutumlarından dolayı mümkün olmamıştır. Kaldı ki Obama yönetimi askeri güç kullanımı için Kongre'den de onay almak durumundaydı ki bu da pek olası değildi. Nihayetinde güç kullanımı için Kongre süreci beklenirken Rusya'nın gözetiminde Suriye'nin kimyasal silah stoklarının yok edilmesiyle kriz aşılmıştır.⁶⁷³

2013 itibariyle Obama yönetiminin Suriye politikasında birtakım değişiklikler gözlemlenmiştir. Obama yönetimi Avrupalı devletlerle birlikte Suriyeli muhaliflere askeri ekipman ve silah desteğinin yanı sıra askeri eğitim desteği verilebileceğinin işaretini vermiştir.⁶⁷⁴ Obama 2012 yılında Petraeus'un planını reddederken çekincelerinden biri muhaliflere silah yardımı yapılması halinde İran'ın karşı hamle olarak Suriye rejimine desteğini artırma ihtimaliydi. Nitekim 2013 yılı itibariyle muhaliflerin eğitilmesi ve silahlarla desteklenmesi Esad üzerinde baskı oluşturmuşsa da buna karşılık İran, Esad rejimine olan desteğini artırmıştır. Obama'nın 2012 yılındaki çekincesinin yerinde olduğu deneyimlenerek anlaşılmıştır.⁶⁷⁵ 2014 yılında IŞİD'in (*Irak Şam İslam Devleti*) ortaya çıkması Obama yönetiminin Suriye'de askeri güç kullanmasına olanak tanıyan meşru bir gerekçe yaratmıştır. Irak'ta ortaya çıkan IŞİD kısa sürede Musul'u ve Ramadi'yi ele geçirmiştir. ABD'nin Irak'taki çıkarlarını tehlikeye atan örgüte karşı Obama yönetimi Irak'ta güç kullanımında tereddüt etmemiştir. Ancak IŞİD'in Irak sınırlarını aşarak Suriye'ye girmesi ve Ayn al Arab'ı (Kobani) kuşatması karşısında Obama yönetimi olası bir insani dramın önüne geçmek için IŞİD'e karşı

⁶⁷² Atlas ve Gaouette, 2013.

⁶⁷³ Kaplan, 2018: 386-388.; Mearsheimer, 2014: 29.

⁶⁷⁴ Deyoung, 2013.

⁶⁷⁵ Kaplan, 2018: 385-386.

hava operasyonları başlatmıştır. Müdahale bölgelerinde kara gücü bulundurmaya tereddütlerle bakan yönetim Suriye’de yerel unsurlarla taktiksel ittifak kurma yoluna girmiştir.⁶⁷⁶ Sonraki süreçte Suriye, Arap Baharı’nı yaşayan diğer ülkelerden ayrılarak ABD, Rusya, İran ve Türkiye’nin doğrudan müdahil olduğu çatışma alanına dönüşmüştür. ABD açısından Esad’ın devrilmesi demokratik dönüşüm amacından ziyade İran’ın bölgedeki etkisini kırma amacıyla ilişkilendirile hale gelmiştir.⁶⁷⁷

Arap Baharı sürecinde Obama’nın Libya, Mısır ve Suriye’de yürüttüğü politikalar gerek Beyaz Saray içinde gerekse Beyaz Saray ve Kongre arasında bu ülkelerdeki gelişmelerin Amerikan çıkarları ve güvenliği açısından ne derece önem arz ettiği konusunda görüş farklılıklarına yol açmıştır. Ara değişkenlerin analiz edildiği bölümde görüleceği gibi Libya’ya yapılan müdahalede Cumhuriyetçiler başta olmak üzere birçok Kongre üyesi Obama’nın yetkisiz askeri güç kullandığı yönünde eleştiriler getirmiş ve Amerikan gücünün koalisyondan çekilmesi için Kongre nezdinde adımlar atmıştır. Suriye örneğinde ise Suriye’deki gelişmelerin Amerikan çıkarlarını doğrudan etkilememesi nedeniyle Obama yönetimi süreci ağırdan almıştır. Kimyasal silah kullanımını kırmızı çizgi ilan eden Obama, Esad yönetiminin muhaliflere karşı kimyasal silah kullanmasına rağmen müdahale konusunda isteksiz kalmıştır. Kongre’de ise müdahale için getirilecek tasarının kabul edilme ihtimali oldukça düşük görülmekteydi. Nitekim Kongre’nin bu yönde karar vermesinden önce konu Rusya’nın dahliyle çözüme kavuşturulmuştur. Mearsheimer, Obama yönetiminin bu yaklaşımına paralel nitelikte bu ülkelerdeki gelişmelerin ABD’nin güvenliği için tehdit oluşturmadığını belirtirken bunun gerekçesini petrol arzı konusunda bu ülkelerin önemli rolü olmamasına bağlamaktadır.⁶⁷⁸

3.2. Obama Dönemi Türk -Amerikan İlişkilerinde Belirleyici Konular

Obama’nın ABD’nin küresel taahhütlerini azaltma, Irak’tan çekilme, Afganistan Savaşı’nı bir an önce sonlandırma, Ortadoğu’da istikrarın tesis edilmesini sağlayarak müttefiklerine daha fazla sorumluluk verme gibi başlıklar halinde sıralanabilecek dış politika yaklaşımlarının hepsi bir şekilde Türkiye ile ilişkilerin konusu haline gelmekteydi. Ortadoğu’daki liberal demokrasi ve serbest ekonomi gibi değerlere sahip yegâne Müslüman ülke olan Türkiye ile kurulacak iyi ilişkiler Bush döneminde hasar gören ikili ilişkilerdeki güven ortamını yeniden tesis etmenin yanı sıra Müslüman ülkeler nezdinde ABD’nin imajını düzeltme fırsatı da sunabilirdi. Ayrıca uluslararası sistemde Çin lehine yaşanan dönüşüme karşı,

⁶⁷⁶ Kaplan, 2018: 388-389.

⁶⁷⁷ Goldberg, 2012.

⁶⁷⁸ Mearsheimer, 2014: 13-15.

odağını Asya Pasifik bölgesine kaydırmak isteyen Obama yönetimi bölgenin istikrara kavuşmasında müttefiklerine daha fazla alan açma niyetindeydi⁶⁷⁹ ki bu durum Türkiye'nin bu dönemde daha bağımsız dış politika izleme girişimleriyle de uyumluydu. Bunların yanı sıra Irak'tan sağlıklı bir çekilme süreci için ve Afganistan'da savaşı hızlı ve mümkün olduğunca az kayıpla sonuçlandırıp yönetimi yerel güçlere teslim etmek için Türkiye ile iş birliği içinde olmak Amerikan çıkarları için uygun bir adımdı.⁶⁸⁰ Özetle Türkiye ile kurulmak istenen ilişkiler Obama yönetimi için hem bölgedeki taahhütleri azaltarak bölgeden çekilme aşamasında hem de sonraki süreçte Amerikan çıkarlarının bölgedeki müttefikler aracılığıyla korunması amacıyla önemliydi. Bush döneminde olduğu gibi yeni Başkan Obama döneminde de Türk-Amerikan ilişkilerinde yüksek beklentiler çerçevesinde yeni bir sayfa açılmıştır.

Obama'nın başkanlığa geldiği dönemde Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan Müslüman toplumlar nezdinde olumlu imaja sahip etkili bir isimdi. Bu nedenle Obama'nın dış politika önceliklerinden biri olarak nitelendirdiği Müslüman toplumlardaki Amerikan imajının düzeltilmesinde Türkiye önemli bir muhatap olabilirdi. Türkiye'nin aynı zamanda artan ekonomik ve siyasi gücü, Obama yönetimi için bölgede istikrarın sağlanmasında ve demokratik dönüşümün gerçekleşmesinde örnek teşkil edebilmesi bakımından yakın ilişki kurabileceği bir müttefik görüntüsü sunmaktaydı. Nitekim Erdoğan, Obama'nın ilk döneminde en fazla görüştüğü lider olmuştur.⁶⁸¹ Türkiye, çoğunluğu Müslüman toplum yapısıyla ve demokratik yönetim anlayışıyla önceki dönemlerde de bölge ülkelerine örnek olarak gösterilmiştir. Obama'nın Ortadoğu'daki taahhütlerini azaltarak bölgenin Amerikan bütçesinde ve dış politikasında kapladığı yeri azaltma yönündeki stratejisi, Türkiye gibi bölgesel güçlere dış politikada daha etkin olma imkânı sunmaktaydı.⁶⁸² Bu etkinlik bölgenin istikrarının sağlanmasında olduğu gibi demokratik dönüşümünde de ABD için değerliydi. Bu nedenle Obama'nın Amerikan Başkanı olarak ilk yurtdışı ziyaretini Türkiye'ye yapması bölge ülkelerine bir mesaj niteliği de taşımaktaydı. Obama Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada bu mesajı açık şekilde ifade ederek hem Türkiye'yi hem de Türk-Amerikan ilişkilerini model olarak sunmuştur.⁶⁸³

Obama döneminde ilk üst düzey Amerikan ziyareti, Türk Dışişleri Bakanı Ali Babacan'ın daveti üzerine 7 Mart 2009 tarihinde Amerikan Dışişleri Bakanı Hillary Clinton tarafından gerçekleştirilmiştir. Obama ziyaretinin de planlandığı bu görüşmede iki ülke

⁶⁷⁹ Oğuzlu, 2016: 8.

⁶⁸⁰ H. Hrg. 111-16.

⁶⁸¹ Gerges, 2013: 316-317.; Cohen, 2013: 17.

⁶⁸² Kalın, 2010: 101.

⁶⁸³ "Remarks By President Obama To The Turkish Parliament", Beyaz Saray, 06.04.2009.; Cohen, 2013: 17.

arasındaki ilişki her iki Dışişleri Bakanı tarafından da müttefiklik, ortaklık, dostluk gibi kavramlarla tanımlanırken demokrasi, insan hakları, serbest ekonomi, hukukun üstünlüğü gibi değerler de ortak değerler olarak ifade edilmiştir. PKK, Clinton tarafından ortak düşman olarak tanımlanırken, yeni güvenlik tehditlerine karşı ortak hareket etme adına iş birliği girişimlerine de ayrıca dikkat çekilmiştir. Bunun yanı sıra Ortadoğu barış süreci ve Filistin meselesinde iki devletli çözümü konu alan girişimler masaya yatırılmıştır.⁶⁸⁴ Clinton bu ziyaretinde Mehmet Ali Birand ile yaptığı mülakatta da Türkiye'nin İslam ve demokrasinin birlikte var olabileceğini göstermesi bakımından örnek bir ülke olduğunu ifade etmiştir. Türk halkının ABD konusundaki olumsuz görüşünün farkında olduğunu ifade eden Clinton, bu durumu sekiz yıllık Bush döneminde alınan yanlış kararlara bağlamıştır.⁶⁸⁵

Bush döneminde yeni muhafazakârların İsrail'in çıkarlarını önceleyen tutumları Türk hükümetinde rahatsızlığa neden olmuştur. Bu nedenle Obama yönetiminin reel politığe uygun bir dış politika anlayışı benimsemesi, Obama yönetiminin ilk yıllarında İsrail konusundaki Bush'a kıyasla tarafsız yaklaşımıyla birlikte değerlendirildiğinde Türk hükümetinde memnuniyetle karşılanmıştır.⁶⁸⁶ ABD'nin bölgeden çekilmesi ve dışarıdan dengeleme stratejisine dayanan dış politika anlayışı doğal olarak Türkiye gibi bölgesel güçlerin manevra alanını da genişletmiştir. Türkiye'nin Bush döneminde ABD ile ilişkilerinde önemli bir faktör olan AB üyelik sürecinden 2008 itibarıyla Türkiye'deki iç siyasal gelişmelerin de etkisiyle uzaklaştığı görülmektedir. Türkiye, AB'den uzaklaşmasına paralel olarak özellikle Irak'ta ABD'nin çekilmesinin ardından oluşan güç boşluğunu doldurma yönünde adımlar atmış, Irak'ın yeniden inşasında, ekonomik gelişiminde ve toprak bütünlüğünün korunmasında önemli rol oynamıştır.⁶⁸⁷ Türkiye'nin dış politikasındaki bu dönüşüm ilerleyen yıllarda derin tartışmalara konu olsa da o yıllarda Obama yönetimi tarafından sakıncalı karşılanmamıştır. Hatta Arap Baharı sürecinde Türkiye'nin bu konumu daha kritik hale gelmiş, özellikle Libya ve Suriye'de Obama yönetimi Türk hükümeti ile yakın temas halinde olmuştur. İsrail, İran ve Kürtler konusunda Obama yönetimi ve Erdoğan yönetimi görüş ayrılıkları yaşasa da Türkiye dış politikada daha geniş manevra alanına sahip olmaktan, ABD ise Ortadoğu'daki yükümlülüklerini bölgesel güçlere devrederek odağını Asya-Pasifik bölgesine kaydırmayı kolaylaştırmaktan memnuniyet duymuştur.⁶⁸⁸ Clinton'ın ifade ettiği gibi Türkiye'nin sorumluluklarını üstlenmek kaydıyla bölgede nüfuzunu artırma çabası Obama yönetimince de

⁶⁸⁴ "Remarks With Turkish Foreign Minister Ali Babacan", Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 07.03.2009.

⁶⁸⁵ "Interview With Mehmet Ali Birand of Kanal D TV", Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 07.03.2009.

⁶⁸⁶ Gerges, 2013: 317.

⁶⁸⁷ Albright vd., 2012: 7-8

⁶⁸⁸ Gerges, 2013: 318.

desteklenmiştir.⁶⁸⁹ Zira özellikle Irak'ta ABD'nin çekilmesinin ardından oluşacak güç boşluğunun İran tarafından doldurulması riski vardı. Bu durum ne ABD tarafından ne de Türkiye tarafından arzulanmaktaydı. Bu nedenle Irak iki ülkenin çıkarlarının nispeten uyumlu olduğu bir konu olmuştur.⁶⁹⁰ Bu bakımdan Türk-Amerikan ilişkilerinde uluslararası sistemin yapısında yaşanan dönüşümün etkili olduğu görülmektedir.

Bush döneminde olduğu gibi Obama döneminde de Türk-Amerikan ilişkileri tarafların birbirlerine karşı yüksek beklentiler içine girmeleriyle başlamıştır. Bu beklentiler her ne kadar ortak çıkar ve ortak vizyon gibi kavramlara dayandırılrsa da Soğuk Savaş sonrası süreçte Türk-Amerikan ilişkilerinde daha sık gördüğümüz çıkar farklılaşması Obama döneminde de kaçınılmaz olarak yaşanmıştır. Model ortaklık adı altında kavramsal bir çerçeve üzerine kurulan ilişkiler iyimser bir atmosferde başlamış ancak aşağıda görüleceği üzere birçok konuda tarafların çıkarlarının farklılaşması ikili ilişkileri germiş hatta bazı durumlarda tarafları karşı karşıya getirmiştir. Genel olarak ise Obama'nın ilk döneminde ilişkiler ikinci dönemine kıyasla daha uyumlu ve iyimser ilerlemiştir. İkili ilişkilerin konusu olan her olay bazında ayrı ayrı dönüm noktaları olmakla birlikte bu kırılmalar kimi zaman uluslararası sistemin kimi zamansa iç dinamiklerin etkisi sonucunda ortaya çıkmıştır.

3.2.1. Türkiye-İran İlişkileri ve Nükleer Anlaşma Krizi

İran'ın nükleer enerji elde etme girişimi tarafların farklı yaklaştığı konulardan biri olmuştur. Önceki sayfalarda değinildiği gibi Obama bir yandan küresel taahhütlerini azaltmak bir yandan da sorunlu ülkelerle diyalog zemini oluşturmak için açık irade beyanları ortaya koymuştur. Bu çerçevede İran'la yapılan görüşmelerin sonuçsuz kalması üzerine İran'a yönelik ambargoların artırılarak devam ettirilmesi yönünde karar alınmıştır. Türkiye ve ABD'nin İran meselesinde ayrışması da bu noktada başlamaktadır. ABD'nin yaptırım politikasına eleştirel yaklaşan ve konunun diplomasi zemininde çözüme kavuşturulmasından yana olan Türkiye, 17 Mayıs 2010 tarihinde Brezilya ile birlikte İran'la nükleer yakıt değişimini öngören Tahran Ortak Bildirisi'ni imzalamıştır. 9 Haziran 2010 tarihinde ise BMGK'nde görüşülen ve İran'a yaptırımları öngören karar için Türkiye ve Brezilya hayır oyu kullanmıştır. Türk yönetimi yaptırımlara karşı çıkarak meselenin diplomasi yoluyla çözülmesi yönünde görüş bildirirken⁶⁹¹

⁶⁸⁹ "Remarks at the 2011 Annual Conference on U.S.-Turkey Relations", Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 31.10.2011.

⁶⁹⁰ Türkmen, 2012: 346.; Poghosyan, 2013: 40.

⁶⁹¹ T.C. Dışişleri Bakanlığı Açıklaması, No: 145, 9 Haziran 2010. https://www.mfa.gov.tr/no_-125_-9-haziran-2010_-bm-guvenlik-konseyninde-iran_a-ilave-yaptirimlar-konusunda-yapilan-oynamay-hk_.tr.mfa (erişim tarihi: 29.10.2023).

Türkiye'nin İran konusundaki bu tutumu Amerikan karar alıcılarda Türkiye'nin Batı ittifakına bağlılığa dair soru işaretlerinin oluşmasına neden olmuştur.⁶⁹²

28 Ağustos 2010 tarihinde Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesi'nde yapılan Türk dış politikası panelinde Türkiye'ye karşı daha ılımlı olarak bilinen hatta Ermeni tasarısına karşı oy veren üyeler dahil tüm komite üyeleri Türkiye'nin İran politikasına dair duydukları endişeleri dile getirmişlerdir. Bunlardan bir kısmı Türkiye'nin coğrafi konumunu göz önünde bulundurarak İran'la ABD'den bağımsız bir politika yürütme isteğinin nispeten anlaşılabilir olduğunu ifade etmekle birlikte üyelerin büyük çoğunluğu Türkiye'nin İran politikasını İsrail politikası ve Hamas'la ilişkileri ile birlikte değerlendirerek Türk dış politikasının yöneliminde değişim olduğu kaygısını dile getirmişlerdir.⁶⁹³ Buna karşın ABD Hazine Bakan Yardımcısı Stuart A. Levey, Türkiye'nin ambargoya karşı hayır oyu kullanmasına rağmen yaptırımları uygulamak için gerek devlet nezdinde gerekse özel sektör nezdinde ciddi çaba içinde olduğunu ifade etmiştir.⁶⁹⁴ Türkiye hem BM ambargo kararıyla kendini sınırlandırmak istememiş hem de İran'a karşı diplomasi ve müzakere yolunda açık kapı bırakmıştır. Bununla birlikte Amerikan cephesinden gelebilecek olası sert tepkileri yumuşatmak için de mümkün olduğunca yaptırımlara riayet etmeye çalışmıştır. Bu durum Amerikan cephesinde hem yasama hem de yürütme içerisinde farklı kesimlerce Türkiye'nin kendi dinamiklerine ve ulusal çıkarlarına göre hareket ettiği ve bunun makul kabul edilebileceği şeklinde değerlendirilmiştir. Nitekim Türkiye'nin özellikle doğalgaz konusundaki Rusya ve İran'a olan bağımlılığı, bu ülkeler nezdinde hareket alanını daraltan bir unsur olmuştur.

Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerde İran kaynaklı gerginlik 19-20 Kasım 2010 tarihinde Lizbon'da düzenlenen NATO zirvesi sonucunda nispeten azalmıştır. Lizbon Zirvesi'nde alınan kararlar doğrultusunda NATO Füze Kalkanı oluşturulması yönünde bir mutabakat oluşmuştur.⁶⁹⁵ Türkiye NATO'daki müttefiklerinin aksine İran'ın bir tehdit olmadığı kanısındaydı. Bu nedenle doğrudan İran'ı hedef alan bir girişime mesafeli yaklaşmaktaydı. Türkiye'nin bu tutumu göz önünde bulundurularak esasen İran'a karşı olduğu bilinse de Lizbon Zirvesi'nde bu projenin herhangi bir ülkeyi hedef almadığı ve NATO'nun caydırıcılığının güçlendirilmesinin hedeflendiği ifade edilmiştir. Buna karşılık Türkiye Kürecik'te erken uyarı sistemlerinin konuşlanmasını kabul ederek füze savunma sisteminin parçası olmuştur.⁶⁹⁶ Türkiye'nin İran politikasındaki değişimde İran'la Suriye'de yaşadığı görüş farklılığı etkili

⁶⁹² Albright vd., 2012: 7.

⁶⁹³ H. Hrg. 111-113: 3-16.

⁶⁹⁴ H. Hrg. 111-136: 47.

⁶⁹⁵ "Tarihi NATO Zirvesi", BBC News, 20.11.2010.

⁶⁹⁶ "Türkiye füze kalkanına katılarak doğru yaptı", NTV, 22.11.2010.

olurken füze savunma sistemine dahil olma kararı Türk-Amerikan ilişkileri için olumlu bir adım olarak görülmüştür.⁶⁹⁷

Türkiye ve ABD arasında İran'a yaklaşım konusunda farklılıklar olsa da nükleer enerji meselesinde Türkiye'nin Batı'ya rağmen İran'la yakınlaştığı argümanı hatalıdır. İran bölgede Türkiye'nin rakiplerinden biri olmakla birlikte uzun süre Türkiye için ulusal güvenlik tehdidi olarak görülmüştür. Buradaki esas farklılık Türkiye'nin diplomasi aracılığıyla sonuç alınabileceğine olan inancından kaynaklanmaktadır. Nitekim ABD içerisinde de İran nükleer krizinin çözümü hususunda farklı yaklaşımlar olduğu bilinmektedir. Obama yönetiminin ambargo sürecinin ardından Ocak 2016'da P5+1 grubu ile birlikte İran'la anlaşmaya varması, özellikle Cumhuriyetçilerin ve İsrail lobisinin askeri güç kullanımını önceleyen yaklaşımlarına karşı diplomatik çözüm yaklaşımının galip geldiğini göstermektedir. Bu durum, 2005-2008 döneminde ABD'nin Ankara Büyükelçisi olarak görev yapan Ross L. Wilson'ın da belirttiği gibi kendi bölgesinde nükleer silaha sahip bir İran'a karşı olan Türkiye ile ABD'yi bir anlamda ortak çizgiye getirmiştir.⁶⁹⁸ İran ve Türkiye arasındaki bu yaklaşım farklılığı Dışişleri Bakan Yardımcısı William J. Burns tarafından da teyit edilmekte, iki ülke arasında konuya yaklaşım açısından teknik farklılıklar olduğu ifade edilmektedir. Levey ile benzer şekilde Burns de Türkiye'nin BM kararına hayır oyu kullanmakla birlikte yaptırımların uygulanması adına gayret gösterdiğine dikkat çekmiştir.⁶⁹⁹

3.2.2. Türkiye-İsrail İlişkileri

2004-2005 itibariyle Türkiye-İsrail ilişkilerinde başlayan gerginlik sonraki yıllarda Bush yönetiminin de çabasıyla kısmen de olsa yumuşama göstermiştir. Türkiye'nin özellikle Suriye-İsrail barış görüşmelerinde arabulucu rolü üstlenmesi Türkiye-İsrail ilişkilerinin gelişimi için olumlu bir adım olmuştur. Ancak Aralık 2008'de İsrail Başbakanı Ehud Olmert'in Türkiye ziyaretinden iki gün sonra İsrail yönetiminin Gazze'ye yönelik Dökme Kurşun Operasyonu (*Operation Cast Lead*) adı altında yeni bir saldırı başlatması hem Türk hükümetince eleştirilmiş hem de Türkiye'nin önem verdiği İsrail-Suriye barış görüşmelerinin rafa kalkmasına neden olmuştur. Olmert'in operasyondan iki gün önce Erdoğan ile yaptığı görüşmede operasyona dair herhangi bir bilgi vermemesi Erdoğan'ı zor durumda bırakırken iki ülke arasında güven krizine de neden olmuştur. Çok geçmeden Ocak 2009'da iki ülke arasında yeni bir kriz ortaya çıkmıştır. Davos Ekonomi Forumu'nda Erdoğan ile İsrail Cumhurbaşkanı

⁶⁹⁷ Albright vd., 2012: 8.; Gözen, 2017: 25.

⁶⁹⁸ H. Hrg. 111-113.

⁶⁹⁹ H. Hrg. 111-136: 51.; S. Hrg. 780: 39.

Shimon Peres arasında yaşanan gerginlikte Erdoğan İsrail yönetimini Filistin’de uyguladıkları şiddet eylemlerinden dolayı sert şekilde eleştirmiştir.⁷⁰⁰

2010 yılına gelindiğinde iki ülke arasındaki gerginlik devam etmekteydi. Ocak 2010’da Türk televizyon dizilerinde İsrail aleyhine işlenen konuları görüşmek üzere İsrail Dışişleri Bakanlığı Türkiye’nin İsrail Büyükelçisi Oğuz Çelikkol’u Dışişleri Bakanlığına çağırmıştır. İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısı Danny Ayalon ile Büyükelçi Oğuz Çelikkol arasında yapılan görüşmede Türk bayrağına yer verilmezken Oğuz Çelikkol daha alçak bir koltuğa oturtulmuştur. Diplomatik teamüllere uygun olmayan bir muamele ile Çelikkol nezdinde Türkiye’nin küçük düşürülmesi Türk hükümetince sert şekilde eleştirilmiş, konuya dair izahat ve özür talep edilmiştir.⁷⁰¹ Mart 2010’da ise Gazze ablukasını yararak Filistinlilere insanı yardım ulaştırmayı amaçlayan Mavi Marmara gemisinin uluslararası sularda durdurulması ve arama esnasında yaşanan arbedede 9 Türk vatandaşının İsrail askerlerinin ateş açması sonucunda yaşamını yitirmesi 2 yıldır yaşanan krizler neticesinde pamuk ipliğine bağlı olan ilişkileri tamamen kopma noktasına getirmiştir.⁷⁰²

Türkiye ve İsrail’in ABD’nin bölgedeki iki önemli müttefiki olması hasebiyle ABD ile İsrail arasındaki ilişki çeşitli kanallarla Türk-Amerikan ilişkilerine de etki etmektedir.⁷⁰³ 2009 itibariyle Obama Amerikan dış politika stratejisinde bir dönüşüm başlatırken Türkiye de komşularıyla sorunları gidererek iyi ilişkiler kurmayı hedefleyen “Komşularla Sıfır Sorun” adı altında yeni bir dış politika stratejisi benimsemiştir. Türkiye’nin komşularıyla ilişkilerini onarması ve yumuşak gücünün de etkisiyle Arap devletleri ve toplumları nezdinde daha olumlu bir imaj edinmesi İsrail ile ilişkileri daha az önemli hale getirmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye-İsrail ilişkilerinin tesisinde ve sürdürülmesinde ordunun önemli rol oynadığı bilinmektedir. Bu nedenle 2002 itibariyle Türk dış politikasında ordunun etkisinin azalması ve İslamcı gelenekten gelen bir partinin yönetimde olması Türkiye-İsrail ilişkilerinde reelpolitikten uzaklaşılmasına ve ideolojik/duygusal dış politika yaklaşımının ön plana çıkmasına neden olmuştur.⁷⁰⁴ Bu durum 2009 itibariyle Dışişleri Bakanlığı görevine getirilen Ahmet Davutoğlu tarafından da teyit edilmekte, reelpoliğin Arap ayaklanmalarıyla ortaya çıkan yeni duruma karşı çözüm olmadığı vurgulanmaktadır.⁷⁰⁵

⁷⁰⁰ Cook, 2010.

⁷⁰¹ “Türkiye’yle İsrail arasında koltuk krizi”, BBC News Türkçe, 13.01.2010.

⁷⁰² Ulgül, 2019: 139.; Cook, 2010.

⁷⁰³ Carpenter, 2010: 33.

⁷⁰⁴ Özel, 2011/2012: 60-61.

⁷⁰⁵ Davutoğlu, 2013.

2011 yılında Suriye’de yaşanan gelişmeler, Türkiye ve İsrail’e ortak çıkarlar çerçevesinde bir araya gelebilmeleri bakımından fırsat yaratmıştır. Türkiye, siyasi ve sosyal reformlar konusunda Esad’ı ikna edemeyince Suriye politikasını Esad’ın devrilerek ılımlı muhaliflerin yönetime gelmesi üzerine kurmuştur. Bu nedenle Esad’ı iktidarda tutmak için mücadele veren İran’ın bölgede nüfuzunu artırması ve vekil güçler üzerinden çatışmalara dahil olması bir süre sonra Türkiye ile İran’ı karşı karşıya getirmiştir. İran’ın bölgedeki varlığını artırmasından İsrail de en az Türkiye kadar rahatsız olmuştur. İran etkisinin yanı sıra IŞİD’in bölgedeki ülkeler için güvenlik tehdidi haline gelmesi, Türkiye’ye sığınan Suriyeli sayısının artması, PKK bağlantılı Kürt unsurların Suriye’de alan kazanması gibi gelişmeler nedeniyle Suriye meselesi iki ülke için birlikte hareket etme zemini ve bir takım ortak çıkarlar sunmuştur. Bu yeni koşullar altında 2013 yılında Obama’nın girişimi sonucunda Netanyahu Erdoğan’ı arayarak Mavi Marmara baskını için özür dilerken, hayatlarını kaybeden Türk vatandaşlarının yakınlarına tazminat ödemeyi de kabul etmiştir.⁷⁰⁶

Obama’nın başkanlığının ilk yıllarında Filistin sorunu ve İran nükleer krizi gibi konularda İsrail yönetimi ile farklı düşüncelere sahip olması ABD-İsrail ilişkilerinde gerginliğe neden olmuştur. Obama’nın ABD’nin geleneksel İsrail politikasından uzaklaşma girişimi Türkiye tarafından da memnuniyetle karşılanmıştır. Türkiye’nin İsrail’e rağmen bölgesel güç olma ve ABD’nin bölgedeki en önemli müttefiki olma arzusuna⁷⁰⁷ karşın Amerikan yönetiminin benzer düşüncede olmadığı zamanla anlaşılmıştır. Bu bağlamda Amerikan Dışişleri Bakan Yardımcısı Philip H. Gordon, Türkiye’nin komşularıyla iyi ilişkiler geliştirmesinin İsrail ile ilişkiler pahasına yapılmaması gerektiğini ifade etmiştir. Türkiye’nin İsrail ile sahip olduğu tarihsel ilişkinin bölge barışı için önemine dikkat çeken Gordon, Türkiye’nin İsrail ile ilişkilerini muhafaza ederek diğer bölge ülkeleriyle iyi ilişkiler geliştirebileceğine ve bunun ABD için önemine dikkat çekmiştir.⁷⁰⁸ Obama’nın İsrail politikası genel olarak Kongre’de eleştirilmekle birlikte bu politikaya rağmen Türkiye’nin dış politika yöneliminde yaşanan belirsizlik de benzer şekilde eleştiri konusu olmuştur.⁷⁰⁹ Bununla birlikte Obama’nın İran politikasının İsrail’de yarattığı rahatsızlığa benzer şekilde Obama yönetiminin Suriye’de PYD’yi (*Partiye Yekitiya Demokrat*) destekleyerek Türkiye’nin güvenlik kaygılarını göz ardı etmesi Türk yönetiminde Obama’ya karşı güvensizliğe neden olmuştur. Böylece iki ülke ABD ile yaşadıkları çıkar çatışması nedeniyle bir anlamda ortak zeminde buluşma

⁷⁰⁶ Ulgül, 2019: 139-141.; Heller, 2013.

⁷⁰⁷ Özel, 2011-12: 61.

⁷⁰⁸ “The United States and Turkey: A View from the Obama Administration”, Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 17.03.2010.

⁷⁰⁹ H. Hrg. 111-113.

imkanına sahip olmuşlardır. Ne var ki iki ülke arasında böyle bir iş birliği süreci gelişmemiş, hem İsrail hem Türkiye, Suriye meselesinde farklı güçlerle iş birliği arayışında olmuşlardır.⁷¹⁰ İki ülke arasında 2008 itibarıyla artan gerilim ABD'nin Ortadoğu politikasını karmaşılaştırırken, Doğu Akdeniz'de tansiyonun yükselmesine neden olmuştur. Özellikle Mavi Marmara krizinde Türkiye, ABD'yi yeterli tepki göstermediği gerekçesiyle eleştirmiş ve Türk kamuoyunda ABD karşıtlığı artmıştır. Amerikan cephesinde ise Türkiye'nin İsrail ile yaşadığı gerilim 2005 itibarıyla azalan İsrail lobisinin Kongre'deki desteğinin neredeyse tamamen ortadan kalkmasına hatta çoğu zaman Türkiye karşıtı hal almasına neden olmuştur.⁷¹¹ Uzun yıllardır İsrail ile ilişkileri özellikle Kongre'de Türkiye'ye yönelik destek bulma aracı olarak da gören⁷¹² Türkiye için İsrail ile yaşanan krizlerin böyle bir sonuca varması şaşırtıcı değildir.

3.2.3. Arap Baharı

Obama'nın ilan ettiği model ortaklık kavramının içeriği taraflarca net şekilde tanımlanmamıştır. Türk-Amerikan ilişkilerinin çıkar hesaplarından daha çok ortak değerler ve ortak vizyon temelinde şekillendiğini ifade eden Clinton bu vizyonu demokratik Türkiye, serbest ekonomi, Avrupa ile entegrasyon ve komşularla iyi ilişkiler gibi temalarla açıklamış ve Türkiye'nin bu doğrultuda atacağı adımların ABD tarafından destekleneceğini ifade etmiştir.⁷¹³ Gordon ise Türkiye'nin "komşularla sıfır sorun" politikasını olumlu karşılamakla birlikte bu politikanın İsrail'e rağmen değil İsrail'i de kapsayacak şekilde yürütülmesinin önemine dikkat çekmiştir.⁷¹⁴ Ne var ki içi tam anlamıyla doldurulmayan bu model ortaklık kavramı zamanla, özellikle Türkiye'nin İsrail ile yaşadığı gerginliklere paralel olarak sorgulanmaya başlanmış ve Türkiye-İsrail ilişkilerindeki gerginlik Obama üzerindeki baskıyı artırmıştır.⁷¹⁵ 2011 itibarıyla başlayan Arap ayaklanmaları uluslararası gündemi bir anda değiştirirken Türk-Amerikan ilişkilerinin iyileştirilmesi için fırsatlar da yaratmıştır. Clinton bu sürecin sahip olduğu liberal, demokratik değerler ve sorumlu bölgesel güç sıfatıyla Türkiye için eşsiz bir fırsat sunduğunu ifade etmiştir.⁷¹⁶ Ancak tıpkı model ortaklık sürecinin ilk iki yılında olduğu gibi Arap

⁷¹⁰ Ulgül, 2019: 146-147.

⁷¹¹ Albright vd., 2012: 8.; Özel, 2012: 55.

⁷¹² Zakheim, 2022.

⁷¹³ "The United States and Turkey: A View from the Obama Administration", Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 17.03.2010.

⁷¹⁴ "The United States and Turkey: A View from the Obama Administration", Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 17.03.2010..

⁷¹⁵ Gözen, 2017: 25.

⁷¹⁶ "Remarks at the 2011 Annual Conference on U.S.-Turkey Relations", Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 31.10.2011.

ayaklanmaları sürecinde de Türk-Amerikan ilişkileri için öngörülen beklentiler gerçekleşmemiş, özellikle Suriye ve Mısır'daki süreç iki ülke arasındaki ilişkinin yeniden gerilmesine neden olmuştur.

Libya'ya karşı İngiltere, Fransa ve İtalya tarafından başlatılan ve ABD tarafından desteklenen askeri müdahale fikri ilk etapta Erdoğan tarafından tepkiyle karşılanmış, ancak sonraki süreçte Türkiye bu koalisyona dahil olarak lojistik destek sunmuştur.⁷¹⁷ Libya operasyonu Obama yönetiminin dışarıdan dengeleme stratejisine nispeten uygun olsa da Türkiye-ABD arasındaki model ortaklık yaklaşımının ruhuna pek de uygun değildir. Bu durum sonraki süreçte Mısır ve Suriye'deki gelişmelere karşı ilgili ülkelerin nasıl tutum takınacakları yönünde de soru işaretleri ortaya çıkarmıştır. Nitekim Libya operasyonu Suriye'de de askeri güç kullanımıyla Esad yönetiminin devrilebileceği yönünde bir intiba uyandırmıştır. Clinton, bir yandan Esad'ın meşruiyetini yitirdiğini ve demokratik geçiş sürecini desteklediklerini ifade ederken⁷¹⁸ bir yandan da Esad yönetiminde kaldığı müddetçe Suriye'de kaosu tırmanacağını ve ülke sınırlarını aşacağını ifade ederek Türkiye'nin sürece dahlinin önemine dikkat çekmiştir.⁷¹⁹ Türkiye ve ABD arasındaki Esad'ın yönetimden indirilmesi yönünde örtülü bir mutabakat oluşmuşsa da yöntem konusunda derin ayrılık yaşanmıştır. Obama yönetimi 2012 seçimleri arifesinde askeri bir maceraya sıcak bakmazken Erdoğan yönetimi Esad'ın askeri müdahale ile devrilmesi ve Türkiye'ye yakın Müslüman Kardeşler çizgisinde bir grubun iktidara gelmesini tercih etmiştir.⁷²⁰ Ancak, Çin ve Rusya gibi devletlerin sürece dahil olması sürecin planlanandan farklı gelişmesine neden olmuştur.

Suriye meselesi Obama dönemi Türk-Amerikan ilişkilerinde en çetrefilli konuların başında gelmektedir. Yıllardır Suriye ile yakın ilişkileri nedeniyle ABD tarafından eleştirilen Türkiye, Arap Baharı sürecinde Suriye'de tamamen farklı bir pozisyon almak durumunda kalmıştır. Devlet Başkanı Beşar Esad aleyhine başlayan sokak gösterileri karşısında Erdoğan muhaliflere sosyal ve siyasi haklar tanınması yönünde Esad'ı ikna etmeye çalışmıştır. Erdoğan'ın çabaları neticesiz kaldığı gibi Suriye silahlı kuvvetlerinin eylemcilere karşı askeri güç kullanması iki ülke arasındaki ilişkileri iyice germiştir. Türkiye için Suriye sorununu Esad'sız çözme görüşü ön plana çıkmaya başlamıştır.⁷²¹ Suriye'de Beşar Esad karşıtı kitlesel eylemlerin tırmanarak iç savaşa dönüşmesi sürecinde ilk aylarda ABD ve Türkiye uyumlu

⁷¹⁷ "NATO'nun Libya'da ne işi var", NTV, 28.01.2011.

⁷¹⁸ "Remarks on Libya and Syria", Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 15.07.2011.

⁷¹⁹ "Remarks at the 2011 Annual Conference on U.S.-Turkey Relations", Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 31.10.2011.

⁷²⁰ Özdamar, 2023: 8-9.

⁷²¹ H. Hrg. 112-98: 19.; "Turkey's Erdogan Urges Assad to 'Finally Step Down' for Sake of Mideast Peace", Haaretz, 22.11.2011.

hareket etmişlerdir. Ancak ilerleyen süreçte tarafların çıkar farklılıkları ve öncelikleri Suriye politikalarında ayrışmayı kaçınılmaz kılmıştır. Amerikan yönetimi Türkiye'yi IŞİD ile mücadelede yetersiz kalmakla eleştirirken Türk yönetimi ABD'nin, Türkiye'nin terör örgütleri listesinde yer alan PYD ile iş birliği yapmasından ve bu örgüte silah desteğinde bulunmasından derin rahatsızlık duymuştur. Sonraki aşamada Türkiye'nin PYD kontrolündeki alanlara müdahale etmesiyle Amerikan yönetimi Türkiye'yi IŞİD'le mücadeleyi sekteye uğratmakla suçlamış ve ilişkiler oldukça gerilmiştir.⁷²² Kongre'de yapılan tartışmalarda da Türkiye'nin desteklediği Özgür Suriye Ordusu bileşenlerinin Türkiye, Katar ve Suudi Arabistan gibi bölge ülkelerinin tüm desteğine rağmen IŞİD ile mücadelede yetersiz kaldığına dikkat çekilmiş ve bu unsurlara ne kadar güvenilebileceği yönünde soru işaretleri olduğu ifade edilmiştir. Bu gibi nedenlerle Türkiye'nin kaygıları göz ardı edilerek PYD'ye silah yardımı sağlanırken Türkiye, ABD'nin güvenlik kaygılarını göz ardı etmekle suçlanmıştır.⁷²³

Obama seçim kampanyasını yürütürken ABD'nin küresel taahhütlerini azaltarak askeri müdahalelerin ve savaşların Amerikan bütçesine yüklediği yükü hafifleteceği söylemlerini ön plana çıkarmıştı. Bunun yanı sıra ABD'nin dış politika önceliklerinde birtakım değişikliklere giderek Asya Pasifik öncelikli bir dış politika stratejisi benimsemiştir. Özellikle Ortadoğu'da dışarıdan dengeleme stratejisini ön plana çıkaran bu yeni dış politika anlayışı, ABD'nin bölgedeki müttefiklerine daha geniş manevra alanı sunarken aynı zamanda yeni sorumluluklar da yüklemekteydi. Libya örneğinde görüldüğü gibi Obama yönetimi bölgedeki sorunların öncelikle müttefikler tarafından ele alınmasını teşvik etmiştir. Obama yönetimi tarafından geriden liderlik etme yaklaşımı olarak ifade edilen bu strateji aynı zamanda Bush döneminde Amerikan kamuoyunda ciddi rahatsızlık yaratan Amerikan askeri kayıplarının da önüne geçmeyi amaçlamaktaydı. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda 2012 seçimlerine hazırlanırken Obama'nın Suriye meselesinde askeri müdahale yönünde radikal bir karar almasını beklemek makul değildi ki Obama yönetimi kırmızı çizgi olarak ifade ettiği kimyasal silah kullanımına karşı dahi 2013 yılında harekete geçme konusunda isteksiz kalmıştır.⁷²⁴ Nihayetinde 2014 yılında IŞİD'in ulusal güvenlik tehdidi olarak ilan edilmesinin ardından Obama yönetimi Suriye'de askeri güç kullanımı seçeneğini gündeme almıştır.⁷²⁵

ABD'nin Suriye'de daha aktif rol oynaması Türkiye'nin de talepleri arasındaydı ancak iki ülkenin Suriye'deki beklentileri ve öncelikleri arasında derin farklılıklar mevcuttu. Suriye'de ilk aşamada Amerikan yönetimi ve Türk yönetimi Esad rejiminin devrilmesi ve

⁷²² Tol ve Pearson, 2016: 1-2.

⁷²³ Congressional Record 160(132): H7614.; Congressional Record 160(134): S5737.

⁷²⁴ Jenkins, 2023: 149.

⁷²⁵ "Statement by the President on ISIL", Beyaz Saray, 10.09.2014.

demokratik bir yönetimin tesis edilmesi konusunda ortak görüşe sahiptiler. Türkiye'nin Suriye ile ilişkileri bağlamında Batı ile aynı çizgiye gelmesi ABD cephesinde memnuniyetle karşılandığı gibi Türkiye'nin girişimlerinin desteklenmesine de önem verilmiştir.⁷²⁶ Ancak, zamanla IŞİD'in bölgede varlığını artırmasına paralel olarak ABD'nin önceliği IŞİD'le mücadeleye evrilmiş, Türkiye ise eğittiği ve silahlandığı ılımlı muhalifler aracılığıyla Esad rejiminin devrilmesine öncelik vermiştir. Bunun yanı sıra ABD, IŞİD ile mücadele adı altında PYD'ye siyasi ve askeri destek sağlarken Türkiye PYD'yi PKK'nın uzantısı olarak kabul etmiş ve ABD'nin bu iş birliğine karşı çıkmıştır.⁷²⁷ ABD ile iş birliği çerçevesinde PYD'nin Suriye'de alan kazanmasına ve güçlenmesine paralel olarak PYD ile mücadele Türkiye'nin Suriye'deki önceliği haline gelmeye başlamıştır.⁷²⁸ Aslında Obama'nın 10 Eylül 2014 konuşmasında geçen IŞİD'le mücadele kapsamında yerel aktörlerin desteklenmesi ifadesi⁷²⁹ Türkiye tarafından olumlu olarak algılanmıştır. Nitekim Türkiye Suriye'deki ılımlı muhaliflerin desteklenmesi için Batılı müttefikler nezdinde çaba sarf etmekteydi. Netice itibariyle Türkiye ile ABD arasında 18 Şubat 2015 tarihinde ılımlı muhaliflerin Esad yönetimi, IŞİD ve diğer terör unsurlarıyla mücadele etmesi için eğitilmelerini ve silahlandırılmalarını öngören bir mutabakat imzalanmıştır.⁷³⁰ Ne var ki tarafların bu konudaki görüş farklılığı kısa süre içinde ortaya çıkmış ve tam tersi şekilde etki ederek iki ülkeyi yeni bir krize sürüklemiştir. Obama yönetimi, Türkiye'nin ılımlı muhaliflerin eğitilip silahlandırılması planına karşılık Türkiye tarafından PKK'nın uzantısı ve terör örgütü olarak tanımlanan PYD'nin askeri kanadı YPG mensuplarının eğitilip silahlandırılmasına öncelik vermiştir.⁷³¹ Bu çerçevede 2014 yılında Ayn al Arab'da IŞİD ve YPG arasındaki çatışmada Türkiye'nin tüm itirazlarına rağmen ABD'nin YPG'ye silah yardımı yapması iki ülke arasındaki gerilimi tırmandırmıştır.⁷³² Amerikan yönetimi Türk yönetiminin YPG'nin, PKK'nın Suriye kolu olduğu yönündeki iddiasına itiraz etmekle birlikte YPG-PKK ilişkisini tam olarak reddetmemektedir. 28 Nisan 2016 tarihinde Senato Silahlı Kuvvetler Komitesi oturumunda Cumhuriyetçi Senatör Lindsey Graham, Savunma Bakanı Ashton B. Carter'a ABD'nin PKK'ya bağlı YPG'ye silah yardımı yapmasının Türk hükümeti tarafından nasıl karşılandığını sorarken Türkiye'nin bu konudaki tavrında haklı olduğunu, Türkiye'ye karşı silahlı mücadele yürüten PKK'ya bağlı YPG'ye silah yardımı yapmanın

⁷²⁶ S. Hrg. 112-365: 17-18.

⁷²⁷ Park, 2015: 584-585.

⁷²⁸ S. Hrg. 113-163: 24.; S. Hrg. 114-809: 8.; S. Hrg. 114-589: 38-40.

⁷²⁹ "Statement by the President on ISIL", Beyaz Saray, 10.09.2014.

⁷³⁰ "Eğit-donat mutabakatı imzalandı", 19.02.2015. Anadolu Ajansı

⁷³¹ "Eğit-Donat YPG İçin Yapılmış", Yeni Şafak, 01.09.2016.

⁷³² Tol ve Pearson, 2016:1.

aptalca bir fikir olduğunu ifade etmiştir.⁷³³ 17 Mayıs 2016 tarihli bir başka Kongre oturumunda Middle East Institute'den Robert S. Ford YPG'nin açık şekilde PKK ile bağlantılı olduğunu belirtmiş, IŞİD'e karşı mücadelede YPG'nin ön plana çıkarılmasının anlamsız olduğunu ve Obama yönetiminin IŞİD'e karşı mücadele yürüten gruplara aynı oranda destek vermediğini ifade etmiştir.⁷³⁴

Temmuz 2015 itibariyle Türkiye'nin IŞİD'e yönelik operasyonlar için ABD'nin İncirlik Üssü'nü kullanmasına izin vermesi ilişkilerde nispeten ılımlı havanın esmesine neden olmuştur. İncirlik Üssü'nün kullanımı koalisyon gücü için uçuş süresini kısalttığı gibi IŞİD'le mücadelede daha etkin olma imkânı da sunmuştur. Türkiye'nin üssün kullanımına onay vermesi Obama yönetimi tarafından oldukça olumlu karşılanmıştır.⁷³⁵ Obama yönetiminin IŞİD ile mücadele için oluşturduğu koalisyonla ağırlıklı olarak hava operasyonları yürütmesi ve Amerikan askeri kayıplarını mümkün olduğunca az tutmak için sahada Amerikan askeri varlığını sınırlı tutması ve mücadeleyi bölgesel güçler üzerinden yürütme çabası dışarıdan dengeleme stratejisiyle nispeten uyumlu bir adımdır. Ancak Libya örneğinden farklı olarak ABD, Suriye'de müttefiki Türkiye'nin ulusal güvenlik kaygıları pahasına olacak şekilde yerel bir örgütlenme ile ulusal çıkarlarını koruma yoluna gitmiştir. Türkiye'nin onlarca yıldır mücadele yürüttüğü terör örgütü PKK'nın Suriye uzantısı olarak kabul ettiği PYD/YPG ile ABD'nin başka bir terör örgütü ile mücadele adı altında iş birliğine girmesi ve bu örgütü IŞİD'e karşı mücadelede sahadaki en güvenilir müttefiki olarak görmesi, ABD'nin Türkiye'nin güvenlik önceliklerini anlamadığını ortaya koymaktadır. Obama yönetimi Türkiye'nin eleştirilerine karşın her ne kadar bu iş birliğinin taktiksel olduğunu ifade etse de Türkiye'nin yaklaşımında bir yumuşama olmamıştır. ABD'nin IŞİD'i öncelikli tehdit olarak gördüğü⁷³⁶ Suriye politikasına karşın Türkiye bölgedeki YPG/PKK unsurlarının varlığını ulusal güvenlik tehdidi olarak değerlendirmiş, mücadelesini bu örgütün siyasi ve askeri bölgesel bir yapıya dönüşmesini engelleme yönünde yoğunlaştırmıştır. Dolayısıyla Esad rejiminin devrilmesi her iki ülke için de ikincil önemde kalmıştır. Esasen Obama yönetimi Esad'ın devrilmesinin ardından Suriye'de istikrarın nasıl sağlanacağı konusunda çekinceler duymuştur.⁷³⁷ Bu çekince Aralık 2014'de Temsilciler Meclisi üyesi Brad Sherman tarafından da doğrudan dile getirilmiş ve IŞİD ya da al-Nusra'nın Esad sonrası süreçte gücü ele geçirebileceklerine dikkat çekilmiştir.⁷³⁸ Irak örneğinde olduğu

⁷³³ S. Hrg. 114-647: 49.

⁷³⁴ S. Hrg. 114-769: 30.

⁷³⁵ H. Hrg. 114-141: 31.; S. Hrg. 114-350: 97,187.

⁷³⁶ H. Hrg. 113-232.

⁷³⁷ Ertem ve Karadeniz, 2019: 23.; Cook, 2018: 11.; Oğuzlu, 2016: 9-10.

⁷³⁸ H. Hrg. 113-232.

gibi ne pahasına olursa olsun yaklaşımıyla bir rejimi devirmek, sorunları ortadan kaldırmadığı gibi yaşanan istikrarsız ortam ve güç boşluğu ABD'nin bölgedeki çıkarlarına aykırı hareket eden IŞİD gibi örgütlenmelerin ortaya çıkmasına ya da İran gibi ABD ve İsrail için güvenlik tehdidi olarak görülen devletlerin bölgedeki nüfuz alanlarını genişletmelerine sebep olabilmektedir. Nitekim tüm bunlar ABD için bütçeye yük ve askeri kayıp olarak dönebilmektedir.

IŞİD ile ABD destekli ve ana omurgasını YPG'nin oluşturduğu gruplar arasında yaşanan çatışmalar 2016 yılında Türkiye sınırına dayanmıştır. Fırat Nehri'nin batısında yer alan Menbiç'te YPG ile IŞİD arasında yaşanan çatışmalar sonrasında Türkiye'nin hassasiyetleri doğrultusunda ABD'nin yaptığı telkinlere rağmen YPG'nin ele geçirdiği yerleşim birimlerinden çıkmaması Türk yönetiminde rahatsızlığın dozunu artırmıştır. Türkiye, YPG'nin sınıra yaklaşmasını engellemek için sınıra yürüme mesafesinde bulunan Carablus ve daha güneyde bulunan Al Bab ve Dabık gibi yerleşim birimlerini IŞİD'ten temizlemek için ABD ile koordine şekilde operasyon hazırlığına başlamıştır. Operasyonda Amerikan hava unsurları ve bunları yönlendirecek sayıda özel kuvvetler personeli yer alacaktı. Ancak çatışmaların sınıra yaklaşması ve Türkiye sınırları içinde IŞİD'in terör saldırıları düzenlemesinin ardından Türkiye tek taraflı olarak 24 Ağustos 2016 tarihinde Fırat Kalkanı Harekâtı'nı başlatmıştır. Aylar süren çatışmaların ardından bölge IŞİD unsurlarından temizlenmiştir.⁷³⁹ Amerikan Savunma Bakanı Carter bu süreçte Türklerle omuz omuza hareket edildiğini ifade etse de Fırat Kalkanı ABD'den bağımsız olarak başlatılmış, sonraki süreçte ABD özellikle istihbarat alanında destek sağlamıştır.⁷⁴⁰ Obama yönetimi, Genelkurmay Başkanı Joseph F. Dunford'un ifade ettiği gibi Türkiye ile SDG'ye (Suriye Demokratik Güçleri) karşı dengeli yaklaşım gütmeye çalışmıştır.⁷⁴¹ Türkiye'nin ABD'den bağımsız hareket ederek askeri operasyon başlatmasının temelinde YPG'nin IŞİD'le mücadele adı altında Fırat Nehri'nin batısında ve Türkiye sınırına yakın bölgelerde alan hakimiyeti kurma girişimleri yatmaktadır.⁷⁴² Bu harekâtla Türkiye, sınırlarında bir oldu bittiye izin vermeyeceği mesajını Amerikan yönetimine vermiştir. Nitekim ABD'nin hava desteğiyle gerçekleştirilen Menbiç operasyonu aylar süren planlamanın neticesinde yapılmıştır. ABD'nin IŞİD'le Mücadele Özel Temsilcisi Brett McGurk Türkiye ile koordineli hareket edildiğini ifade etse de Türkiye'nin Fırat Nehri'ni kırmızı çizgi olarak gören güvenlik hassasiyeti ABD tarafından göz ardı edilmiştir.⁷⁴³

⁷³⁹ Entous vd., 2016.

⁷⁴⁰ S. Hrg. 114-687: 7.

⁷⁴¹ S. Hrg. 114-687: 26.

⁷⁴² Tol ve Pearson, 2016: 1-2.

⁷⁴³ S. Hrg. 114-754: 8-9.

Türkiye, Suriye ile olan sınırında 30 km derinliğinde güvenli bölge oluşturulması yönünde tüm ısrarlarına rağmen gerek BM nezdinde gerek ABD nezdinde kayda değer bir sonuç alamayınca tek başına askeri güç kullanarak kısmen de olsa sınırda güvenli bir alan oluşturma yolunu seçmiştir. Türkiye'nin Suriye sınırında uçuşa yasak güvenli bölge oluşturma isteği Cumhuriyetçi Parti'den John McCain ve Silahlı Kuvvetler Komitesi Demokrat Başkanı Carl Levin dahil birçok Kongre üyesinin çabasına rağmen Obama yönetiminde tam anlamıyla karşılık bulmamıştır.⁷⁴⁴ 2013 itibariyle Türkiye-Suriye sınırına Patriot hava savunma sistemlerinin konuşlandırılması ise Türkiye'nin talebini karşılamaktan uzak sembolik bir adım olarak görülmüştür.⁷⁴⁵

Türkiye-Suriye sınırında ilan edilecek güvenli bölgeyi korumak ABD'nin burada yeni taahhütlere girmesi anlamına gelmekteydi. Dolayısıyla kaynak aktarımının yanı sıra bölgenin kontrolü için karada askeri güç bulundurmak da gerekmekteydi. Senator Jack Reed bu durumu Irak'ta ilan edilen uçuşa yasak bölge ile kıyaslarken o dönemde karasal güç boşluğunun Peşmerge tarafından karşılandığına dikkat çekmektedir.⁷⁴⁶ Suriye'de ise Türkiye ile ABD arasında olası güvenli bölgenin nasıl korunacağı hususunda görüş ayrılığı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim sonraki yıllarda Türkiye, Fırat'ın batısında Sünni Arap muhaliflerle koordineli hareket ederek fiili bir güvenli bölge oluşturmuşken Fırat'ın doğusunda ise ABD, ağırlığını YPG'nin oluşturduğu yerel unsurlarla fiili bir bölge tesis etmiştir. Ancak, ABD'nin tesis ettiği bölge, barındırdığı unsurlar nedeniyle Türkiye için güvenli bölge nitelmesi taşımadığı gibi tehdit kaynağı olarak görülmektedir.

Suriye meselesinde Türkiye ve ABD yönetimlerinin birbirlerinin güvenlik ve önceliklerini anlamamaları ilişkilerdeki gerginliğin temel nedenlerinden biri olmuştur. Türkiye, ABD ile ilişkilerinde jeostratejik öneminin farkında olagelmıştır. Bu nedenle ABD ile yaşanan gerilimlerde İncirlik Üssü'nün kapatılması veya belirli bir misyon için ABD'nin kullanımına izin verilmemesi sık sık gündeme gelmiştir. ABD'nin Türkiye'nin güvenlik kaygılarını göz ardı ederek YPG'yi silahlandırması karşısında Türkiye İncirlik Üssü'nün kullanımını pazarlık unsuru olarak kullanmış ve ABD'nin IŞİD ile mücadelesinde belli bir süre bu üssün kullanılmasına izin vermemiştir. Bu durum ABD'nin askeri faaliyetlerini daha maliyetli ve zorlu hale getirdiği gibi ABD'de çeşitli çevrelerde Türkiye'nin IŞİD'e destek vermesi şeklinde yorumlanmıştır. Nitekim 2 Aralık 2014 tarihinde Temsilciler Meclisi Dış İlişler Komitesi'nde yapılan oturumda Kongre üyelerinin IŞİD'in petrol ticareti ve Türkiye'nin İncirlik Üssü'nün

⁷⁴⁴ S. Hrg. 113–110.

⁷⁴⁵ Londono, 2012.

⁷⁴⁶ S. Hrg. 113–110.

kullanımına izin vermemesine dair Dışişleri ve Savunma Bakanlıkları yetkililerine yönelttiği sorulara bakıldığında Türkiye'nin tutumunun gerekçesinin anlaşılmadığı görülmektedir.⁷⁴⁷

Mısır'da ise Mübarek rejiminin devrilmesinin ardından seçimle iktidara gelen Muhammed Mursi ilk aylarda Batı ile nispeten uyumlu hareket etmişse de sonraki aylarda Filistin meselesinde İsrail hilafına olacak şekilde daha aktif rol oynama gayreti içinde olmuştur. Mısır'ın Filistin meselesindeki İsrail aleyhine söylemleri ve adımları İsrail kadar ABD'yi de rahatsız etmiştir. Oldukça sıcak olan bölgede Mısır ve İsrail arasındaki ilişkilerde yaşanacak bir gerilim Obama yönetiminin isteyeceği son şeylerden biri olabilirdi. Bu görüntü altında Mısır'da tekrar başlayan sokak gösterileri neticesinde Mursi, 2013 yılında Genelkurmay Başkanı Sisi tarafından darbeyle yönetimden uzaklaştırılmıştır. Müslüman Kardeşler'in yönetimden darbeyle uzaklaştırılması Erdoğan tarafından şiddetle eleştirilirken bu duruma karşı sessiz kalan ya da yeterince ses çıkarmayan Batılı devletler de bu eleştirilerden payını almıştır.⁷⁴⁸ Obama, Mısır'daki gelişmeleri darbe olarak nitelendirmekten kaçınmıştır, nitekim böyle bir nitelendirme Mısır'ın 1973'ten bu yana almaya devam ettiği Amerikan yardımlarının kesilmesine neden olacaktı. Öte yandan Dışişleri Bakanı John Kerry'nin Sisi iktidarının Müslüman Kardeşler yanlılarına kanlı müdahalesinin kabul edilemez olduğunu ifade etmekle birlikte Mursi'nin iktidardan indirilmesini demokrasinin onarılması olarak tanımlaması ABD'nin Mısır'daki gelişmelere genel bakışını yansıtmaktadır.⁷⁴⁹ Bu nedenle Mısır'daki süreç Türkiye ile ABD'nin çıkar ve önceliklerindeki farklılıkların ortaya çıktığı bir başka örnek olmuş, iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir.

3.2.4. Ermeni Meselesi

Sözde Ermeni soykırımı iddiaları Türk-Amerikan ilişkilerinde gerginliğe neden olan konuların başında gelmektedir. Ermeni diasporasının özellikle Kongre üzerinde etkin lobi faaliyeti yürütmesiyle konu sık sık Kongre gündemine gelmektedir. Buna karşın tasarının Türk-Amerikan ilişkilerine olası etkisi Amerikan yönetimlerince bilindiği için yürütme kanadı genellikle tasarı karşıtı bir rol oynamakta ve Kongre üzerinde bu yönde baskı kurmaktadır.

Obama döneminde Ermeni meselesi Kongre gündemine ilk defa 19 Mart 2009 tarihinde Demokrat Parti California temsilcisi Adam B. Schiff tarafından getirilmiştir. 1915 yılında yaşananların ABD tarafından soykırım olarak tanınmasını öngören tasarı 114 Demokrat ve 34 Cumhuriyetçi üyenin desteğini almıştır.⁷⁵⁰ Türkiye ve Ermenistan arasında 10 Ekim 2009

⁷⁴⁷ H. Hrg. 113-232.

⁷⁴⁸ Gözen, 2017: 29.

⁷⁴⁹ Kirkpatrick, 2018.; "Egypt army 'restoring democracy', says John Kerry", BBC News, 01.08.2013.

⁷⁵⁰ H.Res.252 - 111th Congress.

tarihinde İsviçre’de Obama yönetiminin de büyük önem verdiği iki protokol imzalanmıştır. İki ülke arasında sınırların açılması, diplomatik ilişkilerin başlatılması ve 1915 olaylarının araştırılması için heyetler oluşturulmasını öngören protokollerin imzalanmasından günler sonra 21 Ekim 2009 tarihinde, Temsilciler Meclisi’nde tanıtılan 252 sayılı tasarıyla aynı içeriğe sahip 316 sayılı tasarı bu kez Robert Menendez tarafından Senato’ya sunulmuştur.⁷⁵¹ Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesi’ne taşınan 252 sayılı tasarı 4 Mart 2010 tarihinde yapılan oylamada 22’ye karşı 23 oyla kabul edilmiş, oylamaya sunulmak üzere Temsilciler Meclisi Genel Kurulu’na gönderilmiştir. Tasarıya karşı çıkan Ileana Ros-Lethinen, Dan Burton, Joe Wilson, Ted Poe ve Bob Inglis tasarının ABD çıkarlarına hizmet etmediği gibi Türkiye ile Ermenistan arasında yürütülen sürece zarar vereceği yönündeki itirazlarına rağmen tasarının komiteden geçmesine engel olamamışlardır.⁷⁵² Tasarıya hayır oyu kullanan üyeler genellikle 1915 olayları hakkında bir yargı belirtmekten ziyade bu kararın Amerikan çıkarlarını ne şekilde etkileyeceğini göz önünde bulundurarak hareket etmişlerdir. Bu isimlerden biri olan ve Donald Trump döneminde başkan yardımcısı olarak görev yapan Mike Pence de hayır oyu kullanmasının gerekçesini bu şekilde ifade etmektedir.⁷⁵³ Dolayısıyla buradan şu sonuca varmak mümkündür; 1915 olaylarını soykırım olarak tanımanın Amerikan çıkarlarını önemli derecede etkilemeyeceği bir durumda tasarının Kongre’den geçmesi mümkün olacaktır. Yürütme kanadında ise tasarının komiteden geçmemesi için Obama ve Clinton’ın yanı sıra Savunma Bakanı Gates de çaba göstermiştir.⁷⁵⁴

Tasarının Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesi’nde 22 hayır oyuna karşılık 23 evet oyuyla kabul edilmesinin ardından Türkiye Obama yönetimi üzerinde baskı kurarken Obama yönetimi de Kongre üzerinde baskı kurmuştur. Ancak Obama yönetiminin adımları Türkiye’yi tatmin etmek için yeterli görülmemiştir. Komite kararının ardından Türkiye, Washington Büyükelçisi’ni geri çağırmıştır. Bununla yetinmeyen Türk yönetimi tasarının Temsilciler Meclisi Genel Kurulu’nda oylamaya sunulması halinde bunun ciddi sonuçları olacağı yönünde Amerikan hükümetini uyarmıştır. Böyle bir durumda Türkiye’nin Afganistan’daki askerlerini çekeceği, İncirlik Üssü’nün kullanımını askıya alacağı gibi seçenekler dillendirilirken Türk Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Beyaz Saray’ı tasarının Dış İlişkiler Komitesi’nden geçmesini engellemek için yeterli gayreti göstermediği gerekçesiyle eleştirmiştir.⁷⁵⁵

⁷⁵¹ S.Res.316 - 111th Congress.

⁷⁵² H. Rept. 111-622.

⁷⁵³ H. Hrg. 111-113: 77.

⁷⁵⁴ “Press Availability at Brookings Institute”, Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 17.03.2010.

⁷⁵⁵ “Turkey Threatens ‘Serious Consequences’ after US Vote on Armenian Genocide”, The Guardian, 05.03.2010.

Irak'tan çekilmenin yaşandığı, Afganistan'da ABD'nin varlığını artırdığı, Türkiye'nin BM geçici üyeliğinde yer aldığı bir dönemde Ermeni tasarısının Kongre'ye taşınması Obama yönetimini zor durumda bırakmıştır. Demokratların Kongre'nin iki kanadına da hâkim olması ve Bush sonrası dış politikada Kongre'nin daha etkin olması, Obama yönetiminin Türkiye ile ilişkilere yukarıdaki sebeplerden ötürü önem verdiği bir süreçte Kongre'nin bu şekilde adım atabilmesini kolaylaştırmıştır. Ancak Kongre'nin avantajlı konumuna rağmen senatör oldukları dönemde Ermeni tasarılarına destek veren Hillary Clinton ve Obama, tasarının Temsilciler Meclisi Genel Kurul'una gelmemesi için yoğun çaba sarf etmiştir. Obama ve Clinton'ın bu tutumu aktörlerin bulundukları konuma göre aynı konularda farklı karar alabileceklerini göstermesi bakımından önemlidir. Daha önce de Ermeni tasarılarına destek vermesi ile bilinen Nancy Pelosi'nin Temsilciler Meclisi Başkanı olması Türk tarafında kaygıya neden olmuştu. Ancak benzer bir Ermeni tasarısı Dış İlişkiler Komitesi'nden geçip Pelosi'nin önüne geldiğinde Bush yönetiminin baskısıyla Pelosi tasarımı oylamaya sunmamıştı. Clinton'a seçim kampanyası sürecinde Ermeni meselesi hakkında farklı görüşler dile getirdiği hatırlatıldığında ise Clinton her dönemin farklı şartları olduğunu, Türkiye ile Ermenistan arasında yapıcı görüşmelerin yürütüldüğünü ve bu nedenle bu meselenin çözümünün iki ülkeye bırakılması gerektiğini ifade etmiştir.⁷⁵⁶ Gordon da Clinton'ı destekler şekilde, Gates'in tasarının Komite'de görüşülmesinden 1 hafta önce tasarıya karşı tutumlarını açık şekilde dile getirdiğini, Clinton'ın da oylamadan önceki gün Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Berman'ı aradığını ve Türkiye ile Ermenistan arasındaki normalleşme sürecinin öneminden bahsettiğini ve bu tasarının bu sürece verebileceği zarara dikkat çektiğini ifade etmiştir.⁷⁵⁷ Benzer şekilde Obama'nın ikinci döneminde Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten John Kerry'ye de Senatör olduğu süreçte Ermeni tasarısını desteklediği hatırlatılarak Dış İlişkiler Komitesi'nde gerçekleşen oturumda bakanlığı sürecinde nasıl bir tutum sergileyeceği sorulduğunda Kerry 1915 yılında 1,5 milyon Ermeni'nin yaşamını kaybettiğini belirtmekle birlikte bu olayı “soykırım” olarak adlandırmamaya özen göstermiştir. Bakanlığı süresince de Obama'nın politikalarıyla uyumlu hareket edeceğini belirten Kerry, söylem değişikliğinin gerekçesini Clinton'la aynı şekilde Türkiye ile Ermenistan arasındaki normalleşme sürecine dayandırmıştır.⁷⁵⁸

⁷⁵⁶ “Turkey Threatens 'Serious Consequences' after US Vote on Armenian Genocide”, The Guardian, 05.03.2010.

⁷⁵⁷ “Press Availability at Brookings Institute”, Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 17.03.2010.; “The United States and Turkey: A View from the Obama Administration”, Amerikan Dışişleri Bakanlığı, 17.03.2010.

⁷⁵⁸ S. Hrg. 113-163: 92-93.

Yürütme kanadında özellikle başkanın seçim kampanyası sürecinde 1915 olaylarını “soykırım” olarak tanıyacağına dair söylemlerine karşın başkanlık koltuğuna oturunca çeşitli gerekçelerle Ermeni tasarısına karşı çıkması ve tasarının geçmemesi yönünde Kongre üzerinde baskı kurması şeklinde devam eden teamül Obama döneminde de bozulmamıştır. Taşpınar, Obama’nın Ermeni meselesine yaklaşımının Türk hükümetinde tedirginlik nedeni olduğunu, Obama’nın tutumunda değişiklik olmazsa Türkiye’nin İncirlik Üssü’nü kapatabileceğini ifade etmektedir. Bu nedenle Obama’nın Türkiye ziyaretini 24 Nisan öncesinde gerçekleştirmesini, Türkiye’nin Ermeni meselesi kaynaklı kaygısını giderme amacıyla ilişkilendirmektedir.⁷⁵⁹ Bush döneminde ABD’nin daha öncelikli hayati çıkarları öne sürülerek Türkiye ile ilişkilerde derin yaralar açacak tasarının Kongre’den geçmemesi için yoğun çaba sarf edilmiştir. Obama döneminde de aslında gerek Afganistan’da gerekse Irak’ta devam eden süreç ABD’yi Türkiye ile ilişkileri iyi tutmaya sevk etmekteydi. Bunun yanı sıra Türkiye ile Ermenistan arasında başlayan müzakereler de yürütmenin elini güçlendirmiş, tasarının gündeme getirilmesinin bu sürece zarar vereceği argümanının sıklıkla kullanılmasına neden olmuştur. Obama TBMM’de yaptığı konuşmada Ermeni meselesinin iki ulus arasında çözüme kavuşturulması gerekliliğine vurgu yapmıştır. Basın toplantısında yöneltilen soru üzerine konuya bakışında senatörlük döneminden farklı bir noktada olmadığını ifade eden Obama, iki ülke arasındaki sürece atıfta bulunarak kendisinin ne düşündüğüne değil bu sürece odaklanılması gerektiğini belirtmiştir.⁷⁶⁰ Yasama cephesinde ise Obama’nın ilk yıllarında Kongre’nin iki kanadında da çoğunluğun Demokratlarda olmasına rağmen tasarının Temsilciler Meclisi Genel Kurulu’nda oylamaya sunulmaması Türkiye için bir kazanım olarak yorumlanabilir. Tasarının Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesi’nden geçmesinde ise Türkiye’nin özellikle 1990’lı yıllarda Kongre’deki önemli destekçisi olan İsrail lobisinin desteğini kaybetmesi önemli bir etken olmuştur.

3.3. Neoklasik Realizm Çerçevesinde İlişkilerin Analizi

3.3.1. Uluslararası Sistem

Soğuk savaşın beklenmedik şekilde ve beklenmedik zamanda bitişi 1990 itibariyle uluslararası sistemin yapısının tanımlanmasını zorlaştırmıştır. Aktörlerin sistemi anlamaya çalıştığı 2001’e kadar olan süreci geçiş süreci olarak tanımlamak mümkündür. Bu süreçte ABD’nin tek süper güç olduğuna dair şüphe yoktu, ancak ABD’nin sahip olduğu bu gücü hangi doğrultuda ve ne şekilde kullanacağına dair belirsizlik hakimdi. ABD’nin içinde bulunduğu bu durum önceki dönemlerde ulusal güvenlik danışmanlığı yapmış olan Brent Scowcroft’ın

⁷⁵⁹ Türkmen, 2012: 335.

⁷⁶⁰ Türkmen, 2012: 341.

ifadesiyle dünyayı şekillendirmek için ABD'ye verilmiş nadir fırsatlardan birini içermekteydi.⁷⁶¹ Önceki bölümde değinildiği üzere Bush da 11 Eylül saldırısıyla birlikte tarihin ABD'ye eşsiz bir fırsat sunduğunu ifade etmiştir. 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından Amerikan yönetiminin başlattığı “teröre karşı savaş” doktrini yukarıda bahsedilen belirsizliği bir nebze olsun kaldırmıştır.

Bush yönetimi sübjektif güvenlik temelinde, gerek gördüğünde tek taraflı olarak güce başvurmaktan geri durmayan, öznel değer yargılarını evrensel ilkeler olarak hâkim kılma yolunda rızadan ziyade zoru tercih eden bir yönetim görüntüsü vermiştir. Zakaria bu durumu devletlerin gücünün artmasına paralel olarak sınırları dışında etki alanlarını genişletme arzusu güdecekleri iddiasıyla açıklamaktadır.⁷⁶² Amerikan gücünü sınırlandıracak bir gücün ve uluslararası kurumların ABD'nin tek taraflı eylemleri üzerinde bağlayıcı gücünün olmaması Amerikan yönetiminin hareket alanını genişletmiştir. Ne var ki Bush yönetiminin dış politikası planlanandan farklı sonuçlar doğurmuştur. Afganistan ve Irak savaşlarında ilk aylardaki yanılginın aksine zafere ulaşılamamış, bu savaşların maliyetleri her geçen gün artmıştır. 2001 yılında ABD GSMH'sının (Gayrisafi Milli Hasıla) %3,1'ini askeri harcamalar için kullanırken bu oran 2009 yılında %4,9'a yükselmiştir.⁷⁶³ ABD'nin bu savaşlara ayırdığı bütçe artarken Rusya, SSCB'nin dağılmasının ardından yaşadığı çalkantılı dönemi geride bırakmış ve toparlanma göstermiştir. Özellikle Irak Savaşı'nın ardından petrol fiyatlarındaki artış, milli gelirinin önemli kısmını petrol ve doğalgaz ihracatından sağlayan Rusya'nın ekonomik olarak toparlanmasını hızlandırmıştır. Ekonomik güçteki artış sonraki süreçte askeri alana da sirayet etmiş, nihayetinde Rusya 2008 Gürcistan savaşı itibariyle daha aktif politika izlemeye başlamıştır. Çin ise özellikle ekonomik alanda ABD'nin karşısında bir güç olarak belirmeye başlamıştır. Çin ve Rusya gibi küresel güç olma potansiyeli taşıyan devletlerin yanı sıra Hindistan, Brezilya ve Türkiye gibi bölgesel güçlerin yükselmesi uluslararası sistemdeki güç dağılımında değişimi kaçınılmaz kılmıştır.⁷⁶⁴ Batı Avrupa ülkelerinde ise özellikle Irak Savaşı kararının ardından duyulan rahatsızlık zamanla tedirginliğe dönüşmüştür. Bush yönetiminin uluslararası kurumları önemsizleştiren tek taraflı dış politika anlayışı bu devletler tarafından tepkiyle karşılanmış ve bu devletler nezdinde ABD'nin tek süper güç olarak konumlandığı uluslararası sistemin sorgulanmasına neden olmuştur. Walt'a göre baskın gücün değiştirilemeyecek ölçüde saldırgan hareket etmesi diğer devletlerin baskın gücün peşine

⁷⁶¹ Walt, 2011: 9.

⁷⁶² Zakaria, 1998: 19.

⁷⁶³ <https://milex.sipri.org/sipri> (erişim tarihi: 30.10.2023).

⁷⁶⁴ Walt, 2011: 10.

takılma (*bandwagon*) olasılığını düşürmektedir.⁷⁶⁵ ABD ve Avrupalı müttefikleri arasındaki benzer bir ilişkinin özellikle Irak Savaşı'na giden süreçte ortaya çıktığı görülmektedir.

Birçok yapısal realistin öngörüsünün aksine tek kutuplu sistem beklenenden uzun sürmüştür. Ancak 2000'ler itibariyle, özellikle Afganistan ve Irak savaşlarının ardından güç dengesinde ABD aleyhine değişimler gözlemlenmektedir. 2004 yılında ABD küresel GSMH'nin %25,2'sini oluştururken bu oran 2014 yılında %22,4'e gerilemiştir. Benzer şekilde 2004 yılında Amerikan askeri harcamaları toplam askeri harcamaların %40,7'sini oluştururken bu oran 2014 yılında %33,8'e gerilemiştir. Buna karşın Çin'in 1994 yılında %3,27 olan küresel GSMH'daki payı 2014 yılında %11,4'e, aynı şekilde 1994 yılında %2,2 olan toplam askeri harcamalar içindeki payı 2014 yılında %11,4'e yükselmiştir. Özellikle Rusya ve Çin'in ABD lehine olan güç dengesini tehdit edecek kapasitelere ulaşmalarının yanı sıra ABD tarafından haydut devlet olarak tanımlanan Kuzey Kore ve İran'ın nükleer silah ve kıtalararası menzilli balistik füzeler edinme yolundaki çabaları ve başarıları ABD'nin tek taraflı hareket edebilme kapasitesinin sorgulanmasına neden olmuştur.⁷⁶⁶

ABD, GSMH ve askeri harcamalar bakımından Çin ve Rusya'ya kıyasla halen oldukça avantajlı konumdadır. Bunun yanı sıra ABD sahip olduğu müttefiklik ağı ile diplomatik etki oluşturma ve askeri operasyon için coğrafi avantaj oluşturma gibi unsurlar bakımından da rakiplerine nazaran oldukça iyi konumdadır. Bu bağlamda Brooks ve Wohlforth Afganistan ve Irak savaşlarının ABD'nin görece gücü üzerinde olumsuz etkileri olduğunu, ancak ABD'nin baskın güç konumunu halen sürdürdüğünü de ifade etmektedirler.⁷⁶⁷ Zakaria da benzer şekilde 2008 itibariyle uluslararası sistemin yapısında bir değişim gözlemlendiğini ancak Rusya, Çin ve Hindistan gibi devletlerin görece güçlerindeki artışa rağmen ABD'nin ekonomik, askeri, siyasi ve kültürel alanlarda halen lider konumda olduğunu ifade etmektedir.⁷⁶⁸ Öte yandan ABD'nin görece gücündeki gerileme tek kutupluluğun sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir. Layne, 2010 itibariyle sistemin tek kutuplu olarak tanımlanamayacağını ifade etmektedir.⁷⁶⁹ Layne'e göre Amerikan gücünün zayıflamasının biri dışsal biri içsel olmak üzere iki temel sebebi mevcuttur. Yeni büyük güçlerin ortaya çıkması ve küresel ekonomik gücün Avrupa-Atlantik bölgesinden Asya'ya kayması dışsal etken olarak değerlendirilmektedir. ABD'nin ekonomik gücünün görece olarak hatta bazı alanlarda mutlak şekilde zayıflaması ise Amerikan gücünün

⁷⁶⁵ Walt, 1987: 26.

⁷⁶⁶ Brands, 2018: 141.

⁷⁶⁷ Brands, 2018: 143-144.; Brooks ve Wohlforth, 2016: 91-92.

⁷⁶⁸ Zakaria, 2008: 232.

⁷⁶⁹ Layne, 2012: 212.

zayıflamasındaki içsel neden olarak değerlendirilmektedir.⁷⁷⁰ Burada kastedilen 2010 yılında keskin bir dönüşüm olduğundan ziyade geçiş sürecinin 2010 itibarıyla daha belirgin hale gelmiş olmasıdır. Layne yeni büyük güçlerin ortaya çıkışını devletlerin göreceli büyüme oranı ve küresel GSMH içerisindeki payı üzerinden değerlendirmektedir.⁷⁷¹ ABD, 2001 yılında küresel GSMH'nin %31'ini oluştururken Çin %7,66'sını oluşturmaktaydı. 2009 yılında ise ABD'nin küresel GSMH içerisindeki payı %23'e düşerken Çin'in payı %12.9 seviyesine yükselmiştir.⁷⁷² Özellikle ekonomi alanında Çin'in yükselişi ABD'nin tek kutupluluğunun sorgulanmasına neden olmuştur. Çin'in yanı sıra Layne, Hindistan ve Rusya'nın bu alandaki göreceli güçlerindeki artışı küresel ekonomik gücün Asya'ya kayması olarak yorumlamaktadır. Layne Endonezya, Türkiye, Güney Kore, Brezilya ve Güney Afrika gibi bölgesel güçlerin ortaya çıkmasını ise tek kutupluluğun yerini çok kutupluluğa bırakması şeklinde yorumlamaktadır.⁷⁷³ Richard Haas ise 2008 itibarıyla uluslararası sistemin yapısının kutupsuz bir hal almaya başladığını ifade etmektedir. Haas'a göre bu yeni yapı tek ya da iki güç tarafından domine edilmediği için tek kutuplu ya da çift kutuplu olarak tanımlanamaz. Bu yeni sistemde ulus devletlerin yanı sıra bölgesel ve küresel oluşumlar oldukça etkili oldukları için Haas bu sistemin klasik anlamda çok kutuplu sistem şeklinde de tanımlanamayacağını öne sürmektedir.⁷⁷⁴ Walt'ın bu yeni sisteme dair tanımı Haas'ın tanımına benzemektedir. Walt, yeni sistemin Çin ve ABD rekabetine dayalı iki kutuplu bir yapıya ya da Çin ve Rusya'nın yanı sıra Hindistan, Türkiye ve Brezilya gibi daha küçük ölçekteki güçlerin var olduğu çok kutuplu yapıya evrileceğini öngörmüştür.⁷⁷⁵

2009 yılında Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika'dan oluşan BRICS koalisyonu mevcut sistemin değiştirilmesi için atılmış önemli adımlardan biridir. Sonraki süreçte Çin'in önderliğinde Batı merkezli IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlara alternatif olarak Asya merkezli yatırım ve gelişme bankalarının kurulması Çin ve Rusya'nın ABD'ye karşı göreceli güçlerini artırma çabası olarak nitelendirilmektedir. Bu gelişmelerin yanı sıra Rusya'nın 2008 yılında Gürcistan müdahalesinin ardından 2011 yılında Ukrayna'da benzer şekilde işgal girişiminde bulunması ve Çin'in Güney Çin Denizi'ndeki askeri varlığını artırması sistemin yapısındaki değişimin yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷⁷⁶ Sistemdeki bu

⁷⁷⁰ Layne, 2012: 204.

⁷⁷¹ Layne, 2012: 205.

⁷⁷² <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD?end=2009&locations=CN&start=2001;>
<https://www.statista.com/statistics/270439/chinas-share-of-global-gross-domestic-product-gdp/> (erişim tarihi: 30.10.2023).; <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> (erişim tarihi: 30.10.2023);
<https://www.statista.com/statistics/188105/annual-gdp-of-the-united-states-since-1990/> (erişim tarihi: 30.10.2023)

⁷⁷³ Layne, 2012: 205.

⁷⁷⁴ Haas, 2008: 44-46.

⁷⁷⁵ Walt, 2011: 10.

⁷⁷⁶ Boyle, 2017: 15-16.

değişim Obama liderliğindeki Amerikan yönetimi tarafından da kabul edilmiştir. Çin, Hindistan, Brezilya gibi ülkelerin yükselişini kabul eden Obama yönetimi buna gerekçe olarak kaynaklarının ve kapasitelerinin farkında olduğunu belirterek bir anlamda Bush döneminde Amerikan gücünün aşırı gerilmesine gönderme yapmıştır.⁷⁷⁷ Amerikan gücünün göreceli gerileyişinin sonucu olarak Obama döneminde dışarıdan dengeleme ya da seçici müdahale stratejisine uygun dış politikanın takip edildiği görülmektedir. Yeni stratejisi aynı zamanda Amerikan halkının askeri kayıplar konusundaki hassasiyetlerine yönelik bir adımdır. Nitekim Libya örneğinde de görüldüğü üzere bir tek Amerikan askeri Libya topraklarına inmeden ABD koalisyon güçlerine destek vermiş ve başarı sağlamıştır. Benzer şekilde Irak'tan bir an önce çekilme girişiminde ve Afganistan'da ulus inşa sürecini bir kenara bırakarak misyonu tamamlayıp kontrolü Afgan güçlerine bırakarak çekilmeyi hedefleyen dış politika adımlarında Amerikan kayıplarını azaltma ve askeri harcamaları kısma amacı belirleyici rol oynamıştır.⁷⁷⁸

Bush dönemi müdahaleci dış politika yaklaşımının yarattığı yük halk nezdinde de ciddi rahatsızlığa neden olmuştur. 2009 yılında Amerikan halkının %49'u ABD'nin müdahaleci dış politika yaklaşımına karşı çıkarken %44'ü de ABD'nin tek taraflı hareket etmesine karşı çıkmıştır.⁷⁷⁹ Amerikan halkının dış politikadaki değişim talebi Obama yönetiminde karşılık bulmuştur. Bu bağlamda 2010 yılında yayımlanan Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi dış politikada birtakım dönüşümler öngörmüştür. Obama yönetimi liberal demokrasinin yaygınlaşması yönündeki memnuniyetini ifade etmekle birlikte ABD'nin bu doğrultuda güce başvurmaması gerektiğini belirtmiştir. Dolayısıyla Bush yönetiminin zora dayalı demokrasi üretimi Obama yönetiminde yerini rızaya bırakmıştır. Obama'nın seçim sürecindeki konuşmalarıyla uyumlu olarak Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde müttefiklerle iş birliğinin geliştirilmesi ve potansiyel tehdit olarak görülen devletlerle diplomasi yoluyla çözüm geliştirilmesi için adımlar atılması öngörülmüştür. Ulusal güvenlik tehditlerini de daha geniş perspektifte tanımlama yoluna giden Obama yönetimi küresel ısınma, pandemi ve asimetrik tehditlere karşı mücadele için kurumların güçlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁷⁸⁰

Obama yönetimi her ne kadar Bush döneminden farklı olarak tek taraflı güç kullanımı yerine müttefiklerle birlikte hareket ederek oluşturulacak misyona destek vermeyi öngören geriden liderlik (*leading from behind*) stratejisini ön plana çıkarsa da ABD'nin hayati çıkarlarına yönelik tehditlere karşı tek taraflı güç kullanma hakkını saklı tuttuğunu netlikle ifade

⁷⁷⁷ Zakaria, 2012b.

⁷⁷⁸ Beinart, 2017.

⁷⁷⁹ Singh, 2012: 43.

⁷⁸⁰ NSS, 2010: 5.

etmiştir.⁷⁸¹ Nitekim Obama senatörlük yaptığı dönemde de Afganistan ve Irak savaşlarına farklı yaklaşmış, Irak'ı bir tercih savaşı (*war of choice*) olarak görmüştü. Bu yaklaşıma göre Afganistan'daki terör unsurları ABD'nin güvenliğini tehdit ettiği için güç kullanımını gerektirmektedir, ancak bu ülkelerin demokratik olmayan şekilde yönetilmeleri ABD'nin hayati çıkarlarını ve güvenliğini tehdit etmediği için demokratik dönüşüm amacı güç kullanımı gerektirmemektedir. Benzer şekilde 2015 yılında yayımlanan Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde de çok taraflılığa dikkat çekilmiş, barışı ve istikrarı tehdit eden güçlere karşı yaptırımlar ön plana çıkarılmıştır. Güç kullanımının gerekli görüldüğü durumlarda da Libya örneğinde olduğu gibi ABD'nin oluşturulan koalisyona destek vermesi öngörülmüştür. Asya-Pasifik bölgesinde Kuzey Kore ve Çin gibi ülkelerin ABD ve müttefiklerine karşı olası tehditlerine yönelik dengenin korunması hedeflenirken Avrupa'da Rusya'ya karşı ittifakın güçlendirilmesi ve Avrupalı müttefiklerin enerji alanında Rusya'ya olan bağılıklarının azaltılması öngörülmüştür. Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da istikrarın ve barışın sağlanması için Amerikan güçlerinin varlık göstermesinin ya da kullanılmasının yeterli olmayacağına dikkat çekilirken özellikle enerji arzı güvenliğinin ve müttefik devletlerin güvenliğinin sağlanması amacıyla bölgedeki müttefiklerin savunma kapasitelerinin artırılması yönünde adımlar atılması gerekliliği ortaya konmuştur.⁷⁸²

ABD'nin doğusunda ve batısında geniş okyanusların var olması, kuzeyinde ve güneyinde yaşamsal çıkarlarını tehdit etme kapasitesine sahip komşularının olmaması ABD'ye güvenli bir ortam sunmaktadır. Uzun menzilli uçaklar ve balistik füzeler gibi teknolojik ilerlemeler her ne kadar bu güvenlik çemberini aşındırsa da ABD'nin sahip olduğu askeri kapasiteyle birlikte düşünüldüğünde ABD'nin yaşamsal çıkarlarını tehdit edecek boyuta varmamıştır. Ancak bu avantajlı konumun muhafazası için Asya'nın ve Avrupa'nın hegemon bir gücün kontrolüne geçmemesi önem taşımaktadır. Zira böyle bir durumda bu gücün ABD'nin komşularıyla kuracağı ilişki neticesinde ABD için yakın tehlike oluşturma ihtimali söz konusudur. Benzer şekilde petrol rezervlerinin yarısından fazlasını bulunduran ve küresel petrol talebinin yaklaşık %30'unu karşılayan Basra Körfezi'nin de tek gücün kontrolüne geçmemesi ABD'nin Soğuk Savaş sonrası süreçte dış politika stratejisinin temellerinden biri olmuştur.⁷⁸³ Bush döneminde dış politikada Ortadoğu daha öncelikli bir bölge iken Obama döneminde ABD'nin dış politika odağının Asya'ya kaydırılması yönünde bir strateji benimsenmiştir. Bu

⁷⁸¹ NSS, 2010: 22.

⁷⁸² NSS, 2015: 23-28.

⁷⁸³ Mearsheimer, 2014: 12-13.

üç temel hedefin farklı dönemlerde Amerikan çıkarları için ihtiva ettiği önem değişse de bu hedefler geçerliliklerini korumuşlardır. Obama döneminde de bu durum değişmemiştir.

Uluslararası sistemin yapısındaki değişim ve Amerikan gücünün gerileyişi Türkiye gibi orta büyüklükteki güçlerin hareket alanını genişletmiştir. Oğuzlu'nun da ifade ettiği gibi Batı dışı bir gücün Batı liberal düzenine alternatif ortaya koyduğu durumda ABD'nin Türkiye'nin iç ve dış politikasındaki belirleyiciliği azaltmaktadır.⁷⁸⁴ Dolayısıyla Türkiye daha bağımsız bir dış politika izleme imkanına sahip olmaktadır. Obama'nın göreve gelmesinin ardından küresel taahhütleri azaltarak müttefiklerine daha fazla alan açması ve Amerikan dış politikasının yönünü Asya'ya çevirme arzusu Türk-Amerikan ilişkilerinin iyileştirilmesinde katalizör görevi görebilecek unsurlardı. Ancak Türkiye'nin dış politikada kazandığı hareket alanı ve izlediği dış politika zamanla ABD'nin ve ABD'nin bölgedeki önemli dostu olan İsrail'in çıkarları için tehdit olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu durum Türkiye'nin bağımsız dış politika eğiliminin artmasıyla birlikte ABD ile çıkar önceliklerindeki farklılaşmanın da arttığını göstermektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin görece gücündeki artıştan ziyade Amerikan gücüne alternatif odakların belirmesiyle yani çok kutupluluk yönünde bir sistemik dönüşümün yaşanmasıyla Türk-Amerikan ilişkilerinde gerginliğin artması, Türkiye-ABD müttefikliği için liberal argümanların ön planda tutulduğu model ortaklıktan ziyade çıkar merkezli zorunlu birliktelik görüntüsü vermektedir.

3.3.2. İç Dinamikler

Bush yönetiminin ikinci dönemi itibariyle uluslararası sistemin çok kutuplu hal almaya başlaması ABD'yi dış politikada, özellikle de güç kullanımında, güç dengesini daha fazla gözetmek durumunda bırakmıştır. Bu durum aynı şekilde Türkiye gibi orta büyüklükteki bölgesel güçlerin de manevra alanını genişletmiştir. Bunun yanı sıra ABD için yakın hayati tehditlerin olmayışı stratejik çevrenin müsamahakâr olarak tanımlanmasına imkân vermektedir. Neoklasik realizmin öncülleri bağlamında bu sistemik koşulların dış politikada ABD'nin hareket alanını kısıtlaması beklenirken, müsamahakâr güvenlik ortamının ise karar alma sürecinde aktör algısının etkisinin azalmasına ve diğer iç dinamiklerin karar alma sürecinde daha aktif rol oynamasına neden olması beklenir. Bu varsayımlar çerçevesinde bu başlık altında hangi ara değişkenlerin hangi koşullarda ve hangi düzeyde Amerikan karar alma sürecini etkilediği sorusuna cevap aranacak, iç dinamiklerin etkisinin Türk-Amerikan ilişkilerine yansımaları değerlendirilecektir.

⁷⁸⁴ Oğuzlu, 2016: 10-11.

3.3.2.1. Lider İmajı

Amerikan toplumunun savaşa karşı duruşu siyasetçiler tarafından bilindiği için başkan adayları seçim süreçlerinde savaş yanlısı vaatlerde bulunmazlar. Aksine toplumun desteğini almak için savaşlardan kaçınılacağı üzerine kurulu seçim stratejisi belirlemek, Amerikan siyasi geleneğinin temel gerçeklerinden biridir.⁷⁸⁵ Afganistan ve Irak'ta olduğu gibi maliyetli ve planlanandan uzun sürmüş savaşlar yaşanmakta ise yönetime talip olan adayın seçim stratejisini bu savaşları sonlandırma üzerine kurması oldukça makuldür. Bu nedenle Obama'nın, Bush'un başarısız Afganistan ve Irak savaşlarını bir an evvel sonlandırarak Amerikan askerlerini geri çekeceğini sıklıkla ifade etmesi aynı zamanda Amerikan toplumunun beklentilerine yanıt verme amacı taşımaktaydı.

Amerikan tarihindeki ilk Afro-Amerikan Başkan olan Obama gerek Senato adaylığı sürecinde gerekse başkan adaylığı sürecinde sahip olduğu çok kültürlü aile geçmişini bir kazanım olarak görmüştür. Kozmopolit bir kişilik olarak görülen Obama'nın sahip olduğu bu kişilik özelliklerinin siyasi karakterini şekillendirdiği varsayılır.⁷⁸⁶ 2004 Senato seçimlerinde Demokrat Parti üyesi olarak Illinois'den seçilen Obama, hukuk eğitimi almış ve senatörlük öncesi süreçte avukatlık yapmış, hukuk alanında dersler vermiştir. Bush'un dış politikasını ideolojik ve değer merkezli bulan Obama bu doğrultuda başlatılan Irak'ın işgaline en başından itibaren karşı çıkmıştır. Obama adaylık sürecinde George H. W. Bush, John F. Kennedy ve Ronald Reagan dönemi dış politikalarına karşı olumlu görüşünü ifade ederken Amerikan dış politikasında bu yönde bir dönüşüm gerçekleştirme amacı güttüğünü dile getirmiştir.⁷⁸⁷ Karar alma sürecini yetenekli insanların bir araya geldiği ekip çalışması olarak gören Obama karar alma sürecinde pragmatik yaklaşımı ön planda tutmuştur.⁷⁸⁸

Senatör olarak görev yapmış hatta bu süreçte Senato Dış İlişkiler Komitesi'nde üye olarak bulunmuş olsa da Obama'nın da selefi Bush gibi dış politika konusunda yetkin bir isim olmadığı kabul edilir.⁷⁸⁹ Obama'nın senatörlük geçmişine bakıldığında aldığı kararlar itibariyle liberal siyasi kişiliğe sahip olduğu yorumu yapılmaktadır.⁷⁹⁰ Buna karşın Zakaria, George H. W. Bush dönemine sempati duyması, ahlaktan ziyade gücü ön plana çıkarması ve Dean Acheson, George Kennan ve Reinhold Niebuhr gibi Amerikan siyasetindeki realist isimlerden hayranlıkla bahsetmesinden yola çıkarak Obama'nın liberal olmaktan çok geleneksel bir realist

⁷⁸⁵ Dueck, 2009: 144.

⁷⁸⁶ Singh, 2012: 29.

⁷⁸⁷ Lizza, 2011.

⁷⁸⁸ Pfiffner, 2011: 249.

⁷⁸⁹ Singh, 2012: 29-30.

⁷⁹⁰ Singh, 2012: 30.

olarak tanımlanabileceğini ifade etmiştir.⁷⁹¹ Gerges de benzer şekilde Obama'yı realist bir lider olarak tanımlamaktadır.⁷⁹² Obama ise geleneksel kategorik ve ideolojik tanımlara karşı çıkmıştır.⁷⁹³ Dünyanın oldukça karmaşık olduğunu ifade eden Obama, bu nedenle Bush gibi doktriner bir başkan olmayacağını seçimlerden önce de ilan etmiştir.⁷⁹⁴ Bu kabulden hareketle Obama, dış politikadaki her gelişmeye farklı şekilde yaklaşmıştır. Bu durum özellikle Arap ayaklanmaları sürecinde Obama'nın her ülkeyi kendi şartları içerisinde değerlendirmesinde görülmektedir.

Çok taraflı dış politikaya ve uluslararası kurumların etkinliğine önem veren Obama Bush'tan miras olarak devraldığı Irak ve Afganistan savaşlarının sonlandırılmasında ve daha sonra yaşanan krizlerde buna uygun şekilde hareket etmiştir. ABD'nin lider konumunun devam etmesi gerektiğini düşünen Obama, bunun Bush döneminde tatbik edilen dış politika stratejisinden farklı şekilde yapılması gerektiğini düşünmüştür. Amerikan gücünün sınırları olduğunun farkında olan Obama, aslında Bush döneminde yaşanan aşırı gerilmeye dikkat çekmiştir. Buna göre, çok fazla yükümlülük altına giren ve uluslararası sorunları tek başına çözmeye odaklanan bir gücün aşınması kaçınılmaz olacaktır. Bu nedenle ABD'yi güçlü kılmak ve bunu sürdürebilmek için diğer ülkelerle hareket etmek gerekmektedir. Obama *"Tüm savaşlara karşı değilim. Benim karşı olduğum aptalca bir savaştır. Benim karşı olduğum aceleyle getirilmiş bir savaştır."* sözleriyle Irak Savaşı'na karşı çıkmıştı. Başkanlığı döneminde de diplomasiyi öncelese de gerekli gördüğü durumlarda güç kullanımından geri durmamıştır.⁷⁹⁵ Bu çerçevede Irak'tan bir an önce çekilmeye önem veren Obama, Afganistan'da ise asker sayısını artırma yoluna gitmiştir. Libya ve Suriye örneklerinde ise güç kullanımı konusunda Obama oldukça hareket etmiştir. Libya'da Avrupalı müttefiklerle birlikte hareket ederken Amerikan askerlerinin karada konuşlanmamasına özen göstermiştir. Benzer şekilde Suriye'de de güç kullanımına temkinli yaklaşmış, nihayetinde IŞİD'in Suriye'de alan kazanmaya başlaması sonucunda güç kullanımına başvurmuştur. Obama'nın özellikle Suriye'de Türkiye'nin baskılarına rağmen askeri olarak varlığını genişletmemesi ve bekle gör prensibine göre hareket etmesinde Bush'un Irak'ta yaptığı hataları tekrarlamama gayreti etkili olmuştur. Bu anlamda Obama'nın tehdit ve güvenlik algılamasında tarihsel deneyimlerin etkili olduğu görülmektedir.

⁷⁹¹ Zakaria, 2009.; Singh, 2012: 27.

⁷⁹² Gerges, 2013: 301-302.

⁷⁹³ Lizza, 2011.

⁷⁹⁴ "Democratic Presidential Debate on NPR", New York Times, 04.12.2007.

⁷⁹⁵ Fuller, 2014.

Başkan Obama'nın dış politika alanında tecrübesine güvendiği isimlerin başında Başkan Yardımcısı Joe Biden gelmektedir. Önceki dönemlerde Senato Dış İlişkiler Komitesi Başkanlığı görevini yürüten Biden, Amerikan siyasetinde tecrübeli isimlerden biriydi. Biden sahip olduğu tecrübe ve iletişim ağıyla aynı zamanda Obama'nın dış politika konusundaki tecrübesizliğini de kapatmaktaydı. Dışişleri Bakanlığına ise yine Amerikan siyasetinin tecrübeli isimlerinden Hillary Clinton getirilmiştir. Bush'un ikinci döneminde, 2006 yılında Rumsfeld'in yerine Savunma Bakanlığı'na getirilen Robert Gates, Obama'nın Başkanlığa gelmesiyle görevine devam etmiş ve 2011 yılında Leon Panetta'ya devredene kadar bu görevi sürdürmüştür. Obama, özellikle Afganistan ve Irak'ta devam eden sürecin kesintiye uğramaması için ilk yıllarında Gates ile çalışmayı tercih etmiştir. Gates'in görevini sürdürmesi aynı zamanda Obama yönetiminin partilerüstü tutumunun göstergesidir. Obama'nın Zakaria ile yaptığı röportajda partilerüstü tutumundan bahsederken "...kendisini oldukça muhafazakâr ve şahin bir Cumhuriyetçi olarak göreceğinden eminim. En azından geldiği yer orasıydı. Ona şu anki parti mensubiyetinin ne olduğunu hiç sormadım çünkü bunun bir önemi yoktu. Bana iyi tavsiyeler vereceğini biliyordum." sözleriyle Gates üzerinden örnek vermeyi tercih etmiştir.⁷⁹⁶

Daha önce John McCain'in danışmanlığını yapmış olan James Jones'un Ulusal Güvenlik Danışmanlığına getirilmesi de aynı şekilde partilerüstü bir tutum olarak görülmüş ve Amerikan siyasetinde birleştirici rol oynamıştır. James Jones o zamana kadarki en geniş Ulusal Güvenlik Konseyi ile dış politikanın oluşturulmasında önemli rol oynayan isimlerden biri olmuştur. 2011 yılına kadar bu görevi sürdüren Jones'un yerine 2011 yılında Thomas Donilon getirilmiştir. 2013 yılında Donilon'dan boşalan koltuğa ise ABD'nin BM büyükelçisi Susan Rice getirilmiştir. Davia Axelrod ve Rahm Emanuel gibi Obama'nın güvenini kazanmış isimler de karar alma sürecinde yer alan danışmanlar olmuşlardır. Bunların yanı sıra Ortadoğu barış sürecini yürüten George Mitchell ile Afganistan ve Pakistan Özel Temsilcisi Richard Holbrooke da Obama'nın güvenlik bürokrasisindeki öne çıkan isimler olmuşlardır. Diğer atamalarla birlikte değerlendirildiğinde Obama yönetiminde hem liberal hem de realist isimlerin yer aldığı görülmektedir.⁷⁹⁷

Obama, Amerikan kamuoyunun Irak ve Afganistan savaşlarının yarattığı ekonomik yükten kaynaklı Bush dönemi dış politikasına tepkili olduğunun farkındaydı. Bu nedenle ilk kabine atamasına ekonomi yönetimi ile başlayan Obama iç politikanın öncelikli alan olacağı yönünde mesaj vermiştir. Bunun yanı sıra gerek Clinton gerekse Bush döneminden birçok isme Beyaz Saray ekibinde yer veren Obama, partilerüstü ve uyumlu bir Başkan görüntüsü vermiştir.

⁷⁹⁶ Zakaria, 2012a.

⁷⁹⁷ Singh, 2012: 49-50.; Brzezinski, 2010: 18.

Obama özellikle Irak ve Afganistan savaşları sonlanana kadar Bush'un ikinci döneminde göreve başlayan güvenlik bürokrasisindeki isimlerle çalışmaya özen göstermiştir. Bu yaklaşım dış politikada muhataplara devamlılığın esas olduğu mesajını verirken iç politikada sorumluluğun bir anlamda Bush dönemi güvenlik bürokrasinde kalmasına da olanak sağlamıştır. Nitekim Irak'tan çekilme süreci Bush tarafından ilan edildiği şekilde gerçekleştirilmiştir.

Obama özellikle ilk döneminde Türkiye Başbakanı Erdoğan ile güçlü ikili ilişki tesis etmiş, bu bağlamda Erdoğan, Obama'nın en fazla telefon görüşmesi yaptığı liderlerin başında gelmiştir. Diğer liderlerle dostane ilişkiler kurmanın ve onların güvenini kazanmanın etkili diplomasi için önemine dikkat çeken Obama "sanırım onlara sorarsanız Angela Merkel, Başbakan Singh, Başkan Lee, Başbakan Erdoğan veya David Cameron şöyle diyecektir: Başkana çok güveniyoruz. Onun söylediklerine inanıyoruz. Taahhütlerini yerine getireceğine inanıyoruz. Endişelerimizi ve çıkarlarımızı göz önünde bulundurduğunu düşünüyoruz." ifadesiyle Erdoğan'ı dostane ilişki kurduğu liderlerden biri olarak belirtmiştir. Obama'nın ulusal güvenlik ekibinden Robert Gates'in 2007 itibariyle Türkiye ile ABD arasında PKK ile mücadele kapsamında gerçekleşen mutabakatta etkin rol oynadığı kabul edilmektedir. Bu nedenle Gates'in Savunma Bakanı olarak görevine devam etmesi Türk-Amerikan ilişkileri için olumlu bir faktör olmuştur. Gates'in yanı sıra Ulusal Güvenlik Danışmanı James Jones da önceki yıllarda NATO'nun Yüksek Müttefik Avrupa Komutanı olarak görev yapmış ve görevi kapsamında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin komuta kademesiyle ilişkisi olmuştur. Jones'un güvenlik bürokrasinde yer alması da aynı şekilde Türk-Amerikan ilişkileri adına olumlu bir unsur olarak görülmüştür.⁷⁹⁸ Ancak, Bush döneminden farklı olarak Obama dönemi dış politikasında kurumsal yapı ön planda olmuştur. Bu nedenle Türk-Amerikan ilişkilerinde Bush döneminde olduğu gibi belli isimlerin ön plana çıkmadığı, ilişkilerin genellikle Başkan ve Dışişleri Bakanlığı'na yürütüldüğü görülmektedir. Bu aynı zamanda Obama'nın dış politikayı ekip çalışması olarak gören yaklaşımının bir sonucudur.

3.3.2.2. İç Kurumlar

Obama döneminde Kongre ile Beyaz Saray arasındaki güç dengesinde Kongre lehine değişim görülmektedir. Bu durum Amerikan siyasi yapısındaki döngülerden biridir. Yürütmenin güçlü olduğu bir dönemde yaşanan dış politika başarısızlıkları sonraki dönemde Kongre'nin dış politikada karar alma sürecinde daha fazla ön plana çıkmasına neden

⁷⁹⁸ Türkmen, 2012: 332-333.

olmaktadır. Vietnam Savaşı'ndan sonraki süreçte olduğu gibi Afganistan ve Irak savaşlarından sonra da yaşanan başarısızlığın faturası büyük oranda yürütme erkine kesilmiştir. Bunun yanı sıra Kongre'de çoğunluğu elinde bulunduran parti ile başkanın aynı partiden olması da başkan ile Kongre'nin uyumlu çalışmasına imkân sunmaktadır.⁷⁹⁹

Kongre, Amerikan siyasal yapısında genel olarak frenleyici rol oynamaktadır. Başkana tanınan geniş yetkiler Kongre'nin bütçeyi onaylama, kritik atamaları onaylama, dış yardımları onaylama ve savaş kararı alma yetkisi gibi çeşitli şekillerde dengelenmektedir. Bush'un ilk dönemiyle kıyaslandığında Obama'nın başkanlığa geldiği dönemde ABD için yakın varoluşsal tehditlerin olmaması dış politika için daha az sınırlandırıcı bir ortam sunmuştur. Bu faktör karar alma sürecinde yürütme dışındaki bürokratik kurumların etki edebilme imkanlarını artırmıştır. Bu durum aynı zamanda karar alma ortamının oldukça geniş olmasına da neden olmuştur. Örneğin Ulusal Güvenlik Konseyi 200'den fazla üyesi ile o zamana kadar oluşturulmuş en geniş UGK olmuştur.⁸⁰⁰ Obama yönetiminde bürokratik etkinlik, ideolojik dış politika anlayışına tercih edilmiştir.⁸⁰¹ Bu durum her ne kadar Obama'nın doktriner dış politika anlayışı ortaya koymaması eleştirisine neden olsa da Obama yönetimine değişen koşullara göre dış politikada değişikliğe gitme esnekliği sağlamıştır.⁸⁰² Özellikle Arap ayaklanmalarına karşı Obama'nın her ülkeyi kendi koşulları içerisinde değerlendirmesinde bunu açık şekilde görmek mümkündür. Ayrıca Bush döneminde dış politika sürecinde Pentagon ön plana çıkarken Obama döneminde Dışişleri Bakanlığı yeniden ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu durum Obama'nın diplomasiyi önceleyen dış politika anlayışının getirdiği bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Obama dönemi Amerikan bürokrasisindeki bu görünümün etkisi çeşitli dış politika olaylarında bariz şekilde ortaya çıkmıştır. Obama'nın özellikle ilk döneminde İsrail'e karşı geleneksel dış politika yaklaşımından farklı bir dış politika davranışı sergilemesi, sadece İsrail'de ya da İsrail lobisinde değil Kongre başta olmak üzere Amerikan kurumlarında da hoşnutsuzluklara neden olmuştur. Benzer şekilde İran'a karşı Obama'nın diplomasiyi önceleyen yaklaşımı da eleştiri konusu olmuştur. Cumhuriyetçiler genel olarak diplomatik çözüm fikrine sıcak bakmaz ve güç kullanımı fikrini savunurken Demokratlar İran'ın bu durumu zaman kazanmak maksadıyla kullanacağını ifade etmişlerdir. Savunma ve istihbarat kurumları da Demokratlara yakın bir bakış açısı içerisinde olmuşlardır. Cumhuriyetçilerin güç kullanımını savunan İran politikasının temelinde ise İsrail'in güvenliğinin tehlikeye atıldığı

⁷⁹⁹ Lindsay, 2018: 220.

⁸⁰⁰ Brzezinski, 2010: 17-18.

⁸⁰¹ Zakaria, 2012a.

⁸⁰² Lizza, 2011.

argümanı yatmaktadır. Bu nedenle İsrail lobisi bu süreçte Obama üzerinde ciddi baskı kurmuştur.⁸⁰³

Bush döneminde uygulanan politikaları ve yöntemleri eleştiren Obama, seçim kampanyası sürecinde değişim vurgusu yapmıştır. Bu çerçevede atılacak ilk adımlardan biri de Guantanamo Körfezi tutuklu kampının kapatılması olacaktı. Nitekim Obama Başkanlığının ikinci gününde kampın bir yıl içinde kapanmasını öngören bir kararname imzalamıştır. Ancak Obama ile Kongre arasında bu konuda farklı görüşler mevcuttu. Kongre'nin her iki kanadında da Demokratların çoğunlukta olmasına rağmen Obama bu seçim vaadini yerine getirmekte başarılı olamamıştır. Kongre, Mayıs 2009'da aldığı kararla kampın kapatılması için gerekli olan bütçede kısıtlamaya gitmiş, kamptaki tutukluların ABD'ye getirilmesini yasaklamıştır.⁸⁰⁴ Obama döneminde Kongre daha aktif rol oynama imkânı bulsa da Obama birçok konuda Kongre'ye rağmen hareket edebilmiştir. Örneğin Kongre, Libya'da Obama yönetiminin yetkisiz güç kullandığını öne sürerek güç kullanımına karşı çıkmış, hatta Temsilciler Meclisi ABD'nin koalisyon gücünden çekilmesi için adımlar atmıştır. Obama yönetimi ise 1973 Savaş Yetkisi Kanunu'na atıfta bulunarak Kongre yetkilendirmesi bulunmadan 90 güne kadar güç kullanabileceğini ifade etmiştir. Libya müdahalesinin 90 günü aşmasının ardından Cumhuriyetçi Parti kontrolünde olan Temsilciler Meclisi, Libya'da Amerikan hava gücünün kullanılmasını kısıtlayan bir öneriyi kabul etmiştir. Ancak öneri Demokratların kontrolünde olan Senato engeline takılmıştır.⁸⁰⁵

Suriye ve İran meselelerinde de Kongre ve Obama arasında görüş farklılıkları yaşanmıştır. Obama 2012-2013 yıllarında Suriye'de kimyasal silah kullanılmasının Amerikan yönetimi için kırmızı çizgi olduğu vurgusunu sıklıkla yapmıştır. Ağustos 2013'te Esad yönetiminin muhaliflere karşı kimyasal silah kullandığının tespit edilmesinin ardından Obama Kongre'den güç kullanımı için onay istemiştir. Kongre'nin güç kullanımına onay vermesi beklenmezken Rusya'nın Suriye yönetimi nezdinde araya girmesiyle kriz aşılmıştır. Ancak Obama'nın kırmızı çizgisinin aşılmasına rağmen askeri güce başvurmaması ve Kongre'nin güç kullanımına karşı duruşu dış politika elitleri arasında uyumsuzluk görüntüsü vermiştir. Bu durum yetersiz dengelemeye neden olarak Obama yönetiminin kararlılığını aşındırmıştır.⁸⁰⁶ Benzer şekilde 2015 yılında P5+1 ülkeleri ile İran arasında yapılan nükleer anlaşması da Kongre ile Obama yönetimini karşı karşıya getirmiştir. Kongre üyeleri taraflar arasında imzalanan metnin antlaşma (*treaty*) statüsünde olduğunu, bu nedenle Kongre onayı

⁸⁰³ Gerges, 2013: 319-320.

⁸⁰⁴ Pfiffner, 2011: 249-251.

⁸⁰⁵ Lindsay, 2018: 230.

⁸⁰⁶ Measrheimer, 2014: 15.

gerektirdiğini iddia ederken Obama bunun yürütme anlaşması (*executive agreement*) olduğunu ve Kongre onayı gerektirmediğini öne sürmüştür.⁸⁰⁷

Türk-Amerikan ilişkilerinde İsrail faktörünün incelendiği bölümde referans verilen Kongre kayıtlarında da görüldüğü gibi Ortadoğu'ya yönelik herhangi bir adım atılacak olduğunda Kongre üyeleri İsrail'in güvenliğine verdikleri önemi her defasında hatırlatmaktadırlar. Bu aslında Kongre'de İsrail'in çıkarlarını tehdit edecek politikalara karşı nasıl bir tutum sergileneceğini de belirtmektedir. Nitekim İran nükleer krizinde olduğu gibi Suriye meselesinde de ABD'nin krize yaklaşımında İsrail'in güvenliği ve çıkarları hep göz önünde tutulmuştur. Bu bağlamda özellikle Suriye'deki muhaliflere silah desteği verilmesi yönünde görüşler ön plana çıktığında Kongre bu silahların İsrail karşıtı oluşumların eline geçmesinden duyduğu endişeyi her fırsatta dile getirmiş ve bu fikre sıcak bakmamıştır. Türk-Amerikan ilişkilerinde ise Kongre genel olarak Ermeni tasarısı, Suriye İç Savaşı ve Türkiye-İsrail ilişkileri çerçevesinde aktif rol oynamıştır. Türkiye'nin stratejik konumunun bilincinde olan Kongre üyeleri, Türkiye'nin Afganistan'da oynadığı rol ve Irak'tan çekilmeyle birlikte üstlendiği sorumlulukla ilgili Türkiye'nin çabalarını takdir etmişlerdir. Benzer şekilde Türkiye'nin mülteciler konusundaki tutumu Kongre üyeleri tarafından sıklıkla takdir edilmiştir. Öte yandan Türkiye'nin İsrail ile kopma noktasına gelen ilişkileri Kongre nezdinde Türkiye için olumsuz bir faktör olmuştur. Türkiye'nin İsrail lobisinin desteğini kaybetmesi Kongre'de işini zorlaştırmış, özellikle Ermeni tasarısı görüşmelerinde Türkiye'yi tek başına yürütme üzerinde baskı kurmak zorunda bırakmıştır.

3.3.2.3. Devlet-Toplum İlişkisi

2009 itibarıyla hem başkanlığın hem de Kongre'nin iki kanadında çoğunluğun Demokratlara geçmesi aslında Amerikan kamuoyunun Bush özelinde Cumhuriyetçilere duyduğu tepkinin bir göstergesidir. Afganistan'da ve Irak'ta erken zafer ilanlarına rağmen çatışmaların derinleşerek devam etmesi, savaşların Amerikan bütçesine yüklediği maliyetin artması ve Amerikan askeri kayıplarının her geçen gün artış göstermesi Bush'un kamuoyu onaylanma oranının dramatik şekilde düşmesinde etkili olmuştur. Bunun bilincinde olan Obama yönetimi Bush'un Amerikan üstünlüğüne dayalı dış politika stratejisini terk ederek daha düşük maliyetli ve dışarıdan dengeleme ya da seçici müdahale stratejisi olarak tanımlanabilecek bir dış politika stratejisi kurgulamıştır. Bu dış politika stratejisi değişikliğinde uluslararası sistemdeki göreceli güç dağılımında yaşanan değişimin etkisi göz ardı edilmemekle birlikte

⁸⁰⁷ Lindsay, 2018: 230-231.

kamuoyu faktörünün de etkili olduğunu ifade etmek doğru olacaktır. Bu çerçevede Obama özellikle 2012 seçimlerine kadar olan süreçte Amerikan iç politikasına ağırlık vermiş, dış politikada küresel taahhütleri azaltma ve sorumlulukları müttefik ülkelere devretme yönünde adımlar atmıştır. Bunu en yalın haliyle Libya müdahalesinde görmek mümkündür. Aynı şekilde 2012 seçimlerine kadar Obama'nın Suriye'de güç kullanımına mesafeli durması da olası kamuoyu tepkisinden duyduğu kaygıdandır. Nitekim 2014-2016 yıllarında Obama yönetimi Suriye politikası nedeniyle Kongre tarafından eleştirilirken kamuoyu nezdinde de güven kaybı yaşamıştır.⁸⁰⁸

Amerikan toplumunun çoğunluğu diğer devletlerin tarihleri, coğrafyaları ya da kültürleri konusunda çok az ilgilidir. Bu nedenle dış politika gelişmeleri bir şekilde iç politika konusu haline gelmedikçe Amerikan kamuoyunun sürece katılımı sınırlı kalmaktadır.⁸⁰⁹ Amerikan kamuoyu yürütmenin kararlarına karşı genellikle Kongre ile paralel tepki göstermektedir. Yakın ulusal tehditlerin olmadığı stratejik çevrede yürütmenin dış politika adımlarının Kongre tarafından eleştirilmesi halinde Başkan'ın Kongre'ye rağmen kamuoyu desteğini kazanması zordur.⁸¹⁰ Türk-Amerikan ilişkilerindeki asimetriden dolayı Amerikan kamuoyunun Türkiye'ye bakışına dair çok fazla veriye ulaşmak mümkün olmamakla birlikte 2010 yılında *The Chicago Council on Global Affairs* anketinde Amerikan toplumunun Türkiye'ye yönelik nötr düşüncesi genel olarak Amerikan toplumunun Türkiye'ye olan ilgisini yansıtmaktadır.⁸¹¹ Bush döneminin müdahaleci dış politika yaklaşımına tepkili olan Amerikan toplumu, yaşanan mali krizin de etkisiyle Afganistan ve Irak'tan çekilmelerin gerçekleşmesi dışında dış politikaya oldukça kayıtsız kalmıştır. Nitekim 2010 yılındaki ankette Amerikan toplumunun %91'i yönetimin iç meselelere odaklanması gerektiğini düşünmektedir.⁸¹² Kamuoyunun özellikle Irak Savaşı'nın gerekliliği konusunda ikna edilememiş olması ve sürecin planlanandan farklı seyreterek Irak'ın ABD için adeta bir bataklığa dönüşmesi, Amerikan toplumunun yönetim üzerinde Afganistan ve Irak'tan bir an önce çekilmesi yönünde baskı oluşturmaya neden olmuştur. 2010 yılında Amerikan halkının %75'i Afganistan'dan çekilmenin gerekli olduğunu düşünürken %23'ü çekilmenin bir an önce gerçekleşmesi gerektiğini düşünmektedir.⁸¹³ Kamuoyundaki bu hassasiyet özellikle Irak'tan çekilmenin sağlıklı şekilde yürütülmesi için Türk-Amerikan ilişkilerinde Türkiye'nin elini güçlendiren bir

⁸⁰⁸ Lindsay, 2018: 223.

⁸⁰⁹ Brzezinski, 2010: 29-30.

⁸¹⁰ Lindsay, 2018: 223.

⁸¹¹ The Chicago Council on Foreign Affairs, 2010: 72

⁸¹² The Chicago Council on Foreign Affairs, 2010: 14.

⁸¹³ The Chicago Council on Foreign Affairs, 2010: 40, 70.

etken olmuştur. Zira Bush döneminde özellikle Kongre nezdinde Türkiye aleyhinde bir adım atılacağı zaman Irak'taki Amerikan güçlerine lojistik desteğin ve ikmalin zorlaşacağı öne sürülerek yürütme organı, Kongre üzerinde Türkiye lehine baskı oluşturabilmekteydi. Obama döneminde de bundan farklı olmayarak çekilme sürecinin selameti gerekçe gösterilerek Türkiye ile ilişkileri riske atacak adımlardan uzak durulması yönünde Kongre üzerinde baskı oluşturulduğu görülmektedir.

Amerikan dış politika karar alma sürecinde önceki bölümde de değinildiği üzere kamuoyu etkisi daha çok lobiler üzerinden karar alıcılara aktarılmaktadır. Yürütme kanadı lobi baskısına karşı daha dirençli iken Kongre üyeleri özellikle seçim bölgelerindeki seçmen dağılımına göre etnik lobilere karşı daha az direnç gösterebilmektedirler. Nitekim Obama'nın ilk 2-3 yılındaki İsrail politikasında görüldüğü gibi yürütme organı geleneksel İsrail yanlısı Ortadoğu politikasından uzaklaşma eğilimi gösterse de Kongre'de İsrail'e karşı partilerüstü destek sürmüştür. Burada İsrail lobisinin Kongre üyeleri üzerindeki etkisinin salt seçmen faktöründen kaynaklanmadığını da belirtmek gerekir.

2005-2006 itibarıyla İsrail-Filistin meselesindeki tutumundan dolayı İsrail lobisinin desteğini kaybetmeye başlayan Türk hükümeti sonraki yıllarda Türkiye'nin İsrail-Suriye barış sürecinde oynadığı rolle İsrail ile ilişkilerde bir nebze olsun iyileşme yaşamıştır. Ancak 2009 sonu itibarıyla İsrail'in Gazze'ye yönelik başlattığı operasyon hem Türkiye ile ilişkilerini germiş hem de Suriye barış görüşmelerinin sonuçsuz bırakmıştır. Buna paralel olarak Türkiye'nin İran nükleer krizinde ABD'den ve İsrail'in beklentilerinden farklı bir politika izlemesi, İsrail lobisi nezdindeki Türkiye yanlısı tutumun erimesine neden olmuştur. Obama yönetiminin ilk döneminde bu durum daha çok Ermeni tasarısı görüşmelerinde Türkiye'nin Kongre'de yalnız kalmasına neden olurken sonraki yıllarda silah satışı gibi askeri konularda da Türkiye'yi Kongre'de zor durumda bırakmıştır. Üstelik bu süreç yürütmenin de desteğinin yitirildiği bir döneme denk gelmektedir.

3.3.2.4. Stratejik Kültür

Amerikan siyasi kültürü dış politikadaki devamlılığın önemli nedenlerinden biridir. Özellikle Amerikan İstisnacılığı ve Açık Yazgının Amerikan toplumunda ve Amerikan siyasi elitinde bir karşılığı olduğu görülmektedir. Bu nedenle yönetimlerin organizasyon yapısında ve dış politika gündemleri arasında farklılıklar olsa da siyasi elitler arasında siyasi değerler ve inançlar konusunda bir uzlaşıdan söz etmek mümkündür. Bush ve Obama dönemleri kıyaslandığında da stratejik kültürün dış politikada devamlılık yönünde etki ettiği

görülmektedir.⁸¹⁴ Gerek Obama'nın gerekse Hillary Clinton'ın senatör oldukları süreçte Ermeni tasarılarını desteklerken 2010 yılında Ermeni tasarısının Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesi'nde kabul edilmesinin ardından tasarının Genel Kurul gündemine alınmaması için yoğun çaba sarf etmelerini Amerikan stratejik kültüründeki kurumsal sürekliliğin bir yansıması olarak değerlendirmek mümkündür.

Amerikan dış politikasında stratejik kültürle ilintili olarak devamlılık içeren bir diğer alan da ABD-İsrail ilişkileri olmuştur. Obama, göreve gelmesinin ardından gerek Yahudi yerleşimlerini eleştirerek gerekse iki devletli çözümü gündeme getirerek İsrail yönetiminin hoşnut olmayacağı bir dış politika görüntüsü çizmiştir. Bölgedeki Müslüman devletler nezdinde ABD'nin yıpranan imajını onarmak için irade ortaya koyan Obama, bu çerçevede İsrail'in çıkarlarını göz ardı eden tutum sergilemiştir. Ancak Obama'nın İsrail konusunda Bush yönetiminden farklı bir politika takip etme isteği çok geçmeden önüne birtakım zorluklar çıkarmıştır. Bu zorluklardan biri şüphesiz İsrail politikası bağlamında Amerikan siyasi kültüründeki yerleşik teamüller olmuştur. Özellikle 2009-2010 yıllarında Obama ile Netanyahu arasında soğuk rüzgarlar eserken Amerikan Kongresi'nde hem Cumhuriyetçiler hem de Demokratlar Netanyahu'ya desteklerini ifade etmişler ve Amerikan Kongresi'nin İsrail'e karşı partilerüstü destek içinde olduğunu iletmışlerdir. Nitekim 2012 başkanlık seçimleri yaklaşırken de Obama'nın İsrail-Filistin sorununa bakışında değişimler olmuş ve geleneksel çizgiye yaklaşmıştır.⁸¹⁵

Obama, Bush'un özellikle Irak politikasını eleştirse de göreve geldiğinde Bush'a hizmetlerinden dolayı teşekkür edebilmekte, George H. W. Bush döneminden övgüyle bahsedebilmektedir. Benzer şekilde seçilen başkanın yemin törenine eski başkanların katılım sağlaması da Amerikan siyasi kültürünün önemli geleneğidir. Amerikan dış politikasında sürekliliğin sağlanması aynı zamanda kurumsal yapının güçlü olmasının da bir sonucudur. Obama yönetiminde Bush tarafından atanmış Robert Gates'in Savunma Bakanlığı görevini sürdürmesi de benzer şekilde dış politikadaki sürekliliğe verilen önemin ve partilerüstü dış politika anlayışının sonucu olarak görülebilir. Buna karşın Obama, Amerikan istisnacılığı fikrine mesafeli yaklaşmıştır. Obama'ya ABD'nin dünyaya liderlik etmek için olağanüstü rolü olduğuna dair inancı sorulduğunda diğer toplumların kendi ülkelerinin istisnai oluşlarına duydukları inanç kadar kendisinin de Amerikan istisnacılığına inandığını dile getirmiştir.⁸¹⁶

⁸¹⁴ Gaman-Golutvina, 2018: 158-160.

⁸¹⁵ Gerges, 2013: 314.

⁸¹⁶ Singh, 2012: 57.

Amerikan toplumunun hayati çıkarlar doğrudan tehdit edilmedikçe güç kullanımına karşı tutumu bilindiği için Obama Suriye’de askeri güç kullanımı kararı alırken kamuoyunu da ikna etmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle Obama 10 Eylül 2015’te IŞİD’i ulusal güvenlik tehdidi olarak tanımlarken örgütün bölge ülkelerine oluşturduğu tehdit için değil doğrudan Amerikan vatandaşlarına ve ABD’nin bölgedeki faaliyetlerine teşkil ettiği tehdit için hedef alındığını ifade etmiştir.⁸¹⁷ Yani gerekçe olarak insani misyon, bölge barışı gibi kavramlardan ziyade doğrudan Amerikan çıkarlarının altı çizilerek kamuoyunun askeri güç kullanımına rıza göstermesi hedeflenmiştir.⁸¹⁸ Benzer şekilde gerek Libya’da gerekse Suriye’de Obama yönetiminin ABD askerlerini karaya konuşlandırmada isteksiz kalması, olası Amerikan askeri kayıplarına karşı toplumun göstereceği tepkiyle doğrudan bağlantılıdır. Bu durum Afganistan’da 1700 civarında asker bulunduran ve Irak’tan çekilme sürecinde minimum kayıp ve maliyet için oldukça kritik konumda olan Türkiye için bir avantaj oluşturmuş, ikili ilişkilerde Türkiye’nin elini güçlendirmiştir.

Bunun yanı sıra ABD’nin geleneksel İsrail politikası da Türkiye ile ilişkileri etkileyen bir unsur olmuştur. Obama, Türkiye’ye yönelik politikasının İsrail’in ve İsrail lobisinin baskısı çerçevesinde şekillenmemesine özen gösterse de yukarıda değinildiği gibi Obama’nın İsrail lobisinin etkisinden tamamen sıyrılmış şekilde hareket etmesi birçok dış politika olayında mümkün olmamıştır. Bu bağlamda özellikle Mavi Marmara saldırılarının ardından Türkiye’nin Obama yönetiminden beklediği desteği alamadığı görülmektedir. Yürütmenin yanı sıra Kongre kanadında da geleneksel olarak İsrail’in güvenliğini, çıkarlarını önemseyen tutum Obama döneminde de devam etmiştir. Bu durum İsrail ile ilişkilerinde derin krizler yaşayan Türkiye için Kongre kanadında işini zorlaştıran bir etmen olmuştur. Bu durumun özellikle Ermeni tasarılarının Kongre gündeminde görüşülmesine ve oylanmasına yansıdığı görülmektedir. Netice itibarıyla, Türk-Amerikan ilişkilerindeki asimetrinin de etkisiyle, stratejik kültürünün bu süreçte iki ülke arasındaki ilişkilerde dolaylı şekilde rol oynadığı görülmektedir.

3.4. Değerlendirme

Obama’nın, ABD’nin küresel taahhütlerini azaltarak maliyeti ve sorumluluğu müttefiklerle paylaşmaya dayanan dış politika anlayışı sistemik öncüllerle uyumlu bir adımdır. Özellikle ABD’nin görece gücündeki gerileme Amerikan yönetiminde çok taraflılığı esas alan bir yönetimin göreve gelmesini kolaylaştırmıştır. Bunun yanı sıra Bush döneminde oldukça yıpranan Amerikan imajı ve Bush yönetiminin kibirli dış politika yaklaşımına duyulan öfke ve

⁸¹⁷ “Statement by the President on ISIL”, Beyaz Saray, 10.09.2014.

⁸¹⁸ Ertem ve Karadeniz, 2019: 20.

güvensizlik Obama'nın küresel kamuoyu tarafından da teveccühle karşılanmasını sağlamıştır. Obama'nın kişiliği, seçim sürecindeki söylemleri ve Senatörlük dönemindeki eylemleri üzerinden inşa edilen Obama imajı, Obama'nın Başkanlık koltuğuna oturmasının ardından sınamaya tabi olmuştur. Bu bağlamda Afganistan ve Irak savaşları konusunda senatör olduğu dönemdeki görüşleriyle tutarlı bir görüntü veren Obama, seçim sürecindeki vaatleri doğrultusunda Irak'tan çekilmeyi açıklanan takvime uygun şekilde tamamlamış, Afganistan'da ise seçim vaadini yerine getirmede muvaffak olamamıştır.

Amerikan imajını onarmak ve ABD'nin yumuşak gücünü yeniden artırmak için de Başkanlığının ilk günleri itibariyle harekete geçen Obama, özellikle Müslüman toplumlar nezdinde artan Amerikan karşıtlığının giderilmesine önem vermiştir. Bu çerçevede ilk denizaşırı devlet ziyaretini Türkiye'ye yapan Obama'nın bu kararında Türkiye'nin demokratik ve halkının çoğunluğu Müslüman bir ülke olması etkili olmuştur. Bu bağlamda ilişkilerin büyük beklentiler içinde ve içi somut şekilde hiçbir zaman doldurulmayan "model ortaklık" konsepti altında yenilenmesi amaçlanmıştır.

İki ülke arasındaki ilişkilere dair bu iyimser beklenti ilerleyen süreçte İran nükleer enerji programı, Arap Baharı, Ermeni meselesi ve Türkiye-İsrail ilişkileri gibi birçok alanda ciddi sınamalara maruz kalmıştır. Bush'un Ortadoğu politikasında miras olarak bıraktığı Afganistan'da Türk-Amerikan ilişkileri uyumlu görüntü verirken Irak'ta kısmen uyumlu bir görüntü vermiştir. İran konusunda yaklaşım farklılıklarına rağmen taraflar benzer amaçlar doğrultusunda hareket etmişlerdir. Ermeni meselesinde ise geleneksel olarak Kongre nezdinde Türkiye aleyhine olan tutum Obama döneminde de devam etmiş, iç dinamiklerin baskısına rağmen Beyaz Saray, Türkiye aleyhine bir politika yürütmemeye özen göstermiştir. Bu konuda Türkiye'nin elini zayıflatan çıkar gruplarının daha çok Kongre üzerinde etkili olmasının yanı sıra yürütmenin Ermeni meselesi gibi ikili ilişkilerin doğrudan konusu olan ve orta-uzun vadeye yayılmış bir sorundan dolayı ilişkilerin dolaylı konusu olan ancak yönetimin kısa süreli çıkarlarını doğrudan etkileyen bölgesel gelişmeleri riske atmama yaklaşımı ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda ABD'nin dış politika hedeflerine ulaşmada Türkiye'nin sahip olduğu jeostratejik konumu Türkiye'nin konumsal avantajını (*leverage*) etkilemekte ve yürütme üzerinde baskı oluşturmaya imkân tanımaktadır.

İlişkilerin nispeten uyumlu seyrettiği bu konuların yanı sıra Mısır ve Suriye süreçlerinde tarafların çıkar farklılıklarının derinleştiği görülmektedir. Özellikle Suriye'de Obama'nın ikinci dönemi itibariyle yaşanan yöntem ve amaç bakımından farklılık, tarafları soğuk bir çatışmanın içine sürüklemiştir. 2011-12 dönemine kadar Obama'nın müttefiklerle ilişkileri güçlendirme ve bölgesel sorumlulukları devretme politikası ile Türkiye'nin daha bağımsız dış politika yürütme

arzusu uyumlu bir görüntü vermekteydi. Ancak zamanla iki ülkenin önceliklerinin ve çıkarlarının farklılaşması, Türkiye'nin iddialı dış politika yürütme arzusunun Amerikan yönetimi tarafından kabul görmemesine neden olmuştur. Amerikan görece gücündeki gerileme, Türkiye'ye dış politikada daha geniş hareket alanı sunmuş ve ABD'ye rağmen hareket etmesine olanak tanımıştır. Bu durum, Irak Savaşı itibarıyla Amerikan yönetimini çok taraflı hareket etmeye, küresel taahhütlerini azaltmaya ve Çin lehine değişen güç dengesine karşı hamle yapmak adına Asya-Pasifik bölgesine yoğunlaşmaya bir anlamda mecbur bırakan sistemik koşulların sonucu olarak yorumlanmaktadır. Ayrıca Amerikan güvenliğine yönelik yakın tehditlerin olmaması, dolayısıyla stratejik çevrenin müsamahakâr olması karar alıcıların dış politika sürecinde iç dinamikler tarafından sınırlandırılmasına neden olmuştur. Bu nedenle Bush döneminden farklı olarak ilişkilerin yürütülmesinde aktörlerden ziyade kurumsal yapı ön plana çıkmıştır.

SONUÇ

Neoklasik realistler uluslararası sistemdeki güç dağılımının devletlerin dış politika davranışlarını belirleyen birincil faktör olduğu hususunda yapısal realistlerle aynı görüşe sahiptirler. Yapısal realistlerle benzer şekilde devletlerin uluslararası sistemin sunduğu fırsatlar ve kısıtlar çerçevesinde hareket ettiğini belirten neoklasik realistler bu fırsat ve kısıtların her koşulda benzer dış politika çıktısı üretmediğini ilave etmektedirler. Buna göre bir devlet farklı zaman dilimlerinde benzer sistemik uyarılar altında farklı dış politika çıktıları üretebileceği gibi; aynı zaman diliminde benzer sistemik uyarılar altında farklı devletler farklı dış politika çıktıları üretebilirler. Bu durum yapısal realistler tarafından genellikle anomali olarak kabul edilse de neoklasik realistler bunun teorinin açıklama gücünün eksikliğinden kaynaklandığını ifade ederler ve devletlerin dış politika çıktılarının açıklanmasında iç dinamiklerin rolüne vurgu yaparlar.

Devletlerin sahip olduğu iç dinamikler sistemin sunduğu fırsatların ve kısıtların, dolayısıyla uluslararası sistemin algılanış biçimi üzerinde etkin rol oynarlar. Karar alıcıların algılama farklılıklarının yanı sıra uluslararası sistemin her zaman aynı anlaşılabilirlikte olmaması, rasyonalite sorunu ve devlet gücünü harekete geçirebilme kabiliyeti gibi nedenlerle sistem ve dış politika çıktısı arasında doğrudan bir bağlantı kurmak hatalı olmaktadır. Karar alma sürecinde etkili olan iç dinamikler devletten devlete değişiklik gösterdiği gibi aynı devlette farklı zaman dilimlerinde de farklılık gösterebilmektedir. İç dinamiklerin tespitinde iki yöntem kullanmak mümkündür. İlk olarak teoride yer alan ara değişkenlerin incelenecek olay kapsamında etkileri analiz edilebilir. İkinci olarak ise incelenecek olaya dair yapılan okumalarla etkisi olduğu görülen ara değişkenler tespit edilebilir.⁸¹⁹ Bu çalışmada ikinci yöntem seçilerek karar alma sürecine en fazla etki ettiği görülen ara değişkenlere yer verilmiştir. Ara değişkenleri çoğaltmak mümkündür, ancak teorinin açıklama ve genelleme yapma gücünü sınırlandıracağı için bu yöntem tercih edilmiştir.

Neoklasik varsayımlar çerçevesinde ABD'nin Türkiye'ye yönelik politikasında karar alma sürecini inceleyen bu çalışmada Amerikan dış politikasının genel görünümüne yer verilerek neoklasik realistler tarafından stratejik çevre olarak ifade edilen dış çevrenin/güvenlik ortamının tespiti hedeflenmiştir. Neoklasik realistler stratejik çevreyi sınırlandırıcı ve müsamahakâr olmak üzere iki kategoride ele alırlar. Uluslararası güvenlik ortamında tehditlerin

⁸¹⁹ Ripsman, vd., 2016: 119-120.

yaygın, güvenliğin kısıt olduğu, yani stratejik çevrenin sınırlandırıcı olduğu durumlarda lider imajının ve stratejik kültürün karar alma sürecinde etkili olduğu varsayılırken yakın güvenlik tehditlerinin olmadığı dolayısıyla devletlerin geniş dış politika seçeneği alternatifine sahip olduğu, yani stratejik çevrenin müsamahakâr olduğu durumlarda ise sistemin anlaşılabilirliği yüksekse stratejik kültür, bürokratik kurumlar ve devlet-toplum ilişkisi; sistemin anlaşılabilirliği düşük ise dört ara değişkenin de karar alma sürecinde etkili olduğu varsayılır.

Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin deneyimlediği sistemdeki tek süper güç olma hali Bush döneminde ilk ciddi sınamadan geçmek zorunda kalmıştır. Afganistan ve Irak savaşlarıyla gerçekleşen bu sınama aynı zamanda tek kutuplu yapının sürdürülebilirliği, hegemon gücün davranış biçimleri gibi konularda da fikir vermektedir. Yukarıdaki teorik varsayımlar çerçevesinde Bush dönemi Amerikan dış politikasının genel görünümü incelendiğinde Bush'un ilk yıllarında görece güç dengesinin açık şekilde ABD lehine olduğu, ancak 2003 Irak Savaşı itibarıyla Amerikan gücünün aşınmaya başladığı ve Çin, Rusya gibi küresel güç konumuna talip ülkelerin yanı sıra Hindistan, Brezilya, Güney Afrika ve Türkiye gibi bölgesel güçlerin mutlak güçlerinde artış olduğu görülmektedir. Bu durum uluslararası sistemdeki görece güç dengesinin ABD aleyhine değişmeye başladığını göstermektedir.

11 Eylül saldırılarıyla birlikte zirve yapan sistemik belirsizliğin zamanla azaldığı ve Irak Savaşı itibarıyla sistemin sunduğu fırsatlar ve tehditler bağlamında stratejik çevrenin daha anlaşılır hale geldiği görülmektedir. Neoklasik realistlerin iddia ettiği şekilde 2001-2003 dönemlerinde karar alma sürecinde karar alıcıların ve bunların bilişsel sürecinin şekillenmesinde rol oynayan stratejik kültürün belirleyici olduğu görülmektedir. Amerikan Başkanı Bush'un dış politika alanındaki deneyimsizliğinin de etkisiyle özellikle ilk döneminde karar alma sürecinde yeni muhafazakârların etkin rol oynadığı görülmektedir. Afganistan'a yönelik müdahalede 11 Eylül saldırılarının yarattığı şok ve korku atmosferinin etkisiyle Amerikan toplumunda bayrak etrafında birleşme (*rally around the flag*) etkisinin ön plana çıktığı; hızlı ve etkili karar alabilmek için yürütmenin Kongre'ye karşı avantajlı konuma geldiği görülmektedir. Uluslararası sistemdeki güç dengesinin bariz şekilde ABD lehine olduğu yapıda bu durum karar alıcılara dış politikada geniş hareket alanı sunmuştur. Aynı şekilde belirsizliğin azalması, şok ve korku ortamının atlatılmasıyla birlikte bu hareket alanının daraldığı görülmektedir.

Amerikan toplumu gibi savaşa mesafeli toplumlarda bayrak etrafında birleşme etkisinin kısa süreli olması beklenen bir durumdur. Afganistan ve Irak savaşlarına giden süreçler kıyaslandığında ikincisinde iç kamuoyunun ve dış kamuoyunun desteğinin azaldığı, Kongre'de güç kullanımına yönelik itirazların dile getirildiği, müttefik devletler nezdinde Amerikan

hegemonyasının sorgulandığı ve diğer devletlerin Amerikan gücünü dengeleme arayışına girdiği görülmektedir. Bu durum karar alma sürecini domine eden yeni muhafazakârların sistemik uyarıları Amerikan kamuoyundan ve müttefik devletlerden farklı şekilde algıladığını göstermektedir. Nitekim Afganistan Savaşı somut tehditlerin bertaraf edilmesi amacıyla gerçekleştirilmişken Irak Savaşı karar alıcılar tarafından sıklıkla ifade edildiği gibi küresel dönüşüm fırsatı olarak görülmüş ve meşruiyeti sorgulanır olan ön alıcı (*pre-emptive*) müdahale konseptine göre gerçekleştirilmiştir. Neoklasik realizmin varsaydığı gibi kriz durumlarında karar alma sürecini domine eden karar alıcıların inançları, dünya görüşleri, deneyimleri ve önyargıları kısaca bilişsel filtreleri sübjektif tehdit değerlendirmesine neden olabilmekte ve dış politika kararının rasyonalitesini tartışmalı hale getirebilmektedir. Afganistan ve Irak savaşlarına giden süreçte etkin rol oynayan karar alıcıların önemli kısmının askeri geçmişe sahip olması stratejik çevrenin güvenlik ve askeri güç odaklı düşünülmesine ve askeri güçle istenilen hedeflere varılabileceği yanılgısına neden olmuştur. Nitekim Irak'ta kısa sürede askeri operasyonlar başarıya ulaşmıştır, ancak sonraki süreçte bölgedeki Amerikan unsurlarının güvenliğinin sağlanmasında ve ülkede istikrarın tesis edilmesinde büyük sorunlarla yüzleşilmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla Irak işgalini salt sert güç odaklı düşünüp toplumsal ve bölgesel dinamikleri göz ardı etmek Irak Savaşı'nın başarısızlıkla sonuçlanmasında etkili olmuştur.

Levy, devletlerin olası rakip güçlerin yükselişine karşı iç dengeleme ve dış dengelemeye başvurmalarının yanı sıra uzun süreli varoluşlarını güvence altına alma arzusuyla önleyici savaş (*preventive war*) seçeneğine de başvurabileceklerini ifade etmektedir.⁸²⁰ Bu varsayımı Bush yönetiminin Irak'a savaş açma nedenlerinden biri olarak görmek mümkündür. Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin dış politika stratejisi üç sacayağına dayanmaktadır; önemli petrol rezervlerine ev sahipliği yapan Körfez'in tek gücün kontrolüne geçmesinin engellenmesi ve petrol arzı güvenliğinin sağlanması, Avrupa'nın baskın bir gücün kontrolüne geçmesinin engellenmesi ve Asya'nın baskın bir gücün kontrolüne geçmesinin engellenmesi. 1991'de ABD'nin Irak'a müdahale etmesi, Irak'ın Kuveyt'i işgale kalkışarak ABD'nin bölgedeki çıkarları hilafına hareket etmesi sonrası gerçekleşmiştir. 2003 yılında ise Irak'ın harekete geçmesi beklenmeden Amerikan çıkarları için tehdit olarak görülen Saddam yönetiminin devrilmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda Bush döneminde karar alıcıların bölgesel güç dengesinin tehdit altında olduğu varsayımı üzerinden hareket ettiği görülmektedir. Saddam yönetimi devrilse de Irak Savaşı Bush yönetiminin arzuladığı gibi sonuçlanmamış, aksine savaş

⁸²⁰ Levy, 1987: 82-107.

sonrası süreçte İran'ın bölgedeki nüfuzu artmıştır. Bunun yanı sıra Amerikan gücündeki aşırı gerilme ABD'nin göreceli gücünde gerilemeye neden olmuştur.

Dueck, iç sınırlandırmaların yoğun olduğu durumlarda karar alıcıların güç kullanımı konusunda geri adım atacaklarını ya da kamuoyu desteği sağlamak için daha fazla çaba sarf edeceklerini ifade etmektedir.⁸²¹ Bu varsayım çerçevesinde Afganistan ve Irak savaşları değerlendirildiğinde, Amerikan kamuoyunun kriz ortamının etkisiyle Afganistan Savaşı'nda Bush yönetimine desteğini artırırken Irak Savaşı'nda savaşın gerekliliğini ve meşruiyetini nispeten daha fazla sorguladığı gözlenmiştir. Bu bağlamda Irak Savaşı'na giden süreçte Bush yönetiminin geri adım atmak yerine iç ve dış kamuoyunun desteğini almak için daha fazla çaba göstermeyi tercih ettiği görülmektedir. Buna rağmen Irak Savaşı'nın uzaması, Amerikan askeri kayıplarının ve savaşın mali yükünün artması neticesinde kamuoyunu desteğinin azaldığı görülmektedir. Bush, 2004 seçimlerine giderken azalan kamuoyu desteğinin seçimlerde yenilgiye neden olmaması için dış politika sürecinde kamuoyu beklentilerini daha fazla hesaba katmak zorunda kalmış ve Irak'ta yönetimin geçiş hükümetine devri için adımlar atmıştır. Dolayısıyla Bush yönetiminin özellikle ikinci döneminde yakın tehditlerin azaldığı yönünde kanaat oluşmasıyla uluslararası sistemin sınırlandırıcı etkisinin kaybolduğu, sistemik uyarıların anlaşılabilirliğinin arttığı, bunun neticesinde Kongre'nin, çıkar gruplarının ve Amerikan kamuoyunun karar alma sürecine etkisinin arttığı görülmektedir. Bu bağlamda Bush dönemindeki bu gelişmeler Ripsman'ın çıkar gruplarının karar alıcılar üzerindeki etkisini stratejik çevreye bağlayan varsayımıyla⁸²² uyumluluk göstermektedir. Ayrıca bu müsamahakâr ortamda dış politika tercihinin yarattığı maliyet ile kamuoyu desteği arasında ters korelasyon olduğu gözlemlenmiştir. Dolayısıyla 11 Eylül 2001'den 2008 başkanlık seçimine kadar olan süreçte kademeli olarak stratejik çevredeki sınırlamaların ve belirsizliğin azaldığı, buna paralel olarak karar alıcıların karar alma sürecindeki etkisinin azaldığı, öte yandan Kongre ile Amerikan kamuoyunun karar alma sürecine etkisinin arttığı sonucuna varmak mümkündür.

Neoklasik realistler, liberal demokratların hegemon gücün diğer devletler için tehdit oluşturup oluşturumamasını hegemonun liberal karakterine bağlayan argümanına karşı çıkmaktadırlar. Buna alternatif olarak neoklasik realistler hegemonun güç kullanımını sınırlandıran unsurun iç dinamikler olduğunu iddia ederler.⁸²³ Bu varsayım üzerinden Bush dönemi incelendiğinde karar alıcıların güç kullanımının sistem etkisi saklı tutulmak kaydıyla liberal değerlerden ziyade kamuoyu baskısı, Kongre, çıkar grupları gibi iç dinamikler tarafından

⁸²¹ Dueck, 2009: 146.

⁸²² Ripsman, 2009: 186.

⁸²³ Ripsman vd., 2016: 150-151.

sınırlandırıldığı görülmektedir. 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin liberal demokrat karakterine rağmen iç sınırlandırmaların etkisinin azaldığı görülmektedir. Neoklasik realistler bu durumu ulusal güvenliğe yönelik yakın tehditlerin ortaya çıkmasıyla ilişkilendirmektedir. Afganistan Savaşı'nın ardından Bush yönetimi tarafından fırsat olarak görülen bu stratejik çevre karar alıcıların güç kullanımı konusunda daha istekli olmasına neden olmuş ve Irak'a savaş ilan edilmesini kolaylaştırmıştır. Nitekim Netanyahu'nun Irak Savaşı için Kongre'de verdiği brifingde ifade ettiği, her zaferin sonraki mücadeleyi kolaylaştıracağı dolayısıyla, Afganistan'da kazanılan zaferin Irak Savaşı'nı kolaylaştıracağı argümanı genel olarak yeni muhafazakârların bakış açısıyla örtüşmektedir.

Öte yandan bu durum müttefikler dahil diğer devletlerin Amerikan gücünü tehdit olarak algılamasına ve dengeleme arayışına gitmelerine neden olmuştur. Nitekim Afganistan Savaşı'nda görülen uluslararası desteğin aksine Irak Savaşı'na giden süreçte Çin ve Rusya'nın yanı sıra Almanya, Fransa ve Belçika da ABD'nin tek taraflı güç kullanımına rıza göstermemişlerdir. Dolayısıyla tek taraflı güç kullanımının biri sistem düzeyinde biri devlet düzeyinde olmak üzere iki sonucundan bahsetmek mümkündür. Irak'a yönelik güç kullanımı kararının ardından diğer devletlerin Amerikan gücünü dengeleme yoluna gitmesi, tek taraflı güç kullanımının sistemsal sonucudur. Irak'taki savaşın uzaması ve savaş maliyetinin artması karşısında kamuoyu desteğinin azalması ve hatta Irak'tan çekilme konusunda Amerikan yönetimi üzerinde baskı oluşturmaları birim düzeyindeki sonucudur. Nitekim Bush'un ikinci dönemi itibarıyla kamuoyu, Kongre ve çıkar gruplarının sınırlandırıcı etkisinin artmaya başladığı görülmektedir.

Bush yönetiminin tek taraflı ve buyurgan dış politika anlayışı, müttefik devletlerin güvenlik hassasiyetlerini ve iç politik kaygılarını göz ardı etmesine neden olmuştur. Bush yönetiminin bu kibirli dış politika yaklaşımının olumsuz sonucunu 1 Mart 2003 tarihinde TBMM'ye sunulan tezkerenin reddedilmesinde görmek mümkündür. Irak'a kuzeyden cephe açmak için Türkiye'nin stratejik önemi ortadayken ve savaş planı bu doğrultuda yapılmışken Bush yönetimi Ak Parti iktidarı ile yürüttüğü müzakere sürecine dayanarak tezkerenin TBMM'de oylanmasını bir nevi teferruat olarak görmüştür. Tezkerenin reddi için çeşitli sebepler sıralamak mümkün olmakla birlikte burada dikkat çekilmek istenen nokta Türk halkının %85'i Irak Savaşı'na karşıyken Bush yönetiminin Türk kamuoyunu ikna etmek için yeterli gayret göstermemiş olmasıdır. Bu durum aynı zamanda Amerikan gücüne karşı konulamayacağı yanılgısının sonucudur. Nye bu durumu, Bush yönetiminin Türkiye'de

yumuşak gücünün olmamasının sert gücünü sınırlandırdığı şeklinde ifade etmektedir.⁸²⁴ Bush yönetiminin Türkiye'ye özgü olmayan bu bakış açısını, 2003 başında Irak'tan gelebilecek tehditlere karşı Türkiye'ye Patriot hava savunma sistemlerinin yerleştirilmesi kararına Avrupalı müttefiklerin karşı çıkması üzerine yaşanan tartışmalarda da görmek mümkündür. Göreve geldiğinde Amerikan gücünü sınırlandırdığı gerekçesiyle Bush'un uluslararası antlaşmalardan çekilmesi, Afganistan Savaşı'na giden süreçte Rumsfeld'in "misyon koalisyonu belirler, koalisyon misyonu değil" sözüyle ifade ettiği yaklaşım Bush dönemi karar alıcılarının ABD'yi muktedir gören bakış açısını yansıtmaktadır. Sonraki yıllarda da görüldüğü gibi özellikle terör örgütü PKK konusunda Bush yönetiminin, Türk elitlerin ve kamuoyunun endişelerini göz ardı ettiği, bu durumun yönetim nezdinde güven kaybına, halk nezdinde ise Amerikan karşıtlığına neden olduğu görülmektedir.

Bush yönetiminin Irak'ta güç kullanımına dair Türk kamuoyunun olumsuz tavrına rağmen Türk yönetiminin desteğini sağlama çabasında kamuoyunu ikna etmenin daha fazla zaman ve çaba isteyen bir süreç olmasının da rolü olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle Türkiye'yi ikna çabası ekonomik ve askeri yardımlar verilmesi, kredi kolaylıkları sağlanması, yeni yönetimin siyasi zeminini güçlendirecek AB üyeliği gibi dış politika adımlarının desteklenmesi şeklinde olmuştur. Bunun yanı sıra Türk-Amerikan ilişkilerinde gerginlik unsuru olan Ermeni meselesinin de Nisan 2003'e kadar Kongre gündemine taşınmadığı görülmektedir. Karar alma sürecinde güç dengesinin Başkan lehine olduğu, Kongre'nin ve çıkar gruplarının karar alma sürecine etkisinin sınırlı olduğu, bu süreçte ABD'nin Türkiye'ye yaklaşımının neoklasik realizmin varsayımlarla uyumlu olduğu görülmektedir. Nitekim Ermeni meselesinin Kongre'de görüşüldüğü süreçte görüldüğü gibi Kongre'nin adımlarının ABD'nin güvenliğini sekteye uğratmamasına önem verilmektedir. Bu nedenle dış etkenlerin sınırlandırıcı olduğu ve Türkiye'nin pazarlık gücünün yüksek olduğu durumlarda Kongre'nin yürütmenin elini zayıflatacak konulara daha temkinli yaklaştığı sonucuna varmak mümkündür. 1 Mart tezkeresinin reddinden sonraki aylarda Ermeni meselesinin Kongre gündemine taşınması, Süleymaniye'de Türk askerlerinin alıkonulması gibi gelişmeler dış politikada bürokratik kurumların daha özerk hareket ettiğini göstermektedir. Bu gelişmeler Bush yönetiminin PKK ile mücadelede Türkiye'nin taleplerini göz ardı eden tutumuyla değerlendirildiğinde Türkiye'ye yönelik bütüncül bir yaklaşım olduğu görülmektedir. 2003 yılı Kongre ek bütçe görüşmelerinde Türkiye'ye 1 milyar dolarlık yardım maddesinin tasarıdan çıkarılması yönünde yapılan tartışmalarda yardım maddesinin tasarıdan çıkarılmaması gerektiğini savunan Kongre üyeleri,

⁸²⁴ Nye, 2012: 101.

gerekçe olarak Türkiye'nin müzakere edilen ekonomik ve askeri yardımlardan mahrum kalarak tezkereyi reddetmenin bedelini ödediğini öne sürmüşlerdir. Yani, demokratik bir şekilde Amerikan talebine karşı çıkmak, bu bakış açısına göre bedeli ödenmesi gerek bir tutumdur. Dolayısıyla Türkiye 1 Mart tezkeresini reddetmenin bir şekilde "bedelini" ödemiştir.

Bush yönetiminin ikinci döneminde ABD'nin Türkiye'ye yaklaşımında buyurgan dış politika anlayışından nispeten uzaklaşıldığı görülmektedir. Bu durumun sistem ve devlet düzeyinde sebeplerini ortaya koymak mümkündür. Irak Savaşı'nın ardından görece güç dengesinde ABD aleyhine yaşanan dönüşüm, Amerikan ulusal güvenliğine yönelik yakın tehditlerin ortadan kalkması gibi faktörler Türkiye gibi bölgesel güçlerin hareket alanını genişletmiştir. Bu durum Amerikan gücünü tehdit olarak algılayan devletlerin dengeleme çabalarını kolaylaştırırken, çok taraflı hareket etme yönünde ABD üzerinde baskı oluşturmuştur. Devlet düzeyinde ise yeni muhafazakârların yönetimden uzaklaşması ve Amerikan kamuoyunun Irak Savaşı'nın sonlandırılması için Bush yönetimi üzerinde baskı oluşturması gibi gelişmeler Bush yönetimini dış politikada iş birliğine sevk etmiştir. Bu bağlamda Irak Savaşı'nda kuzeyden cephe açılması için Türkiye'nin arz ettiği önem, sonraki yıllarda Irak'taki Amerikan unsurlarına lojistik destek sağlanması için devam etmiştir. Irak'tan çekilmenin planlanmasıyla birlikte Türkiye'nin önemi bu kez onurlu çekilme ve çekilme sonrası Irak'ta istikrarın Amerikan çıkarları lehine korunması amacıyla ön plana çıkmıştır. Üç aşamada da Türkiye'nin farklı şekillerde Amerikan çıkarları için ihtiva ettiği jeostratejik önem mevcut olmuştur. Bu önemin dış politika çıktısına etkisi ise görüldüğü gibi iç ve dış dinamiklere göre farklılaşmaktadır. Nitekim 2006-2007 itibarıyla ABD'nin PKK ile mücadelede Türkiye'ye istihbarat desteği sunması ve sınır ötesi güç kullanımına yeşil ışık yakmasında yeni muhafazakârların Amerikan dış politikasındaki etkisinin azalması kadar sistemdeki dönüşüm ve Amerikan kamuoyunun dolaylı baskısı etkili olmuştur.

Bush'un ikinci döneminde iç dinamiklerin karar alma sürecine etkisinin yukarıda görüldüğü gibi Türk-Amerikan ilişkileri lehine sonuçları olduğu gibi iki ülke arasındaki ilişkileri gelecek sonuçları da olmuştur. Kamuoyunun Bush yönetimine desteğinin azalması, ara seçimlerde kendini göstermiş ve Kongre'nin iki kanadının da 2006 itibarıyla Demokrat Parti kontrolüne geçmesine neden olmuştur. Türk-Amerikan ilişkilerinde gerginlik kaynağı olan Ermeni meselesinin Demokrat Partililer tarafından sıklıkla Kongre gündemine getirildiği ve Türkiye aleyhine yasa tasarılarının kabulü için Demokratların yoğun çaba gösterdiği bilindiği için Kongre'nin demokratların hakimiyetine geçmesi Türk-Amerikan ilişkilerinde kaygı unsuru olmuştur. Çıkar gruplarının dış politikada karar alma sürecine etkisinin artması da aynı şekilde devlet düzeyinde Türkiye aleyhine yaşanan gelişmelerden biri olmuştur. Ermeni lobisinin

Türkiye karşıtı adımlarında Türkiye, yürütmenin yanı sıra İsrail lobisinin desteğini alarak denge sağlamaya çalışmaktaydı. Ancak 2004-2005 itibariyle Türkiye-İsrail ilişkilerinde yaşanan kırılmalara paralel olarak İsrail lobisinin Türkiye lehine olan desteği de erimeye başlamıştır. Netice itibariyle Bush dönemi ABD'nin Türkiye'ye yönelik dış politikasının açıklanmasında uluslararası sistemin yapısının tek başına yeterli olmadığı, benzer yapısal koşullar altında ortaya çıkan farklı dış politika çıktılarının açıklanmasında iç dinamiklerin yadsınamayacak etkisinin olduğu görülmektedir.

Bush yönetiminin irrasyonel dış politika yaklaşımının sonucu olarak Irak Savaşı sonrası süreçte Amerikan gücü aşırı gerilmiş ve uluslararası sistemin yapısında ABD aleyhine dönüşümler yaşanmıştır. Bush'un kısa süreliğine de olsa deneyimlediği sistemdeki tek süper güç olma durumu özellikle Irak Savaşı'ndan sonra güç dengesindeki değişimle birlikte ortadan kaybolmaya başlamış ve sistemin yapısı çok kutuplu bir hal almaya başlamıştır. Bu nedenle Obama döneminde göreceli güç dağılımındaki değişimden dolayı uluslararası sistemin yapısı tek taraflı hareket etmeyi kısıtlayan bir nitelik kazanmıştır. Buna karşın Bush'un teröre karşı küresel savaş konseptinin terkedilmesiyle ulusal çıkarlara yönelik tehdit algısı azalmış ve stratejik çevre daha müsamahakâr bir hal almıştır. Buna paralel olarak stratejik kültürün yanı sıra devlet-toplum ilişkisi ve iç kurumlar gibi ara değişkenlerin karar alıcıları sınırlandırma kapasitesi artmıştır. Özellikle Kongre, Bush döneminin maliyetli dış politikasının ardından dış politikada etkin rol oynamaya başlamıştır. Bush yönetiminin ilk döneminde yeni muhafazakârlar tarafından domine edilen karar alma süreci ise Obama döneminde geniş bir ekip tarafından yürütülmüştür. Bu nedenle Obama döneminde Bush döneminden farklı olarak belirli bir grubun ya da aktörün ön plana çıkmadığı görülmektedir.

Çok kutupluluğa evrilmeye başlayan yapı ve müsamahakâr güvenlik ortamı neoklasik varsayımlar çerçevesinde devletin dış politikada manevra alanını kısıtladığı gibi iç politikada karar alıcıların dış politikanın oluşturulması sürecine etkisini de sınırlandırmaktadır. Bush döneminde Amerikan gücünün aşırı gerilmesi ve yumuşak gücünün zayıflaması ile sistemik öncüller birlikte değerlendirildiğinde Amerikan dış politikasında değişimin kaçınılmaz olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum Kongre ve Amerikan kamuoyu üzerinde de benzer etki oluşturarak Kongre'nin dış politikada Başkan'ı sınırlandırmasına imkân tanırken, topluma seçimler aracılığıyla dönüşümü gerçekleştirme imkânı vermiştir. Nitekim Obama'nın seçim kampanyası Irak'tan çekilmenin bir an önce gerçekleştirilmesi, Afganistan Savaşı'nın sonuçlandırılması, dış politikada çok taraflılığın esas alınması, bu kapsamda uluslararası kurumlarla çalışmanın ve müttefik ilişkilerinin güçlendirilmesi gibi temalar üzerinde kurulmuştur. Bu bağlamda Obama'nın kampanya sürecinde ifade ettiği şekilde müttefik ilişkilerinin güçlendirilmesine ve

ABD'nin küresel taahhütlerini azaltarak sorumluluk ve maliyet paylaşımını önceleyen bir dış politika yaklaşımı benimsediği görülmektedir. Dışarıdan dengeleme ya da seçici müdahale stratejisine uygun şekilde tasarlanmış bu dış politika yaklaşımı, amaç bakımından Bush yönetimi dış politika anlayışıyla çok farklılaşmamakla birlikte ABD'nin baskın güç konumunu sürdürmenin nasıl mümkün olacağı konusunda yöntemsel olarak ayrıştığı görülmektedir.

Guantanamo tutuklu kampının kapatılması, geleneksel İsrail politikasından kopma arayışı, Libya'da ve Suriye'de güç kullanımı gibi dış politika gelişmelerinde Obama'nın ilk yıllarında iç dinamikler tarafından sınırlandırıldığı görülmektedir. Amerikan üstünlüğünün sürdürülmesinin Bush'tan farklı olarak sorumlulukların ve maliyetlerin paylaşıldığı çok taraflı dış politika stratejisiyle mümkün olduğuna inanan Obama, güç kullanımı konusunda da Bush'a kıyasla daha tedbirli hareket etmiştir. Libya örneğinde görüldüğü gibi Amerikan kamuoyunun Amerikan askeri kayıplarına karşı hassasiyetini göz önünde tutarak Amerikan askerlerinin karada konuşlanmamasına özen göstermiştir. Aynı şekilde askeri müdahalenin bütçeye yüklediği maliyetin kamuoyunda yarattığı rahatsızlığın farkında olan Obama, bu konuda da geriden liderlik konseptiyle müdahalenin siyasi olduğu kadar ekonomik maliyetinin de müttefiklerce paylaşılmasını hedeflemiştir.

Dış politikada güç kullanımında kökten bir değişiklikten ziyade güç kullanımı yönteminde ve güç kullanımının sınırlarında gerçekleşen değişim, neoklasik realistlerin sınırlandırıcı stratejik çevrede iç dinamiklerin güç kullanma seçeneği üzerinde değilse bile güç kullanımının şekli ve zamanlaması üzerinde karar alma sürecini etkileyebilecekleri varsayımıyla⁸²⁵ uyumluluk göstermektedir. Dolayısıyla Arap ayaklanmaları ile birlikte stratejik çevrede belirsizliklerin yeniden artmaya başladığı, güvenlik ortamının Obama'nın ilk yıllarına kıyasla sınırlandırıcı hale gelmeye başladığı çıkarımında bulunmak mümkündür. Bush yönetiminin sert güç kullanımını önceleyen dış politika yaklaşımına karşın Obama yönetimi akılcı güce ağırlık vermiş, böylelikle ABD'nin küresel imajını da onarmayı hedeflemiştir.

Neoklasik realistler, aktörlerin rasyonel hareket ettiği varsayımına şüpheyle yaklaşırlar. Neoklasik realistlere göre uluslararası sistem her daim anlaşılır sinyaller göndermediği gibi karar alıcılar zamansal sınırlama, yeterli bilgiye ulaşma engeli ve ön yargılar gibi nedenlerle bu sinyalleri doğru algılamayabilirler. Christensen, karar alıcıların sistemik uyarıları doğru şekilde algılayıp rasyonel davranma becerisi gösterebilseler bile iç dinamiklerin etkisinden dolayı karar alıcıların ulusal gücü harekete geçirmede zafiyet yaşayabileceklerini ifade etmektedir.⁸²⁶ Bu bağlamda Obama, iç dinamiklerin oluşturduğu sınırlandırmalar nedeniyle Bush'a kıyasla daha

⁸²⁵ Ripsman, 2009: 191.

⁸²⁶ Christensen, 1996: 3-10.

dar hareket alanında dış politika oluşturmak zorunda kalmıştır. Libya ve Suriye’de güç kullanımı yönündeki adımlarda bu iç dinamiklerin sınırlandırıcı etkisini gözlemlemek mümkündür. Özellikle Suriye konusunda Obama’nın 2012 seçimlerinden önce güç kullanımı konusunda isteksiz kalması, iç politik sürecin dış politika tercihi üzerindeki etkisine örnek oluşturmaktadır. Schweller’a göre iç politikada risklerin ve maliyetlerin yüksek olması karar alıcıların tercihlerini etkiler ve yetersiz dengelemeye neden olabilir.⁸²⁷ Bu durum Amerikan yönetiminin kararlılığını aşındırırken, dış politika adımlarının başarıyla sonuçlanma olasılığını da düşürmektedir.

Adaylık süresince değişim vurgusu yapan Obama, dış politika odağını Ortadoğu’dan Asya-Pasifik bölgesine kaydırmayı öngörmüştür. Aslında Bush yönetimi de ilk göreve başladığında Asya-Pasifik bölgesini önceleyen bir dış politika öngörmüştü, ancak 11 Eylül saldırıları dış politika önceliklerini tamamen değiştirmiştir. Obama döneminde Irak’tan çekilme takvimi planlandığı gibi işlerken Afganistan’daki çekilme süreci başarıyla tamamlanamamıştır. Bunun yanı sıra 2011 itibariyle başlayan Arap ayaklanmaları neticesinde Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da yaşanan iç çatışmalar ve dönüşümler Amerikan yönetiminin bölgedeki taahhütlerini azaltarak bölgeden çıkmasını zorlaştırmıştır. Obama yönetimi her ne kadar seçici müdahale stratejisi çerçevesinde yaşanan krizlere insani müdahale ve ulus inşası gibi nedenlerden ziyade Amerikan çıkarları çerçevesinde yaklaşımaya özen göstermişse de sonraki yıllarda IŞİD’in ortaya çıkmasıyla Amerikan güçleri Irak ve Suriye’de çatışma sürecine dahil olmak durumunda kalmıştır. Obama’nın Suriye’de, Bush’un Irak’ta yaptığı hataları tekrar etmemeye dikkat ettiği, bu bağlamda rejim değişikliğinin olası sonuçlarıyla nasıl başa çıkılacağına dair çözümler üretmeden Esad’ın devrilmesi konusunda ısrarcı olmadığı görülmektedir.

Suriye’de rejim değişikliğine yönelik bu görüş farklılığı Türkiye ile ABD arasında gerilime neden olan konulardan biri olmuştur. Özellikle Türkiye’nin uçuşa yasak bölge oluşturulması talebine, bu bölgenin korunması için karasal güç bulundurma gerekliliği gerekçe gösterilerek Obama yönetimi tarafından mesafeli yaklaşımıştır. Bunun yanı sıra Obama yönetiminin güç kullanımını olabildiğince düşük maliyetle gerçekleştirme tutumu müttefiklerle iş birliği çerçevesinde çok taraflı hareket etmesine olanak tanırken Suriye örneğinde görüldüğü gibi vekil güçlerle daha fazla iş birliği geliştirmesine neden olmuştur. ABD’nin sınırlı karasal güç ve yoğun hava desteğine dayanan bu güç kullanımı konsepti Amerikan zayıflarını engellediği için kamuoyu tepkisini de oldukça düşük tutmuştur ki yukarıda da ifade edildiği gibi bu güç kullanımı konseptinin temel nedenlerinden biri başta Amerikan kamuoyu olmak

⁸²⁷ Schweller, 2006: 11-13.

üzere iç dinamiklerin karar alıcılar üzerinde oluşturduğu baskıdır. Ancak Obama yönetiminin Suriye’de Türkiye’nin güvenlik önceliklerini, Türk yönetiminin ve halkının terör hassasiyetini göz ardı ederek, Türkiye tarafından güvenlik tehdidi olarak nitelendirilen yerel unsurlarla “taktik” iş birliği geliştirmesi iki ülke arasındaki ilişkilerdeki çatlaklar onarılmadan yeni çatlakların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Obama’nın bu tercihinde İslamcı muhalif oluşumların desteklenmesinin sonraki yıllarda ABD’nin ve İsrail’in bölgedeki çıkarlarını tehdit edebileceği düşüncesinin etkili olduğu değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra IŞİD’le mücadeleyi Türkiye gibi bölgesel bir güçle ya da PYD gibi askeri, ekonomik ve siyasi anlamda dış desteğe bağımlı bir güçle yürütmenin, Amerikan çıkarları bağlamında oluşturacağı siyasi maliyetin de Obama yönetiminin kararında etkili olduğu değerlendirilmektedir. Nitekim daha önce Bush döneminde de görüldüğü gibi Amerikan yönetimi Türkiye’nin tarihsel etki alanlarında askeri varlık göstermesine sıcak bakmamaktadır.

Bush dönemi Türk-Amerikan ilişkilerinde özellikle 1 Mart tezkeresi için müzakerelerin yürütüldüğü süreçte ve tezkerenin reddinin ardından yapılan açıklamalarda, Amerikan yönetiminin görece güç dağılımının oluşturduğu özgüven neticesinde kibirli bir tutum içinde olduğu görülmektedir. Bu tutumu genel olarak Bush’un ilk döneminde tek taraflı hareket etme ısrarında ve savunduğu ilkeleri evrensel ilkeler olarak dayatma yaklaşımında görmek mümkündür. Buna karşın Obama gerek TBMM konuşmasında gerekse Kahire konuşmasında ilişkileri karşılıklı saygı ve çıkar temelinde yürütme arzusunda olduğuna vurgu yapmıştır. Bu bağlamda İran nükleer krizinde Türkiye’nin bağımsız dış politika izlemesinin Obama yönetimince nispeten makul karşılandığı görülmektedir. Türkiye’nin İran doğalgazına olan bağımlılığı ve İran’la olan komşuluk ilişkileri Türkiye’nin ABD’den farklı bir yaklaşım benimsemesinin makul gerekçeleri olarak görülmüştür. Ancak İran konusundaki bu ılımlı tutum Suriye meselesinde sürdürülmemiş, Obama yönetiminin Suriye politikası müttefiklerle ilişkilerin güçlendirilmesi amacına aykırı şekilde Türkiye’nin güvenlik kaygıları göz ardı edilerek yürütülmüştür.

Suriye ve İran konularındaki görüş farklılıklarına karşın Afganistan ve kısmen Irak, Türk-Amerikan ilişkilerinin uyumlu şekilde devam ettiği alanlar olmuştur. Türk-Amerikan ilişkilerinin dolaylı şekilde konusu olan bu gelişmelerin yanı sıra ilişkilerin doğrudan konusu olan Ermeni meselesi, Obama döneminde ikili ilişkilerde zaman zaman gerginliğe neden olmuştur. Kongre’nin iki kanadının Demokrat Parti kontrolünde olması ve Demokrat aday Obama’nın Başkan olması gerek Demokrat Parti’nin Ermeni meselesindeki tutumu gerekse Obama’nın Ermeni meselesindeki tutumu göz önünde bulundurularak Türkiye tarafında kaygıya neden olmuştur. 2009 yılında Kongre gündemine getirilen tasarı Dış İlişkiler

Komitesi'nden geçerek Temsilciler Meclisi Genel Kurulu'na sevk edilmiştir. Genel Kurul'da oylanması halinde kabul edilme olasılığı yüksek olduğu için, Türkiye Obama yönetimi üzerinde baskı kurarak tasarının Genel Kurul'a taşınmasını engelleme girişiminde bulunmuştur. Başkan Obama, Başkan Yardımcı Biden ve Dışişleri Bakanı Clinton'un senatör oldukları dönemde Ermeni tasarılarına destek vermiş olmalarına rağmen bu süreçte tasarının Kongre'den geçmemesi için çaba gösterdikleri görülmektedir. Bu eylem farklılığında çeşitli gerekçeler öne sürülmekle birlikte esas olarak aktörlerin bulundukları konumlara göre aynı konularda farklı hareket edebildiklerini göstermektedir. Nitekim Kongre'de tasarıyı destekleyen senatörlerden biri olmakla Türkiye'nin Washington Büyükelçisini geri çektiği, Afganistan'daki Türk görev gücünün geri çekilmesi ve İncirlik Üssü'nün kullanımının askıya alınması gibi ihtimallerin dillendirildiği durumda Türkiye'nin baskısını görmezden gelen karar alıcı olmak arasında kararın yaratacağı maliyet bakımından derin farklılıklar mevcuttur. Obama, özellikle Irak'tan çekilme sürecinde ve sonrasında yaşanacak güç boşluğunun Amerikan çıkarlarını tehdit edecek bir aktör tarafından doldurulmaması için Türkiye ile ilişkilerin seyrine önem vermiştir.

Sonuç olarak, Bush ve Obama dönemi Amerikan yönetiminin Türkiye'ye yönelik politikası üzerinden karar alma sürecinin neoklasik realizmin varsayımları çerçevesinde incelendiği bu çalışmada, dış politika analizinde iç dinamiklerin değerlendirme kapsamına alınmasının realist yaklaşımın açıklama gücünü artırdığı görülmüştür. Bush yönetiminin ilk yıllarında belirgin olan sınırlandırıcı stratejik çevrenin iç kurumlar, devlet-toplum ilişkisi gibi ara değişkenlerin karar alma sürecine etkisini sınırlandırarak Bush yönetimini domine eden yeni muhafazakârlara geniş hareket alanı sunduğu görülmektedir. Nispeten kısa süren bu süreçte yeni muhafazakârların sert güç odaklı bir dış politika yürüttükleri, diğer devletlerle ve uluslararası kurumlarla ilişkilerini ikincil önemde tuttukları görülmektedir. Türk-Amerikan ilişkilerine de yansıyan bu tutum neticesinde ilişkilerin bütüncül bir yaklaşımdan ziyade olay bazlı değerlendirildiği görülmektedir. Bu yaklaşım kısa vadede diğer devletleri baskın güce rıza göstermeye zorlasa da ilerleyen süreçte baskın gücü dengeleme arayışına sürüklemiştir. Bu nedenle Bush yönetimi son yıllarında Türkiye ile ilişkilerinde iş birliğine daha açık hale gelmiştir. Obama döneminde ise stratejik çevrenin müsamahakâr olması nedeniyle devlet-toplum ilişkisi, bürokratik kurumlar dahil tüm ara değişkenlerin karar alma sürecine etki ettiği görülmektedir. Karşılıklı çıkar ve saygı temelinde oluşturulmak istenen dış politika, Amerikan çıkarlarından ödün vermeden çok taraflılığın tesisini amaçlamaktaydı. Bu yaklaşım müttefik devletlere sorumluluk yüklediği gibi bu devletlerin dış politikada manevra alanını da genişletmekteydi. Bu durum, Türkiye gibi iddialı dış politika benimseyen bir ülkeyle yüksek beklentiler içerisinde başlayan ilişkilerin yerini zamanla iş birliği alanlarının azaldığı ve çıkar

atışmaların arttığı bir zemine bırakmasını kaçınılmaz kılmıştır. Aslında bu durum Türk-Amerikan ilişkilerindeki seyrin inişli çıkışlı hal almasına neden olan ikilemin sonucudur. Türkiye'nin jeostratejik öneminin yüksek olduğu dönemlerde Türkiye'nin pazarlık gücü artmakta ve bu kapsamda greliliknde artış yaşanmaktadır. Ancak grelilikteki bu artış bölgesel güç dengesinin sağlanması ve ABD'nin bölgedeki çıkarlarının korunmasında tehdit olarak algılanabilmektedir. Bu durum Türkiye'nin gücünün çeşitli şekillerde sınırlandırılmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Obama döneminde iyimser atmosferde başlayan ilişkilerin Suriye süreciyle birlikte iyice gerilmesinde Türkiye'nin grelilikndeki artışa paralel olarak izlediği proaktif dış politikanın Amerikan yönetimince riskli görülmesinin etkili olduğu değerlendirilmektedir. Nitekim tehdit değerlendirmesi niyet ve g arpanları üzerinden hesaplanmakta, niyete yönelik endişelerin olduğu durumlarda gteki artış tehdit algılamasını artırmaktadır.

KAYNAKÇA

Kongre Kayıtları

- Congressional Record 121(8), 94th Congress. (08.04.1975). U.S. Government Publishing Office, Washington. <https://www.congress.gov/bound-congressional-record/1975/04/08/121/house-section/article/9201-9281> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Congressional Record 147(147), 107th Congress. (30.10.2001). U.S. Government Publishing Office, Washington. <https://www.congress.gov/congressional-record/volume-147/issue-147/senate-section> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Congressional Record 147(162), 107th Congress. (28.11.2001). U.S. Government Publishing Office, Washington. <https://www.congress.gov/congressional-record/volume-147/issue-162/extensions-of-remarks-section/article/E2154-2> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Congressional Record 147(172), 107th Congress. (12.12.2001). U.S. Government Publishing Office, Washington. <https://www.congress.gov/congressional-record/volume-147/issue-172/house-section/article/H9322-1> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Congressional Record 148(131), 107th Congress. (08.10.2002). U.S. Government Publishing Office, Washington. <https://www.congress.gov/congressional-record/volume-148/issue-131/senate-section/article/S10063-2> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Congressional Record 149(108), 108th Congress. (21.07.2003). U.S. Government Publishing Office, Washington. <https://www.congress.gov/congressional-record/volume-149/issue-108/house-section/article/H7202-1> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Congressional Record 149(144), 108th Congress. (15.10.2003). U.S. Government Publishing Office, Washington. <https://www.congress.gov/congressional-record/volume-149/issue-144/house-section/article/H9387-5> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Congressional Record 149(15), 108th Congress. (28.01.2003). U.S. Government Publishing Office, Washington. <https://www.congress.gov/congressional-record/volume-149/issue-15/senate-section/article/S1506-1> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Congressional Record 149(25), 108th Congress. (11.02.2003). U.S. Government Publishing Office, Washington. <https://www.congress.gov/congressional-record/volume-149/issue-25/house-section/article/H332-8> (erişim tarihi: 29.10.2023).

- Congressional Record 149(25), 108th Congress. (11.02.2003). U.S. Government Publishing Office, Washington. <https://www.congress.gov/congressional-record/volume-149/issue-25/senate-section/article/S2180-2> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Congressional Record 149(31), 108th Congress. (26.02.2003). U.S. Government Publishing Office, Washington. <https://www.congress.gov/congressional-record/volume-149/issue-31/house-section/article/H1370-1> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Congressional Record 149(31), 108th Congress. (26.02.2003). U.S. Government Publishing Office, Washington. <https://www.congress.gov/congressional-record/volume-149/issue-31/senate-section/article/S2769-1> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Congressional Record 149(41), 108th Congress. (23.03.2003). U.S. Government Publishing Office, Washington. <https://www.congress.gov/congressional-record/volume-149/issue-41/senate-section/article/S3704-2> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Congressional Record 149(42), 108th Congress. (17.03.2003). U.S. Government Publishing Office, Washington. <https://www.congress.gov/congressional-record/volume-149/issue-42/senate-section/article/S3769-1> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Congressional Record 149(50), 108th Congress. (27.03.2003). U.S. Government Publishing Office, Washington. <https://www.congress.gov/congressional-record/volume-149/issue-50/house-section/article/H2449-3> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Congressional Record 149(54), 108th Congress. (03.04.2003). U.S. Government Publishing Office, Washington. <https://www.congress.gov/congressional-record/volume-149/issue-54/house-section/article/H2718-3> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Congressional Record 149(54), 108th Congress. (03.04.2003). U.S. Government Publishing Office, Washington. <https://www.congress.gov/congressional-record/volume-149/issue-54/house-section/article/H2762-2> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Congressional Record 149(74), 108th Congress. (19.05.2003). U.S. Government Publishing Office, Washington. <https://www.congress.gov/congressional-record/volume-149/issue-74/house-section/article/H4208-1> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Congressional Record 149(74), 108th Congress. (19.05.2003). U.S. Government Publishing Office, Washington. <https://www.congress.gov/congressional-record/volume-149/issue-74/house-section/article/H4227-1> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Congressional Record 149(9), 108th Congress. (17.01.2003). U.S. Government Publishing Office, Washington. <https://www.congress.gov/congressional-record/volume-149/issue-9/senate-section/article/S1101-7> (erişim tarihi: 29.10.2023).

- Congressional Record 150(66), 108th Congress. (12.05.2004). U.S. Government Publishing Office, Washington. <https://www.congress.gov/congressional-record/volume-150/issue-66/house-section/article/H2888-6> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Congressional Record 151(116), 109th Congress. (15.09.2005). U.S. Government Publishing Office, Washington. <https://www.congress.gov/congressional-record/volume-151/issue-116/house-section/article/H8063-2> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Congressional Record 153(153), 110th Congress. (10.10.2007). U.S. Government Publishing Office, Washington. <https://www.congress.gov/congressional-record/volume-153/issue-153/house-section/article/H11468-4> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Congressional Record 153(153), 110th Congress. (10.10.2007). U.S. Government Publishing Office, Washington. <https://www.congress.gov/congressional-record/volume-153/issue-153/house-section/article/H11399-5> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Congressional Record 153(155), 110th Congress. (15.10.2007). U.S. Government Publishing Office, Washington. <https://www.congress.gov/congressional-record/volume-153/issue-155/house-section/article/H11542-1> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Congressional Record 153(27), 110th Congress. (23.02.2007). U.S. Government Publishing Office, Washington. <https://www.congress.gov/congressional-record/volume-153/issue-27/house-section/article/H1473-4> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Congressional Record 160(132), 113th Congress. (16.09.2014). U.S. Government Publishing Office, Washington. <https://www.congress.gov/congressional-record/volume-160/issue-132/house-section/article/H7614-1> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Congressional Record 160(134), 113th Congress. (18.09.2014). U.S. Government Publishing Office, Washington. <https://www.congress.gov/congressional-record/volume-160/issue-134/senate-section/article/S5737-1> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- H. Hrg. 111-113. Hearing Before the Subcommittee on Foreign Affairs House of Representatives. “Turkey’s New Foreign Policy Direction: Implications for U.S.–Turkish Relations”. 111th Congress. (28.07.2010). U.S. Government Printing Office, Washington. <https://www.congress.gov/event/111th-congress/house-event/LC6965/text> (Erişim tarihi: 29.10.2023).
- H. Hrg. 111-136. Hearing Before the Subcommittee on Foreign Affairs House of Representatives. “Implementing Tougher Sanctions on Iran: A Progress Report”. 111th Congress. (01.12.2010). U.S. Government Printing Office, Washington. <https://www.congress.gov/111/chrg/CHRG-111hhr62665/CHRG-111hhr62665.pdf> (erişim tarihi: 29.10.2023).

- H. Hrg. 111-16. Hearing Before the Subcommittee on Europe of the Committee on Foreign Affairs House of Representatives, “The United States and Turkey: A Model Partnership”. 111th Congress. (14.05.2009). U.S. Government Printing Office, Washington. <https://www.congress.gov/111/chrg/CHRG-111hrg49711/CHRG-111hrg49711.pdf> (Erişim tarihi: 29.10.2023).
- H. Hrg. 113-1232. Joint Hearing Before the Subcommittee on Terrorism, Nonproliferation, and Trade and the Subcommittee on the Middle East and North Africa of the Committee on Foreign Affairs House of Representatives. “ISIS and the Threat from Foreign Fighters”. 113th Congress. (02.12.2014). U.S. Government Publishing Office, Washington. <https://www.congress.gov/event/113th-congress/house-event/LC27982/text?q=%7B%22> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- H. Hrg. 114-141. Hearing Before the Committee on Foreign Affairs House of Representatives. “From Iraq and Syria to Libya and Beyond: The Evolving ISIL Threat”. 114th Congress. (10.02.2016). U.S. Government Printing Office, Washington. <https://www.congress.gov/114/chrg/CHRG-.114hrg98599/CHRG-114hrg98599.pdf> (Erişim tarihi: 29.10.2023).
- H. Rept. 106-933 - Affirmation of the United States Record on The Armenian Genocide Resolution. (04.10.2000). <https://www.congress.gov/congressional-report/106th-congress/house-report/933> (Erişim tarihi: 29.10.2023).
- H. Rept. 108-130 - Reaffirming Support of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide and Anticipating the 15th Anniversary of the Enactment of the Genocide Convention Implementation Act of 1987 (The Proxmire Act) on November 4, 2003. (22.05.2003). <https://www.congress.gov/congressional-report/108th-congress/house-report/130> (Erişim tarihi: 29.10.2023).
- H. Rept. 111-622 - Affirmation of the United States Record on the Armenian Genocide Resolution. (22.09.2010). <https://www.congress.gov/congressional-report/111th-congress/house-report/622> (Erişim tarihi: 29.10.2023).
- H.Con.Res.195 - 109th Congress (2005-2006): Commemorating the Armenian Genocide of 1915-1923, urging the Government of the Republic of Turkey to acknowledge the culpability of its predecessor state, the Ottoman Empire, for the Armenian Genocide and engage in rapprochement with the Republic of Armenia and the Armenian people, and supporting the accession of Turkey to the European Union if Turkey meets certain criteria. (15.04.2005). U.S. Government Printing Office, Washington.

<https://www.congress.gov/bill/109th-congress/house-concurrent-resolution/195>
(Erişim tarihi: 29.10.2023).

H.Con.Res.412 - 108th Congress (2003-2004): Relating to the reunification of Cyprus. (05.10.2004). <https://www.congress.gov/bill/108th-congress/house-concurrent-resolution/412> (erişim tarihi: 29.10.2023).

H.Con.Res.65 - 109th Congress (2005-2006): Commending the Republic of Turkey for assuming the leadership of the International Security Assistance Force in Afghanistan and for its ongoing contribution to the war against terrorism. (17.03.2005). U.S. Government Printing Office, Washington. <https://www.congress.gov/bill/109th-congress/house-concurrent-resolution/65> (erişim tarihi: 29.10.2023).

H.J.Res.114 - 107th Congress (2001-2002): Authorization for Use of Military Force Against Iraq Resolution of 2002. (16.10.2002). <https://www.congress.gov/bill/107th-congress/house-joint-resolution/114> (erişim tarihi: 29.10.2023).

H.J.Res.114 - 107th Congress (2001-2002): Authorization for Use of Military Force Against Iraq Resolution of 2002. (16.10.2002). <https://www.congress.gov/bill/107th-congress/house-joint-resolution/114> (erişim tarihi: 29.10.2023).

H.J.Res.542 – 93rd Congress (1973): “War Power Resolution, Public Law 93-148”. (07.11.1973). <https://www.govinfo.gov/content/pkg/STATUTE-87/pdf/STATUTE-87-Pg555.pdf> (erişim tarihi: 29.10.2023).

H.R.1559 - 108th Congress (2003-2004): Emergency Wartime Supplemental Appropriations Act, 2003. (16.04.2003). U.S. Government Printing Office, Washington. <https://www.congress.gov/bill/108th-congress/house-bill/1559> (erişim tarihi: 29.10.2023).

H.R.2707 - 107th Congress (2001-2002): To restrict United States assistance of any kind to Turkey until Turkey uses its influence with the Turkish Cypriot leadership to achieve a settlement on Cyprus based on United Nations Security Council resolutions. (01.08.2001). U.S. Government Printing Office, Washington. <https://www.congress.gov/bill/107th-congress/house-bill/2707> (Erişim tarihi: 29.10.2023).

H.R.2707 - 107th Congress (2001-2002): To restrict United States assistance of any kind to Turkey until Turkey uses its influence with the Turkish Cypriot leadership to achieve a settlement on Cyprus based on United Nations Security Council resolutions. (01.08.2001). <https://www.congress.gov/bill/107th-congress/house-bill/2707> (erişim tarihi: 29.10.2023).

- H.Res.106 - 110th Congress (2007-2008): Affirmation of the United States Record on the Armenian Genocide Resolution. (10.10.2007). <https://www.congress.gov/bill/110th-congress/house-resolution/106> (Erişim tarihi: 29.10.2023).
- H.Res.193 - 108th Congress (2003-2004): Reaffirming support of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide and anticipating the 15th anniversary of the enactment of the Genocide Convention Implementation Act of 1987 (the Proxmire Act) on November 4, 2003. (22.05.2003). <https://www.congress.gov/bill/108th-congress/house-resolution/193> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- H.Res.252 - 111th Congress (2009-2010): Affirmation of the United States Record on the Armenian Genocide Resolution. (22.09.2010). U.S. Government Printing Office, Washington. <https://www.congress.gov/bill/111th-congress/house-resolution/252> (Erişim tarihi: 29.10.2023).
- H.Res.316 - 109th Congress (2005-2006): Affirmation of the United States Record on the Armenian Genocide Resolution. (15.09.2005). U.S. Government Printing Office, Washington. <https://www.congress.gov/bill/109th-congress/house-resolution/316> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- H.Res.320 - 108th Congress (2003-2004): Supporting the removal of Turkish occupation troops from the Republic of Cyprus. (25.07.2003). <https://www.congress.gov/bill/108th-congress/house-resolution/320> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- H.Res.405 - 110th Congress (2007-2008): Expressing the strong support of the House of Representatives for implementation of the July 8, 2006, United Nations-brokered agreement between President of the Republic of Cyprus Tassos Papadopoulos and Turkish Cypriot leader Mehmet Ali Talat relating to the reunification of Cyprus. (09.10.2007). U.S. Government Printing Office, Washington. <https://www.congress.gov/bill/110th-congress/house-resolution/405> (Erişim tarihi: 29.10.2023).
- H.Res.603 - 109th Congress (2005-2006): Supporting the removal of Turkish occupation troops from the Republic of Cyprus. (14.11.2005). U.S. Government Printing Office, Washington. <https://www.congress.gov/bill/109th-congress/house-resolution/603> (Erişim tarihi: 29.10.2023).
- H.Res.620 - 110th Congress (2007-2008): Expressing the sense of the House of Representatives that Turkey should end its military occupation of the Republic of Cyprus, particularly because Turkey's pretext has been refuted by over 13,000,000 crossings by Turkish-

Cypriots and Greek-Cypriots into each other's communities without incident. (03.08.2007). U.S. Government Printing Office, Washington. <https://www.congress.gov/bill/110th-congress/house-resolution/620> (Erişim tarihi: 29.10.2023).

H.Res.81 - 108th Congress (2003-2004): Expressing the sense of the House of Representatives that the North Atlantic Treaty Organization must begin to plan steps for the defense of Turkey as requested by that nation. (13.02.2003). U.S. Government Printing Office, Washington. <https://www.congress.gov/bill/108th-congress/house-resolution/81> (Erişim tarihi: 29.10.2023).

Hearing of the Senate Armed Committee, "Iraqi Weapons of Mass Destruction Programs". (28.01.2004). <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB80/kaytestimony.pdf> (erişim tarihi: 29.10.2023).

S. Hrg. 107-1086. Hearings Before the Select Committee on Intelligence U.S. Senate and The Permanent Select Committee on Intelligence House of Representatives "Joint Inquiry into Intelligence Community Activities Before and After Terrorist Attacks of September 11, 2011". 107th Congress. (18,19,20,24,26.09.2002.). U.S. Government Printing Office, Washington. <https://www.govinfo.gov/content/pkg/CHRG-107jhr96166/html/CHRG-107jhr96166.htm> (erişim tarihi: 29.10.2023).

S. Hrg. 111-780. Hearing Before the Subcommittee on Foreign Affairs House of Representatives. "Iran Policy in The Aftermath of U.N. Sanctions". 111th Congress. (22.06.2010). U.S. Government Printing Office, Washington. <https://www.congress.gov/111/chrg/CHRG-111shrg63234/CHRG-111shrg63234.pdf> (Erişim tarihi: 29.10.2023).

S. Hrg. 112-365. Hearing Before The Subcommittee on Near Eastern and South and Central Asian Affairs of The Committee on Foreign Relations United States Senate, "U.S. Policy in Syria". 112th Congress, (09.11.2011). <https://www.congress.gov/112/chrg/CHRG-112shrg73917/CHRG-112shrg73917.pdf> (erişim tarihi: 29.10.2023).

S. Hrg. 113-110. Hearing Before the Committee on Armed Services United States Senate, "Update on the Situation in Syria". 113th Congress. (17.04.2013). U.S. Government Publishing Office, Washington <https://www.congress.gov/event/113th-congress/senate-event/LC851/text?q=%7B> (erişim tarihi: 29.10.2023).

S. Hrg. 113-163. Hearing Before The Committee on Foreign Relations United States Senate, "Nomination of John F. Kerry to be Secretary of State". 113th Congress. (24.01.2014).

- U.S. Government Publishing Office, Washington.
<https://www.congress.gov/113/chrg/CHRG-113shrg86451/CHRG-113shrg86451.pdf>
 (erişim tarihi: 29.10.2023).
- S. Hrg. 114-350. Hearings Before the Committee on Armed Services United States, “United States Policy and Military Strategy in the Middle East”. Senate 114th Congress. (24.03.2016, 22.09.2016, 27.10.2016) U.S. Government Publishing Office, Washington.
<https://www.congress.gov/114/chrg/CHRG-114shrg21401/CHRG-114shrg21401.pdf>
 (erişim tarihi: 29.10.2023).
- S. Hrg. 114-589. Hearing Before the Committee on Armed Services United States Senate, “United States Strategy and Foreign Policy in the Middle East”. 114th Congress. (20.01.2016). U.S. Government Publishing Office, Washington
<https://www.congress.gov/114/chrg/CHRG-114shrg24849/CHRG-114shrg24849.pdf>
 (erişim tarihi: 29.10.2023).
- S. Hrg. 114-589. Hearing Before the Subcommittee on The Middle East and South Asia of the Committee on Foreign Affairs House of Representatives, “Confronting Damascus: U.S. Policy Toward the Evolving Situation in Syria”. 112th Congress. (14.12.2011). U.S. Government Printing Office, Washington. <https://www.congress.gov/112/chrg/CHRG-112hrg72102/CHRG-112hrg72102.pdf> (Erişim tarihi: 29.10.2023).
- S. Hrg. 114-647. Hearing Before the Committee on Armed Services United States Senate, “Counter-ISIL (Islamic State of Iraq and The Levant) Operations and Middle East Strategy”. 114th Congress. (28.04.2016). U.S. Government Publishing Office, Washington. <https://www.congress.gov/114/chrg/CHRG-114shrg25619/CHRG-114shrg25619.pdf> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- S. Hrg. 114-687. Hearing Before The Committee on Armed Services United States Senate “U.S. National Security Challenges and Ongoing Military Operations”. 114th Congress. (22.06.2016). U.S. Government Publishing Office, Washington.
<https://www.congress.gov/114/chrg/CHRG-114shrg26841/CHRG-114shrg26841.pdf>
 (erişim tarihi: 29.10.2023).
- S. Hrg. 114-754. Hearing Before The Committee on Foreign Relations United States Senate, “Global Efforts to Defeat ISIS”. 114th Congress. (28.06.2016). U.S. Government Publishing Office, Washington. <https://www.congress.gov/114/chrg/CHRG-114shrg28676/CHRG-114shrg28676.pdf> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- S. Hrg. 114-769. Hearing Before The Committee on Foreign Relations United States Senate, “War in Syria: Next Steps to Mitigate the Crisis”. 114th Congress. (17.05.2016). U.S.

Government Publishing Office, Washington.
<https://www.congress.gov/114/chrg/CHRG-114shrg29447/CHRG-114shrg29447.pdf>
 (erişim tarihi: 29.10.2023).

S. Hrg. 114-809. Hearing Before The Committee on Foreign Relations United States Senate, “The U.S. Role and Strategy in The Middle East: Syria, Iraq, and The Fight Against ISIS”. 114th Congress. (16.09.2015). U.S. Government Publishing Office, Washington.
<https://www.congress.gov/114/chrg/CHRG-114shrg34922/CHRG-114shrg34922.pdf>
 (erişim tarihi: 29.10.2023).

S.762 - 108th Congress (2003-2004): Supplemental Appropriations Act to Support Department of Defense Operations in Iraq for Fiscal Year 2003. (07.04.2003).
<https://www.congress.gov/bill/108th-congress/senate-bill/762> (erişim tarihi: 29.10.2023).

S.Con.Res.87 - 108th Congress (2003-2004): A concurrent resolution welcoming the Prime Minister of Turkey to the United States. (28.01.2004).
<https://www.congress.gov/bill/108th-congress/senate-concurrent-resolution/87> (erişim tarihi: 29.10.2023).

S.J.Res.23 - 107th Congress (2001-2002): Authorization for Use of Military Force. (18.09.2001). <https://www.congress.gov/bill/107th-congress/senate-joint-resolution/23>
 (erişim tarihi: 29.10.2023).

S.Res.106 - 110th Congress (2007-2008): A resolution calling on the President to ensure that the foreign policy of the United States reflects appropriate understanding and sensitivity concerning issues related to human rights, ethnic cleansing, and genocide documented in the United States record relating to the Armenian Genocide. (1(erişim tarihi: 29.10.2023).4.03.2007). <https://www.congress.gov/bill/110th-congress/senate-resolution/106>

S.Res.164 - 108th Congress (2003-2004): A resolution reaffirming support of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide and anticipating the commemoration of the 15th anniversary of the enactment of the Genocide Convention Implementation Act of 1987 (the Proxmire Act) on November 4, 2003. (10.06.2003).
<https://www.congress.gov/bill/108th-congress/senate-resolution/164/text> (erişim tarihi: 29.10.2023).

S.Res.316 - 111th Congress (2009-2010): Affirmation of the United States Record on the Armenian Genocide Resolution. (21.10.2009). <https://www.congress.gov/bill/111th-congress/senate-resolution/316> (Erişim tarihi: 29.10.2023).

S.Res.320 - 109th Congress (2005-2006): A resolution calling the President to ensure that the foreign policy of the United States reflects appropriate understanding and sensitivity concerning issues related to human rights, ethnic cleansing, and genocide documented in the United States record relating to the Armenian Genocide. (29.09.2006). <https://www.congress.gov/bill/109th-congress/senate-resolution/320> (erişim tarihi: 29.10.2023).

S.Res.331 - 110th Congress (2007-2008): A resolution expressing the sense of the Senate that Turkey should end its military occupation of the Republic of Cyprus, particularly because Turkey's pretext has been refuted by over 13,000,000 crossings of the divide by Turkish-Cypriots and Greek Cypriots into each other's communities without incident. (25.09.2007). <https://www.congress.gov/bill/110th-congress/senate-resolution/331> (erişim tarihi: 29.10.2023).

Senate, "Constitution of the United States". <https://www.senate.gov/about/origins-foundations/senate-and-constitution/constitution.htm>

Amerikan Dışişleri Bakanlığı Arşivi

"American "Smart Power": Diplomacy and Development Are the Vanguard", 28.04.2011. <https://2009-2017.state.gov/r/pa/pl/162247.htm> (erişim tarihi: 29.10.2023).

"Joint Press Conference with Turkish Foreign Minister Abdullah Gul", 02.04.2003. <https://2001-2009.state.gov/secretary/former/powell/remarks/2003/19295.htm> (erişim tarihi: 29.10.2023).

"Press Availability Following Meeting with President Clerides", 04.12.2002. <https://2001-2009.state.gov/p/us/rm/15692.htm> (erişim tarihi: 29.10.2023).

"Q & A Session With Greek Cypriot And Turkish Cypriot Journalists", 24.01.2003. <https://2001-2009.state.gov/p/us/rm/17088.htm> (erişim tarihi: 29.10.2023).

"Remarks at the 2011 Annual Conference on U.S.-Turkey Relations", 31.10.2011. <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2011/10/176445.htm> (erişim tarihi: 29.10.2023).

"Remarks to the Press Following Meeting With Prime Minister Recep Tayyip Erdoğan of Turkey", 19.09.2007. <https://2001-2009.state.gov/p/us/rm/2007/92500.htm> (erişim tarihi: 29.10.2023).

"Remarks with Turkish Deputy Prime Minister Abdullah Gul after Their Meeting", 25.04.2006. <https://2001-2009.state.gov/secretary/rm/2006/65234.htm> (erişim tarihi: 29.10.2023).

- “Remarks with Turkish Foreign Minister Abdullah Gul After Their Meeting”, 24.07.2003. <https://2001-2009.state.gov/secretary/former/powell/remarks/2003/22745.htm> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “Remarks with Turkish Foreign Minister Gul after Their Meeting”, 29.01.2004. <https://2001-2009.state.gov/secretary/former/powell/remarks/28589.htm> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “Shared Vision and Structured Dialogue to Advance the Turkish-American Strategic Partnership”, 05.07.2006. <https://2001-2009.state.gov/r/pa/prs/ps/2006/68574.htm> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “The United States and Turkey: A View from the Obama Administration”, 17.03.2010. <https://2009-2017.state.gov/p/eur/rls/rm/2010/138446.htm> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “Interview with Metehan Demir of Turkey’s Kanal -D TV”, 06.02.2005. <https://2001-2009.state.gov/secretary/rm/2005/41856.htm> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “Interview by Greek TV”, 25.09.2002. <https://2001-2009.state.gov/p/us/rm/13750.htm> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “Interview by Turkish TV and Radio”, 23.01.2003. <https://2001-2009.state.gov/p/us/rm/16927.htm> (erişim tarihi: 29.10.2023). (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “Interview by CNN Turk”, 14.02.2003. <https://2001-2009.state.gov/p/us/rm/17885.htm>, (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “Interview by Turkish TV”, 02.03.2003. <https://2001-2009.state.gov/secretary/former/powell/remarks/2003/19364.htm> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “Interview by Turkish NTV”, 03.03.2003. <https://2001-2009.state.gov/p/us/rm/18147.htm> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “Interview by CNN Turk”, 07.03.2003. <https://2001-2009.state.gov/p/us/rm/19223.htm> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “Interview by TRT’s Reha Atasagun”, 25.03.2003. <https://2001-2009.state.gov/p/us/rm/19178.htm> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “Remarks En Route Ankara”, 01.04.2003. <https://2001-2009.state.gov/secretary/former/powell/remarks/2003/19250.htm> (25.10.2023).
- “Interview by CNN Turk”, 06.05.2003. <https://2001-2009.state.gov/p/us/rm/20332.htm> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “Interview by CNN Turk”, 25.07.2003. <https://2001-2009.state.gov/p/us/rm/24118.htm> (erişim tarihi: 29.10.2023).

- “Interview on Turkish TV”, 20.10.2003. <https://2001-2009.state.gov/s/d/former/armitage/remarks/25483.htm> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “Interview on CNN Turk with Yasemin Çongar”, 16.04.2004. <https://2001-2009.state.gov/secretary/former/powell/remarks/31524.htm> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “Interview on MEGA TV Michael Ignatiou”, 16.04.2004. <https://2001-2009.state.gov/secretary/former/powell/remarks/31532.htm> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “Remarks Following Meeting With Foreign Minister Gul”, 02.01.2005. <https://2001-2009.state.gov/s/d/former/armitage/remarks/2005/40182.htm> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “Interview with Banu Güven of Turkey’s NTV”, 06.02.2005. <https://2001-2009.state.gov/secretary/rm/2005/41855.htm> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “Remarks to the Press En Route Ankara”, 06.02.2005. <https://2001-2009.state.gov/secretary/rm/2005/41851.htm> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “Remarks at the American University in Cairo”, 20.06.2005. <https://2001-2009.state.gov/secretary/rm/2005/48328.htm> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “The United States-Turkish Relationship”, 08.02.2007. <https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/rm/80338.htm> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “Interview on House Resolution 106”, 09.10.2007. <https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/rm/93389.htm> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “Interview With Mehmet Ali Birand of Kanal D TV”, 07.03.2009. <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2009a/03/120125.htm> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “Remarks With Turkish Foreign Minister Ali Babacan”, 07.03.2009. <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2009a/03/120123.htm> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “Press Availability at Brookings Institute”, 17.03.2010. <https://2009-2017.state.gov/p/eur/rls/rm/2010/138683.htm> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “Remarks on Libya and Syria”, 15.07.2011. <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2011/07/168656.htm> (erişim tarihi: 29.10.2023).

Beyaz Saray Arşivi

“National Security Council”, <https://www.whitehouse.gov/nsc/> (erişim tarihi: 29.10.2023).

- “International Contributions to the War Against Terrorism and Operation Enduring Freedom”.
<https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/march11/coalitioncontributions.html>
 (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “Operation Enduring Freedom: One Year of Accomplishments”, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/infocus/defense/enduringfreedom.html> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “Remarks by National Security Advisor Condoleezza Rice on Terrorism and Foreign Policy”, 29.04.2002.
<https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/04/20020429-9.html> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “The President's Speech in Cairo: A New Beginning”,
<https://obamawhitehouse.archives.gov/issues/foreign-policy/presidents-speech-cairo-a-new-beginning> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “President Bush, Prime Minister Koizumi Hold Press Conference”, 18.02.2002.
<https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/02/20020218.html>
 (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “President Bush, Turkish Prime Minister Discuss War on Terrorism”, 16.01.2002.
<https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/01/20020116-5.html> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “President Bush and Prime Minister Tayyip Erdogan Discuss Global War on Terror”, 05.11.2007.
<https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2007/11/20071105-3.html> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “President Welcomes Turkish Prime Minister to the White House”, 08.06.2005.
<https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2005/06/text/20050608-1.html> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “Remarks by the President at the AIPAC Policy Conference 2011”, 22.05.2011.
<https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/05/22/remarks-president-aipac-policy-conference-2011> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “President's Remarks at the United Nations General Assembly”, 12.09.2002.
<https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/09/20020912-1.html> (erişim tarihi: 29.10.2023).

- “Remarks by the President on the Middle East and North Africa”, 19.05.2011. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/05/19/remarks-president-middle-east-and-north-africa%20> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “Remarks by the President in Meeting with the Chairman of the Turkey’s AK Party”, 10.12.2002. <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/12/20021210-8.html> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “Remarks by President Bush and Prime Minister Erdogan”, 28.01.2004. <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/01/20040128-3.html> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “Remarks By President Obama To The Turkish Parliament”, 06.04.2009. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-president-obama-turkish-parliament> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “President Delivers State of the Union Address”, 29.01.2002. <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/01/20020129-11.html> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “President, Vice President Discuss the Middle East”, 21.03.2002. <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/03/20020321-6.html> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “Vice President Speaks at VFW 103rd National Convention”, 26.08.2002. <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/08/20020826.html> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- U.S. National Security Strategy, September 2002. <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “President Bush Outlines Iraqi Threat”, 07.10.2002. <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/10/20021007-8.html> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “President’s Remarks at Galatasaray University”, 29.06.2004. <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/06/20040629-1.html> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- U.S. National Security Strategy, March 2006. <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2006/> (erişim tarihi: 29.10.2023).

- “Remarks to the Chicago Council on Global Affairs”, 23.03.2007.
<https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-the-chicago-council-global-affairs> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “President Barack Obama's Inaugural Address”, 21.01.2009.
<https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/2009/01/21/president-Barack-obamas-inaugural-address> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Executive Order No: 13492, (January 22, 2009). “Review and Disposition of Individuals Detained at the Guantanamo Bay Naval Base and Closure of Detention Facilities”,
<https://www.govinfo.gov/content/pkg/FR-2009-01-27/html/E9-1893.htm> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- U.S. National Security Strategy, May 2010.
https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “Statement by the President on ISIL”, 10.09.2014. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/09/10/statement-president-Isil-1> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- U.S. National Security Strategy, February 2015.
https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy_2.pdf (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “President Bush Delivers Graduation Speech at West Point”, 01.06.2002. <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/06/20020601-3.html> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- “Statement by the President in His Address to the Nation”, 11.09.2001. <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010911-16.html> (erişim tarihi: 29.10.2023).

Süreli Yayınlar

- Akalın, C. (2003). "Missouri'nin Ziyaretinin Tarihsel Anlamı". *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 0(3): 1-13.
- Albright, M.K., Hadley, S. J. ve Cook, S. A. (2012). “U.S.-Turkey Relations: A New Partnership with a New Turkey”. Council on Foreign Relations, January 1 2012.
- Armitage, R.L. ve Nye, J.S. (2007). “CSIS Commission on Smart Power: A Smarter, More Secure America”. *Center for Strategic and International Studies*, Washington.
- Art, R. (1991). “A Defensible Defense: America’s Grand Strategy after the Cold War”. *International Security*, 15(4): 5-53.

- Bernstein, B.J. (1980). "The Cuban Missile Crisis: Trading the Jupiters in Turkey?". *Political Science Quarterly*, 95(1): 97-125.
- Biden, J.R. (2000). "A Democratic Viewpoint: Congress and Foreign Policy". *U.S. Foreign Policy Agenda*, 5(1): 25-27.
- Boyle, M. J. (2017). "The Tragedy of Obama's Foreign Policy". *Current History*, 116(786): 10-16.
- Brooks, S. ve Wohlforth, W. "The Once and Future Superpower: Why China won't Overtake the United States". *Foreign Affairs*, 95(3): 91-104.
- Brooks, S.G., Ikenberry, G.J. ve Wohlforth, W.C. (2012). "Don't Come Home, America: The Case against Retrenchment". *International Security*, 37(3): 7-51.
- Brzezinski, Z. (2010). "From Hope to Audacity: Appraising Obama's Foreign Policy". *Foreign Affairs*, 89(1): 16-30.
- Carpenter, T.G. (2010). "Estrangement: the United States and Turkey in a Multipolar Era". *Middle East Quarterly*, 21(4): 27-36.
- Center for Strategic & International Studies. (2018). *Beyond the Water's Edge Measuring the Internationalism of Congress*. CSIS. Washington.
- Deutsch, K.W. ve Singer, J.D. (1964). "Multipolar Power Systems and International Stability". *World Politics*, 16(3): 390-406.
- Congressional Report Service, (2008). *Congressional Authority to Limit U.S. Military Operations in Iraq (R41989)*. CRS.
- Dunn, D. H. (2003). "Myths, Motivations and 'Misunderestimations': The Bush Administration and Iraq". *International Affairs*, 79(2): 279-297.
- Elsa, K. J., Garcia, M. J. ve Nicola, J. T. (2008). *Congressional Authority to Limit U.S. Military Operations in Iraq* (Rapor No: R33837). Congressional Research Service. USA.
- Erhan, Ç. (2001). "ABD'nin Ulusal Güvenlik Anlayışı". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 56(4): 77-93.
- Erhan, Ç. ve Sıvış, E. (2017). "Determinants of Turkish-American Relations and Prospects for the Future". *Insight Turkey*, 19(1): 89-116
- Erickson, A. (2000). "Lobbying Congress: A Key Way U.S. Citizens Impact Foreign Policy". *U.S. Foreign Policy Agenda*, 5(1): 45-48.
- Ertem, H.S. ve Karadeniz, R. F. (2019). "Lost In Translation: A System-Level Analysis of the Turkish-U.S. Alliance under the Obama and Trump Administrations". *PERCEPTIONS: Journal of International Affairs*, 24(1):7-38.
- Evered. K. T. (2011). "'Poppies Are Democracy!' A Critical Geopolitics of Opium Eradication and Reintroduction in Turkey". *Geographical Review*, 101(3): 299-315.

- Gaman-Golutvina, O. (2018). "Political Elites in the USA under George W. Bush and Barack Obama: Structure and International Politics". *Historical Social Research*, 43(4): 141–163.
- Gerges, F.A. (2013). "The Obama Approach to the Middle East: The End of America's Moment?". *International Affairs*, 89(2): 299-323.
- Gözen, R. (2017). "Türkiye ve ABD: Çıkarlar-Değerler Çatışmasında Asimetrik İttifak". *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(19): 9-34.
- Gray, C.S. (1981). "National Style in Strategy: The American Example" *International Security* 6(2): 21-47.
- Green, M.J. (2008). "The United States and Asia after Bush". *The Pacific Review*, 21(5): 583-594.
- Grieco, J.M. (1988). "Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism". *International Organization*, 42(3): 485-507.
- Haass, R.N. (2008). "The Age on Nonpolarity: What will Follow U.S. Dominance". *Foreign Affairs*, 87(3): 44-56.
- Henkin, L. (1987). "Foreign Affairs and the Constitution". *Foreign Affairs*, 66(2): 284-310
- Ikenberry, G.J. (2004). "The End of the Neo-Conservative Moment". *Survival*, 46(1): 7-22.
- James, P. (1193). "Neorealism as a Research Enterprise: Toward Elaborated Structural Realism". *International Political Science Review*, 14(2): 123-148.
- Jenkins, J. (2023). "The US in the Middle East: Stupid or Merely Fallible?". *Survival*, 65(4): 139-152.
- Jervis, R. (1978). "Cooperation Under the Security Dilemma". *World Politics*, 30(2): 167-214.
- Jervis, R. (2003). "Understanding Bush Doctrine". *Political Science Quarterly*. 118(3): 365-388.
- Jervis, R. (2006). "The Remaking of a Unipolar World". *The Washington Quarterly*. 29(3): 5-19.
- Jervis, R. (2009). "Unipolarity: A Structural Perspective". *World Politics*, 61(1): 188-213.
- Johnson, L. ve İnönü, İ. (1966). "President Johnson and Prime Minister Inonu: Correspondence between President Johnson and Prime Minister Inonu June 1964, as Released by the White House, January 15, 1966". *Middle East Journal*, 20(3): 386-393.
- Kagan, R. ve Kristol, W. (16 Nisan 2001). "National Humiliation". *Weekly Standard*
- Kalın, İ. (2010). "US–Turkish Relations under Obama: Promise, Challenge and Opportunity in the 21st Century". *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 12(1): 93-108.
- Kaya, K. (2011). "The Turkish-American Crisis: An Analysis of 1 March 2003". *Military Review*, July-August: 69-75.

- Layne, C. (2011). "The Unipolar Exit: Beyond the *Pax Americana*". *Cambridge Review of International Affairs*, 24(2):149-164
- Layne, C. (1993). "The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise". *International Security*, 17(4): 5-51.
- Layne, C. (2009). "America's Middle East Grand Strategy after Iraq: The Moment for Offshore Balancing Has Arrived". *Review of International Studies*, 35(1): 5-25.
- Layne, C. (2012). "This Time It's Real: The End of Unipolarity and the "Pax Americana"". *International Studies Quarterly*, 56(1): 203-213.
- Levy, J.S. (1987). "Declining Power and the Preventive Motivation for War". *World Politics*, 20(1): 82-107.
- Lynch, M. (2015). "Obama and the Middle East: Rightsizing the US Role". *Foreign Affairs*, 94(5): 18-27.
- Mearsheimer, J. J. (2014). "America Unhinged". *The National Interest*, 129: 9–30.
- Mearsheimer, J.J. (1990). "Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War". *International Security*, 15(1): 5-56.
- Mearsheimer, J.J. (2011). "Imperial By Design". *The National Interest*. 111. 16-34.
- Moens, A. (1991). "President Carter's Advisers and the Fall of the Shah". *Political Science Quarterly*. 106(2). 211-237.
- Morgenthau, H.J. (1950). "The Mainsprings of American Foreign Policy: The National Interest vs. Moral Abstractions". *The American Political Science Review*, 44(4): 833-854.
- Müftüler Baç, M. (2006). "Turkey and the USA at crossroads: The Impact of the War in Iraq". *International Journal*, 61(1): 61-82
- Obama, B. (2007). "Renewing American Leadership". *Foreign Affairs*, 86(4): 2-16.
- Oğuzlu, T. (2016). "Turkish-American Relations in Transition: Taking Stock of Obama's Legacy". *Bilge Strateji*, 8(15): 7-11.
- Olson, R. (2005). "Views from Turkey: Reasons for The United States War Against Iraq". *Journal of Third World Studies*, 22(2): 141-160.
- Oniş, Z. (2011). "Multiple Faces of the 'New' Turkish Foreign Policy: Underlying Dynamics and Critique". *Insight Turkey*, 13(1): 47-65.
- Özdamar, Ö. (2023). "Role Theory in Practice: US–Turkey Relations in Their Worst Decade". *International Studies Perspectives*, 00: 1-19.
- Özel, S. (2011/2012). "Indispensable Even When Unreliable: An Anatomy of Turkish-American Relations". *International Journal*, 67(1): 53-64.

- Park, B. (2015). "Turkey's Isolated Stance: An Ally No More, or Just the Usual Turbulence?". *International Affairs*, 91(3): 581-600.
- Meernik, J. (1993). "Presidential Support in Congress: Conflict and Consensus on Foreign and Defense Policy". *The Journal of Politics*, 55(3): 569-587.
- Pfiffner, J. P. (2009). "The Contemporary Presidency: Decision Making in the Bush White House". *Presidential Studies Quarterly*, 39(2): 363-384.
- Pfiffner, J. P. (2011). "Decision Making in the Obama White House". *Presidential Studies Quarterly*, 41(2): 244-262.
- Pickering, T.R. (2000). "The Changing Dynamics of U.S. Foreign Policy-Making". *U.S. Foreign Policy Agenda*, 5(1): 5-8.
- Poghosyan, B. (2013). "US-Turkish Relations in the Obama Era". *Rusijournal*, 158(1): 40-46.
- Posen, B. (2007). "Stability and Change in US Grand Strategy". *Orbis*, 51(4): 561-567.
- Resmî Gazete, 05.01.1967, Sayı 12496.
- Rice, C. (2000). "Promoting the National Interest". *Foreign Affairs*, 79(1): 42-62.
- Rose, G. (1998). "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy". *World Politics*, 51(1): 144-172.
- Schlesinger, A. Jr. (1972). "Congress and the Making of American Foreign Policy". *Foreign Affairs*, 51(1): 78-113.
- Schweller, R. (2004). "Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing". *International Security*, 29(2): 159-201.
- Slidmore, D. (2012). "The Obama Presidency and US Foreign Policy: Where's the Multilateralism?". *International Studies Perspectives*, 13(1): 43-64.
- Smith, H. G. (2000). "A Republican Viewpoint: Congress and Foreign Policy". *U.S. Foreign Policy Agenda*, 5(1): 19-21.
- Snyder, J. L. (1977). *The Soviet Strategic Culture: Implications for Nuclear Operations (R-2154-AF)*. RAND Corporation. Santa Monica.
- Spain, J. W. (1975). "The United States, Turkey and the Poppy". *Middle East Journal*, 29(3): 295-309.
- Sümer, G. (2008). "Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü". *Uluslararası İlişkiler* 5(19): 119-144.
- The 9/11 Commission Report, *Official Government Edition*. 2004.
- The Chicago Council on Foreign Affairs. (2010). "Constrained Internationalism: Adapting to New Realities, Results of a 2010 National Survey of American Public Opinion". USA.

- Türkmen, F. (2009). "Turkish-American Relations: A Challenging Relations Transitions". *Turkish Studies*, 10(1): 109-129.
- Ulgül, M. (2019). "The Decline of the 'Syrian Effect' in Turkish-Israeli Relations". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 16(62): 135-148.
- Walt, S.M. (2005). "Taming American Power". *Foreign Affairs*, 84(5): 105-120.
- Walt, S.M. (2011). "The End of American Era". *The National Interest*, 116: 6-16.
- Waltz, K. (1993). "The Emerging Structure of International Politics". *International Security*, 18(2): 44-79.
- Waltz, K. (2000). "Structural Realism after the Cold War". *International Security*, 25(1): 5-41.
- Wayne, S.J. (2000). "The Multiple Influences on U.S. Foreign Policy-Making". *U.S. Foreign Policy Agenda*, 5(1): 16-18.
- Wohlforth, W. C. (1999). "The Stability of a Unipolar World". *International Security*, 24(1): 5-51.
- Wolfers, A. (1998). "'National Security' as an Ambiguous Symbol". *Political Science Quarterly*, LXVII(4): 481-502.
- Yegin, M. ve Ersoy, E. (2013). "U.S. Foreign Policy and Relations with Turkey: Towards a Multidimensional Partnership". *International Strategic Research Organization*, Report No: 13-05.

Kitaplar

- Akalin, C. (2011). *ABD ve Türkiye-2: Yumuşama Yılları(1961-1989)*. Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Birand, M. A. (1979). *Diyet: Türkiye ve Kıbrıs Üzerine Uluslararası Pazarlıklar*. Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul.
- Bölükbaşı, S. (1988). *Superpowers and the Third World: Turkish-American Relations and Cyprus*. University Press of America, Maryland.
- Booth, K. (1990). "The Concept of Strategic Culture Affirmed". C, Jacobsen (Ed.), *Strategic Power: USA/USSR*. Palgrave Macmillan, London, 121-128.
- Brands, H. (2018). "American Grand Strategy in the Post-Cold War Era". R. W. Glenn (Ed.), *New Directions in Strategic Thinking 2.0: ANU Strategic & Defence Studies Centre's Golden Anniversary Conference Proceedings*, ANU Press. 133-148.
- Brands, H. (2018). *American Grand Strategy in the Age of Trump*. Brookings Institution Press, Washington.

- Carr, E. H. (1981). *The Twenty Years' Crisis 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*. Palgrave Macmillan, London.
- Christensen, T. J. (1996). *Useful Adversaries: Grand Strategy, Domestic Mobilization, and Sino-American Conflict, 1947-1958*. Princeton University Press, New Jersey.
- Cohen, A. (2013). "Obama's Policy Toward Turkey: Ignoring US National Interests?". *Obama's Best Friend?: The Alarming Evolution of US-Turkish Relations*. Begin-Sadat Center for Strategic Studies.
- Cohen, W. I. (2005). *America's failing empire: U.S. foreign relations since the Cold War*. Blackwell Publishing, USA.
- Cox, M. (2002). "Meaning of Victory: American Power after the Towers". K. Booth ve T. Dunne (Ed.), *Worlds in Collision: Terror and the Future of Global Order*. Palgrave Macmillan, London, 152-161.
- Daalder, I. H. ve Lindsay, J. M. (2003). *America Unbound: The Bush Revolution in Foreign Policy*. Brookings Institutions Press, Washington.
- Denoaux, G. (2002). "The Forgotten Swamp: Navigating Political Islam", *Middle East Policy*, 9(2), 56-81.
- Dobson, A. P. ve Marsh, S. (2007). *US Foreign Policy Since 1945*. Routledge, UK.
- Dueck, C. (2009). "Neoclassical Realism and the National Interest: Presidents, Domestic Politics, and Major Military Interventions". S.E. Lobell, N.M. Ripsman ve J.W. Taliaferro (Ed.), *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy*. Cambridge University Press, Cambridge, 139-169.
- Epstein, E. J. (1990). *Agency of Fear: Opiates and Political Power in America*. Verso, London.
- Erhan, Ç. (2011). *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*. İmge Kitabevi, Ankara.
- Fırat, M. (2011). "Yunanistan'la İlişkiler". B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası – Cilt I: 1919-1980: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980*. İletişim Yayınları, Ankara, 716-768.
- Fisher, L. (2018). "Presidential Wars: Understanding Their Causes and Costs". J. M. McCormick (Ed.), *The Domestic Sources of American Foreign Policy: Insights and Evidence*. Rowman & Littlefield, USA, 183-201.
- Fontenot, G., Degen, E.J. ve Tohan, D. (2004). *The US Army in Operation Iraqi Freedom*. Fort Leavenworth, Kansas.
- Friedberg, A. L. (1988). *The Weary Titan: Britain and the Experience of Relative Decline, 1895-1905*. Princeton University Press, New Jersey.

- Gilpin, R. (1981). *War and Change in World Politics*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Gregory F., Degen F.J ve Tohan, D. (2004). *The US Army in Operation Iraqi Freedom*, Fort Leavenworth, Kansas.
- Harris, G. S. (1975). "Turkey and United States", *Turkey's Foreign Policy in Transition*. K. Karpat (drl.). Brill Academic Publisher, Netherlands-leiden.
- Hatipoğlu, E. (2011). "Amerikan Dış Politikası'nda Kongre'nin Rolü". C Çakmak, C. Dinç ve A. Öztürk (Ed.), *Yakın Dönem Amerikan Dış Politikası: Teori ve Pratik*. Nobel Yayınevi, Ankara, 35-57.
- Hook, S. W. ve Spanier, J. (2013). *Amerikan Dış Politikası*. (Çev. Ö. Zihnioğlu), İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Huntington, S.P. (1957). *The Soldier and the State: The Theory and Practice of Civil-Military Relations*. Belknap Press, Cambridge.
- Jervis, R. (1976). *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton University Press, New Jersey.
- Kaplan, F. (2018). "Obama's Decision-Making Style". J.M. McCormick, (Ed.), *The Domestic Sources of American Foreign Policy Insights and Evidence*. Rowman & Littlefield, Lanham, 381-396.
- Karpat, K. (1975). *Turkey's Foreign Policy in Transition, 1950-1974*. Brill Academic Publisher, Netherlands-leiden.
- Kennan, G.F. (1984). *American Diplomacy*. University of Chicago Press, Chicago.
- Keohane, R. O. (1989). *International Institutions and State Power: Essays in International Relations Theory*. Rouledge, New York.
- Kissinger, H. (1982). *Years of Upheaval*. Weidenfield and Nicolson and Michael Joseph, London.
- Kupchan, C. A. (1994). *The Vulnerability of Empire*. Cornell University Press, London.
- Kurtbağ, Ö. (2010). *Amerikan Yeni Sağ ve Dış Politikası*. USAK, Ankara.
- Lindsay, J.M. (2018). "The Shifting Pendulum of Power: Executive-Legislative Relations on American Foreign Policy". J. M. McCormick (Ed.), *The Domestic Sources of American Foreign Policy: Insights and Evidence*. Rowman & Littlefield, USA, 219-236.
- Mann, J. (2004). *Rise of the Vulcans: The History of Bush's War Cabinet*. Penguin Books, London.
- Martel, M. C. (2015). *Grand Strategy in Theory and Practice; The Need for an Effective American Foreign Policy*. Cambridge University Press, Cambridge.

- McCormick, J. (1998). "Interest Groups and the Media in Post-Cold War US Foreign Policy". J. M. Scott (Ed.), *After the End: Making US Foreign Policy in the Post-Cold War World*. Duke University Press, Durham. 170-198.
- McCormick, J. (2011). "The Obama Presidency: A Foreign Policy of Change?". S. Schier. (Ed.), *Transforming America: Barack Obama in the White House*. Rowman & Littlefield Publishers, Lanham. 235-266.
- McCormick, J. M. (2010). *American Foreign Policy and Process*. Wadsworth, Boston.
- McCracken, T. (2018). "Obama's War On Terrorism in Rhetoric and Practice". M. Bentley ve J. Holldan. (Ed.), Routledge, London.
- Mearsheimer J. ve Walt, S.M. (2009). *Amerikan Dış Politikası ve İsrail Lobisi*. (Çev. H. Kösebalan), Küre Yayınları, İstanbul.
- Mearsheimer, J.J. (1988). *Liddell Hart and Weight of History*. Ithaca: Cornell University Press, New York.
- Mearsheimer, J.J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. W.W. Norton & Company, New York.
- Milbrath, L. W. (1967). "Interest Groups and Foreign Policy". J. N. Rosenau (Ed.), *Domestic Sources of Foreign Policy*. Free Press, New York, 231-251.
- Morgenthau, H. J. (1948). *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*. Kenneth W. Thompson Publication, New York.
- Nelson, M. (2018). "President, the Presidency and Foreign Policy". J. M. McCormick (Ed.), *The Domestic Sources of American Foreign Policy: Insights and Evidence*. Rowman & Littlefield, USA, 173-182.
- Nye, J. (2012). "Obama and Smart Power". M. Cox ve D. Stokes (Ed.), *US Foreign Policy*. Oxford University Press, New York, 97-108.
- Obama, B. (2006). *The Audacity of Hope: Thoughts on Reclaiming the American Dream*. Crown Publishers, New York.
- Paul, T. V. (2004). "Introduction". T.V. Paul, J. J. Wirtz ve M. Fortmann (Ed.), *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*. Stanford University Press, Stanford.
- Perle, R.N. (2000). "Iraq: Saddam Unbound". R. Kagan ve W. Kristol. (der.), *Present Dangers: Crisis and Opportunity in American Foreign and Defense Policy*. Encounter Books, San Francisco. 99-111.
- Pfiffner, J.P. (2004). "George W. Bush: Policy, Politics, and Personality". G. C. Edwards III ve P. J. Davies (Ed.), *New Challenges for the American Presidency*, Longman, New York. 161-181.

- Politics of Regulation*. Basic Books, New York, 357-394.
- Poneman, D. ve Nowrouzzadeh, S. (2021). *The Deal That Got Away The 2009 Nuclear Fuel Swap with Iran*. Belfer Center for Science and International Affairs. Cambridge.
- Posen, R. B. (1984). *The Sources of Military Doctrine: France, Britain, and Germany between the World Wars*. Ithaca: Cornell University Press, New York.
- Ripsman, N. M. (2009). "Neoclassical Realism and Domestic Interest Groups". S.E. Lobell, N.M. Ripsman ve J.W. Taliaferro (Ed.), *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy*. Cambridge University Press, Cambridge, 170-193.
- Ripsman, N. M. (2011). "Domestic Practices and Balancing: Integrating Practice into Neoclassical Realism". E. Adler ve V. Pouliot (Ed.), *International Practices*. Cambridge University Press, Cambridge. 220-228.
- Ripsman, N. M., Taliaferro, J. W. ve Lobell, S. E. (2016). *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, Oxford University Press, New York.
- Ryan, M. (2010). "Neoconservatism and the American Public: Was 9/11 a Hegemonic Moment?". A. Johnstone ve H. Laville (Ed.), *The US Public and American Foreign Policy*. Routledge, New York.
- Rytz, H. M. (2013). *Ethnic Interest Groups in US Foreign Policy-Making: A Cuban-American Story of Success and Failure*. Palgrave Macmillan, New York.
- Sander, O. (2016). *Siyasi Tarih 1918-1994*. İmge Kitabevi, Ankara.
- Schweller, R. (2006). *Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power*. Princeton University Press, New Jersey.
- Schweller, R. (2009). "Neoclassical Realism and State Mobilization: Expansionist Ideology in the Age of Mass Politics". S. E. Lobell, N. M. Ripsman ve J. W. Taliaferro (Ed.), *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*. Cambridge University Press, 227-250.
- Singh, R. (2012). *Barack Obama's Post American Foreign Policy: The Limits of Engagement*. Bloomsbury Publishing, London.
- Smith, T. (2000). *Foreign Attachments, The Power of Ethnic Groups in the Making of American Foreign Policy*. Harvard University Press, London.
- Tol, G. ve Pearson, R. (2016). "Turkey-US Relations and the Next Administration". *Middle East Institute*: 1-11.
- Türkmen, F. (2012). *Kırılğan İttifaktan "Model Ortaliğa": Türkiye-ABD İlişkileri*. Timaş Yayınları, İstanbul.

- Uslu, N. (2016). *Çatlak İttifak: 1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkileri*. Nobel Yayınları, Ankara.
- Uzgel, İ. (2013). "ABD ve NATO'la İlişkiler". B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası – Cilt III: 2001-2012: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III: 2001-2012*. İletişim Yayınları, Ankara, 249-336.
- Wallis, J. (2005). *God's Politics: Why the American Rights Gets It Wrong and the Left Doesn't Get It*. Lion Books, Oxford.
- Walt, S.M. (1987). *The Origins of Alliances*. Cornell University Press, New York.
- Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*. McGraw Hill, New York.
- Wittkopf, E. R., Jones, C. M. ve Kegley, C. W. (2008). *American Foreign Policy: Pattern and Process*. Thomson Wadsworth, Belmont.
- Wilson, J. Q. (1980). "The Politics of Regulation". J. Q. Wilson (ed.), *The*
- Wohlforth, W. C. (1993). *Elusive Balance: Power and Perceptions During Cold War*. Cornell University Press, New York.
- Wolfowitz, P. (2000). "Statesmanship in the New Century". R. Kagan ve W. Kristol (Ed.), *Present Dangers: Crisis and Opportunity in American Foreign and Defense Policy*. Encounter Book, San Francisco, 307-337.
- Woodward, B. (2004). *Plan of Attack: the Definitive Account of the Decision to Invade Iraq*. Simon Schuster, New York.
- Zakaria, F. (1998). *From Wealth to Power: The Unusual Origins of American World Role*. Princeton University Press, Princeton.
- Zakaria, F. (2008). *The Post American World*. W.W. Norton & Company, New York.

İnternet Kaynakları

- Anadolu Ajansı, "Eğit-Donat Mutabakatı İmzalandı". <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/egit-donat-mutabakati-imzalandi/73462> (erişim tarihi: 30.10.2023).
- Atlas, T. ve Gaouette, N., 2013. "Kerry Says U.S. Evaluating Syria Options After Divide". <https://www.bloomberg.com/news/articles/2013-02-08/kerry-says-u-s-evaluating-syria-options-after-divide#xj4y7vzkg> (erişim tarihi: 30.10.2023).
- Balta, E., 2023. "Dünya'da (Hala) O Hayalet Dolaşıyor". <https://birikimdergisi.com/haftalik/11326/dunyada-hala-o-hayalet-dolasiyor-abdnin-iraki-iskali> (erişim tarihi: 23.10.2023).
- BBC News, "Regret over Turkish Troops' Arrest". http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3067319.stm (erişim tarihi: 25.10.2023).

- BBC News, “Turkish Fury at US Iraq ‘Arrests’”. http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3048090.stm (erişim tarihi: 25.10.2023).
- BBC News, “Türkiye'yle İsrail Arasında Koltuk Krizi”. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/01/100112_turkey_israel (erişim tarihi: 23.10.2023).
- BBC News, “Tarihi NATO Zirvesi”, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/11/101120_nato_4update (erişim tarihi: 23.10.2023).
- BBC News, “Egypt army 'restoring democracy', says John Kerry”, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-23543744> (erişim tarihi: 23.10.2023).
- Beinart, P., 2017. “Obama’s Foreign Policy Doctrine Finally Emerges With ‘Off-Shore Balancing’”. <https://www.thedailybeast.com/obamas-foreign-policy-doctrine-finally-emerges-with-off-shore-balancing?ref=scroll> (erişim tarihi: 30.10.2023).
- Bila, F., 2001. “90 Askerin Siyasi Anlamı”. <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/fikret-bila/90-askerin-siyasi-anlami-5271774> (erişim tarihi: 25.10.2023).
- Birand, M.A., 2003. “Türkiye Kendini Fazla Önemsemi”. <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/mehmet-ali-birand/turkiye-kendini-fazla-onemsemi-310264> (erişim tarihi: 25.10.2023).
- Birleşmiş Milletler Resmi İnternet Sitesi, “Security Council Imposes Additional Sanctions on Iran, Voting 12 in Favour to 2 Against, with 1 Abstention”. <https://press.un.org/en/2010/sc9948.doc.htm> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Bolton, J., 2023. “After the Iraq War”. <https://www.nationalreview.com/magazine/2023/04/03/after-the-iraq-war/> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Borger, J., 2001. “Bush Kills Global Warming Treaty”. <https://www.theguardian.com/environment/2001/mar/29/globalwarming.usnews> (25.10.2023).
- Bruni, F., 2001. “A Nation Challenged: White House Memo: For President A mission and a Role in History” <https://www.nytimes.com/2001/09/22/us/nation-challenged-white-house-memo-for-president-mission-role-history.html> (erişim tarihi: 25.10.2023).
- Bruni, F., 2000. “Bush Questions Gore's Fitness for Commander in Chief”. <https://www.nytimes.com/2000/05/31/us/bush-questions-gore-s-fitness-for-commander-in-chief.html> (erişim tarihi: 25.10.2023).
- Central Intelligence Agency, <https://www.cia.gov/about-cia/history-of-the-cia> (25.10.2023).

- Congressman Frank Pallone, <https://pallone.house.gov/issues/foreign-affairs-defense> (25.10.2023).
- Cook, S.A., 2010. “Gaza and Strains in Israeli-Turkish Relations”. <https://www.cfr.org/interview/gaza-and-strains-israeli-turkish-relations>. (erişim tarihi: 30.10.2023).
- Cook, S.A., 2018. “Neither Friend nor Foe”. <https://www.cfr.org/report/future-u.s.-turkey> (erişim tarihi: 30.10.2023).
- Cooper, H., Landler, M. ve Sanger D.E., 2011. “In U.S. Signals to Egypt, Obama Straddled a Rift”. <https://www.nytimes.com/2011/02/13/world/middleeast/13diplomacy.html> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- CTV News, “Amid Tensions, Obama and Netanyahu Meet at White House”. <https://www.ctvnews.ca/amid-tensions-obama-and-netanyahu-meet-at-white-house-1.495009> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Çandar, C., “Wolfowitz, Clinton, Derviş ve ‘Esas’ı kaçırmamak...”. <https://www.ab.gov.tr/p.php?e=25161> (erişim tarihi: 25.10.2023).
- Davutoğlu, Ahmet., 2013. “Zero Problems in a New Era”. <https://foreignpolicy.com/2013/03/21/zero-problems-in-a-new-era/> (erişim tarihi: 02.11.2023).
- Destler, I.M. ve Daalder, I.H., 2000. “a New NSC for a New Administration”. <https://www.brookings.edu/articles/a-new-nsc-for-a-new-administration/> (erişim tarihi: 25.10.2023).
- DeYoung, K., 2013. “U.S. moves toward providing direct aid to Syrian rebels”. https://www.washingtonpost.com/world/national-security/us-considers-direct-aid-to-syrian-rebels/2013/02/26/4af93d3c-8033-11e2-b99e-6baf4ebe42df_story.html (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Diamond, J. ve Holmes, K., 2020. “Major cuts to National Security Council staff expected as soon as next week, source say”. <https://edition.cnn.com/2020/02/08/politics/national-security-council-overhaul/index.html> (erişim tarihi: 25.10.2023).
- Dünya Bankası Resmi İnternet Sitesi, “GDP (constant 2015 US\$) – China”. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD?end=2009&locations=CN&start=2001;%20https://www.statista.com/statistics/270439/chinas-share-of-global-gross-domestic-product-gdp/> (erişim tarihi: 30.10.2023).
- Dünya Bankası Resmi İnternet Sitesi, “GDP (current US\$)” <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> (erişim tarihi: 30.10.2023).

- Entous, A., Lubold, G. ve Nissenbaum, D., 2016. "Turkish Offensive on Islamic State in Syria Caught U.S. Off Guard". <https://www.wsj.com/articles/turkish-offensive-on-islamic-state-in-syria-caught-u-s-off-guard-1472517789> (erişim tarihi: 30.10.2023).
- Erem, O., 2021. "Afganistan'da 20 Yıl: Türk Askerleri Bugüne Kadar Neler Yaptı, Türkiye Hedeflerine Ulaşabildi mi? <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58347606> (erişim tarihi: 25.10.2023).
- Ferguson, N. 2011. "Obama's Egypt and Foreign-Policy Failures", <https://www.newsweek.com/obamas-egypt-and-foreign-policy-failures-68731> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Filkins, D., 2003. "Turkey Seeks \$32 Billion For Helping U.S. in an Iraqi War". <https://www.nytimes.com/2003/02/18/international/europe/turkey-seeks-32-billion-for-helping-us-in-an-iraqi-war.html> (erişim tarihi: 25.10.2023).
- Finn, H.K., 2002. "Turkey's Crisis, Iraq's Future, and the Wolfowitz Visit". <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/turkeys-crisis-iraqs-future-and-wolfowitz-visit> (erişim tarihi: 25.10.2023).
- Foer, F. ve Hughes, C., 2013. "Barack Obama Is Not Pleased". <https://newrepublic.com/article/112190/obama-interview-2013-sit-down-president> (erişim tarihi: 30.10.2023).
- France 24, "Obama Backs Israel in Tough Foreign Policy Speech". <https://www.france24.com/en/20080604-obama-backs-israel-tough-foreign-policy-speech-usa-2008-elections> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Fuller, J., 2014. "How Obama Talked about Iraq, From 2002 to 2014". <https://www.washingtonpost.com/news/the-fix/wp/2014/06/19/how-obama-talks-about-iraq-before-and-after/> (erişim tarihi: 30.10.2023).
- Gallup, "Presidential Approval Ratings -- George W. Bush". <https://news.gallup.com/poll/116500/presidential-approval-ratings-george-bush.aspx> (erişim tarihi: 25.10.2023).
- Goldberg, J., 2012. "Obama to Iran and Israel: 'As President of the United States, I Don't Bluff'". <https://www.theatlantic.com/international/archive/2012/03/obama-to-iran-and-israel-as-president-of-the-united-states-i-dont-bluff/253875/> (erişim tarihi: 30.10.2023).
- Gordon, M.R. ve Landler, M., 2013. "Senate Hearing Draws Out a Rift in U.S. Policy on Syria" <https://www.nytimes.com/2013/02/08/us/politics/panetta-speaks-to-senate-panel-on-benghazi-attack.html> (erişim tarihi: 30.10.2023).

- Gordon, M.R. ve Sanger, D.E., 2015. "Deal Reached on Iran Nuclear Program; Limits on Fuel Would Lessen With Time". <https://www.nytimes.com/2015/07/15/world/middleeast/iran-nuclear-deal-is-reached-after-long-negotiations.html> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Grier, P., 2002. "Turkey Stands Forward". <https://www.airandspaceforces.com/article/0202turkey/> (25.10.2023).
- Güvenç, S. 2023. "1 Mart Tezkeresi'nden 20 yıl sonra". <https://medyascope.tv/2023/03/05/serhat-guvenc-yazdi-1-mart-tezkeresinden-20-yil-sonra/> (25.10.2023).
- Haaretz, "Turkey's Erdogan Urges Assad to 'Finally Step Down' for Sake of Mideast Peace". <https://www.haaretz.com/2011-11-22/ty-article/turkeys-erdogan-urges-assad-to-finally-step-down-for-sake-of-mideast-peace/0000017f-e258-d75c-a7ff-fed77b50000> (erişim tarihi: 30.10.2023).
- Heller, J., 2013, "Obama brokers Israel-Turkey rapprochement". <https://www.reuters.com/article/us-israel-turkey-obama-idUSBRE92L0RK20130322>
- Howard, M., 2003. "US Arrest of Soldiers Infuriates Turkey". <https://www.theguardian.com/world/2003/jul/08/turkey.michaelhoward> (erişim tarihi: 25.10.2023).
- Hürriyet, "4. Dümen Kendine Hala Rota Arıyor". <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/4-tumen-kendine-h-l-rota-ariyor-38551893> (erişim tarihi: 25.10.2023).
- Hürriyet, "Erdoğan'dan Muhalefete 'Nota' Eleştirisi". <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogandan-muhalefete-nota-elestirisi-157980> (erişim tarihi: 25.10.2023).
- Hürriyet, "Grossman: Wolfowitz'i Ciddiye Alın". <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/grossman-wolfowitzi-ciddiye-alin-38460248> (erişim tarihi: 25.10.2023).
- Hürriyet, "Powell Türkiye'den Ayrıldı". <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/powell-turkiyeden-ayrildi-38285956> (erişim tarihi: 25.10.2023).
- Hürriyet, "Tom Lantos Öldü". <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/tom-lantos-oldu-8213294> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Hürriyet, "Wolfowitz Konferans Verdi". <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/wolfowitz-konferans-verdi-84630> (erişim tarihi: 25.10.2023).

- Israeli Perspective on Conflict with Iraq*. (2002). 2 saat 37 dakika. C-SPAN. USA.
<https://www.c-span.org/video/?172612-1/israeli-perspective-conflict-iraq> (erişim tarihi: 23.10.2023)
- İncirlik Üssü Resmi İnternet Sitesi, “İncirlik Air Base History”.
<https://www.incirlik.af.mil/About-Us/Fact-Sheets/Display/Article/300814/incirlik-air-base-history/> (erişim tarihi: 25.10.2023).
- Johnston, D., 2003. “9/11 Congressional Report Faults F.B.I.-C.I.A. Lapses”.
<https://www.nytimes.com/2003/07/24/us/9-11-congressional-report-faults-fbi-cia-lapses.html> (25.10.2023).
- Kirkpatrick, D.D., “That Time Obama Wouldn’t Call a Coup a Coup”.
<https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2018/09/obama-egypt-coup/565733/> (erişim tarihi: 30.10.2023).
- Krauthammer, C., 2011. “The Obama Doctrine: Leading from Behind”.
https://www.washingtonpost.com/opinions/the-obama-doctrine-leading-from-behind/2011/04/28/AFBCy18E_story.html (erişim tarihi: 30.10.2023).
- Lizza, R., 2011. “The Consequentialist”.
<https://www.newyorker.com/magazine/2011/05/02/the-consequentialist> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Lockhead, C., “Pelosi seen moving around Bush in Mideast/A BOLD STEP: Analysts call speaker’s trip ‘abig deal,’ but how much can she do?”.
<https://www.sfgate.com/politics/article/Pelosi-seen-moving-around-Bush-in-Mideast-A-2566815.php> (erişim tarihi: 25.10.2023).
- Londono, E., 2012. “U.S. Troops Will Man Patriot Batteries along Turkey’s Border with Syria”.
https://www.washingtonpost.com/world/us-troops-will-man-patriot-batteries-along-turkeys-border-with-syria/2012/12/14/c53483e2-45d0-11e2-8061-253bccfc7532_story.html (erişim tarihi: 30.10.2023).
- Marshall, T. ve Mann, J., “Goodwill Towards US I Dwindling Globally”.
<https://www.latimes.com/archives/la-xpm-2000-mar-26-mn-12828-story.html> (erişim tarihi: 23.10.2023).
- Matthews, M., 2001. “The Resurrection of Colin Powell”.
<https://www.baltimoresun.com/news/bs-xpm-2001-10-08-0110080103-story.html> (erişim tarihi: 25.10.2023).

- McMahon, R. 2007. "Democrats, Republicans, and Political Fault Lines on Iraq". <https://www.cfr.org/backgrounder/democrats-republicans-and-political-fault-lines-iraq> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Milliyet, "'Türk Modeli'nin Afgan Çıkarması". <https://www.milliyet.com.tr/dunya/turk-modeli-nin-afgan-cikarmasi-5268408> (erişim tarihi: 25.10.2023).
- Milliyet, "İşte ABD'nin Baskın Bahanesi". <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/iste-abdnin-baskin-bahanesi-5166409> (erişim tarihi: 25.10.2023).
- Milliyet, "'Wolfowitz'den Türkiye'ye Çok Sert Mesajlar...". <https://www.milliyet.com.tr/gundem/wolfowitzden-turkiyeye-cok-sert-mesajlar-5181438> (25.10.2023).
- NATO Resmi Sayfası, "NATO and the 2003 Campaign Against Iraq". https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_51977.htm (erişim tarihi: 23.10.2023).
- Neal, T.M., 1999. "Gore Criticizes Bush on Quiz" <https://www.washingtonpost.com/wp-srv/WPcap/1999-11/06/010r-110699-idx.html> (erişim tarihi: 25.10.2023).
- New York Times, "Democratic Presidential Debate on NPR". <https://www.nytimes.com/2007/12/04/us/politics/04transcript-debate.html> (erişim tarihi: 30.10.2023).
- New York Times, "Obama's Remarks on Iraq and Afghanistan". <https://www.nytimes.com/2008/07/15/us/politics/15text-obama.html> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- New York Times, "Senate Confirmation Hearing: Hillary Clinton". <https://www.nytimes.com/2009/01/13/us/politics/13text-clinton.html> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- NTV, "Bush: Örneğimiz Atatürk". <http://arsiv.ntv.com.tr/news/116508.asp> (erişim tarihi: 25.10.2023).
- NTV, "Ermeni Tasarısının Oylaması Haftaya". <http://arsiv.ntv.com.tr/news/33627.asp> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- NTV, "NATO'nun Libya'da ne işi var". <https://www.ntv.com.tr/turkiye/natonun-libyada-ne-isi-var,6VO1xU5PmkGhAGJtyRD3qA> (erişim tarihi: 30.10.2023).
- NTV, "Türkiye füze kalkanına katılarak doğru yaptı". <https://www.ntv.com.tr/dunya/turkiye-fuze-kalkanina-katilarak-dogru-yapti,91zqnRNjVUKqmXa2ZC22eA> (erişim tarihi: 30.10.2023).
- Office of the Director of National Intelligence, <https://www.dni.gov/index.php/what-we-do/members-of-the-ic> (25.10.2023).

- Office of the Historian, “National Security Act of 1947”. <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/national-security-act> (erişim tarihi: 25.10.2023).
- Pan, P. P., 2003. “Turkey Rejects U.S. Use of Bases”. <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/2003/03/02/turkey-rejects-us-use-of-bases/01e53587-6d0b-4b3a-bb48-f86f87a15d02/> (erişim tarihi: 25.10.2023).
- Parsi, T., 2012. “How Obama Became Vulnerable on Iran”. https://www.salon.com/2012/01/31/how_obama_became_vulnerable_on_iran/ (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Pew Research Center, “America’s Global Image”. <https://www.pewresearch.org/global/2015/06/23/1-americas-global-image/> (29.10.2023).
- Pew Research Center, “Bush and Public Opinion”. <https://www.pewresearch.org/politics/2008/12/18/bush-and-public-opinion/> (erişim tarihi: 25.10.2023).
- Pew Research Center, “Bush and Public Opinion”. <https://www.pewresearch.org/politics/2008/12/18/bush-and-public-opinion/> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Priest, D. ve Pincus, W., 2003. “Some Iraq Analysts Felt Pressure From Cheney Visits”. <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/2003/06/05/some-iraq-analysts-felt-pressure-from-cheney-visits/4afb2009-20e7-4619-b40f-669c9d94dcf3/> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Rose, D., 2006. “Neo Culpa”. <https://www.vanityfair.com/news/2006/12/neocons200612> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- Safira, W., 2003. “Turkey’s Wrong Turn”. <https://www.nytimes.com/2003/03/24/opinion/turkey-s-wrong-turn.html> (erişim tarihi: 25.10.2023).
- Sanger, D.A. ve Shanker, T., 2003. “A Nation at War: White House; Bush Says Regime in Iraw is no More; Syria in Penalized”. <https://www.nytimes.com/2003/04/16/world/nation-war-white-house-bush-says-regime-iraq-no-more-syria-penalized.html> (erişim tarihi: 23.10.2023).
- Savage, C. ve Landler, M., 2011. “White House Defends Continuing U.S. Role in Libya Operation”. <https://www.nytimes.com/2011/06/16/us/politics/16powers.html> (erişim tarihi: 25.10.2023).

- Scowcroft, B., 2002. "Don't Attack Saddam". <https://www.wsj.com/articles/SB1029371773228069195> (erişim tarihi: 23.10.2023).
- SIPRI, "SIPRI Military Expenditure Database". <https://milex.sipri.org/sipri> (erişim tarihi: 30.10.2023).
- Smith, H., 2003. "Turkey Drains Hard Bargain over Access for US Forces". <https://www.theguardian.com/world/2003/feb/25/turkey.iraq> (erişim tarihi: 25.10.2023).
- Smith, J.M., 2012. "Zbig: Israelis "Bought Influence" and Outmaneuvered Obama". https://www.salon.com/2012/01/20/zbig_israelis_bought_influence_and_outmaneuvered_obama/ (erişim tarihi: 30.10.2023).
- Spiegel, P., 2006. "Perle Says He Should Not Have Backed Iraq War". <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-2006-nov-04-na-neocons4-story.html> (erişim tarihi: 25.10.2023).
- Statista, "Gross domestic product of the United States from 1990 to 2022". <https://www.statista.com/statistics/188105/annual-gdp-of-the-united-states-since-1990/> (erişim tarihi: 30.10.2023).
- The Guardian, "Turkey Threatens 'Serious Consequences' after US Vote on Armenian Genocide". <https://www.theguardian.com/world/2010/mar/05/turkey-us-vote-armenian-genocide> (erişim tarihi: 30.10.2023).
- The Guardian, "US Public Thinks Saddam Had Role in 9/11". <https://www.theguardian.com/world/2003/sep/07/usa.theobserver> (erişim tarihi: 25.10.2023).
- Thompson M.W., 2007. "An Ex-Leader in Congress Is Now Turkey's Man in the Lobbies of Capitol Hill." <https://www.nytimes.com/2007/10/17/washington/17lobby.html>
- Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri, "2003 Süleymaniye (Çuval) Krizi", <https://www.tdpkrizleri.org/2013/05/04/2003-sueleymaniye-cuval-krizi/> (erişim tarihi: 25.10.2023).
- U.S. Supreme Court, "United States v. Pink, 315 U.S. 203(1942)". <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/315/203/#tab-opinion-1937275> (erişim tarihi: 23.10.2023).
- U.S. Supreme Court, "United States v. Welmont, 301 U.S. 324(1937)". <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/301/324/#tab-opinion-1935645> (erişim tarihi: 23.10.2023).

- VOA News, "US, Turkey to Have Joint Investigation into Soldiers Detention".
<https://www.voanews.com/a/a-13-a-2003-07-08-1-us/393776.html>
- VOA, "Erdoğan Sorumluluğumuzun Farkındayız". <https://www.voaturkce.com/a/a-17-2005-05-02-voa1-87986672/840660.html> (erişim tarihi: 29.10.2023).
- VOA, "AB Takvimine Bush Desteği". <https://www.voaturkce.com/a/a-17-a-2002-11-19-1-1-87867482/798086.html> (erişim tarihi: 25.10.2023).
- Washington Post, "Moynihan Bill Would Abolish CIA, Shift Functions to State".
<https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1991/01/23/moynihan-bill-would-abolish-cia-shift-functions-to-state/3355e413-7b93-4bbc-bca5-305880f627c2/>
 (25.10.2023).
- Washington Post, "President Bush Addresses the Nation".
https://www.washingtonpost.com/wp-srv/nation/specials/attacked/transcripts/bushaddress_092001.html (erişim tarihi: 25.10.2023).
- Washington Post, "Rumsfeld's Pentagon News Conference".
https://www.washingtonpost.com/wp-srv/nation/specials/attacked/transcripts/rumsfeld_text101801.html (erişim tarihi: 23.10.2023).
- Yeni Şafak, "Eğit-Donat YPG İçin Yapılmış". <https://www.yenisafak.com/gundem/egit-donat-ypg-icin-yapilmis-2520912> (erişim tarihi: 30.10.2023).
- Yeni Şafak, "NATO İkna Oldu". <https://www.yenisafak.com/arsiv/2001/ekim/03/dunya.html> (erişim tarihi: 25.10.2023).
- Zakaria, F., 2012a. "Inside Obama's World: The President Talks to TIME About the Changing Nature of American Power". <https://swampland.time.com/2012/01/19/inside-obamas-world-the-president-talks-to-time-about-the-changing-nature-of-american-power/>
 (erişim tarihi: 30.10.2023).
- Zakaria, F., 2009. "Obama the Realist". <https://www.newsweek.com/zakaria-obama-realist-75621> (erişim tarihi: 30.10.2023).
- Zakaria, F., 2012b. "The Strategist".
<https://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,2104842-4,00.html> (erişim tarihi: 30.10.2023).
- Zakheim, D.S., 2022. "Turkey, Israel, and the Road to Capitol Hill".
<https://jstribune.com/zakheim-turkey-israel-and-the-road-to-capitol-hill/>

Zaman, A., “Mostly Muslim Turkey Agrees to Send Troops to Aid Taliban Foes”.
<https://www.latimes.com/archives/la-xpm-2001-nov-02-mn-64615-story.html> (erişim tarihi: 25.10.2023).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “No: 125, 9 Haziran 2010, BM Güvenlik Konseyinde İran'a İlave Yaptırımlar Konusunda Yapılan Oylama Hk.”. https://www.mfa.gov.tr/no_-125_-9-haziran-2010_-bm-guvenlik-konseyninde-iran_a-ilave-yaptirimlar-konusunda-yapilan-oylamay-hk_.tr.mfa (erişim tarihi: 25.10.2023).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “No:204, 11 Eylül 2011, ABD'de Yaşanan 11 Eylül Saldırıların 10. Yıldönümü Terörle Mücadele Hk.” https://www.mfa.gov.tr/no_204_-11-eylul-2011_-abd_de-yasanan-11-eylul-saldirilarinin-10_-yildonumu-terorle-mucadele-hk_.tr.mfa (erişim tarihi: 23.10.2023).

Türkiye Büyük Millet Meclisi, “Karar 763”. 20.03.2003.
https://www5.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar763.html (erişim tarihi: 23.10.2023).

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 17 Ekim 2007.
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil2/bas/b008m.htm> (erişim tarihi: 23.10.2023).

Amerikan Savunma Bakanlığı, “Joint Press Conference”. 05.12.2001. <https://2001-2009.state.gov/secretary/former/powell/remarks/2001/dec/6672.htm> (erişim tarihi: 23.10.2023).

Amerikan Savunma Bakanlığı Resmi Sitesi, “Secretary of Defense Rumsfeld Addresses a Large Audience of Military Personnel at Incirlik Air Base, Turkey.”.
<https://www.defense.gov/Multimedia/Photos/igphoto/2002019260/> (erişim tarihi: 23.10.2023).

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Mustafa ÇAKIR
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Hasan Çapan Anadolu Lisesi
Lisans Diploması	Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
Yüksek Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Tez Konusu	Din Siyaset İlişkisi Bağlamında Suudi Arabistan ve Vehhabilik
Doktora Diploması	Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Tez Konusu	Neoklasik Realizm Çerçevesinde Bush ve Obama Dönemlerinde Türkiye'ye Yönelik Amerikan Dış Politikası
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	Araştırma Görevlisi, Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (Ocak 2014 -)